T. C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
KAMU YÖNETİMİ VE SİYASET BİLİMİ (SİYASET BİLİMİ)
ANABİLİM DALI

1980'DEN SONRA TÜRKİYE'DE SOSYALİST PARTİLERİN SİYASET ANLAYIŞI

Doktora Tezi

A. Zeynep KILIÇ

Ankara, 2006

T. C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
KAMU YÖNETİMİ VE SİYASET BİLİMİ (SİYASET BİLİMİ)
ANABİLİM DALI

1980'DEN SONRA TÜRKİYE'DE SOSYALİST PARTİLERİN SİYASET ANLAYIŞI

Doktora Tezi

A. Zeynep KILIÇ

Danışman: Yrd. Doç. Dr. Alev ÖZKAZANÇ

Ankara, 2006

“Bu tez Türkiye Bilimler Akademisi’nin Sosyal Bilimlerde Yurtiçi – Yurtdışı Bütünleştirilmiş Doktora Burs Programı kapsamında desteklenmiştir.”

GİRİŞ

Türkiye'nin sosyalist partilerinden birinin bir üyesi, dünya siyasetinin ve sosyalizmin bugününe dair şöyle bir saptama yapmaktadır: *"Dünya, nesnel-maddi koşullar bakımından komünizme giderek daha fazla yaklaşmakta, dönüşümü üstlenecek toplumsal-siyasal öznelerin durumu bakımından ise sürekli uzaklaşmakta ve hazırlıksız bulunmaktadır."*[1] Bu tezin konusu, bu çelişkiyi ortaya çıkan gelişmelere bağlı olarak, Türkiye gibi yarı-çevre bir ülkede çelişkiyi aşmanın olasılıklarının neler olabileceği sorusundan türetilmiştir.

Çelişkiyi ortaya çıkaran etkenler, temel olarak 1980'den sonra dünya siyasetinin gelişimini belirleyen küreselleşmiş neo-liberal anlayıştan kaynaklanmaktadır. Ekonominin toplumsal belirleyiciliğine dayanan neo-liberalizm yapısal ve ideolojik düzenlemeleriyle önceki dönemden tamamen farklılaşan yeni bir dünya düzeni oluşturmuştur. Sosyalist siyaset açısından değerlendirildiğine bu yeni düzenin en belirleyici özelliği "siyasallaşma"nın anlamını değişmiş olmasıdır. Sosyalist siyaset çelişkiler ve adaletsizlikler zemini üzerinde tüm varoluşları siyasallaştıran bir toplumsal bilinç yaratmaya dayanır. Neo-liberalizm ise her şeyi, siyaseti bile siyaset alanının dışına çıkarmaya yönelmiştir. Gerektiğinde devreye sokulan otoriter uygulamaların yanı sıra, ekonomik değerlerin toplumun kurucu değerleri haline

[1] TKP üyesi Haluk Yurtsever'in 2002 Konferansı konuşmasından.

getirilmesi, bireyin kudreti kendinden menkul özne olarak kurgulanması, dayanışmacı bir toplumsal özne olarak sınıfın güçsüzleştirilip yerine cemaatçi aidiyetlerin yerleştirilmesi gibi ideolojik dönüşümler bu yönelimin tamamlayıcısıdırlar. Bu mücadele, başta Sovyetler Birliği olmak üzere Doğu Bloku ülkelerinde yaşanan çözülme ve liberal dönüşüm ile daha da güçlenmiş; kapitalizmin alternatifsiz bir düzen olduğu iddiası ideolojik kuşatmanın temeli haline gelmiştir.

Bütün bunlar, neo-liberal uygulamaların yarattığı nesnel koşullar nedeniyle ortaya çıkan istikrarsız, çatışmacı, hatta kaotik toplumsal alanın denetim altında tutulmasına hizmet etmektedir. Toplumsal alanın parçalanmış, toplumsal öznelerin dağılmış olması varolan düzenin kendini sürdürmesini sağlayan en temel özelliğidir.

Bu parçalanmışlık hali, "yeni zamanlar"da siyasetin giderek daha fazla hegemonik olması zorunluluğunu yanında getirmektedir. Egemenlerin egemenliklerini sürdürmeleri, bu parçalı toplum içinde kendileri için önem taşıyan kesimlerle eklemlenmelerine, en azından çıkar birlikleri oluşturmalarına bağlıdır. Bununla birlikte egemenlerin çıkarlarının uyuşmadığı ya da güçsüzlükleri nedeniyle önem taşımayan dolayısıyla gözden çıkardıkları kesimler birikerek büyümektedir. Bu durum hegemonik bir siyasetin sadece egemenler için değil, alternatif bir toplumun mücadelesini veren örgütlenmeler için de – hatta belki onlar için daha da fazla – son derece önemli olduğunu göstermektedir. Giriş'in başında ifade edilen çelişkinin ortadan kalkması, ancak böyle bir siyasetin kurgulanması ve örgütlenmesi ile mümkün olacaktır.

Bu çalışma, Türkiye'de böyle bir olasılığın varlığını araştırmaktadır. Türkiye'nin neo-liberalizme geçiş koşulları, neo-liberalizmin siyasal ve toplumsal alanda yarattığı çözülmeyi daha da güçlendirmiştir. 12 Eylül darbesini izleyen askeri yönetim döneminin otoriter uygulamaları, sivil toplumu da gelişmemiş olan Türkiye'nin tüm direnme mekanizmalarını yok etmiştir. Bunların başında

1960'lardan itibaren siyasal alanın canlanmasını sağlayan sosyalist örgütlenmeler gelmiştir. Darbenin sol örgütler üzerinde hala izleri görülen etkileri olmuştur. Bunların başında örgütlerin 1980'ler boyunca cezalar ve yasaklarla halktan, kitlelerden koparılması gelmektedir. Bununla birlikte sol örgütlerin de en canlı dönemlerinde bile kitlelerle, özellikle sosyalizmin temel öznesi olarak görülen işçi sınıfıyla sıkı ilişkiler kurduğunu söylemek mümkün değildir. Bu anlamda darbenin, örgütler ve halk arasında zaten gevşek olan bağları tamamen koparması pek de zor olmamıştır. Yine de bu durum sol örgütlerin siyasete geri döndükleri 1990'larda, politika geliştirmekte ve kitleselleşmekte yaşadıkları sorunların temel nedenini oluşturmuştur. Bir başka neden ise, darbe ile yaşanan yenilgiye bir de 1989'da "sosyalizmin yenilmesi"nin eklenmesi ile ortaya çıkan umutsuzluk ve çaresizlik halidir. Dolayısıyla 1980'lerin ortalarından itibaren toparlanma sürecine giren ve 1990'larda yasal partilerini kuran sol örgütler, 1980'de yarım bırakmış oldukları mücadeleye, kaldıkları yerden devam etme şansını yitirmişlerdir. Çünkü artık ortada bir mücadele yoktur; mücadelenin ilk önce kurgulanması gerekmektedir.

Bu çalışmada, Türkiye'nin sosyalist partilerinin böyle bir mücadeleyi kurgulamak için hegemonik bir siyaset geliştirme ve karşı hegemonyayı örgütleyebilme potansiyelleri araştırılacaktır. Aslında mücadelenin, tüm düzeyleriyle sol hareket tarafından verilmesi gerektiği düşünülmekle birlikte, çalışmanın yapılabilirliği açısından araştırmaya bir sınır getirmek zorunludur. Bu nedenle çalışmanın üç yasal sosyalist parti olan Türkiye Komünist Partisi (TKP), Emeğin Partisi (EMEP) ve Özgürlük ve Dayanışma Partisi (ÖDP) üzerinde odaklanmasına karar verilmiştir. Yasal örgütlenmelerin tercih edilmesinin nedeni, kitlelerle açık bir kamusal ilişki kurma olanağına sahip olmaları; siyasal partilerin tercih edilmesi ise bu tarz örgütlenmenin hegemonik bir siyaset izlemeye en uygun örgütlenme olması nedeniyledir. Ayrıca, siyasal bir parti kurmak kitleselleşme ve iktidara ulaşma isteğinin de bir göstergesidir. Çalışmanın amacı açısından, bu isteğin varlığı önem taşımaktadır.

TKP, EMEP ve ÖDP’nin seçilmesinin nedeni ise, bu üç partinin sahip oldukları benzerlikler ve farklılıklarla anlamlı bir sonuca ulaşmaya imkan verecekleri düşüncesidir. Her üç partinin tabanını oluşturan gruplar, 1970’lerin ikinci yarısında sol muhalefetin ana akımı olan gruplardır. Bu dönemde önemli bir kitleselleşme düzeyine ulaşmış ve mücadele deneyimi edinmiş olan bu gruplar, tarihsel olarak benzer bir geçmişe sahiptirler. Ayrıca her üç parti de 1980’den sonra uzun bir “partileşme” süreci yaşamış ve ancak 1990’larda yasal partilerini kumuşlardır.

Bu şekilsel benzerliklerin yanında bu üç partinin ideolojik ve örgütsel yapıları arasında farklar vardır. İlk olarak TKP ve EMEP’in monolitik ve görece olarak homojen yapıda olduğu, ÖDP’nin ise farklı gelenekten grupların ve bireylerin biraraya gelerek oluşturduğu “geniş tabanlı” bir parti olduğu belirtilmelidir. Bu farklı örgütlenme biçimi partilerin ideolojik yapılanmalarıyla da bağlantılıdır. TKP ve EMEP, aralarındaki ciddi siyaset ve söylem farklılıklarıyla birlikte basit tabiriyle, geleneksel solun sınırları içinde kalan birer işçi sınıfı partisidir. ÖDP ise, “yeni sol” anlayışı çerçevesinde alternatif bir sosyalizmi geliştirmeye çalışan bir partidir. Bu gerekçeler ışığında, bu üç partinin siyaset yapma biçimlerinin incelenmesi, tezin amacı olan solun toplumsal dönüşümü gerçekleştirecek bir siyasal zemini oluşturma potansiyellinin açığa çıkarılması açısından önemli veriler sunacaktır.

Tezin birinci bölümünde, ilk olarak hegemonya kavramının, partilerin siyaset anlayışlarını değerlendirmek üzere araçsallaştırılmasına çalışılacaktır. Bu amaçla Gramsci’nin hegemonya kavramsallaştırması ve Laclau – Mouffe’un kavrama getirdiği yeni açılımlar incelenecektir. Ardından Jessop’ın kapitalist devlet kuramı içinde geliştirdiği birikim stratejisi ve hegemonik proje kavramlarından yararlanılarak neo-liberal dönüşümün değerlendirmesi yapılacaktır.

İkinci bölüm, 1980’den sonra Türkiye’de meydana gelen dönüşümlerin değerlendirilmesine ayrılmıştır. Dönüşümleri iki ana hat üzerinden izlemek mümkündür. Bunlardan birincisi, 12 Eylül ile iktidara gelen askeri yönetimin

yerleştirdiği otoriter yönetimin uzantıları; ikincisi ise Özal iktidarı ile özdeşleşen neo-liberalizmin etkileridir. Türkiye'nin yeni düzene eklemlenmesi "otoriter bir neo-liberalizm" anlayışı ile gerçekleştirilmeye çalışılmıştır. Bu birleşimin körüklediği ancak kökenleri önceki dönemlerde bulunan iki toplumsal çatışma bu döneme damgasını vurmuştur. Bunlar Kürt muhalefet hareketi ve siyasal islamın yükselmesidir. Bu bölümün son kısmında, yeni düzen içinde sosyalist hareketin konumu incelenmeye çalışılacaktır. Bu incelemeyle, 1970'lerdeki mücadele ile ilişki içinde 12 Eylül'ün ardından sosyalist siyasetin ve temel öznesi olan işçi sınıfının nasıl dönüştüğü ortaya konmaya çalışılacaktır. Bu bölümün, sonraki bölümde yapılacak olan parti değerlendirmeleri için zemin oluşturacağı düşünülmektedir.

Son bölümde partilerin siyaset anlayışları çözümlenecektir. Bunun için ilk bölümde yapılan hegemonya analizinden üç ayaklı bir inceleme planı çıkarılmıştır. İlk olarak partilerin varolan düzeni nasıl algıladıkları, hangi kavramlarla tanımladıklarına bakılacaktır. Bu kısım, partilerin üzerinde mücadele ettikleri alanı nasıl gördüklerinin ortaya konması açısından önemlidir. İkinci olarak partilerin kendilerini nasıl tanımladıkları ve düzen içinde nasıl konumlandırdıklarını ortaya koymak amacıyla partilerin programları ve örgütlenme biçimlerine bakılacaktır. Son olarak ise, partilerin hegemonik potansiyellerini de gösteren mücadele araçları incelenecektir. Böylece partilerin ideolojik duruşları ve bunun içinden türettikleri örgütlenme ve mücadele biçimleri çözümlenmiş olacaktır.

Parti incelemeleri temel olarak metinler üzerinden gerçekleştirilmiştir. Partilerin resmi metinlerinin yanı sıra parti yayınlarından ve partiler hakkındaki kitap ve makalelerden yararlanılmıştır. Ayrıca parti yöneticileri ile derinlemesine görüşmeler yapılmıştır. Temsili bir sayıya ulaşılmadığı için araştırma tekniği olarak kabul edilemeyecek olsa da, bu görüşmeler parti değerlendirmelerinde yol gösterici olarak kullanılmıştır.

Çalışmanın sonuç kısmında da, yapılan bütün değerlendirmeler ışığında, partilerin siyaset anlayışları ve hegemonik potansiyelleri, karşılaştırmalı olarak ortaya konacaktır.

Son olarak, çalışmanın sınırlarından söz etmek gereklidir. Yakın tarihli çalışmalar, inceleme konusu ile araştırmacı arasında çözümleme için gerekli mesafeyi barındırmadığı için ciddi bir risk taşımaktadır. Üstelik çalışmanın konusu olan partilerin tarihi de çok yenidir. Bu durum riski daha da arttırmaktadır. Ancak çalışmanın hedefi, bugünden bakıldığında sosyalist partilerin gelecek için birer hegemonik güç olma potansiyellerini araştırmak olduğundan bu riskler göze alınmıştır. Yine de yapılan çözümlemelerin bu durum göz önüne alınarak değerlendirilmesi gereklidir.

I. HEGEMONYA VE DÜNYANIN YENİ DÜZENİ

Hegemonya, hem devletin/sistemin meşruiyetini ve devamını sağlayan hem de sistemi dönüştürücü potansiyeli içinde barındıran bir anahtar kavram olarak devlet, toplum ve sınıflar arasındaki ilişkilerin analizinde önemli açılımlar sağlamaktadır. Toplumu sınıflar ve gruplar arasındaki bir ilişkiler bütünü, devleti de bu ilişkiler ağının kurumsallaşma düzeyi olarak tanımladığımızda, bu ilişkiler arasındaki uyumu sağlayan, düzeni kuran, böylece bu ilişkilerden sistemli ancak asla "tamamlanmış" olmayan bütünü oluşturan "şey"in ne olduğu, incelenmeye değer bir alandır. Özellikle bu tamamlanmamışlık, kapanmamışlık, ya da Hegelci bir ifadeyle döngüselliğini bitirmemiş –aslında hiçbir zaman bitiremeyecek- olma halinin aynı zaman sürekli bir değişim, dönüşüm, yeni bir ilişkiler bütünü (toplum ve bağlantılı olarak devlet düzeyinde) oluşabilmesi olasılığına kapı açması, bunu daha da önemli kılmaktadır. Hegemonya kavramını egemenlikten farklı biçimde kurgulayarak bahsedilen ilişkisellik içinde iktidarın ve siyasal mücadelenin analizinde kullanılmak üzere kavramsallaştıran ilk düşünür Gramsci'dir.

Nitekim Leninizm'de hegemonya kavramı, kurulan sınıf ittifakları içinde temel sınıfların siyasal önderliğiyle sınırlı biçimde kullanılır. Dolayısıyla hegemonya alt düzeylerden itibaren kurulan bir ilişkiselliğe değil, egemenlik ilişkisine karşılık gelir. Zira, hegemonyanın kurulduğu alan ile toplumsal ajanların yani sınıfların kurulduğu alan birbirinden farklıdır. Sınıfların kurulduğu üretim alanı mücadelenin sürdüğü esas alandır. Siyasal alan ise sınıfların ancak çıkarlarının temsili dolayımıyla varoldukları yerdir. Bu anlamda sınıfları siyasal alanda partileri "vareder". Partilerin ortak "düşmana" karşı oluşturdukları ittifaklar bir sınıfın önderliği altında birleşmeyle kurulur. Bu durumsal birlik, sonuçta çıkarlar etrafında oluştuğu için üretim alanında kurulmuş olan sınıf kimliklerini etkilemez. Kısaca bu tür kavramsallaştırmada hegemonya toplumsal ajanların sınıf kimliklerine dışsaldır.

Gramsci ise siyasal alana yüklediği değer ve anlam ile bu kavramsallaştırmadan farklılaşmıştır. Gramsci'ye göre mücadelenin verildiği esas alan hegemonyanın kurulduğu siyasal alandır. Bu anlamda siyasal alan basitçe sınıf çıkarlarının partileri aracılığıyla temsil edildiği değil, sınıf mücadelesinin verildiği ve mücadele içinde sınıfların da yeniden biçimlendiği alandır. Siyasal partiler de bu mücadelenin temel araçlarıdırlar. Dolayısıyla Gramsci hegemonyayı, sınıflar arasındaki ilişkilerden öte, sınıfların içindeki ilişkileri de düzenleyen ve en geniş anlamıyla siyasal alandaki eylemlerin temelini oluşturan bir kavram olarak kullanmaktadır.

Kısaca Gramsci'nin hegemonya kavramsallaştırması, politik ve kültürel alana verdiği önemle anti-ekonomist olan, kolektif istek/iradeye yaptığı vurguyla sınıf indirgemeciliğinden kaçınan, sınıfın basit ekonomik-korporatif çıkarları ve belli bir sınıf egemenliği ötesinde bir hedefe yönelen bir içeriğe sahiptir. Dolayısıyla bu kavramsallaştırma klasik marksizmdeki sınıf mücadelesi anlayışından ciddi bir kırılma yaratmaktadır. Gramsci'nin bu kırılma ile siyaset teorisine getirdiği açılım, pek çok düşünür tarafından kullanılmıştır. Bu çalışmanın konusu itibariyle bu bölümde ele alınacak iki yaklaşım daha vardır. Birincisi E. Laclau ve C. Mouffe'un, genel olarak dünya çapındaki toplumsal değişimler yanında, sosyalist blok ülkelerindeki dönüşümün de etkisiyle geliştirdikleri alternatif bir "sosyalizm"

mücadelesidir. Bu yaklaşım bir ölçüde Türkiye'deki siyasal dönüşüme ışık tuttuğu, daha da önemlisi tezin konusu olan siyasal partilerden Özgürlük ve Dayanışma Partisi'nin ideolojik temeliyle arasında sıkı bağlar bulunduğu için önemlidir. İkincisi ise B. Jessop'ın neo-liberalizm ile birlikte devlet ve toplumda meydana gelen değişimleri analiz etmek için geliştirdiği yaklaşımdır. Bu yaklaşım, Türkiye'de de 1980'den sonra ortaya çıkan dönüşümleri değerlendirmek için önemli bir analiz aracıdır.

Kısaca bu bölümde, Gramsci, Laclau-Mouffe ve Jessop'ın kuramları hegemonya kavramı etrafında değerlendirilerek, neo-liberalizmle birlikte ortaya çıkan toplumsal ve siyasal dönüşüm bu kuramlar aracılığıyla analiz edilmeye çalışılacaktır. Bu analiz, Türkiye'deki dönüşümün değerlendirileceği bir sonraki bölüm için gerekli kuramsal zemini hazırlayacaktır.

1.) GRAMSCİ VE HEGEMONYA

Gramsci'nin siyasal teorisi, tıpkı eserlerinden ve düşüncelerinden yararlandığı Machiavelli gibi, ülkesi İtalya'nın kendi döneminde yaşadığı toplumsal ve siyasal sorunları aşmak, daha net bir ifadeyle faşist yönetiminin toplumsal yapısını anlamak ve üyesi bulunduğu komünist partiye yeni bir açılım sağlamak amacını taşır. Dolayısıyla Gramsci'nin teorisi, marksizmin 1930'ların İtalya'sına uyarlanması ile İtalya'ya özgü bir sosyalist siyaset oluşturulmasını içermektedir. Hegemonya kavramı bu teorinin temelini oluşturmaktadır.

Gramsci devlet aygıtından çok devlet iktidarı, daha doğru bir ifadeyle devlet iktidarının toplumsal tabanı ve siyasal bunalımların doğası ile ilgilenmiştir. Devlet iktidarı, siyasal sistemdeki hatta genel anlamda toplum içindeki çeşitli güçler ve kurumlar arasındaki bağlar dolayımıyla belirlenir. Dolayısıyla bu iktidarı kullanan devlet aygıtları, hükümetlerin (genel anlamıyla işbaşındakilerin) elindeki teknik araçlar değillerdir. Toplumsal tabanları vardır ve işlevleri bağlı oldukları ekonomik

sistem ve sivil toplumdan etkilenmektedir (Gramsci, 1986). Gramsci hegemonya kavramını bu ilişkiler bütününü anlamlandırmak ve analiz etmek için, o zamana kadar kullanılagelen anlamının ötesine taşıyarak geliştirmiştir.

1.1.) Hegemonyanın Alanı: Sivil Toplum

Gramsci (1986:101), kendisini önceleyen marksist anlayıştan farklı bir biçimde devleti, politik toplum ve sivil toplumun bir bütünü olarak görür ve "zor ile zırhlanmış hegemonya" olarak tanımlar. Politik toplum, ya da jandarma devlet, "halk yığınlarını belli bir uğrağın üretim tipine ve ekonomisine uydurmak için" kullanılan zorlama aygıtıdır. Bu anlamda "kendini hukuki devlette dışavuran doğrudan egemenlik ya da buyurma işlevine karşılık" gelir (Portelli, 1982:25).

Politik toplumun etik içeriğini oluşturan, bu nedenle Gramsci'nin (1986:181) etik devlet olarak da adlandırdığı sivil toplum ise "halk dilinde özel denilen ve egemen grubun bütün topluma uyguladığı hegemonya işlevine karşılık düşen kurumlar bütünlüğü"dür. Gramsci'ye göre devletin temel işlevlerinden biri, büyük halk yığınlarını, üretici güçlerin gelişme zorunluluklarına ve dolayısıyla egemen sınıfların çıkarlarına uygun düşen belli bir kültürel ve etik biçime sokmaktır. Bir devleti diktatoryadan ayıran fark budur ve bunu gerçekleştirdiği ölçüde her devlet etiktir. Bu işlev, çeşitli devlet aygıtlarının yanı sıra, egemen sınıfların siyasal ve kültürel hegemonya aygıtını oluşturan "özel" kurum ve aygıtlar tarafından da yerine getirilir. Bu nedenle, yani hem devlet aygıtlarını hem özel aygıtları içerdiği ve hem yönetici sınıf, hem egemen sınıf[2] hem de belli oranda tabî sınıfa hareket alanı sağladığı için, sivil toplumun alanı yaygındır ve karmaşık bir bütünlük oluşturur. Politik toplumu oluşturan devletin polis ve yargı aygıtının dışında kalan

[2] Yönetici sınıf ve egemen sınıf arasındaki ayrım Poulantzas (1969:73-74) tarafından ortaya konmuştur. Kapitalist devlet içinde egemen sınıf olan burjuvazi, her koşulda bizzat iktidarda bulunmak zorunda değildir. Egemenliğini sürmesi açısından bu gerekli de değildir. Burjuvazi ve devlet arasında nesnel bir ilişki vardır. Bu ilişki aslında "parçalı bir bütün" olan iktidar bloğunun çıkarlarının korunmasına dayanmaktadır. Poulantzas, çoğu durumda, siyasal iktidarın herhangi bir burjuva kesimi yerine, bir sınıf özelliği göstermeyen ama bir hedefe yönelik olarak içsel birlikle hareket eden bürokrasinin elinde olmasının bu amaca daha iyi hizmet ettiğini belirtmektedir. Kısaca yönetici sınıf kavramı, sınıfsal kökeni sorgulanmaksızın, somut siyasal iktidarı elinde bulunduran kesimi ifade etmektedir. Metin içinde de bu anlamda kullanılmıştır.

siyasal, kültürel, eğitsel aygıtları yanında kaynağını devlet dışında bulan siyasal partiler gibi siyasal kurumlar, sendikalar gibi ekonomik kurumlar, dini kurumlar, okullar, yayın evleri, gazeteler gibi eğitim ve kültür kurumlarının her biri sivil toplum alanının içinde yer alır.

"İntegral devlet"i oluşturan politik toplum ve sivil toplum arasındaki ilişkiyi, bir çeşit denge durumu olarak görmek gerekir. İki alan arasındaki organik birliğin ortaya çıkardığı denge, alanların birinin güç kaybetmesi halinde diğerinin ortaya çıkan boşluğu dolduracağını ifade eder. Sivil toplumun güçsüzlüğü ve işlevini yerine getirmemesi, politik toplumun bu işlevlerden bir kısmını üstlenmesi ve aynı zamanda zor aygıtının ağırlığının artması sonucunu doğurur. Diğer taraftan politik toplumun güçten düşmesi, sivil toplum içinde egemen sınıfın yeni zor güçleri çıkarması ile sonuçlanabilir. Gramsci'ye göre (1971), devlet aygıtının güçsüzlüğü nedeniyle özel paramiliter örgütlerin ortaya çıktığı, egemen sınıfın etkisini bu güç aracılığıyla pekiştirdikten sonra devlet aygıtı ile bütünleştikleri faşizm, bu durumun iyi bir örneğidir. Bu örnek her ne kadar Gramsci'nin 1930'lar İtalya'sını anlamlandırma çabasının bir sonucu olsa da, Türkiye de dahil pek çok ülke bu değerlendirmeye örnek oluşturacak dönemler geçirmiştir. Türkiye'deki siyasal ve toplumsal değişimin inceleneceği sonraki bölümde bu konunun ayrıntılarına girilecektir.

Gramsci, politik / sivil toplum ayrımına dayanan siyasal analizini başta Rusya olmak üzere doğu toplumları ile batı toplumları arasındaki farklara dayandırmaktadır. Bu analizin temel amacı ise, özelde İtalya'da ama genel olarak kapitalist toplumlarda sosyalist iktidarı kurabilmenin ipuçlarını ortaya çıkarmaktır. Doğu ve batı toplumları arasındaki temel fark, sivil toplumun gelişmişlik düzeyinden kaynaklanır. Doğu toplumlarında "ilkel ve peltemsi" olan sivil toplum, batı toplumlarında yapılanmış ve "sarsılmaz" bir hal almıştır (Gramsci, 1971:238). Buna karşılık politik toplum yani dar anlamıyla devlet doğu toplumlarında mutlak güce sahipken, batı toplumlarında adeta sivil topluma tâbi, koruyucu bir siperdir. Dolayısıyla doğulu toplumlar "zor" ile, batılı toplumlar ise hegemonyaya dayalı

olarak oluşmuş “rıza” ile yönetilmektedirler. Bu ayrım, Gramsci’yi her iki devlet tipinde farklı mücadele biçimlerinin verilmesi gerektiği sonucuna ulaştırmıştır. Zor ile yönetilen mutlak devletlere karşı mücadelenin, bu zor aygıtının ele geçirilmesi için verilmesi zorunludur. Sivil toplum ise ancak siyasal egemenlik kurulduktan sonra oluşturulabilir. Oysa sivil toplumun güçlü olduğu batı toplumlarında devlet aygıtının ele geçirilmesi, iktidara sahip olmak için yeterli değildir. Zaten zor yerine rıza ile yöneten bir devlete karşı böyle bir mücadele sonuca ulaşmayacaktır. Yapılması gereken sivil toplumu dönüştürecek mücadeleyi vermektir. Kısaca batılı toplumlarda bir hegemonya mücadelesinin, Gramsci’nin adlandırmasıyla “pozisyon savaşı”nın verilmesi zorunludur.

Gramsci’nin bu değerlendirmesi, başta Marx ve Lenin olmak üzere marksist düşünürlerden önemli bir kopuşu içermektedir. Marksist gelenekte devlet, örgütlü şiddeti uygulayabilir gücü ile egemen sınıfın elindeki bir araç olarak görülür. Gramsci ise sınıf yönetiminin zorlayıcı olmayan yönlerine dikkati çekmektedir. Daha da önemlisi, devletin zor aygıtının “geri” plana çekildiği batı toplumlarında iktidarın bu zor aygıtının dışında kurulduğunu, zor aygıtının ise bu iktidarı koruyucu işlev gördüğünü göstermektedir. Kısaca bir yönetici sınıf ittifakının bir toplumsal formasyon üzerinde baskı ve zorlama yoluyla “egemenlik” kurması ile böyle bir ittifaka rıza yoluyla “yönlendiricilik” veya önderlik etmesi arasında can alıcı bir ayrım yapmaktadır.

Gramsci’nin yaklaşımı, elbette birçok eleştiriye maruz kalmıştır. Örneğin, Perry Anderson Gramsci’yi devlet ve sivil toplum arasında keskin bir ayrım yaptığı gerekçesiyle eleştirilmiştir. Anderson’a göre (1977:29-32) Gramsci, batı toplumlarında sivil toplumun gücünün ve devletin “kenardalığını” abartmaktadır. Çünkü burjuva sınıfının iktidarını sivil toplum ve devlet arasında Gramsci’nin yapmaya çalıştığı gibi paylaştırabilmek mümkün değildir. Bir kere parlamenter devletinin temel formunun kendisi, kapitalizmin ideolojik araçlarının merkezidir. Bunun yanı sıra -kapitalist- devlet, Weber’in ünlü saptamasından beri bilindiği gibi, zor kullanmanın yasal tekeline sahip olan tek odaktır. Yani ideolojik aygıtlar devlet

ve sivil toplum arasında paylaşılırken, şiddet sadece devlete aittir. Dolayısıyla kapitalist toplumsal formasyonda oluşan iktidarın rıza ve zorlama işlevlerinin dağıtımında her zaman "yapısal bir asimetri" bulunmaktadır. Devlet, her zaman, sivil toplumdan iki kat daha güçlüdür.

Bu eleştiri bir noktaya kadar doğrudur. Devlet, sahip olduğu aygıtların çeşitliliği nedeniyle sivil topluma kıyasla daha güçlü bir konumdadır. Bu nedenle devlet iktidarını elinde tutan "yönetici sınıf" da bu konumun somut yararlanıcısı durumundadır. Ancak Anderson'ın bu eleştirisine iki nedenle karşı durulabilir. Birincisi, Gramsci'nin bu ayrımı yapmaktaki amacını doğru değerlendirmemektir. Gramsci, devlet aygıtını sivil toplum lehine önemsiz kılmak değil, aksine bu aygıtın işleyişinin sivil toplum ile ilişki içinde nasıl yaygınlaştığını göstermeye çalışmaktadır. Bu anlamda sivil toplum ve devlet arasına kesin bir sınır çizmediği gibi, iki alan arasındaki geçişkenliğin sosyalist bir iktidarı gerçekleştirmek için nasıl kullanılabileceği üzerinde durmuştur. Bunu, aşağıda görüleceği gibi, siyasete verdiği önemle ortaya koymuştur. Ayrıca, zor aygıtının gücünü de göz ardı etmemekte, özellikle yargı kurumunun egemen sınıfın hegemonyasının oluşmasındaki önemi üzerinde durmaktadır.

İkinci neden ise, asıl keskin ayrımı Anderson'ın kendisinin yaptığıdır. Anderson, devlet aygıtına sivil toplum karşısında kesin bir üstünlük vermektedir. Ancak 1980'den itibaren devlet yapısında, siyasal alanda ve sivil toplumda meydana gelen gelişmeler böyle bir üstünlüğü şüpheli hale getirmektedir. Devlet aygıtıyla sivil toplum arasındaki ilişkiler giderek muğlâklaşırken, hangi alanın diğeri üzerindeki etkisinin belirleyici olduğunu söyleyebilmek zorlaşmaktadır. Bu anlamda iktidarın nerede kurulduğunu değerlendirmek de zorlaşmaktadır. O kadar ki, devlet tek meşru kullanıcısı olduğu zor gücünü bile çeşitli toplumsal gruplarla "paylaşabilmekte" ya da bunlar tarafından kullanımını görmezden gelebilmektedir. Bu durumda, toplumsal dönüşümü gerçekleştirmek için sivil toplum içinde verilecek mücadele daha da hayati bir önem kazanmakta; ancak bir o kadar da zorlaşmaktadır. Bugün, Gramsci'nin "sivil toplumu dönüştürmeden devlet aygıtını

ele geçirmenin bir anlamı yoktur" biçiminde özetlenebilecek olan yargısı geçerliliğini, doğrulanarak korumaktadır. Türkiye gibi sivil toplumunun gücü ve devlet aygıtı üzerindeki ağırlığı tartışılır olan ve yirmi beş yıl önce yaşadığı darbenin izlerini hala taşıyan bir çevre ülke için bile bu yargı geçerlidir. Bu değerlendirmeyi ileride genişletmek üzere burada bırakarak Gramsci'nin hegemonya anlayışının incelenmesine geri dönülmelidir.

1.2.) Hegemonya ve Siyasal Mücadele

Gramsci'ye göre, hegemonyanın uygulandığı alan olan sivil toplum, dolayısıyla, iktidar mücadelesinin yapıldığı ve sınıfların bu amaçla çekiştikleri asıl alandır. Başka bir ifadeyle, marksist anlamda üstyapı ile yapı arasındaki ilişkiler, mücadelenin verildiği bu alanda kurulmaktadır. Gramsci tarafından "üstyapının bir düzeyi" olarak betimlenen siyaset, bu ilişkideki kilit momenti oluşturur. Çünkü yapıdan[3] üstyapı alanına geçişte belirleyici olan, sınıf mücadelesinin sürekli değişim içinde yer aldığı ve sınandığı yer, ancak siyasal moment olabilir.

Gramsci üstyapı-yapı arasındaki ilişkileri çözümlemesini sağlayan ve genel olarak teorisinin temelini oluşturan iki ilkeyi, Marx'ın *Ekonomi Politiğin Eleştirisine Katkı*'nın "Önsöz"ündeki saptamasından türetmiştir[4]. Buna göre;

> *1) Bir toplum kendine, henüz gerekli ve yeterli koşulları varolmayan ya da hiç değilse belirleme ve gelişme yolunda bulunmayan hiçbir görev saptamaz.*
> *2) İlişkilerinde örtük olarak içerilmiş bulunan bütün yaşam biçimleri geliştirilmedikçe hiçbir toplum dağılmaz ve yerine yenisi gelemez.* (Gramsci, 1986:127).

[3] Gramsci (1986:257) yapı kavramını kurgul olarak değil, tarihsel olarak ele alır: "Yapı kavramı eğer 'kurgul olarak' kavranırsa bir 'gizli tanrı' durumuna gelmesi kaçınılmazdır. Ama yapı kurgul olarak değil, tarihsel olarak insanların içinde yaşayıp çalıştıkları toplumsal ilişkiler bütünü olarak, 'kurgul' yöntemlerle değil ama 'filoloji' yöntemleriyle irdelenebilen ve irdelenmeleri de gereken bir nesnel koşullar bütünü olarak kavranmalıdır."

[4] Sözü edilen saptama şudur: "İçerebildiği bütün üretici güçler gelişmeden önce, bir toplumsal oluşum asla yokolmaz; yeni ve daha yüksek üretim ilişkileri, bu ilişkilerin maddi varlık koşulları eski toplum bağrında çiçek açmadan asla gelip yerini almazlar. Onun içindir ki, insanlık kendi önüne, ancak çözüme bağlayabileceği sorunları koyar. Çünkü yakından bakıldığında, her zaman görülecektir ki, sorunun kendisi ancak onu çözüme bağlayacak olan maddi koşulların mevcut olduğu ya da gelişmekte bulunduğu yerde ortaya çıkar." (K. Marx, *Ekonomi Politiğin Eleştirisine Katkı* "Önsöz"; Sol yayınları, Ankara, 1979, sf:26)

Bu iki ilke tıpkı Marx gibi Gramsci'nin de kapitalizmin çelişkili ve tarihsel olarak sınırlı doğasının, kendi sonunu getirecek maddi koşulları içinde geliştirdiğini göstermesine hizmet eder. Tarihselliği içinde kapitalizm, sanayi kapitalizminin merkezileşmesi ve yoğunlaşması, tekellerin artması dolayısıyla özgür rekabetin azalması, finans kapitalin ve bankaların ağırlıklarının ve etkilerinin artması, emperyalizmin uluslararası birleşmesi gibi bir yönelim izlemektedir. Bu yönelim, çeşitli biçimlerde kendi bunalımlarını yaratmakla birlikte kapitalizmin temeli olan ücretli emeğin sömürülmesi olgusu değişime uğramamaktadır.

Ancak Gramsci'nin üzerinde ısrarla durduğu konu, dönüşümü yani sosyalizme geçişi sağlayacak bunalımların ekonomik değil politik bunalımlar olduğudur. Ekonomik bunalımlar devleti ve sistemi zayıflatabilir. Fakat etkileri, sivil toplum içinde yer alan siyasal örgütler tarafından siyasal bunalımlara dönüştürülmedikçe beklenen değişiklikleri yaratamaz. Yani ekonomik bunalımların nihai etkilerini sivil toplumun örgütlülüğü ve faaliyetleri belirler. Gramsci'nin siyasete ayrı bir önem ve öncelik vermesinin nedeni budur. Siyasal faaliyet, varolan bunalımların devrimci bir sonuç yaratmasını sağlayacağı gibi, yukarıdaki ikinci ilkede ifade edilen, "yaşam biçimlerinin geliştirilmesi"nin de aracı olarak görülmektedir.

Nitekim Gramsci (1971), burjuva toplumsal formasyonun içinde bulunduğu büyük ekonomik ve siyasal bunalımlara rağmen Batı'da bir sosyalist devrimin ortaya çıkmamasının nedenini bu duruma bağlamaktadır. Devrimi ortaya çıkaracak olan, tarihin belli bir anındaki öznel güçlerin, yani burjuvalar ve proleterlerin, varolan toplumsal formasyonun ömrünü uzatma ya da kısaltma yetenekleri arasındaki mesafedir. Ancak bu öznel güçlerin bahsedilen yetenekleri kendiliğinden oluşmaz. Konuya devrimi gerçekleştirmek "zorunda olan" işçi sınıfı açısından bakılırsa, bu sınıfın örgütlenmesinin ve kapasitesinin gelişmesinin çoğunlukla uzun dönemli bir hazırlığın sonucu olduğu görülecektir. Bu hazırlığın yapılabilmesi de ancak siyasal alanda verilecek sürekli bir mücadele ile mümkün olabilir. Bu noktada belirleyici

olan ise, sınıfın içinde mücadele edeceği siyasal örgütünün yani partisinin varlığıdır. Zira parti, sınıfı varolan koşullara göre yönlendirecek ve geliştirecek olan, başka bir ifadeyle nesnel koşulları öznele çevirebilme yeteneğini gösterecek olan unsurdur. Bu anlamda işçi sınıfının partisi öncülüğünde vereceği siyasal mücadele, hegemonyasını oluşturma ve uygulamasının tek yoludur.

Benzer bir durum egemen sınıflar için de geçerlidir. Egemen sınıf da hegemonyasını siyasal alanda yürüttüğü faaliyetlerle kurmaya çalışır. Zaten işçi sınıfının mücadelesinin manevra savaşından pozisyon savaşına[5], başka bir deyişle silahlı mücadeleden hegemonya mücadelesine evrilmesinin gerekliliği, egemen ya da yönetici sınıfların zordan çok hegemonyaya dayalı bir yönetim izlemelerinden kaynaklanmaktadır. Bunun anlamı, egemen ve yönetici sınıfın önderlik ve iktidar alanını bir bütün olarak toplumun üzerine genişletmesi ve sadece ekonomik ya da siyasal alanı değil aynı zamanda sivil ve kültürel yaşam ile eğitimsel, dinsel ve sivil topluma ait diğer kurumları yönetimine etkinlikle uydurmasıdır. Görüldüğü gibi bu alanların çoğu, devletin dolaysız iktidarının, siyasal toplumun ve ekonomik alanın dışındadır. Çünkü yönetilen kesimlerin "aktif rıza"sının yeniden üretilmesi ve seferber edilmesi ancak bu bütüncül sistem ile mümkün olabilir. Dolayısıyla yönetici sınıf siyasal önderliğin yanı sıra etik ve entelektüel önderliği de kurgulamak ve işlevsel kılmak zorundadır.

Siyasal önderlik, popüler çıkar ve taleplerin hesaplanması, toplumsal destek ve çeşitli kesimlerle varılan ittifakları sürdürmek için uzlaşmaların sağlanması, buna uygun pozisyon değişimlerinin yapılması ve egemen sınıfın uzun vadeli çıkarlarına hizmet edecek ulusal amaçlara ulaşılması için bahsedilen destek ve ittifakların örgütlenmesini içerir. Etik ve entelektüel önderlik ise toplumsal ve ekonomik yeniden üretim için oluşturulması zorunlu olan ortak dünya görüşü, ulusal popüler imgelem ve kolektif hedeflerin kurulması ve yeniden üretimi için gereklidir. Bu iki tür önderlik en geniş anlamıyla popüler kültürü düzenleyen ve egemen üretim

[5] Manevra / cephe / harekat savaşı (war of maneuver) devlet gücüne cepheden bir saldırıyı; pozisyon / konum / mevzi savaşı (war of position) ise sivil toplumun korunaklarından içeri sızılarak önemli noktaların ele geçirilmesini ifade eder (Gramsci, 1986:147, 155,174).

biçiminin ihtiyaçlarına göre uyarlayan inanç, değer, toplumsal davranış sistemlerini karşılıklı etkileşimle oluşturan etik, siyasal ve ideolojik pratikler içinden kurulur. Gramsci'nin kültürel alana ve bir faaliyet olarak eğitimin kendisine yüklediği büyük önemin nedeni burada yatmaktadır.

Gramsci'nin yönetici sınıfın faaliyetini ve siyasetin kendisini bu derece geniş bir anlamda kavraması, siyasetin artık egemen sınıfın ekonomik-korporatif[6] çıkarlarının sağlanması eylemine indirgenemeyeceğinin bir ifadesidir. Çünkü, hegemonya salt ekonomik çıkar etrafında oluşmadığı gibi, sadece egemen sınıfın çıkarları doğrultusunda da oluşturulamaz. Bir bağlaşma olarak hegemonik sistem, ancak egemen sınıf çıkarlarını bağlaşık sınıfların genel çıkarlarıyla somut olarak eşgüdümlediğinde ortaya çıkabilir. Böyle bir bağlaşmada her ne kadar egemen sınıfın çıkarları ağır bassa da, devlet yaşamı, farklı çıkar grupları arasındaki kararsız dengelerin aşılmasına dayalı sürekli bir oluşum olarak biçimlenir (Gramsci, 1971:46). Egemen sınıf ile yardımcı / bağlaşık sınıfların çıkarlarının çakışması hegemonyayı güçlendirecektir. Böyle bir çakışmanın söz konusu olmadığı durumlarda, hegemonik önderlik daha da büyük önem taşır. Gramsci (1986:213) hegemonyayı bu nedenle "onaşmanın örgütlenmesi"nin sağlanması olarak tanımlar. Dolayısıyla eğer toplumsal bir bağlaşma varsa bu, somut olarak yönetici sınıfın diğer sınıf ve kesimler üzerindeki siyasal, etik ve entelektüel önderliği sonucunda ulaşılan siyasal ve ideolojik hegemonyadan başka bir şey değildir.

Kısaca hegemonik bir yönetim şu varsayımı ortaya atar: Kapitalist devlet, hala bir sınıf devleti olmakla birlikte egemen ve alt sınıflar arasındaki dengeyi gözeten bir yapı kazanmış ve siyaset "ulusal-popüler" bir eğilime yönelmiştir.

---

[6] Gramsci (1986:96) ekonomik-korporatif aşamayı, siyasal olarak feodal toplumların en kötüsü, en az ilerlemeci ve en durağan yapı olarak tanımlar. Bu, meslek gruplarının türdeş birliği ve örgütlenmesine dayalı, ancak daha geniş bir toplumsal grubun birliğinin kurulamadığı "ilksel" toplumsallaşma düzeyidir. Örneğin ekonomik-korporatif aşamada bir tüccar, başka bir tüccarla dayanışma içinde olması gerektiği duygusuna sahiptir, ama henüz bir fabrikatörle dayanışmaz (a.g.e:193).

Ancak, bu kapsayıcı ve bütünleştirici kurgusuna rağmen hegemonya, gerçekte hiçbir zaman bu denli bütünleyici olamaz; her zaman bir karşı hegemonya yaratılmasına imkan verecek boşluklar bırakır. Çünkü egemen ya da yönetici sınıf, hegemonik bir sistem kurmuş olsa bile, çoğunlukla tüm toplumu değil yalnızca kendisine toplumsal taban hizmeti gören yardımcı ve bağlaşık sınıfları yönetir; karşı sınıfları ise zor aygıtıyla denetim altında tutar. O halde bir yönetici sınıf, toplumun farklı kesimleri üstünde aynı anda hem hegemonya aygıtını hem de zor aygıtını işletebilir (Portelli, 1982:78).

Dolayısıyla Gramsci'ye göre, muhalefet edilmeyen "hegemonya" durumu ya da momenti olamaz. Sınıf mücadelesinin alanı olarak her hegemonya kazanılmayı, korunmayı ve sürekli olarak savunulmayı gerektirir. Hatta sınıf mücadelesinin cansız olduğu, temel sınıfların karşı karşıya gelmediği durumlar için bile bu geçerlidir. Kısaca, her sınıf için hegemonyasını oluşturmak süregiden bir mücadele içinde olmak demektir. Bu aynı zamanda hegemonyanın da sürekli bir oluşum halinde olduğu anlamına gelir. Bu nedenle Gramsci, işçi sınıfının kendi hegemonyasını oluşturmak için her zaman olanağı olduğu düşüncesinden hareket eder ve bu olanağı gerçeğe çevirmenin yollarını göstermeye çalışır. Daha açık bir ifadeyle Gramsci, tarihin belli bir anında gerçekleşmiş onaşma durumu olan hegemonyayı konjonktürel olarak ele alır (Hall vd., 1985). Böylece varolan bir hegemonik sistemde, yönetici sınıfın yönetilen sınıfları yanına çekerek yönetimini güçlendirmek için vermesi gereken "ödünler"in doğasını, kurulmuş olan güçler dengesini ve hatta bu denge içindeki yaygın eğilimin ne olduğunu ve buna bağlı olarak sınıf mücadelesinin yürütülmesi için elverişli bir ortam yaratıp yaratmadığını ortaya koyma ve işçi sınıfının partisinin stratejisini oluşturma olanağını yaratır.

İşçi sınıfının karşı hegemonyasını kurabilmesi için, egemen sınıfın bağlaşık güçleriyle birlikte oluşturduğu tarihsel blok[7] içinde bir organik bunalımın patlak

[7] Tarihsel blok, belli bir tarihsel durumun iç eklemlenmesidir. Bu eklemlenme, hegemonyanın dayandığı temel sınıfın etrafında gerçekleşir. Bu anlamda tarihsel blok, hegemonyanın varlığını zorunlu olarak ima eder. Yani bir tarihsel bloktan söz ediliyorsa, orada hegemonyanın varlığını da

vermesi gereklidir. Bununla birlikte, organik bunalımın yeni bir hegemonyanın oluşması ile sonuçlanması ancak işçi sınıfının bu bunalımın patlak vermesinden önce kendi öz siyasal ve ideolojik örgütlenmesini gerçekleştirmesiyle mümkündür. Mücadelenin en büyük çelişkisi burada yatmaktadır. Egemen sınıf ortaya çıkacak bir organik bunalımla başa çıkabilmek için ne kadar çok araca sahipse, işçi sınıfının örgütlenme olanağı o kadar kısıtlıdır. Bu çelişkinin temelinde, her iki sınıfın aydınlar katmanıyla olan ilişkisi bulunur.

1.3.) Organik Bunalım ve Yeni Hegemonya

Tarihsel blok içinde meydana gelen organik bunalım en temel anlamıyla yapı ve üstyapı arasındaki bağın kopması anlamına gelir. Dolayısıyla siyasal, ekonomik ya da ideolojik tek bir alanda değil, zincirleme bir etkiyle bu alanların hepsinde görünür olan bir bunalımlar bütünüdür söz konusu olan. Genelde yönetici grubun neden olduğu ciddi bir siyasal bunalım (mesela savaşta yenilgi ya da büyük ekonomik çöküşler) organik bunalımın başlangıcıdır. Yönetici sınıf temel siyasal, ekonomik ve kültürel işlevlerini yerine getirememeye başlar. Bunu, tarihsel bloğa bağlantı ve hegemonya kazandıran ideolojik bloğun dağılma eğilimine girmesi izler. Çünkü egemen sınıfın aydınları, yani toplum içinde siyasal – etik ve entelektüel önderliği yürütenler artık toplumsal sınıfları temsil edememektedirler. "Hegemonik bunalım" olarak da adlandırılan bu "aşama", bağımlı sınıfların aydınlardan kopması ve dolayısıyla yönetici sınıfın kontrolünden çıkmaları demektir. Bu da doğal olarak bir "otorite bunalımı"na neden olur (Gramsci, 1971: 47-50). Böyle bir bunalımın oluşmasında, örgütlü olan ya da olmayan alt sınıfların dolaylı ya da doğrudan etkisi de söz konusudur.

Ancak yukarıda da söylendiği gibi, bu bunalımlar tarihsel bloğun kesin olarak dağılacağı anlamına gelmez. Zira burada yapı – üstyapı arasındaki ilişkide geçerli olan ikinci ilke devreye girer; varolan toplumsal yapı içinde, yeni toplumu ortaya

---

zorunlu olarak kabul etmek gerekir. Tersinden ifade edilirse de, her yeni hegemonya kurma çabası, yeni bir tarihsel blok oluşturmaya çalışmak demektir.

çıkaracak tüm yaşam biçimleri gelişmiş olmalıdır. Bu gelişimi etkileyecek iki unsur vardır: Egemen sınıfların organik bunalımla başa çıkabilme yeteneği ve alt sınıfların örgütlenme ve siyasallaşma düzeyleri.

Egemen sınıfın organik bunalımı ortadan kaldırmak için iki yol izleyebilir. Birincisi, sivil toplumu yeniden yapılandırmaktır. Egemen ya da yönetici sınıfın işçi sınıfına göre en önemli avantajlarından biri, bireşimini değiştirebileceği çeşitlenmiş ve sağlam bir aydınlar grubuna sahip olmasıdır. Dolayısıyla kolayca insan ve program değiştirerek elinden kaçmakta olan kontrolü yeniden eline alma şansı vardır. Bu aynı zamanda hegemonik sistemin yenilenmesi demektir. Bunun için yardımcı sınıflarla uzlaşmalara varmak ve gerekiyorsa ödünler vermek gereklidir. Bununla birlikte örgütlü olsun olmasın bunalım süresince siyasal – kolektif bilinçleri yükselmiş olan alt sınıfları denetim altına almak için politik toplumun güçlerinden yararlanılır. Bunun bir görünümü de egemen sınıfın tek parti altına toplanmasıdır: *"(...) bu tek parti, bütün bir toplumsal grubun, büyük bir varoluş sorunu çözmekte ve öldürücü bir tehlikeyi uzaklaştırmakta en yetkili olarak görülen tek bir yönetim altında kaynaşmasını simgeler."* (a.g.e: 51) Kısaca krizin çözümü yardımcı ve bağlaşık sınıflara karşı hegemonya, karşı grubu oluşturan alt sınıflara karşı zor kullanımını gerektirir. Birinin ya da diğerinin üstün gelmesine göre sistem ya hegemonik kalır, ya da diktatoral olur.

Sivil toplumun yeniden yapılandırılmasının mümkün olmadığı durumlarda "sezarizm"e başvurmak ikinci yoldur. Böylece iki temel sınıf arasında hakemlik rolünü oynayacak bir kişi ya da grubunun yöneticiliği altında uzlaşmaya varılır. Gramsci'ye göre (1971:50) yöneticilerin tutucu ya da ilerici sınıfları kayırmasına göre yönetim de gerici ya da ilerici olabilir. Dolayısıyla bir ya da öbür sınıf yararına evrilmeye ya da güçlerin yeni bir dengesizliği durumunda ortadan kalkmaya mahkumdur.

Sonuç olarak, hegemonyaya dayalı yönetimlerde bile kapitalist devlet, doğası gereği, pek çok bunalıma neden olur. Üstelik çoğu zaman bu bunalımlar üst yapının tüm alanlarına yayılarak toplumsal yaşamın bütününü etkileyen organik bunalımlara dönüşürler. Ancak yine kapitalist devlet sahip olduğu özellikler ve aygıtlar ile egemen ve yönetici sınıfın bunalımlarla başa çıkması, hegemonyasını bütünlemesi ve "gerçekten otonom ve hegemonik" (Showsatck Sassoon, 1987:129) hale gelmesi için çeşitli olanaklar sağlar. Hegemonyanın olabilecek en uç noktalara kadar uzanmasına imkan veren "araçlar"ın başında aydınlar gelmektedir. Egemen sınıfın, ona kendi rolünün bilincini veren ideolojisini hazırlayan ve bu ideolojiyi bütün toplumsal gövdenin içine işleyen "dünya görüşü" durumuna dönüştürenler onlardır. İdeolojiyi yayma düzeyinde sivil toplum örgütleri (din, öğretim sistemi, sendikalar, partiler vs.) ve onların yayma gereçleri (iletişim kanalları) içinde, egemen sınıfın ideolojik yapısını hareketlendirmek ve çekip çevirmekle görevli olanlar aydınlardır. Bu anlamda aydınlar, egemen sınıfın hem toplumsal hegemonyasının hem de siyasal yönetiminin yani üst yapının "uygulama memurları"dır (Gramsci, 1986:318). Aydınlara yüklediği "sorumluluk" ve işlev ile Gramsci, marksist teoride soyut bir nitelik taşıyan üst yapı – yapı arasındaki organik ilişkiye de, somut, toplumsal bir anlam kazandırmış olur (Portelli, 1982:152).

Kısaca Gramsci, hegemonik bir sistemin en önemli yapı taşı olarak aydınları görmektedir. Bu, sadece egemen sınıfın hegemonyası açısından değil, işçi sınıfının oluşturacağı karşı hegemonya açısından da geçerlidir. Nitekim Gramsci işçilerin örgütlenmesinden ve siyasallaşmasından bahsettiği her durumda, aslında, organik aydınlarının egemen sınıfın aydınları karşısında bir güç olarak varolabilmelerini ima etmektedir. Dolayısıyla Gramsci'nin teorisinde şöyle bir düşünce ve eylem zinciri söz konusudur: Amaç işçi sınıfı iktidarını gerçekleştirmekse, bunun için işçi sınıfı toplumun geniş kesimlerini içine alarak hegemonyasını kurmalı; bunun için ise partisi aracılığıyla kendi organik aydınlarını yaratmalıdır. Bu anlamda, Gramsci'ye göre işçi sınıfı iktidarının temeli, parti – aydınlar – sınıf arasındaki ilişkide bulunmaktadır.

1.4.) Parti ve Aydınlar

Gramsci'ye göre (1986:231), *"her tarihsel eylem, ancak ve ancak 'kolektif insan' tarafından geçekleştirilebilir; yani amaçları ayrışık olan büyük bir sayıdaki istencin, aynı ve ortak bir dünya görüşü temelinde, aynı bir ereğe erişmek üzere kaynaşmasına yol açan 'kültürel-toplumsal' bir birliğe erişilmiş bulunmasını gerektirir her eylem."* Gramsci'nin "modern prens"i kolektif insandır. Soyut bir kavram olan kolektif insan – ya da kolektif irade- siyasal partisi içinde beden bulur. Parti, kolektif insanı oluşturur, yönlendirir ve bu kitleye önderlik eder. Bütün bunları da kadroları yani aydınları aracılığıyla gerçekleştirir. Kolektif irade, yeni bir devlet ve tarihsel blok yaratma potansiyelidir. Gramsci'ye (1978) göre bu, Jakobenlerin başardığı, Machiavelli'nin ulaşamadığı, devrimci partinin ise amacı olan şeydir.

Devrimci bir dönüşümü hedefleyen işçi sınıfı partisinin birbiriyle bağlantılı iki temel sorumluluğu vardır. Kendi organik aydınlarını siyasal ve ideolojik alanda yer almak üzere hazırlamak ve siyasal mücadelede devlet aygıtından yararlanma şansına sahip olmayan işçi sınıfı için, devlet iktidarına ulaşmadan önce hegemonyasını kurma mekanizması rolünü üstlenmektir. O halde, *"bazı toplumsal grupların oluşturduğu siyasal parti, organik aydınlarının, sadece üretim teknikleri alanında değil doğrudan siyasal ve felsefi alanda da, kendi kategorilerini hazırlamasının özel biçiminden başka bir şey değildir. Toplumsal grubun yaşamı ve gelişimi, formasyon koşulları ve genel karakterine bağlı olarak bu aydınlar, ancak bu yolla biçimlendirilebilir."* (Gramsci, 1971:15) Yani işçi sınıfı kendi organik aydınlarını siyasal ve felsefi alanda ancak siyasal parti üzerinden geliştirebilir. Üretim alanında, yani yapı düzeyinde, çeşitli aydın kategorileri oluşabilir; ancak alternatif bir üstyapının farklı alanlarında yer alacak aydınlar ancak parti aracılığıyla ortaya çıkarlar.

Yukarıdaki ifade aynı zamanda aydınların "organik" olarak nitelendirilmesine neden olan özelliklerini gösterir. Organik aydınlar, onları yaratan ve geliştiren sınıflarla aynı tarihsel zaman kategorisine aittirdirler. Bu onları geleneksel aydınlardan ayıran özellikleridir. Geleneksel aydınlar, "önceki" döneme aittirler. Çünkü Gramsci'ye göre her yeni aydın tipi, kapitalizmin yeni bir aşamasında ortaya çıkar; dolayısıyla yeni bir tarihsel bloğun oluştuğunu gösterir. Geleneksel aydınlar da "eski" tarihsel bloğun aydınlarıdırlar. Hegemonya mücadelesi, bir anlamda, geleneksel aydınlara karşı verilmektedir. Organik aydınların ikinci özelliği, bağlı oldukları sınıfa *"ekonomik alanın yanında siyasal ve toplumsal alanlara da yayılacak bir kendi işlevinin farkındalığı ve homojenlik"* (Gramsci, 1971:5) kazandırmalarıdır.

Her toplumsal sınıf ona bu katkıyı sağlayacak bir ya da birkaç aydınlar katmanını kendi içinden çıkarır. Ancak aydınlar çoğu zaman, *"bu yeni toplumsal sınıfın dünyaya getirdiği yeni toplumsal tipin başlangıçtaki etkinliğinin kimi tikel görünümlerinin uzmanlaşmaları"*ndan (a.g.e.;4) başka bir şey değildir. Yani uzmanlaşmanın bu ilk aşaması, ekonomik düzeyi aşmaz. Örneğin bir işletme şefi, bulunduğu "aydın konumu"nun bir gereği olarak teknik bilgi, örgütlenme gibi kimi temel konularda entelektüel yeteneklere sahip bulunmalıdır. Bu Gramsci'nin ekonomik-korporatif olarak nitelendirdiği ve alt sınıfların kendi başlarına geçemeyecekleri aşama budur. Toplumun yönetimini ele almak isteyen bir temel sınıf, bu aşamayla yetinemez. Çünkü *"bir insan yığını örgütlenmedikçe, 'kendiliğinden' kendini ayrımlaşmış olarak 'gösteremez' ve bağımsız duruma gelemez ve aydınlar olmadıkça, yani örgütçüler ve yöneticiler olmadıkça, teori-pratik bağının teorik görünümü entelektüel ve felsefi çalışmada "uzmanlaşmış" bir kişiler katmanı içinde kendini somut olarak göstermedikçe de örgüt olmaz."* (Gramsci, 1986:208) Bu ifade, tarihsel ve siyasal olarak aydınların "elit"lerinin yaratılması zorunluluğunu göstermektedir.

Bütün bunlar partinin, sınıf için “öncü” görevini ortaya koyar. Parti, alternatif hegemonyanın formüle edilmesi ve organik aydınlar ile işçi sınıfının gelişebilmesi için bir araçtır. Bu anlamda parti kadroları ile kitlelerin arasında, hiyerarşik olarak algılanması gerekmeyen bir yönetenler yönetilenler bölünmesi vardır. Buna paralel olarak parti içinde de “teknik” bir işbölümü ya da niteliksel bir hiyerarşi bulunmaktadır (Gramsci, 1978). Çünkü öncü partinin kitlelerle ilişkisi, işçi sınıfının hegemonyasını kurmaktaki belirli gereksinimlerine dayanarak oluşmalıdır.

Bu hiyerarşik yapıyı militer örgütün aşamalarıyla kıyaslayan Gramsci, bu kıyaslamadan hegemonik sistemi devirme amacına yönelmiş olan /olması gereken Komünist partinin yapısına örnekler çıkartmıştır. Militer biçimde yapılanmış bu parti içinde üç aşama vardır. Alt düzeydeki “militanlar yığını” partide yaratıcılıkları ya da örgüt yetenekleriyle değil, disiplin ve bağlılıklarıyla önem taşır. Bu yığını yalnızca fiziki olarak değil, etik ve entelektüel bir temasla partiye bağlayacak grup, orta düzeyi oluşturan örgütleyici ve eğitici elemanlardır. Bu grup, gelecekteki yöneticilerin kaynağı ve tabanın örgütleyicisi olduğu için özel bir önem taşır. En üst düzey ise, kendi başlarına bırakıldıklarında etkisiz kalan bir güçler bütünlüğünü merkezileştiren, etkili ve güçlü duruma getiren yaratıcılar, yöneticiler ya da “büyük aydınlar” grubudur. Gramsci’nin gözünde en “ayrıcalıklı” grup bunlardır. Bu sadece analitik değil, aynı zamanda stratejik bir “üst konum”dur. Çünkü bunlar, “hem politiko-militer kurmay hem de ideolojik teknisyen”dirler (Gramsci, 1971:24). Partinin görevlerinden birinin, oluşacak organik bunalımların doğasını anlayabilmesi ve sınıfı buna uygun bir mücadeleye sevketmesi olduğu hatırlandığında, Gramsci’nin yaratıcılar grubuna ayrıcalıklı bir yer vermesinin nedeni de anlaşılır olmaktadır. Bununla birlikte, parti içinde yer alan tüm kadroların alternatif bir üst yapının, yani yeni bir hegemonik sistemin kurucuları oldukları için aydınlar kategorisi içinde sayıldıkları da unutulmamalıdır.

Sonuç olarak siyasal partiler her şeyden önce dünya görüşlerine uygun etik ve siyaseti hazırlayan ve sonunda bu görüşlerin tarihsel “deneyimcileri” gibi işlev

gören örgütlerdir. Gramsci (1986:209) hazırladıkları entelektüel, tam ve bütüncül yeni görüşleri hayata geçirme mücadelesi veren partilerin, gerçek tarihsel süreç olarak, teoriyle pratiğin birleşme noktası olduklarını söylemektedir. Bu mücadele ancak parti kendi aydınlarını yaratabildiği ve kolektif iradenin örgütlenmesi için seferber edebildiği oranda başarıya ulaşacaktır.

Buna bağlı olarak bir parti, işçi sınıfının siyasal çıkarlarını ancak, yeni bir siyaset biçimi ve kitlelerin öne çıkışına dayanan yeni bir devlet tipi geliştirebildiğinde temsil edebilir. Bu aynı zamanda stratejisini diğer toplumsal güçlerin çıkarlarıyla uzlaştırabildiği ölçüde mümkündür. Bunun anlamı devrimci mücadele içinde "ulusal-popüler" boyutun mücadelenin özünü oluşturması gerektiğidir (Gramsci, 1985:196). Egemen sınıfın yardımcı sınıfları ile kurduğu bağdaşmayı sınıf partisi de alt sınıflar açısından yaratmak zorundadır. İşçi sınıfının hegemonyası altında alternatif bir tarihsel blok kurmanın başka yolu yoktur. Yani, işçi sınıfının hegemonyasını kurabilmesi, stratejisini kendi korporatif çıkarlarının ötesinde evrensel bir çıkar üzerinden geliştirebilmesi yeteneğine bağlıdır. Bunun anlamı, diğer toplumsal güçlerin de korporatist çıkarlarının ötesine geçilmesi gerektiğidir (Showsatck Sassoon, 1987:157).

Dolayısıyla alt sınıflar arasında bir bağlaşma kurulabilmesinin, diğer bir ifadeyle işçi sınıfının yardımcı sınıflarını oluşturarak yeni bir tarihsel blok kurabilmesinin ilk unsuru basit ekonomik çıkarların ötesinde bir program ortaya koyabilmesidir. Çünkü proleter devrim ancak bütünsel bir devrim olarak kurgulandığında kalıcı hale gelebilir (Gramsci, 1985:40). İkinci unsur ise, gelişme hattı uluslararasına (enternasyonale) doğru olmak zorunda olsa da, kalkış noktasının ulusal olması gerektiğidir. Bir hegemonyanın bağlamı ancak ulusal birlik temelinde sağlanabilir (Gramsci, 1971). Tarihsel eylemi gerçekleştirecek "kolektif insan"ın oluşma temeli olan "kültürel ve toplumsal birliğe erişme" şartı da ulusallığın gerekliliğine işaret eder. Nitekim Gramsci (1986:231), aynı kültür ortamına kolektif olarak erişme olanağını sağlayan en önemli aracın dil birliği olduğunu ifade eder. Öyleyse

devrimci bir dönüşümü gerçekleştirmenin yolu, alternatif olanı gösteren ulusal-popüler bir program etrafında, merkezinde işçi sınıfı olan geniş kitlelerin rızasının yaratılması ve örgütlenmesi ile gerçekleştirilebilir.

Ancak böyle bir programı oluşturmak, ciddi bir kültürel birikimin varlığına bağlıdır. Çünkü devrim aynı zamanda, işçi sınıfına özgü olan ve onlar tarafından yaratılıp işçi sınıfının egemen olmasıyla egemen hale gelecek olan *"yeni standartlar setinin, yeni bir psikolojinin, yeni duygulanım, düşünme ve yaşama biçimlerinin"* (Gramsci, 1985:39) kurgulanmasını varsayar. Proleter devrim, temel olarak, burjuva toplumunda halihazırda varolan üretici güçlerin özgürleşmesidir ve bu güçler ekonomik ve siyasal olarak tanımlanmaktadırlar. Ancak aynı zamanda bir medeniyet ve kültürü yaratacak unsurları da taşırlar. Burada önemli olan soru, işçi sınıfının bu unsurlara, yani kendine özgü sanat, felsefe ve etiğe sahip olup olmadığıdır. Çünkü proletarya, ekonomik ve siyasal güç yanında entelektüel gücü ele geçirme sorunuyla da karşı karşıyadır. Yani kendini ekonomik ve siyasal olarak örgütlemek üzerine düşünürken kültürel olarak örgütlemek üzerine de düşünmek zorundadır. Bu noktada önemli olan soru şudur: İşçiler kendilerine ait bir "dünya görüşü"ne sahip midirler? Gramsci (1985:41) bu soruya *"bugün işçi sınıfına özgü olan dünya görüşü, sınıf mücadelesinin tarihsel gelişiminde temellenen eleştirel komünizmdir."* yanıtını verir.

Partisiyle birlikte işçi sınıfının kendi dünya görüşünü oluşturamamış, kendi kültürünü geliştirememiş olması, Gramsci'ye göre ekonomik–korporatif bilinci aşamamış olmak demektir. Bu da, hegemonyanın oluşturulması ve uygulanması için gerekli siyasal – kültürel genişliğe ve kolektif uyuma ulaşamamış olmak anlamına gelir. Hatta hegemonya kavramı bunun da ötesinde, en azından kavramsal olarak, ortak duyuyu aşmış ve eleştirel duruma gelmiş bulunan bir entelektüel birlik ve etiği gerektirir. Çünkü Gramsci (1986:207), belli bir hegemonik gücün bir öğesi olma bilincini -yani siyasal bilinci- *"teoriyle pratiğin en sonunda birleştikleri, derece derece ilerleyen bir özbilince erişmenin ilk aşaması"* olarak tanımlar.

Sosyalizme giden yolda böyle ilerlenebilir. Bu anlamda hegemonya kavramının kendisi, pratik bir görünümün ötesinde bir felsefi ilerlemeyi de simgelemektedir.

Gramsci, kendi döneminin İtalyan Komünist Partisi'ni böyle bir ilerlemenin adımlarını atamadığı için eleştirmektedir. Parti, hegemonik bir mücadeleye girişmediği için etkin bir araç da olmamaktadır. Çünkü mücadelesinde ekonomi ve siyaset arasındaki ayrımı sürdürerek (örneğin sendikal hareketle işbölümüne girişerek) ya da sosyo-ekonomik pozisyonlarının ötesine geçen bir yurttaş tanımı yapmak için çaba harcamayarak, burjuva siyasetini yeniden üretmektedir. Ayrıca teorik tartışma eksikliği nedeniyle, parti somut gerçekliği anlayamamakta, yaşanan bunalımları değerlendirememekte ve buna uygun stratejiler geliştirememektedir. Partinin iç işleyişi de bir devrimci öncü partinin olması gerektiği gibi değildir. Kadrolar arasında nitel farklılıklardan kaynaklanmayan sadece yöneten/yönetilen ayrımına dayanan bir hiyerarşi bulunmaktadır. Bütün bunlar partinin eylem birliği içinde olmasını da engellemektedir (Showsatck Sassoon, 1987:230). Dolayısıyla Gramsci, kendi ülkesinin işçi partisini, organik aydınlarını yaratmak ve kolektif iradenin yaratılması için seferber etmekten çok uzak görmektedir. Nedeni de komünist partisinin hegemonik bir siyaset izlememesidir.

Gramsci'nin hegemonya teorisi, siyaseti geniş bir alan içinde kavramaya imkan tanıdığı ve özellikle kültürel alanı siyasal mücadelenin önemli bir parçası olarak kurguladığı için bugün de teorik ve pratik alanda yeni açılımlar sağlayabilmektedir. Ancak diğer yandan, hegemonyayı "temel sınıflar" ile bağlantı içinde ele alması ve "sınıfın" siyasal partisi aracılığıyla kurulabileceğini savunması Gramsci'nin siyasal düzeyde pek az özerkliğe yer bırakmasına neden olmaktadır (Hall vd., 1985:27). Özellikle 1930'lardan 1980'lere toplumsal – siyasal alanda meydana gelen dönüşümler; işçi sınıfının yapısındaki değişim ve ortaya çıkan yeni toplumsal özneler ve örgütlenmeler bu saptamayı daha da güçlü hale getirmektedir. Nitekim Laclau ve Mouffe da bu noktadan hareketle ve "reel sosyalizm" deneyimine bir

tepki biçiminde hegemonya teorisine yeni bir yaklaşım getirmişler, başka türlü kurgulanması gereken bir mücadele ortaya koymaya çalışmışlardır.

2.) HEGEMONYA VE RADİKAL DEMOKRASİ

Mouffe (1979:191), yeni bir hegemonyanın önceki ideolojik alanın dönüştürülmesi ve yeni kolektif iradenin birleştirici öğesi olacak yeni dünya görüşünün oluşturulması ile yaratılacağını söyler. Gramsci etik ve entelektüel önderliğe yaptığı vurgu ile bu ideolojik dönüşüm sürecine işaret etmektedir. Bu nedenle Laclau ve Mouffe (1985:65-67), Gramsci'nin ideoloji kavramıyla ilgili olarak klasik problematikte yaptığı iki temel değişiklik üzerinde durur. Bunlardan ilki ideolojinin maddiliği ile ilgilidir. Gramsci (1986) ideolojiyi, "düşünceler sistemi" ya da toplumsal ajanların "yanlış bilinçleri" olmak yerine kurumlar ve aygıtlarda vücut bulan organik ve ilişkisel bir bütün olarak kavrar. Bunun anlamı, tarihsel bloğun organik çimentosu olarak ideoloji anlayışının klasik altyapı/üstyapı ikiliğinin ötesine geçtiğidir. Nitekim Gramsci için bir ideolojinin "meşruluğu", siyasal açıdan harekete geçme gücünde ve sonuçta tarihsel olarak gerçekleşmesinde yatmaktadır. Dolayısıyla ideoloji, ekonomik düzeydeki ilişkilerin basit bir yansıması olmadığı gibi yönetici sınıfın tekdüze bir ifadesi olarak da değerlendirilmemelidir. Çünkü egemen bir ideoloji, mutlaka sistemleştirilmiş olmakla ve kendisini evrensel olarak sunmakla birlikte kendiliğinden yönetici sınıftan kaynaklanmaz; genellikle, tarihsel bloğu oluşturan kesimler arasındaki güç ilişkilerinin bir sonucu olarak ortaya çıkar (Hall, 1985:9-11).

İkinci değişiklik ise ideolojinin indirgemeci problematiğini kırar. Laclau ve Mouffe'a göre Gramsci'nin siyasal öznesi sınıflar değil kolektif iradedir. Farklı özne pozisyonlarının düşünce ve değerler bütünü olan kolektif irade saçılmış, parçalanmış tarihsel güçlerin siyasal ve ideolojik eklemlenmesinin bir sonucudur.

Yani farklı amaçlar etrafında saçılmış çoklu isteklerin tek bir amaç için bir araya gelmesi dolayımıyla "kültürel-toplumsal" birliğin kurulmasıdır. Buradan hareketle Laclau ve Mouffe, Gramsci'nin tarihsel eylemin ancak "kolektif insan" tarafından gerçekleştirilebileceğini söylerken, siyasal öznelerin daha çok sınıflararası -ya da çok sınıflı- olarak hegemonik mücadele içinde ve onun dolayımıyla kurulduğunu ima ettiği görüşündedirler. Buna bağlı olarak ne siyasal özne olarak saf bir sınıf kimliğinden ne de saf olarak sınıf ideolojilerinden söz edilebileceği ortaya çıkar. Yani bir hegemonik sınıf tarafından eklemlenen ideolojik elemanlar zorunlu bir sınıf aidiyeti taşımazlar. Farklı sınıfların farklı yollarla kendi sınıf ideolojilerini üretmek için eklemlendikleri çoğul bir ideolojik elemanlar evreni vardır. Bu evrenin önemli bir parçasını sınıf çağrışımlı ya da sınıfa ait olmayan ulusal-popüler alanın ideolojik elemanları oluşturur. İki temel sınıf (burjuvazi ve işçi sınıfı) bunları kendi sınıf söylemlerine eklemleyebilmek için mücadele ederler.

Burada sorulması gereken soru şudur: Eğer sınıfsal temeli olmayan bir ideolojik elemanlar evreni söz konusu ise, farklı ideolojik sistemlerin sınıf karakterini belirleyen nedir? Bu sorunun cevabını, Gramsci'yi yorumlayarak Mouffe (1979:195) verir: Siyasal, etik ve entelektüel önderlik içinden kurulan ortak dünya görüşü ve sınıf birliği ekonomik alandaki temel sınıfın oynadığı anahtar role dayanan değerler sistemi etrafından eklemlenmeyle oluşur. Bu değerler sistemi ortak dünya görüşüne nüfus eden ve onu ayırt edici sınıf doğasıyla bağlayan "hegemonik ilke"yi kurar. Kısaca her ne kadar ekonomi dışı bir alanda (siyasal alanda) kuruluyor ve işliyor olsa da hegemonya, ekonomik alandaki ilişkilerden bağımsız değildir. Çünkü hiçbir hegemonya, *"temelini yönetici sınıfın ekonominin kilit kesimlerinde yerine getirdiği belirleyici işleve dayandırmadan"* kurgulanamaz (Gramsci, 1986:104). Dolayısıyla bu alandaki sınıfsal egemenlik/baskı ilişkisi siyasal alana ve hegemonyaya yansır.

Ancak Laclau ve Mouffe (1985:69), Gramsci'nin her ne kadar sınıf indirgemeciliğinden kaçınmak için kolektif iradelerin öneminden söz etse de klasik marksizmin düalizmini tam olarak aşamadığını düşünmektedirler. Kolektif iradeler

etrafında oluşturulan tarihsel blok, altyapı ile üstyapının yani maddi güçler ile siyasal/ideolojik alanın arasındaki –analitik- ayrımın ortadan kalktığı bir toplumsal bütünleşme sağlamaya yönelik olsa da, sonuçta Gramsci işçi sınıfına, eleştirdiği klasik marksist anlayışla aynı payeyi verir: Nasıl ki ekonomik alanda temel sınıf olarak burjuvazinin varlığından bahsediliyorsa işçi sınıfının da burjuvazinin karşısındaki temel sınıf olarak varlığı göz ardı edilemez. Kapitalizmin işleyişinin ilk ve değişmeyecek şartının ücretli emeğin sömürülmesi olduğuna göre işçi sınıfının bu temel rolü de değişmeyecektik. Çünkü farklı toplumsal elemanlar, eklemlenme pratikleriyle ulaştıkları ilişkisel kimliklere sahip olsalar bile her zaman, her hegemonik biçimlendirmede bulunan "tek" birleştirici ilke, ancak bu temel sınıf olabilir. Birleştirici ilkenin biricikliği ve zorunlu sınıf karakteri oluşsal bir sonuç değil, her mücadelenin içinde olageldiği zorunlu bir yapısal çerçevedir. Dolayısıyla sınıf hegemonyası, mücadelenin sırf pratik bir sonucu değil, nihai ontolojik kurucusudur. Ya işçi sınıfının ya da burjuvazini hegemonyası kurulacaktır. Bu nedenle politik mücadele bu iki sınıf arasındaki sıfır toplamlı bir oyundur (Gramsci, 1971).

Laclau ve Mouffe'a göre (1985) ise bu aşılması gereken bir anlayıştır. Bir kere işçi sınıfını tek tip ve kapalı bir temel sınıf olarak görmekten vazgeçmek gerekir. İşçi sınıfı kitlesel olarak hareket edebilmek için sınıf gettosunu terketmeli ve kendini, ötesine uzanan istek ve çatışmaların çoğulluğunun eklemleyicisine dönüştürmelidir. İkinci eleştiri noktası da bu temel sınıf belirlemesinden kaynaklanan "sıfır toplam" anlayışına yöneliktir. Gramsci, organik bunalımların birbirini izlediği yönetimsiz dönemler dışında, her toplumsal formasyonun bir tek hegemonik merkez etrafında kurar. Bu durumu şöyle özetlenebilir: İki temel sınıf arasında politik alanda cereyan eden mücadele, sınıflardan birinin diğeri aleyhine kendi değerler sistemi etrafında ortak istek ve iradeleri eklemleyerek kurmaya çalıştığı hegemonyaya dayanır. Dolayısıyla her toplumda, bu mücadele sonunda oluşmuş bir tek hegemonya bulunur ve bu bir sınıf hegemonyasıdır. Bu anlayış mücadelenin bittiği ya da kurulan hegemonyanın baki kalacağı anlamına gelmemekle birlikte farklı

hegemonyaların ve hegemonik mücadelelerin aynı anda varolduğu olasılığını yadsır. İşte Laclau ve Mouffe, bu iki temel noktada Gramsci'deki "özcü kalıntıları" reddederek kendi ifadeleriyle daha "radikal" bir demokrasi teorisi ortaya koyarlar.

2.1.) Temel Kavramlar

Laclau ve Mouffe, toplumsal formasyonu ampirik bir nesne olarak kavrarlar. Hegemonik formasyon ise farklılıkların *eklemlenmiş* bütünüdür. Temel sorunsalları bu hegemonik "bütün" içinde eşitsizlikle mücadeleye ve itaat ilişkilerine ya da itaat ilişkilerinin dönüştüğü baskı ilişkilerine meydan okumaya yönelmiş kolektif eylemin ortaya çıkışı için *söylemsel* durumları tanımlamaktır. İtaat ilişkisi bir kişinin diğerinin kararlarına tabi olması demektir. Baskı ilişkisi ise itaat ilişkilerinin kendilerini *antagonizmalar* mevzisine dönüştürmeleridir. O halde Laclau ve Mouffe'un hegemonya anlayışlarının temel kavramları eklemlenme, söylem ve antagonizma'dır.

Eklemlenme, kimlikleri eklemleyici pratiğin bir sonucu olarak oluşturulan elemanlar arasındaki ilişkileri oluşturan her tür pratiktir. Bu pratiğin kendisi ise söylemdir. Bir söylem içinde eklemlenmiş farklı pozisyonları "moment", eklemlenmemiş farklılıkları ise "eleman" lar olarak adlandırırlar. Kısaca, söylemsel pratik sonucu elemanlar eklemlenme süreciyle momentler haline gelir ve hem kimliklerin kendisini hem de birbirleri ile olan ilişkilerini dönüşür. Bu süreçte Laclau ve Mouffe (1985:113) açısından önemli olan, hiçbir eklemlenmenin tam olarak gerçekleşmemesi yani hiçbir söylemsel biçimlenmenin tam olarak sabitlenmemesi ve dolayısıyla elemanların momentlere dönüşümünün hiçbir zaman tamamlanmamasıdır. Eklemlenme pratiği anlamı ve/veya özneleri kısmi olarak sabitleyen düğüm noktalarının (momentlerin de denilebilir) inşasıyla oluşur. Sabitlenmenin ancak kısmi bir biçimde gerçekleşebiliyor olması söylem alanının sonsuzluğu sayesindedir. Bu durum toplumsal olanın açıklığına da göndermede bulunur. Bir kurucu zemin olarak "toplumsal"ı, açıklık ya da varolmanın "negatif

özü"[8] olarak algılamak gerekir. Toplumsal kendi başına bir öze sahip olmadığı için "toplum"a özgü sabit ya da kapalı bir alan da yoktur. Toplumsal olan, ancak bu imkansız "obje"nin, toplumun kurulmasının beyhude bir çabası olarak varolabilir. Bu nedenle her toplumsal pratik, anlamın sabitlenmesi ve söylemin kapanmasına yönelik, eklemleyici bir pratiktir. Yani her anlam ve özne bu toplumsal zemin üzerinde eklemlenme pratiği sonucu kurulur ve ancak farklı momentleri arasındaki denkserlik içinden dolaylı (negatif) olarak temsil edilebilir. Bu parçalı, sabitlenmemiş söylemsel yapı içinde her özne ve anlam kendini "bütünlemek" ve kapamak çabası ile eyler. Toplumsal olarak varolmanın anlamı budur. Ancak bu hiçbir zaman ve hiçbir özne/anlam için gerçekleşemeyecek bir çabadır.[9]

Her toplumsal pratik eklemleyici bir pratikse ve her eklemlenme pratiği aslında söylemsel bir pratikse toplumun kendisi söylemsel bir pratikler bütünüdür. Bu anlayışlarıyla Laclau ve Mouffe, toplumun, toplumsal oluşumların, özne/kimliklerin açıklanmasında ve incelenmesinde "yapı" kavramını tamamen reddetmiş olurlar. Yapı, bir öze sahip olan ve bir yasaya dayanan, kapalı, bütünlüklü bir "sabitlenmeyi" ifade eder.[10] Bunun yerine tercih ettikleri "söylem" ise, elemanların ve yüzergezer göstergelerin bulunduğu, oluşsal ve kısmi eklemlenmelere imkan veren sonsuz bir alandır. Söylem basitçe metin, dil, söz ya da ideolojik bir eleman değil, anlamın toplumsal üretiminin yer aldığı bir fenomen bütünlüğüdür. Yani söylemle kastettikleri sınırlı bir anlamda düşünsel pratikler değil toplumsal oluşumların ve pratiklerin tamamını anlamlandıran bir evrendir (Mouffe,1988:104).[11] Jessop, Laclau ve Mouffe'u hegemonyayı sadece söyleme

---

[8] Negatiflik "ne olmadığı" üzerinden tanımlamadır ve antagonistik ilişkilerin temelinde bulunur. Laclau ve Mouffe'a gore toplum bu antagonistik ilişkilerin mahali olarak bu negatifliğinde yeşerdiği yerdir. Antagonizma kavramı incelenirken bu konuya yeniden dönülecektir.

[9] Laclau'ya gore ideolojik olan, her bütünleyici söylemin "bütünlük" isteğidir. Bu nedenle ideolojik olan toplumsal olanın kurucusu olarak görülmelidir. (Laclau, 1990:92)

[10] Oysa "yapı"yı tarihsel olarak oluşan nesnel koşullar bütünü olarak tanımlayan Gramsci'nin de sabitlenmiş bir yapıdan bahsettiğini söylemek mümkün değildir.

[11] Burada Derrida'nın söylem anlayışına yakın dururlar. Derrida'ya gore aşkın gösterenlerin çözülmesiyle söylem nosyonunun gelişmesi bağlantılıdır. Aşkın gösterenler bir yanılsama olarak tanımlanıp farklılıkların sürekli kaymadığı bir evren söz konusu olduğunda her şey söylem haline gelir. Söylem, kesin olarak sabitlenemeyiş momentidir. Dolayısıyla sadece zihni bir faaliyet değildir; maddi nesneler de söylemsel evrene dahildirler (Laclau,1980:254).

indirgeyerek yapısal etkinliğini göz ardı ettikleri ve gücünü hafife aldıkları için eleştirir. (Jessop,1982:200) Aslında Laclau ve Mouffe'un söylemle kastettikleri Jessop'ın, ileride göreceğimiz, strateji ve proje kavramlarına göre muğlâk olsa da onları da içine alacak bir genişliğe sahiptir. Yani yapıyı reddetmeleri yapısal durumları ve etkinlikleri yok saydıkları anlamına gelmez; bunlarını geçiciliğine, muğlâklığına ve kurgusallığına yaptıkları vurguyu gösterir.

Kapalı sistemlerde her momentin anlamı tamamen sabittir, yüzergezer göstergeler dışlanmıştır ve herhangi bir eklemlenme imkansız hale gelmiştir. Bu sistemlerde hegemonik pratiğe yer yoktur. Benzer biçimde toplumu yapısal bir oluşum olarak görmek de hegemonya analizini imkansız hale getirir. Hegemonya ancak tamamlanmamış, açık toplumsallıklarda, eklemlenme pratikleri tarafından düzenlenen alanlarda mümkün olabilir. Gramsci'nin diline tercüme edilirse, hegemonya politik değil sivil toplumda ve diktatörlüklerde değil demokrasilerde gerçekleşebilecek bir pratiktir. Ancak Laclau ve Mouffe (1985:136), Gramsci'den farklı olarak[12] her açık toplumsallığın hegemonya oluşumu için yeterli olmadığı düşüncesindedirler. Zira eklemlenmenin antagonistik bir yüzleşme sonucu gerçekleşmesi gerekir. Fakat her antagonizma da bir hegemonya pratiğine yol açmayabilir. Öyleyse hegemonik eklemlenmenin iki koşulu, antagonistik güçlerin varlığı ve bu güçlerin eklemlenmelerine imkan verecek koşulların gerçekleşmesidir. Bu koşullar, antagonistik güçleri ayıran sınırların istikrarsızlığı ve bu sayede yüzergezer elemanların karşıt kamplara eklemlenme olasılığını yaratan söylemsel alanın varlığıdır.

Laclau ve Mouffe'un tanımıyla antagonizma, ne gerçek karşıtlık ne de mantıksal bir çelişki halidir. Gerçek karşıtlık şeyler arasındaki belirlenebilir, tanımlanabilir ilişkidir. "Şeyler" arasındaki karşıtlık birbirleriyle ilişkilerine bağlı olsa da

---

[12] Gramsci, belli siyasal ve toplumsal hakların kullanılır olduğu "açık" toplumlarda – ki bunlar bilindiği gibi Gramsci için batı toplumlarıdır – varolan sınıf karşıtlıklarının kendiliğinden "çatışmacı" olduklarını varsayar. Ancak bu çatışmacılığın siyasal bir mücadeleye dönüşmesi kendiliğinden gerçekleşmez.

kimlikleri bu karşıtlığa bağlı değildir. Çelişki ise kavramlar arasındaki mantıksal olarak tanımlanabilir bir ilişkidir. Karşıtlık ve çelişkinin ortak noktası nesnel ilişkiler olmalarıdır. Antagonizma ise, kendi nesnelleştirilmesinin kısmiliğini ve keyfiliğini açığa çıkaracak biçimde, her nesnelliğin sınırlarını deneyimlemedir.[13] Taraflardan hiçbirinin kendi kimliğini tam olarak kuramadığı, ancak "ötekinin ötekisi" olarak tanımlanabildiği bir ilişkidir. Taraflar arasındaki ilişki, ötekinden bağımsız bir "kendi" olarak inşalarındaki imkansızlıktan doğar. Bu anlamda saf bir negatiflik halidir. Özne kendi olabilmek, kendisiyle özdeşleşmek için antagonistik bir ilişki kurar. Üstelik ancak ötekini yok ettiğinde tam olarak kendi olabileceği, ancak bu gerçekleştiğinde kendinin de yok olacağı bir çatışma halidir. Dolayısıyla antagonistik güç iki temel ama çelişkili role sahiptir. Bir yandan, karşı olduğu ve böylece olumsallığını gösterdiği öznenin inşasının tamamlanmasını engeller; diğer yandan özne, antagonistik ilişki içinde olduğu öteki ile olan ilişkisi dışında bir kimliğe sahip olmadığı için antagonistik güç aynı zamanda bu öznenin varlık koşulunun parçasıdır[14] (Laclau,1990:22).

Bu negatiflik, aynı zamanda, antagonizmayı toplumsala içsel değil dışsal hale sokar. Çünkü yukarıda da belirtildiği gibi, toplumsal ancak bütünlüklü, kapalı bir toplum oluşturma çabası olarak vardır. Antagonizma ise bunun olumsuzlayıcısıdır. Bu anlamda toplumsala dışsal, hatta toplumsalın limiti, toplumun kendini tam olarak kurmayacağının ifşası; yani toplumun gerçek imkansızlığının tanığı, kararsızlık ya da güvenilmezlik hissinin ulaştığı en yüksek moment'tir (Laclau-Mouffe,1985:122-125; Laclau, 1988:256).

---

[13] Ya da Zizek'in (1994a:323) tanımıyla "sembolize edilemeyen travmatik bir toplumsal bölünme"dir. Bu bölünme, günümüz toplumunda ideolojinin bir yanılsama olarak gizlediği şeydir. (İleride bu konuya dönülecektir.)

[14] Tamamen olumsal olan varoluş koşullarına bağlı bir şey olarak kimliğin bu koşullarla ilişkisi kesinlikle zorunludur. Olumsallık, zorunluluğun olumsuz öbür yüzü değildir. Tam olarak kuruluşunu engelleyen ve biçimini bozan bozucu elemandır (Laclau, 1990; 27).

2.2.) Toplumsal Antagonizmalar ve Sınıfsal Antagonizma

Her toplumsal ilişki, itaat ilişkisi olarak kurulduğu sürece baskı ilişkisine dönüşme potansiyeli taşır ve antagonizmanın mahali olabilir. Bu nedenle toplumda potansiyel antagonizmaların çokluğu söz konusudur. Laclau ve Mouffe'a göre sınıfsal antagonizma ise bunlardan sadece biridir. Bu nedenle kurulacak bir hegemonyanın eklemleyici öznesi Gramsci ve diğer marksistlerin iddiasının aksine temel sınıf olan işçi sınıfı olmak zorunda değildir.

Marksizmin temel antagonizması, kapitalist toplumun, kapitalistin işçi üzerinden sahip olduğu artı değer etrafında inşa edilmiş olmasıdır. Ancak antagonizma kendiliğinden, bu ilişkinin kurulduğu üretim ilişkileri içinde ya da işçinin bir ekonomik kategori olarak "emek gücünü satan" olarak görülmesinde bulunmaz. Antagonizmanın oluşmasının şartı, işçinin artı değerin oluşmasına direnmesidir. Gel gör ki, işçinin "emek gücünü satan" olarak tanımlanması, zorunlu olarak bu direnişi gösterdiği anlamına gelmez. Dolayısıyla antagonizma, kapitalist üretim ilişkilerine içkin değildir. Bunun yerine, üretim ilişkileri ile buna dışsal olan başka bir şey arasında kurulur. Antagonizmanın biçimi ve yoğunluğu, toplumsal ajanın kurulduğu üretim ilişkileri dışındaki geniş alana dayanır (Laclau,1990:126).

Antagonizma, varolan belirli bir söylem içinde belirli bir biçimde kurulan ve öznelliğini diğer söylem ve pratiklerin reddinde bulan kolektif özneler ile oluşur. İki tür reddiye vardır:

1) Öznelliğin / kimliklendirmenin *(identification)* reddi: Varlığının ve haklarının başka söylem ya da pratikler tarafından inkârı sonucu oluşan antagonizma. Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin Kürtleri ayrı bir toplumsal grup olarak tanımaya direnmesinin Kürt mücadelesini biçimlendirmesi bunun bir örneğidir.
2) Çelişkili adlandırma *(contradictory interpellation)*: Öznenin bir söylem seti tarafından ikincil olarak kurulurken başka söylemler tarafından eşit olarak

çağrılması. Örneğin; “kadın” öznesinin farklı söylemler içinde birbiriyle çelişen farklı tanımlanmalara sahip olması.

Bu ikincisi, ilkinden farklı olarak bağımlılık içinde öznelliktir *(subjectivity-in-subordination)* ve Mouffe’a göre (1988:95) mücadele ve meydan okuma için daha kolay olanak yaratır. Çünkü eklemlenme pratiğine daha açık bir durumdadır.

Bir toplum içinde antagonizmanın –en azından potansiyel olarak- çokluğu toplumsal ilişkilerin karmaşık yapısından, dolayısıyla özne pozisyonlarının çeşitliliğinden kaynaklanır. Laclau ve Mouffe için özne, söylemsel yapı içindeki özne pozisyonlarıdır. Bunun anlamı öznenin kesin, sabit, kapalı bir “eyleyen” olmadığı, söylemsel düzenin açık karakterinin bir parçası olarak muğlak, değişken, istikrarsız ve çoklu bir “durum alış” olduğudur. Yukarıdaki örneklere geri dönülürse, Kürt olmak, Kürt milliyetçisi olmayı zorunlu olarak gerektirmediği gibi, kadın olmakla feminist olmak arasında da kendiliğinden bir ilişki yoktur. Bu nedenle özne, toplumsal ilişkilerin kökeni, özü olarak görülemez. Laclau ve Mouffe bu anti hümanist yaklaşımlarını Althusser’i izleyerek kullandıkları üstbelirlenme kavramıyla desteklerler. Özne pozisyonları saçılmış, dağılmış, merkezsizleşmiş haldedir. Bunlar arasındaki her eklemlenme ve ilişki bütünlenmiş bir özne kategorisi yaratma amacını taşır. Bu dağılmışlık halinin nereye doğru evrileceğini belirleyen, bu pozisyonlar arasındaki üstbelirlenme ilişkisidir. Bu anlamda hegemonik mücadelenin kendisi de özne pozisyonlarını toplumsal özneler haline getirmek, kimliklendirmek anlamını taşır. Dolayısıyla tüm özne ya da kimlikleri çözümleme eylemi iki adımlıdır. İlk adımda o öznenin üretildiği saçılmış pozisyonların neler olduğunu görmek gerekir. Ancak bunun ardından bu pozisyonlar arasındaki üstbelirlenme ve bütünlenme ilişkilerinin de tespiti gerekir (Laclau-Mouffe,1985:117).

Buna bağlı olarak özne kategorileri, toplumsal üretim ilişkilerinin belirleyiciliği ile sınırlı görülemez. Üretim ilişkileri dışındaki toplumsal ilişkilerin her biri de (ırk, cinsiyet, ulus, çevre vs.) “özne”nin pozisyonunu belirler. Yani özne kategorileri

sadece ekonomik alanda oluşan toplumsal üretim ilişkilerine bakılarak anlaşılamaz. Üstelik kapitalist birikimin varlık koşulları da sadece ekonomik değil, aynı zamanda siyasal, ideolojik ve kurumsal güçler arasındaki ilişkiler dizisi etrafında oluşmaktadır. Bu durumda özne pozisyonunu sadece ekonomik alana yani sınıf ilişkileri içine hapsetmek doğru değildir. Ayrıca her toplumsal pozisyon, kişinin kendi pozisyonundan başka, bu pozisyonu inşa eden farklı söylemlere bağlı olarak, çoklu inşalara da potansiyel olarak açıktır (Mouffe,1988:90). Lacancı bir ifadeyle bir toplumsal ajanın verili öznelliği, çeşitli söylemlerin kesişmelerinde dikişlidir. Bir özne olarak işçi sınıfına bu çerçeveden bakıldığında, Laclau ve Mouffe'un "özsel heterojenlik" adını verdikleri bir yarılma yaşadığını görülür. İşçi sınıfı hem üretim ilişkileri içindeki özne pozisyonlarını hem de bu özne pozisyonunu dolduran ajanları ve onların öznel pozisyonlarını içinde barındırır. Yani işçi olma durumu/ gerçek işçiler şeklinde bir ayrılma söz konusudur. Dolayısıyla sınıfın birliği de ikiye ayrılmıştır. Bir yanda gerçek işçiler diğer yanda onların bir toplumsal grup olarak objektif çıkarlarının temsilcileri (öncü parti) bulunmaktadır.

2.3.) İşçi Sınıfı ve Temsil Sorunu

Bu noktada Laclau ve Mouffe, klasik marksizmin sınıf indirgemeciliğinin aslında sınıfı da partiyle özdeşleştirerek onunla sınırlayan anlayışını eleştirmek amacıyla temsil meselesini incelerler. Onlara göre, her temsil bir kurgudur. Ancak aynı zamanda, varolan toplumsal ilişkileri düzenleyen bir ilkedir. Bu nedenle temsil, sonuçları önceden belirlenmemiş bir oyun alanıdır. Bu oyun alanında temsil, sabit olmayan bir salınım olarak kurulur. Salınımın iki aşırı ucu, ya temsil eden ve edilen arasındaki tüm bağın kopması yoluyla kurgunun açığa çıkması ya da her ikisinin ayrı kimliklerinin, tek bir kimliğin momenti olarak emilmesi yoluyla ortadan kaybolmalarıdır (Laclau-Mouffe,1985:121). Birinci olasılıkta temsilin araçları ve alanı temsil edilen için aşikar hale gelir; ikincisinde ise temsil eden ve edilen arasında tam bir bulanıklık hali söz konusu demektir. Her iki aşırı ucun gerçekleşmesi de temsili ortadan kaldırır. Ancak reel olarak bu iki uçtan herhangi birinin gerçekleşmesi de mümkün değildir.

Bu anlayışı içinde marksizmin öncü parti ile işçi sınıfı arasında kurduğu temsil ilişkisi Laclau ve Mouffe açısından problemlidir. Marksizme göre, parti somut ajanları değil onların tarihsel çıkarlarını temsil eder. Ancak temsilci ve temsil edilen aynı düzlemde aynı söylem tarafından kurulduğu için ortada bir kurgu yoktur! Bu totolojik ilişki, ancak işçi sınıfı bir öncüsü olduğunun farkında değilken, kendilerini öncü ilan edenlerin varlığı halinde mümkündür. Oysa her politik mücadele somut toplumsal ajanların bağlılığını kazanmak için verilir. Yani işçi sınıfı ve öncü parti arasında böyle bir farkında olmama ilişkisinin bulunması mücadelenin mantığına aykırıdır. Dolayısıyla bu totolojik ilişkiyi aşmanın yolu, tek bir söylem tarafından kurulan temsil ilişkisinde, temsil eden ve edilenin farklı düzeylerde kurulmaları olmalıdır (Laclau-Mouffe,1985:119). Laclau ve Mouffe'a göre bunun anlamı ekonomik düzey ile siyasal-ideolojik düzeyleri birbirinden ayırmaktır. Siyasal ve ideolojik mücadele ekonomi tarafından belirlenen sınıfların mücadelesinden başka bir şeydir. Böylece sınıfların ekonomik-siyasal-ideolojik birliğini reddederek, sınıf çıkarının ekonomi tarafından belirlendiği ve siyasal-ideolojik düzeylere aktarıldığı fikrini de reddetmiş olurlar. Siyasal pratik temsil ettiği çıkarları kendisi kurar. Öyleyse öncü partinin işçi sınıfının tarihsel "ekonomik" çıkarlarını siyasal düzeyde temsil ediyor olması aslında gerçek işçilerin özne pozisyonlarının ve buna bağlı siyasal çıkarlarının temsil edilmediği anlamına gelir.

İşçi sınıfı ve öncü parti arasındaki ilişkinin analizi, aslında, Laclau ve Mouffe'un ortodoks marksizmle hesaplaşmaları ve Gramsci ile farklarını ortaya koymaları açısından önem taşır. Zira çağdaş toplumu ya da toplumsal olanı algılama biçimlerine bakıldığında, işçi sınıfı ve onun öncü partisinin kendilerine "yüklenen" devrim yapma sorumluluğunu yerine getirmekten uzak olduğu aşikardır. Yukarıda da ifade edildiği biçimde, sınıfsal antagonizma toplum içindeki antagonizmalardan sadece biridir. Bunun nedeni, "ileri" kapitalist toplumsal formasyonda siyasal alanın genişlemesi, çoğullaşması ve bu alanda eklemlenme imkanlarının

çoğalmakla birlikte zorlaşmasıdır. Buna bağlı olarak özne pozisyonları da çoğalmıştır. Siyasal alanın genişlemesi ve özne pozisyonlarının çoğalması birbirini besleyen bir süreçtir. Eklemlenmeler dolayımıyla özne pozisyonları içinden inşa edilen popüler kimlikler, siyasal alanın sınırlarını sürekli geliştirir. Sınırlar geliştikçe yeni özne pozisyonları yeni eklemlenmelere imkan tanır.

İleri kapitalizmin bir başka boyutu tüketimin kaçınılmaz bir biçimde tüm toplumsal düzeylere sirayet etmesi ve toplumsal ilişkilerin "bozulmuş" olmasıdır. Günümüzde kapitalist ilişkiden korunabilmiş bireysel ya da kolektif bir alan kalmamıştır. Yeni toplumsal formasyon (toplumsal ilişkilerin metalaşması), yeni itaat formları ve bunlara direnişi biçimlendiren yeni mücadele alanlarının ortaya çıkmasına neden olmuştur. İşçi sınıfı bu yeni itaat biçimlerini sorgulamakta yetersiz kalmaktadır. Dolayısıyla çoğullaşan siyasal alan ve itaat/direniş formları, işçi sınıfının dönüşümün temel öznesi olma durumunu sarsmıştır. İşçi sınıfı, eğer bu temel sınıf olma halini devam ettirmek niyetini taşıyorsa, önce kendini dönüştürmek zorundadır.

Bu bağlamda, Laclau ve Mouffe, yeni toplumsal formasyon içinde yeni toplumsal hareketlerin oynadığı rolü önemserler. Çünkü bu hareketler, yeni itaat biçimlerinin bir sonucudur ve doğal olarak bunlara karşı mücadele vermektedirler. Ancak aynı zamanda yeni eklemlenmelere yol açarak toplumdaki çatışmaların giderek daha fazla sayıdaki ilişkiye yayılmasını sağlarlar. Çatışmaların yayılması ve çoğalıp derinleşerek antagonizmalara dönüşmesi, Laclau ve Mouffe için "demokratik devrim"e giden yol olduğundan yeni toplumsal hareketler önemli bir muhalif pozisyonu doldurmaktadır. Laclau ve Mouffe'un hegemonya projesi yeni ayrıcalıklı toplumsal ajanlar kurmakla ilgili değildir. Amaçları toplumsalın siyasallaşmasının yeni formlarının düşünülebileceği koşulları kurmaktır. Yeni toplumsal hareketler çoğulculukları, eklemlenme potansiyelleri ile bu koşulların nüvelerini içlerinde barındırmaktadırlar. Bu amaca yönelik vazgeçilmez bir şart ise demokrasi söyleminin tüm eklemlenmelerin merkezinde yer almasıdır. Mouffe'un ifadesiyle

(1988:96) *"demokrasi söylemi en yıkıcı söylemdir, çünkü varolan bütün hakimiyet kurucu söylemleri ve pratikleri yarıda keser, engeller."* Örneğin, demokratik-eşitlikçi söylem anti-kapitalist mücadelenin toplum içinde derinleşmesi için gereklidir. Madem ki antagonizmalar toplumsal ilişkiler ağı içinde oluşmaktadırlar ve sınıfsal antagonizmalar bile sadece üretim ilişkileri ile sınırlı değildir, o halde genel olarak toplumsal ilişkiler ile üretim ilişkilerindeki "farklı" hakimiyet/itaat ilişkilerini eklemleyerek mücadeleye yöneltecek bir çerçeve söyleme gerek vardır. İşte bu, içinde çoğulculuğu –yani öznelerin çoğullunu- ve bireycilik yerine dayanışmayı barındıran bir demokrasi söylemidir.

2.4.) Radikal, Çoğulcu Demokrasi Önerisi

Laclau ve Mouffe "yeni sol'a bir alternatif" olarak sundukları radikal çoğulcu demokrasi anlayışlarını yukarıda bahsedilen temeller ışığında şekillendirirler. Nasıl bir alternatif oluşturmaya çalıştıkları sosyal demokrasi eleştirilerinde açığa çıkmaktadır. Sosyal demokrasi, kapitalist sistemdeki baskı ilişkilerini dönüştürücü bir alternatif yaratamadığı gibi varolan çatışmaları da ortadan kaldırmıştır. Şöyle ki; refah devletinin toplumsal politikaları, toplum içinde sınıfçılığı ve sınıf mücadelesini zayıflatmıştır. Ancak bu zayıflama demokratik sürecin derinleşmesi yönünde değil, artık sınıfsal olarak tanımlanmayan farklı kesimlerin çıkarları içinde keynesyen devletin genişlemesi, yayılması şeklinde bir sonuç doğurmuştur. Bu anlamda sosyal demokrasi verili bir devlet biçimi içinde, bu biçime radikal bir alternatif değil, onun politik-ekonomik bir alternatifi haline gelmiştir. *"Bu hegemonik alternatif yokluğu nedeniyle, sosyal demokrasi kendisini, sendikalarla kurulan ayrıcalıklı pragmatik ilişki ve her halükârda devlet düzeyinde tamamlanan sonuçlara dayalı az ya da çok sol eğilimli teknokratik siyasalar kombinasyonuna indirgemiştir."* (Laclau-Mouffe,1985:75) Devlet biçimine radikal bir alternatif olmakla kastettikleri –kendi radikal çoğulcu demokrasi kurgularında olduğu gibi-egemen hegemonik biçime karşı pozisyon savaşına imkan veren çeşitli antagonizmaların eklemlenmesi ve derinleştirilmesidir. Mevzi savaşı, medeniyetin ilerlemeci bir dağılmasını ve yeniden inşa edilmesini içerir. Bu mücadelede karşı

karşıya gelen muhalif grupların kimlikleri baştan sabitlenmiş olmadığı gibi süreç içinde de sürekli değişir. Zira sürekli yeni mevziler ele geçirilip yeni pozisyonlar alınır (Laclau-Mouffe,1985:70).

Dolayısıyla radikal çoğulcu demokrasi projelerinin çoğulculuğu, özne pozisyonlarının birleştirici bir kurucu ilkeye -mesela bir temel sınıfa- bağlanmamasından gelir. Bu çoğulculuğun radikalliği ise, her öznenin geçerliliğini kendi içinde bulmasında, meşruluğunun kaynağı ve garantisi için aşkın ya da temel bir zemine ihtiyaç duymamasındadır. Radikal çoğulculuğun demokratikliğini sağlayan da, her bir teriminin kendi kendini kurmasının eşitlikçi imgelemdeki yer değiştirmelerin bir sonucu olmasıdır. Yani, en basit anlamıyla radikal çoğulcu demokrasi mücadelesi, denkser-eşitlikçi anlayışın genelleştirilmesi temelinde tüm alanların üst düzeyde özerkleşmesinden başka bir şey değildir (Laclau-Mouffe,1985:167).

Radikal demokrasinin dönüştürmeye çalıştığı varolan hegemonik proje, özgür pazar ekonomisinin neo-liberal savunması ile muhafazakarlığın eşitlikçi olmayan kültürel ve toplumsal gelenekselciliğinin bir eklemlenmesidir. Bu eklemlenmenin ana noktaları, siyasal söylemin terimlerinde dönüşüm; yeni bir "gerçeklik" tanımlamasının yaratılması; "bireysel özgürlük" savunusu altında eşitsizliklerin meşrulaştırılması ve yıkılan hiyerarşilerinin yerine yenilerinin kurulmasıdır. Çoğul özne pozisyonlarının hakların bireysel tanımlaması ve negatif özgürlük anlayışı etrafında birleşmesi bu eklemlenmenin temelidir.

Bu yeni hegemonyaya karşı solun alternatifi, kendini tamamen demokratik devrim alanında konumlandırıp baskıya karşı koyan farklı mücadeleler arasında denkserlik zincirini *(chane of equivalance)* genişletmektir. Bunu yapmanın yolu, kuramları boyunca anlattıkları biçimde yeni söylemsel eklemlenmeler gerçekleştirmektir. Örneğin, varolan yeni hegemonyanın bireysel haklara dayanan liberal söylemi

sabitlenmiş, kapanmış bir söylem değildir. Bu söylem, muhafazakar söylemin elementleriyle eklemlenebiliyorsa demokratik momenti vurgulayan elemanlarla yeni eklemlenmelere de açık demektir. Laclau ve Mouffe'a göre (1985:176-178) böyle bir eklemlenmenin ve liberal-demokratik söylemin yaratılmasının önündeki engel, antagonizmalar açısından bakıldığında sınıfçılık, toplumsal düzey arasından bakıldığında devletçilik ve ekonomizmdir. Bu engeller farklı alan ve düzeylerde çoğullaşmayı sınırlamaktadırlar. Bu da yeni eklemlenmelere geniş anlamıyla yeni "üretimlere" imkan tanınmaması demektir. Bu nedenle daha demokratik ve eşitlikçi bir topluma ulaşmak için verilen her mücadele bu üç engelden kurtulmalı, siyasal alanların çoğullaştırılmasını hedeflemelidir.

Mouffe son dönem çalışmalarında daha "uzlaşmacı" denebilecek yeni bir kavram geliştirmiştir: "Agonistik demokrasi". Bu, Mouffe'un antagonizmaya dayalı radikal çoğulcu demokrasiyi dönüştürdüğü bir kavramsallaştırmadır. Ona göre antagonizma ortak sembolik alanı olmayan "düşmanlar" arasındaki çatışmayı nitelerken agonizma "rakipler" (*adversary*) -arkadaşça düşman olanlar- arasında olan bir çatışmadır. Taraflar ortak sembolik alanı paylaştıkları için arkadaş, bu alanı farklı biçimlerde düzenlemeyi istedikleri için düşmandırlar. Modern liberal demokrasiyi ifade eden agonistik demokrasi yüzyüze gelmenin hep mümkün olduğu, iktidar ilişkilerinin sürekli sorgulandığı ve hiçbir zaferin "nihai zafer" olamayacağı bir düzendir. Aynı zamanda çatışma ve bölünmenin politikanın doğasında olduğunun, uzlaşmanın ise, halkların birliğinin tam olarak gerçekleşmesi anlamında, mümkün olmadığının kabul edilmesi gereken bir düzendir. Yani çoğulcu demokrasinin olasılık koşulları aynı zamanda mükemmel bütünleşmesinin imkansızlık koşuludur (Mouffe, 2000:13-16). Ancak bu aynı zamanda çoğulcu demokrasinin sürekli dönüşebilirliğinin de bir göstergesidir. Toplumsal çatışmanın biçimi olarak antagonizma yerine agonizmayı tanımladığında bu dönüşümün de daha "yumuşak", daha uyumlu bir biçimde gerçekleşeceğini kabul etmiş olur. Antagonizmada taraflar arasındaki ilişki vazgeçilemez bir ötekilik ilişkisi iken, agonizmada ortaklığın inkar edilemediği bir rekabet söz konusudur. Böylelikle

Mouffe, çoğulcu demokrasinin radikalliğini törpülerken hem özneler hem de anlamlar düzeyinde ortaklığa daha çok vurgu yapmaktadır.

Kısaca Laclau ve Mouffe da tıpkı Gramsci gibi kendi dönemlerinin "egemen" marksizm anlayışını, daha eşitlikçi bir topluma ulaşma hedefiyle eleştirerek geliştirmişlerdir. Gramsci bunu, devrimin motoru olan işçi sınıfının mücadelesinin ekonomik bir mücadele olarak algılanmaktan çıkarıp, siyasal ve kültürel mücadele aracılığıyla geniş biçimde kurguladığı sivil topluma yayarak gerçekleştirmeye çalışmaktadır. Bu mücadelenin temel aracı ise, hem mücadelenin birbiriyle ilişkili üç farklı düzeyini yani ekonomik, siyasal ve kültürel düzeyleri hem de işçi sınıf ile diğer alt sınıfları organik biçimde birleştirecek, işçi sınıfının hegemonyasını kurabilecek tek örgütlenme olan siyasal partidir. Laclau ve Mouffe ise daha baştan, "işçi sınıfının hegemonyası" kavramına karşı dururlar. Kapitalizmin geldiği aşama ve işçi sınıfının içinde bulunduğu durum artık bu " tek özne" olma halini geçersiz hale getirmiştir. Çoğullaşan baskı / itaat / direniş biçimleri özne pozisyonlarıyla birlikte, mücadelenin kendisini de çoğullaştırmıştır. Artık tek ve "sabit" bir özne etrafında kurulabilecek tek bir hegemonyadan bahsedilemez. Dolayısıyla sınıf partisinin öncü konumu da geçerliliğini yitirmiştir. Laclau ve Mouffe, tek bir siyasal parti yerine, sivil toplumun çoğulculuğuna uygun olarak farklı nedenlerle yola çıkmış ama aynı eşitlik hedefine yönelmiş örgütlerin "yol göstericiliğini" öne çıkarırlar. Aslında mücadelenin özü değişmemiştir. Çünkü hala söz konusu olan, varolan baskı / itaat ilişkilerini daha eşitlikçi ve dayanışmacı bir toplum içinde ortadan kaldırmaktır. Bunun yolu da hala siyasal ve kültürel mücadeleden geçmektedir. Değişen şey ise, bu mücadelenin özneleri ve araçlarıdır.

Laclau ve Mouffe'un çoğulcu demokrasi kavramsallaştırmalarına yönelen en temel eleştiri, elbette, onlara göre ise tasarılarını diğer sol anlayışlardan ayıran temel fark olan bu değişime yöneliktir. İşçi sınıfının temel özne ya da temel eklemleyici olarak kavramsallaştırılmaması, böyle bir misyonla yüklenmemesi, basit bir özne "değişikliği" ya da öznelerin çoğullaşmasından çok daha büyük etkilere sahiptir.

Zira bu değişiklik aynı zamanda sosyalizm anlayışında da değişikliğe yol açmaktadır.

Sosyalist kuramın temel kavramlarından biri olan evrensellik sosyalizmin varoluş koşullarından biri olduğu gibi ulaşmayı amaçladığı hedeflerinden de biridir. Evrenselliğin gerçekleştirilmesinin yolu, tüm toplumları ortak kesen bir temel öznenin varolan farklılıkları bir kenarda bırakıp bir ortak paydada birleşmeyi sağlaması ve kitleleri bu ortaklık üzerinden seferber edebilmesidir. Marksizm/sosyalizm için bu özne işçi sınıfıdır. Laclau ve Mouffe ise teori düzeyinde kimlik politikalarına, eylem düzeyinde de yeni toplumsal hareketlere işçi sınıfından daha çok önem verirler. Bu yeni öznelerin evrenselleşmeyi ne kadar sağlayabileceği onlar için de bir bilinmeyen olmakla birlikte işçi sınıfının artık bu dönüşümü gerçekleştirmesi imkanının kalmadığına inanmaları onları bu yeni öznelere "sahip çıkmaya" sevkeder. Laclau, sınıf mücadelesinin, kimlik politikalarının sadece bir türü olduğunu ve *"yaşadığımız dünyada giderek daha önemsiz bir hal"* aldığını iddia ederken; bunun karşısında yeni toplumsal hareketlerin konu-yönelimli *(issue orientated)* örgütlenmeleri ve çok-kültürcü ve parçacı talepler peşinde koşmaları ile daha demokratik, daha özgürleşimci toplumlar oluşturma potansiyeline sahip olduklarını savunur (Butler-Laclau-Zizek,2000:203). Ancak Laclau'ya göre bu potansiyelin gerçeğe dönüşmesi ancak bu parçacılığın evrensel bir söylemle eklemlenmesi ile mümkündür. Bu nedenle solun görevi, farklı parçacı talepler ve örgütlenmeler arasında denkserlik zincirini kuracak ve evrensel kılacak bir "dili" inşa etmek olmalıdır. (a.g.e.,2000:211) Bu bağlamda Laclau için evrensellik, parçalar arasında bir tarz etkileşimin yani denkserliğin sonucu olarak kurulabilir. Evrensellik/parçalılık ilişkisi bir karşıtlık olarak görülmemelidir. Birbirini tamamlayan iki düzeydir bunlar. Evrensellik ancak parçalar aracılığıyla varolabilir; parçalar ise evrenselci bir anlam kazanmadan siyasallaşamaz, dönüştürücü olamazlar (a.g.e.,2000:54). Ne var ki Laclau'nun, parçaların her biri olan farklı toplumsal özne ve mücadeleleri eklemleyip evrenseli oluşturacak söylemin, bütün bu parçalılık içinde nasıl oluşabileceğine dair bir yanıtı

yoktur. Her oluşumun bu denli muğlak, her öznenin bu denli oluşsal biçimde kavramsallaştırılması böyle bir yanıtın verilebilmesini çok zorlaştırmaktadır. "Birleştirici bir özne olmaksızın birleştirici bir söylem nasıl oluşturulabilir?" sorusu Laclau ve Mouffe'un teorisinin karşısında bütün canlılığıyla durmaktadır. Bu, aynı zamanda, Laclau'nun birleştirici söylemi kurma görevini yüklediği "sol"un ne olduğunu, nasıl tanımlanacağını da belirsiz bir hale getirmektedir. Buna bağlı olarak, açık ve kısmi olarak sabitlenebilir olan söylemsel alanda yeni bir toplumsallığı ortaya çıkaracak hegemonyanın tarihsel olarak nasıl kurulacağı, bunu sağlayacak eklemlenmelerin nasıl gerçekleşeceği, çoğul özne pozisyonlarından toplumsal dönüşümün öznesi olacak kolektif iradenin nasıl oluşturulacağı soruları da yanıtsız kalmaktadır.

Laclau ve Mouffe'un sınıf indirgemeciliğinden ve özcülükten kaçınmak kaygısıyla "önemsizleştirdiği" sınıf antagonizması, bugün hala evrensel olarak tüm eşitsizlikleri dikey olarak kesen tek özne konumundadır. En azından yerini alabilecek başka bir birleştirici özne ortaya çıkmamıştır. Laclau ve Mouffe'un ön plana çıkardığı tüm bu çoğulcu, çok-kültürcü ve parçalı talepler etrafında oluşmuş farklı mücadelelerin ise, birleşmedikleri takdirde, egemen sistem tarafından teker teker emilerek içerildikleri ve bu yolla egemen sistemin sağlamlaşmasına hizmet ettikleri iddia edilebilir. Bu iddia geçerli olmasa bile, kendi çıkarları etrafında eyleyen çoğul öznelerin oluşturduğu bir toplumsallığı hedeflemek, içerdiği eleştirelliğe rağmen, Laclau ve Mouffe'u marksizmden ziyade liberalizme yaklaştırmaktadır.

Bu anlamda Laclau ve Mouffe'un hegemonya kavramsallaştırmalarını, bir sonraki kısımda görüleceği gibi, neo-liberalizmin "hegemonyası"na uyum sağlayarak karşı koyma biçimde yorumlamak mümkündür. Kaba bir ifadeyle, neo-liberalizmin "kurguladığı" toplumsal alan içinde, daha eşitlikçi ve özgürlükçü bir toplum

oluşturmanın yollarını aramaktadırlar.[15] Laclau ve Mouffe'un "demokratikleştirmeyi" hedefledikleri neo-liberal toplumun nasıl kurgulandığını görmek için Jessop'ın analizlerine başvurmak yararlı olacaktır.

3.) DEVLETİN STRATEJİK ARACI OLARAK "HEGEMONİK PROJE"

Jessop (1990:340), Marx'ı izleyerek devletin gerçek-somut bir nesne olarak çözümlenmesi gerektiği; bu nedenle de soyuttan somuta, basitten karmaşığa doğru sürekli döngüsel bir hareket içinde oluşan *"biçimi belirlenmiş toplumsal ilişkiler ağı"* olarak anlaşılması gerektiği görüşündedir. Bunun anlamı devletin somut konjonktürde birleşen çoklu belirlenmelerin bir sentezi olarak ortaya çıktığıdır (Jessop, 1982:213). Dolayısıyla devlet, klasik marksist anlayışta kabul edildiği biçimde sermayenin basit bir aracı olmadığı gibi, Poulantzas'ın (1975) ileri sürdüğü biçimde sadece sınıflar tarafından bölünmüş toplumsal yapı içindeki çatışmaları ve karşıtlıkları yoğunlaştırıp yansıtan bir kurumlar bütünü de değildir. Jessop, sermaye ya da sınıf temelli devlet analizlerinin ötesine geçme çabasıyla, devletin bütün bunları içinde barındıran "stratejik" bir toplumsal ilişkiler alanı olduğunu ifade eder.

Devlet, hem verili bir durumda sermaye birikimi için gerekli koşulları yaratmak, sağlamak ve yeniden biçimlendirmek işlevini üstlenir; hem de verili toplumsal güçlerin değişen dengesini yansıtan toplumsal ilişkiler kompleksi olarak varolur. Ayrıca, bütün bu ilişkileri belirli bir biçime sokan belli bir kurumsallığa sahiptir.

[15] Nitekim Zîzek (2000:223), karşılıklı olarak birbirlerinin siyasal duruşlarını eleştirdikleri *Contingency, Hegemony, Universality*'de Laclau'yu farklı bir ekonomik – siyasal düzen ihtimalini gözardı ederek kapitalizm içinden konuşmakla "suçlamaktadır." Laclau (2000:293) ise, Gramsci'ci bir pozisyon savaşı stratejisi ile düşünerek şu tip sorulara yanıt aradığını ifade etmektedir: *"Üretim sürecinin yüksek düzeyde toplumsal denetimine uygun pazar ekonomisi nasıl sağlanabilir? Demokratik denetimi etkin hale getirecek ve bürokrasinin düzenlemesi altına girmesine engel olacak liberal demokratik kurumlar neler olabilir? Verili bir toplumda, toplumsal ve kültürel çoğulculuğa uygun küresel – siyasal etkileri mümkün kılacak demokratikleşme nasıl tasarlanabilir?*

Dolayısıyla devlet, üç düzeyde analiz edilebilir: Bunlar, devletin kendini, genel çıkarlarını temsil ettiği varsayılan toplumdan kurumsal olarak ayırma biçimleri; iç örgütlenmesinin niteliği; içinde ortak çıkarların eklemlendiği ve biçimlendiği somut siyasi pratikler, söylemler ve mücadelelerdir (Jessop, 1990:343). Devletin "stratejik" oluşu, bu üç düzey arasında bütünlüğü sağlayacak biçimde ve her zaman belli çıkarlara daha açık olarak tercihlerde bulunması ile bağlantılıdır. Bu anlamda her devlet bir stratejik seçmeciliğe sahiptir. Devletin stratejik seçmeciliği, temel olarak, analizin üçüncü düzeyini oluşturan siyasi mücadelelerde görünür olur. Bu düzeyde Jessop iki tür stratejiden söz etmektedir: Birikim stratejileri ve hegemonik projeler.

Bu stratejilerin her ikisi de hem devletin kurumsal nitelikleri çerçevesinde geliştirilmesini, hem de devletin biçimsel ve içsel birliğinin kurulmasını ve etkin olarak işlemesini sağlamaktadırlar. Bir başka ifadeyle devlet, ancak bu başarılı stratejilerin oluşturulması koşuluyla, kendisinden beklenen işlevleri yerine getirebilir. Devletten beklenen işlev ise, toplumun genel çıkarlarını, yukarıda söylendiği gibi kaçınılmaz biçimde belli çıkarlar doğrultusunda temsil etmesi ve buna bağlı olarak toplumsal ilişkileri biçimlendirmesidir. Kısaca devlet, birikim stratejileri ve hegemonik projelerin oluşturulmaya çalışıldığı stratejik bir alandır.

Jessop (1990:198) birikim stratejisi kavramını, ekonomi-dışı varlık koşullarıyla bütünlenen bir büyüme modeli ile bunu gerçekleştirecek araçları belirleyen genel bir stratejiyi tanımlamak için kullanmaktadır. Bir birikim stratejisinin başarısı, adından da anlaşılacağı gibi, "birikim"in sürekli artışının sağlanmasına, bu da artışın kesimler arasında devamlılığı sağlayacak biçimde dengeli olarak dağıtılmasına bağlıdır. Bunun ilk koşulu da "ekonomik hegemonya"nın kurulması, yani farklı sermaye kesimleri içinde ekonomik egemenliğe sahip olan kesimin, diğer kesimlerin çıkarlarını da gözetecek bir yapı kurabilmesidir (a.g.e.,199). Çünkü sermayenin tüm farklı kesimlerini içeren kolektif çıkarı, ancak tekil sermayeler arasında oluşsal bir çıkar birliği kurulmasıyla oluşabilir. Dolayısıyla ekonomik

hegemonya, egemen sermaye kesiminin diğer kesimlerin de sermaye dolaşımına dahil etmesini ve onların kısa vadeli çıkarlarını gözetmesini gerektirir. Bu anlamda, kabul edilen birikim stratejisi içinde ekonomik önderliği elinde bulunduran kesimin, uzun dönemli çıkarlarını garantiye almak amacıyla, kısa vadeli çıkarlarından fedakarlıkta bulunması söz konusudur. Fedakarlıktan kaçınmak, bir ekonomik hegemonya krizine yol açarak birikim modelini de tehlikeye sokacaktır. Birikim stratejilerinin başarısı için önem taşıyan bir başka unsur da sanayi sermayesinin belirleyici rolüdür. Kurulan sistemin egemen kesimi ticaret ya da finans sermayesi olsa bile, artı değeri yaratan ana kesim olduğu için sanayi sermayesinin sürekli genişlemesi zorunludur. Birikimin sürekliliği bu genişlemeye bağlıdır. Sanayi sermayesinin gelişmemesi, sermaye birikiminde genel bir krize yol açacağı için, varolan birikim modelinin yeniden düzenlenmesi hatta değiştirilmesi gibi bir sonuca yol açabilir (a.g.e.,200).

Hegemonik proje, birikim stratejilerinin tamamlayıcı unsurdur. Varolan birikim modeli içinde egemen sermaye kesimi nasıl diğer sermaye kesimlerinin çıkarlarını gözetiyorsa, toplumsal yapıda da egemen sınıfın toplumun tüm kesimlerinin taleplerini ve kısmi çıkarlarını dikkate alması, birikim modelinin toplum tarafından benimsenmesi için zorunludur. Dolayısıyla birikim stratejisinin önemli bir unsurunu da egemen ve bağımlı sınıflar arasındaki güç dengesinin sağlanması oluşturmaktadır. Hegemonik proje bu dengeyi gözetecek ve toplumsal bütünleşmeyi sağlayacak söylemsel[16] bir bütünleşme projesi olarak anlaşılmalıdır.

Jessop'a göre (1990) somut bir hegemonik proje, varolan birikim stratejisine uygun olarak, kısmi çıkarlar ile genel çıkar, egemen sınıf(lar) ile bağımlı sınıflar

[16] Söylem kavramı ile kastedilen, Laclau ve Mouffe'un kavramsallaştırmasına benzer şekilde, sadece metin, dil, söz ya da ideolojik unsurlar değil, anlamın toplumsal üretiminin yeraldığı bir fenomen bütünlüğüdür. Dolayısıyla söylem kavramı sınırlı anlamda düşünsel pratiklerden öte maddi pratikleri, toplumsal oluşumların ve pratiklerin tamamını içermektedir (Mouffe, 1988:104). Bununla birlikte, yine Laclau ve Mouffe'u izleyerek, söylem kavramının belirlenmiş, sabitlenmiş bir "yapı"yı ifade etmediği de belirtilmelidir. Tersine söylem oluşsal, kısmi eklemlenmelere açık, dolayısıyla sabitlenemez bir "sonsuz alan"ı tanımlar (Laclau-Mouffe, 1985). Jessop, hegemonik proje kavramsallaştırması ile daha yapısal bir alandan bahsetse de, Türkiye örneğinde görüleceği gibi, toplumsal hegemonyanın temel özelliği oluşsallığı ve eklemleyici müdahalelere açıklığıdır. Söylem kavramı bu çalışma boyunca, kısaca anlatılmaya çalışılan bu içerik ile kullanılacaktır.

arasındaki çatışmaları azaltmaya yönelik bir programın biçimlendirilmesi çabasıdır. Bu çabanın ilk adımını, stratejik olarak göze batan çeşitli toplumsal güçlerin "özneler" olarak belirli çıkarlarla biraraya getirilmesi oluşturur. Bunu, toplumsal bütünlüğü kurmak amacıyla "ulusal-popüler" olanın ne olduğunun formüle edilmesi izler. Böylelikle özneleri ve içeriği belirlenerek oluşturulan ulusal-popüler program, "genel/ulusal çıkar"ı tanımlar ve koruma altına alır. Ancak bu program esas itibariyle, egemen sınıf ya da kesimin devamını sağlayacak uzun dönem çıkarlarını koruma altına alırken; bağımlı sınıfların ise bu uzun dönemli çıkarlarla çelişmeyen bazı kısa dönemli dar ekonomik ve toplumsal çıkar ve taleplerini içerir. Uyumlu olmayan diğer talep ve çıkarlar ise irrasyonel, ulusal çıkara aykırı hatta ahlaksız olarak nitelendirip reddedilir (a.g.e.,162 ve 207). Dolayısıyla hegemonik önderlik, çeşitli bireyler ve toplumsal grupların talepleri ve çıkarları üzerine sistematik düşünmeyi, destek sağlamak ve ittifaklar kurmak için uzlaşmayı, ulusal-popüler programın arkasındaki desteği canlı tutmayı gerektirir. Bu aynı zamanda süreç içinde ortaya çıkacak çıkar ve talep çatışmalarının, hegemonik projenin bütününü tehdit etmeden uzlaşmayla çözülmesi ve hegemonyanın istikrarının sağlanması için de gereklidir. Bütün bu "gerekliliklerin" yerine getirilmesi, kurulan hegemonyanın iki boyutu olan bir stratejiyle "korunmasına" bağlıdır.

İlk boyut toplumsal ve siyasal güçlerin, başta eğitim süreci olmak üzere ideolojik aygıtlar eliyle ve aynı zamanda maddi ödünler verilmesi yoluyla hegemonik projenin birer parçası haline getirilmesidir. Ancak her zaman, baştan hegemonik bütünün dışında kalan kesim ve gruplar ile ulusal-popüler programın birer parçası oldukları halde hegemonik projenin başarıyla uygulanamaması nedeniyle bütünün bir parçası haline gelemeyen kesim ve gruplar vardır. İşte hegemonik proje tarafından içerilmeyen ya da içerilemeyen ve karşı-hegemonik güç pozisyonunda olan kesimler, koruma stratejisinin ikinci boyutu olarak gerektiğinde zor da kullanılarak bertaraf edilir (Jessop,1990:181). Bu ikili strateji, birçok kurum ve kuruluşun hegemonya mücadelesinde aktif yer almasını gerektirir. Ve bu nedenle hegemonya, sadece sınıfsal karşıtlıklar etrafında kutuplaşmalar ve mücadeleleri değil, Laclau ve Mouffe'un ifade ettiği gibi, farklı toplumsal güçlerin de

çoğullaşmasını içerir. Dolayısıyla bir hegemonik projenin başarısı, yönetilen sınıf ve fraksiyonların (örneğin işçi sınıfı), toplumsal kategorilerin (örneğin aydınlar, ordu, devlet memurları) ve kimlik politikaları ve/veya belirli bir sorun etrafında örgütlenmiş (etnik-azınlık hareketi, feminist hareket, çevre, barış hareketleri ya da dini hareketler gibi) ve sınıfsal mücadelenin sonucunu etkileyebilecek olan toplumsal güçlerin desteğinin birlikte seferber edilmesine bağlıdır (Smith, 2000:184). Öznelerin bu denli çoğalması, bir hegemonya kurgulanmasını bir açıdan zorlaştırmakta, bir açıdan kolaylaştırmaktadır. Çünkü bir yandan bütün bu öznelerin ve bunların çoklu çıkarların hegemonik proje içinde şu ya da bu biçimde içerilmeleri gerekir. Bu hegemonik önderliğin giderek daha karmaşık bir hal aldığına işaret etmektedir. Ancak diğer yandan, öznelerin çoğullaşması, karşı hegemonik güçlerin bütünleşmesi ihtimalini de zayıflatmaktadır. Zira farklı özne kategorilerinin oluşturulmasıyla çeşitli kesimlerin egemen güçlerin bağlaşığı haline getirilmesi kolaylaşmıştır. Kısaca hegemonik bir proje değerlendirilirken akıldan çıkarılmaması gereken, farklı toplumsal sınıf ve kesimlerin nasıl ve ne biçimde "özneleştirileceğini", ulusal-popüler programın hangi kavram ve değerler temelinde oluşturulacağını ve bütün bunların birbirlerine ne biçimde eklemleneceğini belirleyenin, varolan birikim stratejisi ve dolayısıyla egemen sınıfın/kesimin –uzun dönemli- çıkarları olduğudur. Bununla birlikte, birikim stratejilerinin de hegemonik projelerin de geniş anlamıyla siyasal iktidar ilişkilerinin ürünü olduğu, bu anlamda verili olmadıkları gibi dönüşüme de açık olduklarıdır. Benzer biçimde başarıları da iktidar mücadelesinin gelişimine bağlı olarak ortaya çıkar. Dolayısıyla hem kuruluşları hem de başarıya ulaşmaları oluşsal bir süreçtir. Ancak aynı zamanda her olay bir nedensellik zincirinin sonucu olarak ortaya çıktığına göre bir neden - sonuç ilişkisini, yani zorunlu olarak belirlenmeyi de içinde barındırmaktadır. Özetle her olay, stratejik olarak biçimlenen nedensellik zincirlerinin etkileşiminin zorunlu bir sonucu olarak ortaya çıkar. Dolayısıyla Jessop (1990:12), *"oluşsal zorunluluk"* (contingent necessity) kavramını, ekonomi ve siyaset arasındaki ilişkinin zorunlu ya da kendiliğinden değil, stratejik mücadeleler dolayımıyla yani oluşsal olarak zorunlu biçimde gerçekleştiğini ifade etmek amacıyla kullanmaktadır.

Devletin bu süreçte üstlendiği çelişkili rol de oluşsallığı vurgulamaktadır. Yukarıda söylendiği gibi "kapitalist" devletin işlevlerini yerine getirmesi birikim stratejisi ve hegemonik projelerin uyumlu ve etkin olarak işlemesine bağlıdır. Fakat aynı zamanda bu stratejilerin işlemesini sağlamak da devletin görevlerinden biridir. Dolayısıyla devletin içsel örgütlenmesi ve kurumlarının yanı sıra dışsal müdahalelerle ilişki içinde oluşturmaya çalıştığı birikim stratejisi ve bunu topluma "benimseten" hegemonik projenin başarısı, aynı zamanda devletin kurumsal bütünlüğünün devamının garantisidir.

Oluşsallığın bu çelişkiyi derinleştiren ikinci boyutu ise, ekonomik ve siyasal alanların sahip oldukları farklı işleyiş mantığıdır. Devlet, her ne kadar sermaye ile ilgili olsa da, ekonomik değil siyasal alana ait bir iktidar odağıdır. Ayrıca Poulantzas'a (1980) referansla, kapitalist devletin en temel niteliklerinden biri göreli özerkliğe sahip olması, yani sermaye birikim sürecinden ve "egemen sınıfın ekonomik çıkarlarından" kurumsal olarak ayrılmış olmasıdır. Bununla birlikte her sermaye birikim modeli, her zaman devletin müdahalesine ve "düzenleyiciliğine" ihtiyaç duymaktadır. Bu nedenle devletin sermaye birikimini farklı evrelerine ya da farklı birikim stratejilerine göre müdahale ve temsil biçimlerini çeşitlendirmesi ve iç örgütlenmesini buna göre yapılandırması zorunludur (Jessop, 1990:122). Sermaye ya da ekonomi ve devlet arasındaki bu ilişki, devlet de bir toplumsal ilişkiler ağı olduğuna göre, sürecin toplumsal güçler arasındaki stratejik mücadeleler yoluyla oluşsal olarak işlemesini zorunlu hale getirir. Bu da, varolan çatışma ve çelişkileri yumuşatan hegemonik projelerin önemini daha da arttırır. Ekonomik ve siyasal alan, dolayısıyla ekonomik ve siyasal egemenler arasındaki ayrışma, hegemonik bir siyaset tarzının ortaya çıkmasının nedenlerinden biridir (a.g.e., 181). Hegemonik projenin başarıya ulaşmaması iki alan arasındaki çelişkinin açığa çıkması ve devletin bütünlüğünün bozulmasına bağlı olarak toplumsal bunalımlara yol açması sonucunu doğurabilir.

Jessop'ın birikim stratejisi ve hegemonik proje temel kavramlarına dayanan kapitalist devlet çözümlemesi, neo-liberalizmin yarattığı toplumsal dönüşümü

anlamlandırmak için uygun bir teorik zemin sunmaktadır. Bu noktada Gramsci ve Laclau – Mouffe'un hegemonya analizlerini de ekleyerek neo-liberalizmle birlikte ortaya çıkan "yeni hegemonyayı" değerlendirmeye geçilebilir. Ancak buna geçmeden önce, neo-liberal devlet ve toplumun ortaya çıkışını önceleyen döneme göz atmakta yarar vardır. Böylelikle hegemonyadaki dönüşüm daha net ortaya çıkacaktır.

4.) NEO-LİBERALİZM VE YENİ HEGEMONYA

4.1.) Örgütlü Kapitalizmden Neo-Liberalizme

Neo-liberalizmin yeni bir birikim modeli olarak ortaya çıkması önceki dönemde oluşan organik bir bunalımın sonucudur. Yukarıda ifade edildiği gibi, birikim stratejisinin egemeni hangi sermaye kesimi olursa olsun, sanayi sermayesi, düzenin devamı için büyük önem taşımaktadır. John Urry'nin (1990) "örgütlü kapitalizm"[17] olarak adlandırdığı "eski" düzenin sonunu getiren, bu nedenle ortaya çıkan ekonomik bunalım olmuştur.

Örgütlü kapitalizmin temel karakteristikleri şunlardır: Ulusal ekonomi anlayışına bağlı olarak sermayenin, devletin sanayi ve finans çevreleriyle işbirliği içinde yoğunlaşması; üretimin büyük ölçekli işyerlerinde, erkek yoğun ve büyük oranda örgütlü işçi sınıfı eliyle gerçekleşmesi; buna bağlı olarak siyasal ve kültürel gelişmelerin, örgütlü toplumsal sınıfların yine ulus çapında mücadeleleri ile biçimlenmesi (a.g.e.,77). Görüldüğü gibi örgütlü kapitalizmin merkezinde etkin bir ulus-devlet bulunmaktadır. Jessop'ın kavramsallaştırmasıyla, bu dönemde ulusal kalkınmacı birikim modeli uygulanmıştır. Bu birikim modeli, farklı toplumsal kesimlerin "yurttaşlık" statüsü altında ve çeşitli sosyal haklar ile sisteme dahil edildikleri bütünleştirici bir hegemonik proje ile güçlendirilmiştir. Ulus ile devlet

[17] İngiltere, bir ekonomik ve siyasal düzen olarak neo-liberalizmin kurulduğu ilk ülkedir. Bu nedenle neo-liberalizm analizleri genellikle İngiltere örneği üzerinden yapılmaktadır. Ancak hem neo-liberal, hem de bunu önceleyen "ulusal kalkınmacı" dönem, nüanslarıyla birlikte, birçok ülkede benzer özellikleri göstermiştir.

arasındaki ilişkileri geliştiren, hegemonik projenin temel unsuru olan siyasetin toplumsallaşması anlayışıdır. Nitekim bu dönemde sınıf mücadelesi ile ulusal mücadelenin örtüştüğü bir siyasal hat belirleyici olmuştur (Özkazanç, 1998a).

Ancak daha önce değinildiği gibi, hiçbir hegemonya, ulusun tümünü içermeyi hedefleyen ulusal kalkınmacı hegemonya bile, tüm toplumsal kesimleri içerebilme gücüne sahip değildir. Nitekim ulusal kalkınmacı hegemonyanın zayıf noktalarını da bütünleşmenin "dışında" kalan kesimler oluşturmuştur. Bütünleşmenin ulusalcılık temelinde gerçekleştirilmesi ırksal düzenlemeleri hatta ırkçı politikaları da beraberinde getirmiştir. Etnik azınlıklar dışarıda bırakılan kesimlerin başında gelmektedir. Ulus devletin "erkek" kimliği ile bütünleşmenin dışında değilse de "kenarında" kalan kadınlar, diğer önemli toplumsal kesimdir. Muhafazakar cinsel düzenlemeler ve geleneksel işbölümü, örgütlü kapitalizmin cinsel egemenliğe dayalı bir kültüre sahip olduğunun göstergesidir. Nitekim varolan düzene yönelik en temel başkaldırılar bu iki kesimin, yani etnik gruplarla kadınların öznesi olduğu toplumsal hareketlerden gelmiştir.

1960'lar boyunca süren toplumsal "başkaldırılara" 1970'lerin ortalarında ortaya çıkan ekonomik bunalımların da eklenmesi örgütlü kapitalizmi zora sokmuştur. Bunalımla birlikte ortaya çıkan ekonomik daralma zorunluluğu, hem enflasyonun ve işsizliğin artması hem de daha önemlisi kamu harcamalarında kısıntıya gidilmesini zorunlu hale getirmiştir. Sosyal devletin temellerini zayıflatan bu gelişmelere, örgütlü işçi sınıfı güçlü sendikal hareketiyle ve yoğun grevlerle yanıt vermiştir. 1968 yılında zirve yapan "yeni" toplumsal hareketler ise, 70'lerde güç kaybetmişse de "toplumsal sistemdeki güç dengesini tabi gruplar lehine değiştirme hedefleri"nde (Arrighi vd.,1995) ulaştıkları kısmi başarının etkileri devam etmiştir. Dolayısıyla 1970'lerdeki ekonomik bunalımlar, hoşnutsuz grupların dönemin ekonomik, yönetimsel ve kültürel politikalarına başkaldırıları ile birleşerek

toplumsal bunalıma, Gramsci'nin kavramıyla organik bunalıma dönüşmüş ve düzen ciddi sarsıntıya uğramıştır.[18]

Özetle, savaş sonrası dönemin ulusal kalkınmacı birikim modeli, ekonomik ve toplumsal düzenlemelerinin etkisi ile sınırına dayandığında üretim düzeyinde yaşanan düşüş, sistemin kendini yenilemesi ihtimalini ortadan kaldırmıştır. Birikim sürecindeki yavaşlamanın neden olduğu ekonomik krizleri gidermek için alınan tedbirler de, sistemin güçlendirdiği ya da dışarıda bıraktığı farklı kesimlerin muhalefetiyle toplumsal bunalımlara dönüşünce, birikim modeli ve buna bağlı hegemonik projedeki değişim kaçınılmaz hale gelmiştir. Ulusal boyuttaki bunalımlara uluslararası güç ilişkilerindeki değişimleri de eklemek gerekir. Savaş sonrasında ekonomik düzenin bağlı olduğu Bretton Woods[19] sisteminin çöküşü istikrarsız ve uluslararası rekabeti öne çıkaran bir döneme girilmesine yol açmıştır. Bu aynı zamanda ABD'nin sistem üzerindeki egemenliğinin, özellikle ekonomik alanda azalması anlamına gelmektedir.[20] ABD'nin bu ekonomik "gerilemesi",

[18] 1970'lere damgasını vuran akım, İngiltere'den çıkıp dünyaya yayılan Punk akımıdır. 1968 hareketinin ana temalarına sahip çıkan bu akım, aile, okul gibi toplumsal kurumlara eleştiriyi onları önemsemeyerek yapmış; özgür yaşam ve özgür cinselliği amaçlamış; özellikle farklı ve renkli kıyafetleriyle "görünür olmak" istemiş; başta müzik olmak üzere sanat dallarında önemli etkilerde bulunmuştur (Yeni Zamanlar, 1990). Sonraki dönemin, yani 1980'lerin "muhafazakar" toplumsal kültürünün, kendi döneminin değerlerini "şiddetle" reddeden Punk akımına verilen bir tepki olarak yorumlanabilir. Dikkat çekici olan, Punk akımının II. Dünya Savaş sonrasında toparlanan devletin, sağladığı eğitim ve refah artışından yararlanan ilk kuşak tarafından gerçekleştirilmiş olmasıdır. Bu anlamda, özellikle İngiltere'de refah devleti ve punk akımı arasında kurulan paralellik, 1980'lerde refah devletine duyulan tepkinin güçlenmesine yol açmıştır.

[19] 1950-1974 yılları arasında uygulanan ve mimarlarından biri Keynes olan bu sistem, istikrarlı ve dengeli ulusal ekonomiler yaratılmasını öngörmektedir. Sistemin tepesinde yer alan ABD'nin dünya çapında ticaretin gelişmesi hedefi, bu istikrara bağlıdır. Bu nedenle ABD bu dönem boyunca, Avrupa devletleri başta olmak zere, birçok ülkenin ekonomik ve dolayısıyla s,yasal hamisi durumuna gelmiştir. Soğuk Savaş dönemi bu gelişimi daha da perçinlemiştir. Ancak 1970 başlarından itibaren ortaya çıkan ulusal bunalımlar, nihayetinde tüm dünyayı etkileyen petrol bunalımı ulusal istikrarın, dolayısıyla da Bretton-Woods siteminin sonunu getirmiştir.

[20] Dünya sistemindeki değişimleri Kondratiyef döngüleri ile açıklayan Wallerstein (1998:36), 1967-1973 yıllarında başlayan düşüşün bir Kondratiyef B dalgası olduğunu ifade etmektedir. 1945-1967 yılları arasındaki yükselişi ifade eden Kondratiyef A dalgasının tam tersi olarak daralma dönemlerini tanımlayan bu dalganın özellikleri, büyümenin yavaşlaması, üretimde azalma, sermayenin üretimden finansa kayması; buna bağlı olarak işsizlik artışı ve gerçek ücretlerde düşüş, göçlerin ve kayıt dışı ekonominin artması, "eski" endüstrinin de çevre ülkelere nakledilmesidir. Bu sürecin hala sürdüğünü savunan Wallerstein, sona erdiğinde hegemonyada da bir değişim olacağını ifade etmektedir. Hegemonik döngüler, Kondratiyef döngülerinden daha uzun sürmelerine rağmen aralarında bir çakışma söz konusudur. Bu anlamda sözü edilen süreçte yaşanan düşüş, hegemonik bir düşüşe de karşılık gelmektedir. Hegemonik düşüşün başlangıcını tanımlayan fenomenler ise şunlardır:

Vietnam Savaşı'nın ve ülke içinde yükselen yeni toplumsal hareketlere yönelik bastırma politikalarının yarattığı etkiyle toplumsal bir boyut da kazanmıştır. "Dünya sistemi"nin tepesindeki ülke konumundaki ABD'nin kendi organik bunalımlarıyla uğraşmak zorunda kalması da uluslararası sistemin çöküşünü kolaylaştırmıştır. Çünkü kendi derdiyle uğraşmak zorunluluğu ABD'nin, hem sistemin bütününe hem de tek tek bağlı ülkelere gerekli müdahaleleri yapmasını zorlaştırmıştır. Sonuç olarak yaşanan dünya çapına bir bunalım ve dünya çapında değişim zorunluluğudur.

Bütün bu gelişmelere bağlı olarak, 1980'den itibaren İngiltere'den başlayıp birçok ülkede yönetimi ele geçiren neo-liberal iktidarların amacı, uluslararası rekabet ortamında söz sahibi olabilmek ya da ayakta kalabilmek için güçlü bir ekonomi yaratmak olmuştur. Bu amaca ulaşmanın yolu tam rekabetçi bir pazarda verimliliği ve karlılığı mümkün olduğunca arttırmaktır. Bu da, her koşulda ve neye mal olursa olsun üretimin sürekli kılınması ve artı değerin yükseltilmesine bağlıdır.

4.2.) Neo-Liberal Birikim Stratejisi

Neo-liberalizmin ayırt edici özelliği tüm toplumsal ve siyasal düzenlemelerin ekonomi politikalarının etrafında biçimleniyor olmasıdır. Önceki dönemde toplumun ve ulus devletin kalkınmasında bir "araç" olarak görülen ekonomik gelişme, bu döneme bir tepki olarak doğan neo-liberalizmde temel amaç haline getirilmiştir. Ekonomi, kendi "bağımsız" yasalarıyla birlikte, sistemin en önemli değişkenidir. Bu nedenle devlet ve toplum, bütün kurumlarıyla ekonomik gelişmenin hizmetine sunulmuş gibidir. Bir başka deyişle ulusal kalkınmacı modelin merkezinde yer alan ulus-devlet (yani hem ulus hem de devlet) merkezi sermayeye terk ederek kenara çekilmiştir.

"Müttefik" büyük güçlerin artan ekonomik güçleri, paranın istikrarsızlığı, yeni karar alma mevkilerinin yükselişiyle dünya finansal piyasasında otorite kaybı, hegemonik devletin mali krizler yaşaması, dünya siyasi kutuplaşmasını (bu dönemde Soğuk Savaş) düzenlemede zaafın ortaya çıkması, halkın da hegemonik gücün devamını sağlamak için çaba harcamaktaki isteksizliği.

Ekonominin bağımsız yasalarıyla kastedilen, artı değerin sürekli artması güdüsüyle hareket eden sermayenin ilerleyişinin önünde devletten, yasalardan ya da muhalif örgütlenmelerden doğan herhangi bir sınırın ve engelin bulunmamasıdır. Neo-liberal anlayış, önceki dönemin bunalımlarının temel nedeni olarak bu sınır ve engelleri görmektedir. Bu nedenle sermayenin uluslararası dolaşımını sınırlandıran fiziki ulusal sınırlar ve korumacı anlayışın, üretim artışını yavaşlatan ve artı değer üretimini azaltan vergiler dahil tüm yasal düzenlemelerin ve emeğin sermayenin karşısında bir güç olarak konumlanmasına neden olan sosyal ve siyasal hakların birer engel olmaktan çıkarılması amaçlanmıştır.

Bütün bunlar sermaye / emek mücadelesindeki dengeyi emek aleyhine bozan ve yeni bir üretim biçiminin kurumsallaşmasını sağlamışlardır. Önceki dönemin güçlü sendikal örgütlenmelerini zayıflatan ve sendikaları devlete karşı işçilerin değil, işçilere karşı devletin temsilcileri haline getiren yasal düzenlemeler bunun bir parçasıdır. Daha önemli diğer parçası ise, fordist üretim bandının yerini post-fordizmin ağ işletmesine dayanan esnek üretimin almış olmasıdır. Buna bağlı olarak fordist üretimin simgesi haline gelmiş olan büyük ölçekli işyerleri ve fabrikalar da yerlerini büyük ölçüde, atölye ve imalathanelere hatta eviçi üretime bırakmıştır. Varlığını sürdüren büyük ölçekli işyerlerinde ise emek, iş güvencesinin ortadan kalkması, geçici ve taşeron işçiliğin artması ile esnekleştirilmiştir (Castells, 1998).

Kısaca üretim modelinin değişmesiyle üretim yerleri de biçim değiştirmiş, bu durum doğal olarak işgücünün özelliklerini de değiştirmiştir. Niteliksel olarak değişime uğrayan ve kendi içinde de farklılaşan işçi sınıfının fabrikalardan küçük işyerlerine doğru kaymasının en basit sonucu örgütlenme oranında yaşanan düşüştür. Yeni yasal düzenlemelerle zaten gücü azalan sendikalar, bu değişimle işçilere ulaşmakta da sorunlar yaşamışlardır. Buna eklenmesi gereken bir başka gelişme, hizmet sektöründe yaşanan büyümedir. Hem kamu hem özel sektörde hizmet üretimindeki artış farklı bir işçi grubunun ortaya çıkmasına ve önemli bir çoğunluk haline gelmesine neden olmuştur. Bu grubun geleneksel işçi sınıfından

farkı, kadın işçilerin önemli bir oranda olması ve çoğunlukla yarı zamanlı istihdam edilmeleridir. Esnek üretimin ana unsurları olan bu iki temel değişim, işyerlerinin küçülmesi ve yarı zamanlı istihdamdaki artış, emek örgütlenmesinin "doğal" zemini yitirmesi sonucunu doğurmuştur. Üretimin temel çelişkisi olan sermaye / emek karşıtlığında "emek" kavramı, geleneksel olarak, mal üretiminde yer alan, fabrikalarda *birlikte*[21] çalışan, çoğunlukla örgütlü ya da örgütlenme olasılığı yüksek olan, "bilinçli" ve erkek bir kitleyi tanımlamaktadır (Urry, 1990). Yeni emek kategorisi ise, bu geleneksel kitleyi azınlıkta bırakacak biçimde çeşitlenmiş, deyim yerindeyse amorf bir hale bürünmüştür.

Emek ve sermaye arasındaki ilişkiyi kıran bir başka gelişme, bu birikim stratejisinde egemen konumuna mali sermayenin geçmiş olmasıdır. Önceki dönemlerde yatırımın bir aracı olarak destek rolünü üstlenen finans sermaye bu dönemde özerkleşmiş, kendisi için varolan bir güç haline gelmiş ve diğer sermaye kesimleri üzerinde egemenliğini kurmuştur. Finans sermayenin egemenliğinin emek kategorisi üzerine iki biçimde etkisi olmuştur. Birincisi "ekonominin patronu" haline gelen bu sermaye kesiminin emek kategorisinin tamamen dışında işlemesidir. Yani emek açısından sanayi sermayesi ile birebir karşı karşıya gelme durumu, finans sermayesi ile ilişkisinde geçerli değildir. İkincisi, finans sermayenin egemen hale gelmesiyle sermaye birikim rejiminin temel özelliği, özelde finans piyasasının, ama genel olarak bütün piyasaların istikrarsızlığı olmuştur. Yeni sermaye birikim modelinin doğal ortamı piyasaların istikrarsızlıdır (İnsel, 2004). Emek kesimi, ya da ekonomik bir kategori olarak ücretliler ise bu istikrarsız ortamda en büyük riski taşıyan kesim halini almıştır. Zira ekonomik işleyiş yavaşladığında, birikim azaldığında hem devletin hem de sanayi kesiminin elindeki en "sağlam" ayarlama aracı bu kesimlerdir.

---

[21] Fordist bant üretiminin temel özelliği işçilerin aynı ritimle çalışmak zorunda olmalarıdır. Bant üzerindeki bir işçinin aksaması diğerlerinin de üretimini engellemektedir. Bu birlikte çalışma pratiği, işçilerin iş dışında da birlikte hareket etmelerini psikolojik olarak kolaylaştıran bir etkendir. Oysa esnek üretimin özelliği işçinin diğerlerinden bağımsız bir biçimde kendi başına çalışmasıdır. Üstelik çoğunlukla "parça başı" ücret alındığı için işçiler birbirleriyle dayanışma değil rekabet içinde çalışmaya sevk edilmektedirler.

Kısaca, neo-liberalizmin birikim stratejisi, hem finans sermayenin ekonominin egemen kesimi haline gelmesiyle, hem de üretim modelinde meydana gelen değişimlerle sermaye ve emek arasında önceki dönemde kurulmuş olan göreceli dengeyi tamamen ortadan kaldırmıştır.

Meydana gelen bu değişime söylemsel düzeyde rekabet ve verimliliğin temel değerler haline getirilmesi eşlik etmiştir (Hall, 1990). Bu değerler, vazgeçilmez bir bireycilik anlayışının üzerinde yükselmektedir. Rekabetin bireylerin dinamizmini ve yaratıcılığını arttıracağı, aynı zamanda sanayileşmenin kaldıracı olarak görülen verimlilik esasına uygun olarak "yetersiz ve yeteneksiz" bireyleri eleyeceği hesaplanmıştır. Zira verimlilikle kastedilen, üretimin en üst düzeye masrafların ise mümkün olan en alt düzeye çekildiği, böylece en yüksek kar oranına ulaşılabildiği; ancak üretimin insani boyutunun büyük ölçüde göz ardı edildiği bir düzendir. Bu düzene uyum sağlayamayacak olanların, düzenin "kenarında" kalması en iyi çözüm olarak görülmektedir. Nitekim devletin ekonominin işleyişine müdahale etmemesi de bu amaca yöneliktir. Çünkü bir çeşit özgürlükçülük olarak sunulan bu savın tercümesi, toplumun dezavantajlı kesimlerinin korunaksız kalması, ekonomik işleyişin ve birbirlerinin insafına terk edilmesi demektir.

İşçiler arasında verimlilik esasına dayanan bir rekabet ilkesinin yerleştirilmesi, ceza, teşvik ve maddi ödünlerin bu esasa göre belirlenmesi işçi sınıfının siyasal-kültürel bir değişim yaşamasında etkili olmuştur. Verimlilik esası, emekliler ve işsizlere yönelik politikaları da belirler. Üretim sürecinin dışında olan bu kesimler ya da en alt basamakta yer alan niteliksiz işgücü neo-liberalizmin gözden çıkardığı, dolayısıyla ücret, maaş ve sosyal yardım gibi konularda olabildiğince cimri davrandığı kesimlerdir. Bundan daha önemlisi kamu sektörünün neredeyse tamamının verimsiz görülmesidir. Refah devletinin en önemli bileşenleri olan eğitim ve sağlık alanındaki toplumsal hizmetler başta olmak üzere devletin genişlemesine ve hantallaşmasına yol açtığı iddia edilen tüm hizmet ve hatta görevler bu anlayışla "piyasaya" devredilir. Bu anlamda bu hizmetler de giderek

daha fazla metalaştırılırlar. Kısaca ekonominin işleyişi içinde sadece verimli sektörler değil, verimli hizmetler ve kişiler de ödüllendirilirken; bunun karşılığında sadece verimsiz kişiler değil, hizmetler ve sektörler de "cezalandırılır" (Rustin, 1990). Toplumun hangi kesimlerinin bu düzenlemelerden ne derece mağdur olacağı ise, neo-liberal yönetimlerin en son dert ettiği sorunlardandır.

Verimlilik esasına dayalı rekabet anlayışının olumsuz etkilerine sadece alt sınıflar maruz kalmamaktadır. Neo-liberal birikim modeli, güçlünün daha da güçlendiği, böylece sermayenin tekelleşme yöneliminin arttığı bir ekonomik düzen yaratmıştır.[22] Dolayısıyla rekabet gücü az olan orta sınıflar ve hatta burjuva sınıfının bazı kesimleri de bu yönelimden payını almaktadır. Devletin sosyal hizmetlerinden de vazgeçmekte olması, özellikle orta sınıfların giderek güçsüzleşmesi ve proleterleşmesi eğilimini doğurmaktadır. Kısaca bu model, burjuva sınıfının da ancak egemen kesimlerinin, büyük sanayi sermayesi ve özellikle bu dönemin öne çıkardığı kesim olan finans sermayesinin çıkarlarına hizmet etmektedir. Dolayısıyla neo-liberalizm, toplumun (geniş bir perspektifle dünya toplumunun) çok küçük bir kesiminin çıkarlarını korumak ve yükseltmek için geniş halk kesimlerinin bütün yükü üstlendiği bir modeldir. Bu üstlenmenin "rıza" ile olması ya da başka bir ifadeyle geniş kesimlerin hoşnutsuzluklarının toplumsal çatışmalara yol açmasının önlenmesi, toplumsal bütünlüğü sağlayacak sağlam bir hegemonya yaratılmasına bağlıdır. Bu anlamda bir birikim modeli olarak neo-liberalizm, güçlü bir hegemonik projeye büyük ihtiyaç duymaktadır.

Burada bir parantez açıp Jessop'ın hegemonik projeleri nasıl sınıflandırdığına bakmak gereklidir. Jessop (1990:211) hegemonik projeleri hedeflenen toplumsal kesimlerin büyüklüğüne göre "tek ulus" ve "iki ulus" stratejileri olarak ayırmaktadır. Tek ulus stratejisi, maddi ödünler ve sembolik ödüllerle tüm toplumu bütünleştirerek birikim modelinin ardındaki desteği yaymaya çalışan "genişlemeci bir hegemonyayı" amaçlar. İki ulus stratejisi ise toplumun, birikim modeli

[22] 1990'lardan sonra daha da hızlanan bu eğilimin temel göstergesi artık her düzeyde sıradan bir hale gelen şirket birleşmeleri ve orta boy işletmelerin bile giderek rekabet edemez hale gelip ortadan kalkmasıdır.

açısından stratejik olarak belirleyici kesimlerinin desteğini seferber edip, maliyetini diğer kesimlere yükleyen sınırlı bir hegemonyayı amaçlar. Dolayısıyla iki ulus projesinde çıkarları korunan bir "ilk ulus" ve yükü üstlenecek bir "öteki ulus" vardır. Jessop bu stratejilerden ilkine örnek olarak ulusal kalkınmacı refah devleti projesini, ikincisine de Thatcher yönetiminin biçimlendirdiği neo-liberal devleti verir. Ekonomik bunalım dönemlerinde ve/veya maddi ödünlerin sınırlı olduğu durumlarda tek ulus stratejisini gerçekleştirme ihtimali zayıftır. Nitekim ulusal kalkınmacı model, 1970'lerde yaşanan bunalımlara direnememiştir. Oysa hem bu koşullar altında hem de genişleme dönemlerinde iki ulus stratejisi başarılı bir sermaye birikimi gerçekleştirmeyi sağlayabilir. Elbette bu başarı ancak "öteki ulus" sınırlandırıldığında, hatta baskı altına alındığında ve ilk ulusa çeşitli ayrıcalıklar ve ödünler verildiğinde mümkün olabilir. Bununla birlikte bu iki ulus arasındaki dengenin iyi kurulması da projenin başarıya ulaşması için zorunludur. Neo-liberal birikim modelinin, özellikleri gereği, tek ulus stratejisi izleyen bir hegemonik projeye sahip olması mümkün değildir. Dolayısıyla sadece öncü olan İngiltere'de değil, dünyadaki tüm örneklerinde ve bu arada Türkiye'de de Özal yönetimi altında iki ulus stratejisi izlenmiştir. Türkiye'deki denemenin değerlendirmesi sonraki kısma bırakılarak şimdi neo-liberal hegemonyanın temel özelliklerine geçilebilir.

4.3.) Neo-Liberal Hegemonya ve Yeni Toplumsal Düzen

Neo-liberalizmin hegemonik söylemi, yani oluşturmaya çalıştığı toplumsal-kültürel düzen de ekonomik alandaki uygulamaları tamamlayıcı bir biçimde "piyasa toplumu"nun oluşturulması hedefine yönelmiştir (İnsel, 2004). Ekonomik düzeyde piyasanın düzenleyiciliğine dayanan neo-liberalizm, toplumsal düzeyde de tüm ilişkilerin piyasa mantığı içinde, arz ve talep dengesi ile kurulmasına dayanmaktadır. Bu nedenle neo-liberal hegemonyanın temelini piyasa mantığının toplumsal yaşamın tüm katmanlarına yayılması oluşturmaktadır. Topluma yayılmasına çalışılan piyasa mantığının uzantıları, hedeflenen piyasa toplumunun da değerler sistemini ve dünya görüşünü ortaya koymaktadır. İlk olarak, piyasanın

kendi başına belirleyici bir özne olarak kullanılır olmasıyla da ilişkili biçimde, ekonominin tek başına anlamlı bir toplumsal faaliyet olarak görülmesinden söz edilebilir. Bu özellikle ekonomik alan ve siyasal alan arasındaki ilişkinin birinci lehine kurgulanması sonucunu doğurduğu için önemlidir.

Ekonomik alanın "özerkliği" ve piyasanın doğal bir düzenleyici olarak kabul edilmesi, birbiriyle bağlantılı iki uzantıya daha sahiptir. Birincisi, işleyişin evrensel olduğu, yani dünyanın her yerinde benzer biçimde gerçekleştiği; ikincisi ise arz – talep dengesine bağlı olarak en etkin ve adil düzenin bu biçimde kurulacağıdır. Bu iki varsayım, piyasa ile evrensellik, etkinlik, özgürlük ve demokrasi arasında doğrudan ve pozitif bir ilişki kurarak "egemen dünya görüşünü" oluşturmaktadır (İnsel, 2004:82).

Serbest piyasa övgüsü üzerinde yükselen neo-liberalizmin, bu saptamalara bağlı olarak kurguladığı öznesi de neo-liberal bireydir. Bu bireyin özelliği tüm toplumsal alanı bir "serbest pazar" olarak algılayıp seçimlerinde ve eylemlerinde verimlilik esasıyla hareket etmesidir. Neo-liberal birey, önceki dönemin "homo-politicus"una tepki olarak kurgulanmış "homo economicus"tur. Sürekli birbirleriyle rekabet halinde, dolayısıyla "tek başlarına" olan bireylerin oluşturduğu toplum ise, benzetme yerindeyse, atomlarına ayrılmış bir hale getirilir. Böylelikle varolan toplumsal yapının sınıflı bir toplum olduğunun üstü örtülmüş olur. Hem yukarıda bahsedilen ekonomik ve hukuki düzenlemeler, hem de neo-liberal bireyi özneleştiren hegemonik söylem, piyasanın kendi yasalarıyla işlemesi önündeki en büyük engel olabilecek sınıfsal ayrışmaları ortadan kaldırmaya yöneliktir.

Bunun bir boyutunu da neo-liberalizmin toplumun siyasallaşmasına gösterdiği tepki ile siyasal örgütlenmeleri olabildiğince güçsüzleştirmesi oluşturmaktadır. Siyasal örgütlenmelere ve aidiyetlere duyulan tepki neo-liberal anlayışın, düzeni ve düzenin egemenlerini güvenceye alma kaygısından kaynaklanır. Önceki dönemin toplumsal bunalımlarını, toplumsal çatışmaların varlığına; bunları da toplumun siyasallaşmasına imkan veren yasal ve siyasal düzenlemelere bağlayan neo-liberal

anlayış için düzene ve egemenlerine yönelik en büyük tehdit budur. Neo-liberal ekonomi politikasının, geniş kitleler üzerinde yarattığı ekonomik baskı ve neden olacağı çatışma olasılığı akla getirilirse, bu kaygı daha anlaşılır olacaktır. Düzenin devamı için toplumsal yaşamdaki tüm aşırılıkların törpülenmesi ve özellikle sınıfsal farklılıkların ortadan kaldırılması ya da önemsizleştirilmesi gerekmektedir. Yukarıda ifade edildiği gibi bu amaca ulaşmak için yasal ve kültürel süreçler birlikte işletilmiştir. Bir yandan işçi sınıfı başta olmak üzere toplumsal sınıf ve kesimlere tanınan örgütlenme hakları budanmıştır. Toplumsal dönüşümü ideolojik ve siyasal örgütlenme ve dayanışma ile gerçekleştirmeyi hedefleyen kurumlar (siyasal partiler, sendikalar, meslek grupları, vs.) hedef alınmış, bunlar fiziksel olarak ortadan kaldırılmasa da içleri boşaltıldığı için "anlamsızlaşmıştır." Dolayısıyla siyasal alan toplumsal sınıf ve kesimlerin hak ve çıkar mücadelesi verdiği bir alan olmaktan çıkarılmaya çalışılmıştır. Bu anlamda neo-liberalizm için siyasal alan, Gramsci'nin çizdiği, hegemonik mücadelenin verildiği bir alan değildir. Bunun yerine ekonomik ve buna uygun hukuksal yapının oluşturulmasına yarayan bir teknik düzenleme alanıdır. Bu anlayış, esas itibariyle siyaseti ekonominin hizmetine verme hedefine de uygundur.

"Siyasetin siyasetsizleşmesi" anlamına gelen bu değişim, insanların siyaset olan ilgilerini ya da seçimlere katılımın azalması gibi basit göstergelerden öte, toplumsal yaşama ve ilişkilere siyasal bir anlam yüklememek; siyasal olanın "kurucu" gücünü tamamen unutmak demektir. Böylece siyaset ekonomi karşısında ikincilleştirilmiş, bir anlamda toplumsal ve gündelik yaşamdan dışlanmış olur (Sakallıoğlu, 1995 ve İnsel, 2004). Dolayısıyla neo-liberalizm, toplumsal yaşamın siyaset ve siyasal/toplumsal mücadeleler aracılığıyla değil, ekonominin yasalarıyla biçimlenmesi için çaba harcamaktadır.

Bununla birlikte siyasal örgütlenmeler, önceki dönemin toplumsal bağları güçlendiren önemli unsurlarından biri olmuşlardır. Çatışmalara neden olanın da aynı yapılar olması çelişki gibi görünse de bu örgütlenmeler çok önemli bir işlevi yerine getirmiştir. Bir kere insanların ihtiyaç duyduğu dayanışma bağları bu

örgütler aracılığıyla kurulmuştur. Daha da önemlisi, kişilerin örgütleri aracılığıyla iktidara ulaşabilecekleri ve bunu değiştirme gücünü potansiyel olarak da olsa taşıdıkları inancını yaratmıştır. Bunun doğal uzantısı kişilerin kendilerini iktidarın sahibi olarak hissetmeleri dolayısıyla toplumlarına ve devletlerine karşı sorumluluk duymalarıdır. Bu dönemde toplumsal bütünlük bu ortak inanç ve hisler üzerinden kurulmuştur.

Neo-liberalizmin ortadan kaldırmaya çalıştığı işte tam da bu inançtır. Ancak siyasal örgütlenmelerin yerine getirdiği dayanışma ve bütünleşme işlevini görecek başka düzenlemelere ihtiyaç vardır. Neo-liberalizm, siyasal örgütlerin toplumsal yaşamda bıraktığı boşluğu cemaatçi bağlarla doldurmayı amaçlar; bireyi ilksel bağlarına, aileye ve dine geri döndürür (Bauman, 2000, Brunt, 1990). Böylece bireycilikle muhafazakarlık eklemlenmiş olur. Neo-liberal toplum, hemen her düzeyde kendilerini, kendi başlarına gerçekleştirmeye yönelmiş ve dayanışmayı, kimliklerine ait en temel birimlerde arayan bireyler topluluğudur. Ancak bu durum, hegemonik proje altında olabildiğince bütünleşmiş bir toplum yaratma gerekliliğine yönelik büyük bir risk taşır. Bu risk aidiyetle, bireyin kendini bir grubun üyesi olarak tanımlayabilmesiyle ilgili bir risktir. Elbette burada bahsedilen kişisel bir aidiyetten çok siyasal bir aidiyettir. Siyasal aidiyet, kişinin bağlı olduğu grubun (bu ister sınıf, ister tabaka ya da toplumsal grup olsun) ortak çıkarının çeşitli siyasal düzeylerde temsil edilmesini yani "varolmasını" sağlar. Temsil kurumunun kendi içinde taşıdığı problemler de vardır elbette. Ancak kişilerin "bireylere" dönüşmesi yanında temsil bağının siyasal düzeyini kaybederek ya aile, mahallilik gibi yüz yüze ilişkilere ya da Müslümanlık, muhafazakarlık gibi çok büyük, neredeyse tüm toplumu kapsayan bir ilişkiselliğe dönüşmesi hem kişisel tatminsizlik hem de temsil sorunu yaratarak siyasal alanın tahribine ve toplumsallığın çözülmesine neden olur. Bu çözülmenin bir direniş mekanizmasına dönüşmesinin engellenmesi ise kurulan hegemonik söylemin kitleleri "apolitik"leştireceği umudu ve olasılığına bağlıdır.

Ancak bu durum aynı zamanda, neo-liberalizmin büyük bir çelişki içermesi anlamına gelir. Şöyle ki; bütün çaba, yani istikrarın sağlanması, örgütlenmelerin dağıtılması, toplumun siyasal olarak tek tipleştirilmeye çalışılması gibi girişimlerin hepsi, ekonominin önündeki engelleri kaldırmak, "kendi kuralları ile rahatça işleyebilmesini" sağlayacak bir toplumsal alan yaratmak içindir. Bununla birlikte neo-liberal ekonominin tek hedefi kapitalizmin gelişmesi ve verimli işlemesi olduğu için, bu amaca giden yolda muhtelif toplumsal eşitsizliklerin oluşması kaçınılmazdır. Hatta neo-liberalizmin kendisi rekabeti ve verimliliği artırmak için bu eşitsizlikleri körüklemektedir. O halde bir birikim stratejisi olarak neo-liberal modelin kendisini destekleyecek hegemonik projeye, daha "eşitlikçi" birikim stratejilerinden daha fazla gereksimin duyduğu aşikârdır. Hegemonik proje tüm toplumsal gruplar arasında belli düzeyde bütünleşmeyi sağlamaya yönelmişken, bireyciliğin yansımaları bu bütünleşmeyi neredeyse imkansızlaştırır.

Thatcherizm bireyciliği farklı kavramlarla eklemleyerek bu riski oradan kaldırmaya çalışır. Klasik liberalizme paralel olarak bireycilik ilk olarak özgürlükle eklemlenir. Kastedilen siyasal değil ekonomik özgürlüktür. Bunun tamamlayıcısı zenginleşme güdüsüdür. Neo-liberal anlayışta güçlü devlet, zengin devlettir. Zengin devleti de zengin bireyler oluşturacaktır. Dolayısıyla bireyin devlete ve topluma karşı sorumluluğu zenginleşmektir. Burada hegemonik projenin iki ulus stratejisi ortaya çıkar. Geniş halk kesimlerinin ekonomik gelişmenin maliyetini üstlendiği yukarıda belirtilmiştir. Kendi zenginlikleri ile devlete katkı sağlayamayacak olan bu öteki ulusa düşen görev, diğerlerinin yani ilk ulusun zenginleşmesi için çaba harcamak, bir anlamda kendilerini feda etmektir (Hall ve Held, 1990). Kısaca zenginlik ve fedakarlık, neo-liberal hegemonik projenin toplumun farklı kesimlerine yüklediği sorumluluktur. Bu yaklaşım aynı zamanda, yetersiz ve yeteneksiz görülen kesimlerin, örneğin işsizlerin, niteliksiz işçilerin ve çoğu zaman etnik azınlıkların, ulusal zenginliğin paylaşımının dışında tutulmasına meşruiyet kazandırır. Üstelik bu meşruiyet, sadece "zenginler" açısından değil, bu kesimlerin kendileri açısından da geçerli hale getirilir. Sorumluluğun bir boyutunu da bu anlayış oluşturur: Herkes

kendi eylemlerinden sorumludur. Dolayısıyla her birey zenginlik ya da yoksulluğa kendi eylemlerinin bir sonucu olarak ulaşır. Bu mantık zincirinin doğal sonucu, yoksulluk ve yoksunluk durumlarında devletten yardım beklemenin kabul edilebilir olmadığıdır.

Belirleyici bir başka nokta, özgürlük, zenginlik, sorumluluk ve bunlara eşlik eden kişisel tercih, seçme şansı, devletin denetiminden kurtulma arzusu gibi kavramların muhafazakar bir içerikle yüklenmiş olduğudur. Burada dikkate değer olan, bu kavramların hiçbirinin içkin olarak muhafazakar ya da bireyci bir içeriğe sahip olmadığıdır. Thatchercı söylem bu arzulara yanıt verirken gerici bir özellik yüklemiş ve onları dizginlemeye çalışmıştır (Leadbeater,1990). Söylenmiş olduğu gibi neo-liberalizmin temel amacı kurulan düzenin korunmasıdır. Bu nedenle kişisel düzeyde de siyasal mücadelelerle gerçekleşecek bir toplumsal dönüşüm yerine, muhafazakar bir anlayışla bireysel kurtuluş amacı öne çıkarılmıştır. Bunu en önemli araçlarından biri ekonomik özgürlüğe eşlik eden dinsel özgürlük anlayışıdır.

Önceki dönemin siyasal örgütlenmelerinin insanların bir şeyleri değiştirebileceklerine dair inançlarını canlı tuttuğundan bahsedilmiştir. Bu, örgütsel aidiyet algısıyla mümkün olmakla birlikte, kişisel olarak her bir kişi bu yapıların içinde edilgen, güçsüz taşıyıcılar olmaktan öte bir öneme sahip değil gibi görünmektedir (a.g.e.,1990). Özellikle "eski" solun örgütlenme anlayışına yönelik bu eleştiri, örgütün onu oluşturan kişilerden çok daha önemli olduğu anlamına gelmektedir. Oysa neo-liberalizm, soyut da olsa, bireyin kendisine önem vermekte, moda deyimi ile insanlara "kendini gerçekleştirme" olanağı tanımaktadır. Kim olduğu, nereden geldiği önemli olmaksızın herkesin istediklerini elde edebileceği ama özellikle zengin olabileceği mesajı ve bunu destekleyecek gerçek öyküler neo-liberalizmin "propaganda" ve ikna amacıyla en sık başvurduğu yöntemdir. Bu amaçla kullanılan en temel araç ise medya kuruluşlarıdır. Çünkü neo-liberal anlayışın egemenliğinin devamını sağlayacak tek anahtar, muktedir olma boş

inancını ve bu inancın boşluğu farkedildiğinde de "kaderine küsme" boyun eğişini içinde barındıran bireyciliğin "tüm insanlığa" yayılmasıdır.

4.4.) Neo-Liberalizmin "Küreselleşme"si

1990 başları, neo-liberalizmin simgeleri olan, İngiltere'de Thatcher, ABD'de Reagan ve Türkiye'de Özal yönetimlerinin iktidarın sona erdiği yıllardır. Ancak 1980'ler boyunca yerleşmiş olan toplumsal, siyasal ve kültürel değerleri ile neo-liberalizm, 1990'larda egemenliğini derinleştirmiş ve yaygınlaştırmıştır. Hatta neo-liberalizmin ekonomik işleyiş ilkeleri ve uygulanmasını kolaylaştıran bu değerler dünya düzeninin yeni bir yapıya ulaşmasına yol açmıştır. Ya da tersinden ifade edilirse, bu değerlerin ulusal boyutları aşarak "küresel" bir anlam kazanması, neo-liberalizmin yayılmasına direnmeyi gittikçe zorlaştırmaktadır.

Tekrar etmek gerekirse, neo-liberalizmin temeli ekonominin tüm düzenin merkezinde yer alması ve sermayenin sürekli büyümesidir. Bu büyümenin ulus-devletlerin sınırlarını, önceki dönemlerde olduğundan daha fazla zorlaması kaçınılmazdır. Nitekim 1990'larla birlikte içine girilen bu yeni dönemin belirleyici özelliği, sermayenin dünya üzerinde özgürce ve sınırsızca dolaşabilmesi ve yayılabilmesidir. Yayılma ile kastedilen sermayenin yaygınlaşması, dağılması değil; etkilerini dünyanın en ücra köşelerine kadar ulaştırabilmesidir. Zira bu dönemde sermayenin tekelleşme eğilimi daha da artmış, bu anlamda sermaye merkezileşmiştir. Neo-liberal anlayışın küreselleşmeye doğru evrilmesini mümkün kılan iki önemli unsur vardır. Birincisi teknolojik gelişmenin ulaştığı düzeydir. Özellikle üretim ve bilgi teknolojisinin inanılmaz bir hızla ilerlemesi sermayenin gücünü daha da arttırmıştır (Castells, 1998). İkincisi, Soğuk Savaş'ın sona ermesinin ardından SSCB'nin dağılması ve belli bir denge anlayışına dayalı iki kutuplu sistemin ortadan kalkmasıdır. Böylece sermaye üzerinde hızla dolaşabileceği, belki dengesiz ve istikrarsız, ama aynı zamanda sınırsız ve engelsiz bir dünyaya kavuşmuştur.

Bu gelişmelerin hem güçlendiricisi hem de sonucu olarak görülebilecek bir noktayı daha belirtmek gerekir. Bu da kültürel alanın giderek daha fazla metalaşması ve küreselleşmesidir (İnsel, 2004). Eğitimin, devletin yerine getirmesi gereken kamusal bir hizmet olmaktan çıkarılıp bir piyasa malı haline getirilmesi bunun ilk adımı olarak görülebilir. Ancak küreselleşme ile, yani bütün dünyanın tek bir ekonomik düzenin egemenliğine girmesi ile, hem sermayenin gelişme mantığı, hem de hegemonik bütünlüğü sağlama gereğinin bir sonucu olarak kültür de alınır satılır bir hal almıştır. Yakın zamana kadar dolaylı yoldan pazara dahil olan teknik, bilim, sanat ve spor, yani kültürel alanın unsurlarının tümü, pazara doğrudan bağımlı hale gelmişlerdir. Böylece siyasal yaşamdan sonra kültürel ve buna bağlı olarak özel yaşam da ekonomik yaşamın birer tamamlayıcısı olarak kurgulanmış ve toplumsal anlamlarını kaybetmiş olurlar.

Küreselleşme sürecinin doğrudan bir etkisi de emek kesimleri üzerinde ortaya çıkmıştır. Yukarıda ifade edildiği gibi, üretim biçimini değişmesiyle emek kategorisi, klasik işçi sınıfı anlayışını zayıflatacak biçimde çeşitlenmiş ve çoğullaşmıştır. Sermayenin ve üretimin küreselleşmesi, emeğin bu yapısını derinleştiren bir etkide bulunmuştur. Çokuluslu şirketlerin ağırlığı ele geçirmesiyle ekonominin devletler bazında merkezsizleşmesi ama sermayenin sürekli tekelleşmesi üretim biçimine de önemli etkiler yapmıştır. Artık üretim alanı bütün dünyadır. Birikimi ve verimliliği arttırmanın en kolay yolu masrafları en aza indirmek olduğu için, sermaye tüm dünyayı ucuz işgücü pazarı olarak kullanmaktadır. Bu gelişmenin, emek kategorisini etkileyen iki önemli sonucu olmuştur. Birincisi, ucuz işgücü yanında ucuz hammadde sağlama olanağının yüksekliği ile, üretim süreçlerin özellikle imalat sanayiinin sürekli yarı çevreye itilmesidir. Dolayısıyla, gelişmiş kapitalist ülkelerin pazarları, çokuluslu şirketlerin adını taşıyan ama dünyanın "kenar" ülkelerinde üretilmiş olan mallarla dolmaktadır. İkinci önemli sonuç ise ulusal sınırlar içindeki işgücünün ulusal niteliğini giderek yitirmesidir. Bunun nedeni, çevre ve yarı çevre ülkelerden merkez

ülkelere, yani dünyanın doğusundan batısına ve güneyinden kuzeyine doğru olan göçmen akınlarıdır. Özellikle niteliksiz işgücü olarak ve çoğunlukla hizmet sektöründe istihdam edilen "göçmen işçiler"in varlığı ulusal işçi sınıflarını zayıflatan bir etken olmakla birlikte, merkez ülkelerde giderek artan yabancı düşmanlığının en temel nedenidir (Balibar, 1994, Castells, 1998, Bauman, 2000, Hardt ve Negri, 2001).

Sonuç olarak sermaye küreselleşirken, emeği de kendi ihtiyaçları doğrultusunda küreselleştirmekte, ancak bu durum emek kategorisinin sermaye ile pazarlık gücünü giderek azaltmaktadır. Çünkü bütün bu gelişmeleri yarattığı en karşı çıkılamaz sonuç "resmi yoksulluk"un, yok sayılamayacak biçimde görünür hale gelmesidir.[23] Özellikle en zayıf toplumsal kesimleri, çocuklar ve yaşlılar ile her yaştan kadınların yaşamlarını ciddi biçimde etkileyen yoksulluk, sermayenin bitmez tükenmez bir yedek işçi ordusuna sahip olduğu anlamına gelmektedir. Nüfus kesimlerine dair bu genellemenin yanında, merkez ülkelerde göçmenler, genel olarak etnik azınlıklar, Yakın ve Uzak Doğu'da enformel sektör işçileri, Latin Amerika'da topraksız köylüler ve neredeyse bütün bir Afrika kıtası küreselleşmenin bir "sınıf" olarak yarattığı yoksulları oluşturan toplumsal sınıf ve kesimlerden bir kısmıdır. Bu nedenle Hardt ve Negri'ye göre (2001), *"karşı imparatorluğun soyut öznesi"* olarak kurdukları "çokluk"un içini doldurabilecek somut özne "yoksul"dur. Çünkü bugünün yoksulu, Marx'ın proleteri gibi "zincirinden başka kaybedecek" ya da emeğinden başka satacak bir şeyi olmayandır. Gorz (1977) da, *"kapitalizmin istihdam edilme olanağı olmayan ve giderek büyüyen bir kitleyi toplumsal bir lüzumsuzluğa mahkum"* ettiğinden bahsederek bu kitlenin toplumun yeniden üretilmesini zorunlu hale getirdiği üzerinde durmaktadır. Bauman ise (2000:186) farklı bir yerden hareketle yoksul kitlelerin taşıdığı potansiyele işaret eder. Yoksullar korkmuş tüketicilerin yani görünür çoğunluğun "Öteki"sidirler. Tüketiciler, tüketme gücünden yoksun kalabilecek olmanın korkusuyla yaşarken

[23] Bauman (2000:185), durumun vahametini ortaya koymak için vurucu iki örnek vermektedir: "Dünyanın en zengin 3 adamının şahsi varlıkları en yoksul 48 ülkenin toplam milli hasılasından fazladır. En zengin 225 kişinin kişisel servetlerinin %4'ünden azı, dünyanın bütün yoksullarına yeterli beslenmenin yanı sıra temel tıp ve eğitim hizmeti götürmeye yetiyor."

yoksullar, onların *"olmaya can attıkları (ama denemeye cüret edemeyecekleri) şeydir: Belirsizlikten kurtulmuş olanlar."* Dolayısıyla varolan birikim modeli nedeniyle sürekli büyüyen yoksul kitleler hegemonik projenin de zayıf noktasını oluşturmaktadırlar: Egemenlerin geleceği için büyük bir tehdit ve örgütlü küresel muhalefetin –eğer kurulabilirse- en temel unsuru olarak görülmektedir.

Ancak bugün için belirleyici olan, dünün muhalif hareketlerinin özneleri gücünü kaybetmişken, yeni hareketlerin de bütünlüklü bir muhalefet gücüne erişememiş olmasıdır. Neo-liberalizmin, toplumun sınıflı yapısının üzerini örten ve sınıfsal aidiyetleri geçersiz hale getiren ideolojik "saldırıları", Laclau ve Mouffe'un ileri sürdüğü gibi farklı toplumsal öznelerin ön plana çıkmasını güçlendirmiştir. Gelir, servet ve güç eşitsizliklerini üretenin sadece homojen toplumsal sınıflar arasındaki ilişkiler olmadığı saptaması bu dönemin muhalif hareketlerinin temelini oluşturmaktadır. Aslında sınıfsal ayrım hiçbir zaman güç ilişkilerinin tek göstereni olmamıştır. Bunu açığa çıkaran, "eski" sola duyulan tepkinin de bir sonucu olarak, 1960'larda ortaya çıkan "yeni" toplumsal hareketler ve özellikle feminizm olmuştur.[24] Bununla birlikte 1960'larda, sosyalist ideolojinin sahip olduğu gücün de etkisiyle, farklı grupların ortaklaştığı bütünlüklü bir toplumsal muhalefet hareketinden söz etmek mümkündür. Ortak hedef toplumsal dönüşümü gerçekleştirmektir. Siyaset algısındaki "bozulma"dan bahsedilirken kastedilen budur. 1968'in toplumsal hareketleri sadece kendi özgün taleplerinin yerine getirilmesini değil, toplumun bütünü için bir değişim talebiyle ortaya çıkmışlardır (Wallerstein, 1998). Yeni dönemin yeni toplumsal hareketleri ise daha çok "tanınma" kaygısıyla mücadele etmekte, soyut hedefler üzerinden bile ortaklıklar kurmaktan uzak görünmektedirler.

Dolayısıyla toplumsal muhalefet açısından değerlendirildiğinde kamusal alan 1990'larla birlikte giderek parçalı bir hal almaya başlamıştır. Bu aynı zamanda

[24] Bkz: Arrighi, Hopkins, Wallerstein, **Sistem Karşıtı Hareketler**, Metis Yay., İstanbul, 1995; Wallerstein, **Liberalizmden Sonra**, Metis Yay., İstanbul, 1998; Castells, **Power of Identity**, Blackwell Pub., London, 1997

bireyciliğin diğer yüzü olarak “farklılık” vurgusunun çok fazla ön plana çıkarılmasının da bir sonucudur. Toplum içinde her bireyin kendi öznelliğiyle varolma gayreti toplumun da ortaklıklardan çok farklılıklar üzerinden biçimlenmeye başlamasına neden olmaktadır. Dolayısıyla toplumsal muhalefet de kendi “öznel” sorunları ile örgütlenen birçok farklı grubun yan yana gelmesiyle oluşmaktadır. Kısaca ortada bütünleşmiş, belli hedeflere yönelik olarak ortak harekete yönelmiş bir toplumsal muhalefetten bahsetmek pek mümkün değildir.

Siyasal zeminini ve temel öznesinin birleştirici gücünü kaybetmiş olan sosyalist hareketlerin bu değişen duruma uyum sağlamakta zorluk çektikleri aşikârdır. 1990’larda sahnede olan sosyalist hareketler ya “eklektik merkezci programlarla” seçim dönemlerinde varolma mücadelesi veren eski solun devamı olan partiler, ya da sürekli bir evrilme halinde olan, 1968 hareketlerinin güçsüzleşmiş mirasçıları yeni sol parti ve hareketlerdir (Wallerstein, 1998). Üstelik karşılarında güçlenen ve yaygınlaşan milliyetçi, hatta ırkçı ve popülist hareketler bulunmaktadır. Dolayısıyla sosyalist partilerin yeniden toplumsal çatışmaları örgütleyecek ve yeni toplumsal hareketleri etrafında eklemleyecek alternatif programlar üretmeleri ve bunu süreklileştirmeleri, sadece kendi varlıklarını sürdürmeleri için değil sosyalist düşüncenin devamı için de zorunludur.

Ancak sosyalist partilerin ve yeni toplumsal hareketlerin taşıdıkları en büyük risk yine düzenin kendisinden kaynaklanmaktadır. Sermaye, finansman, enformasyon gibi düzenin tayin edici parametreleri dolayısıyla iktidarın kendisi giderek daha fazla küreselleşirken, siyaset eskiden olduğu gibi yerel kalmıştır (Bauman, 2000). Yani küresel ve ulusal arasındaki çelişki en fazla toplumsal bir dönüşüm için mücadele edenleri etkilemektedir. Bu durumun istisnasını oluşturmaya çalışan küresel bir “küreselleşme karşıtı hareket”in varlığından söz edebilmekle birlikte, bulunduğumuz dönemde sol ve muhalif hareketler açısından en temel sorun küresel bir iktidara karşı küresel bir direnişin nasıl oluşturulacağında düğümlenmektedir.

Bu sorun aynı zamanda neo-liberalizmin hegemonyasına karşı bir hegemonya oluşturma mücadelesi anlamına da gelmektedir.

Kısaca özetlemek gerekirse, neo-liberalizmin birikim stratejisine bağlı hegemonyası, ekonomik çıkarlar itibariyle hem ulusal hem küresel düzeyde dar toplum kesimlerini içeren bir özellik taşımaktadır. Finans sermayesi ve tekelleşme eğilimi artan büyük sanayi sermayesinin ekonomik çıkarlarına hem orta sınıfın hem de işçi sınıfının iyi yetişmiş, nitelikli kesimlerinin kısmi çıkarları eklenmiştir. Toplumların ekonomik hegemonyanın kenarında ya da dışında kalan kesimlerini içerecek "küresel – popüler" programının en temel unsuru, bu düzenin evrensel ve alternatifsiz olduğu iddiasıdır. Bu iddia, siyasal alanın ekonomik alanın bir uzantısı olarak kurgulanması ve siyasal olanın önemsizleştirilmesi ile desteklenmektedir. Neo-liberal hegemonik söylemin diğer temel unsuru bireyciliktir. "Piyasa toplumu"nun öznesi olan "girişimci birey" rekabet ve etkinlik gibi kavramlar etrafında kurgulanmaktadır. Böylelikle toplumsal ilişkilerin özünü de kişisel çıkar, kişisel kurtuluş, kişisel tercih gibi kavramlar oluşturmaktadır. Toplumdaki sınıfsal ayrımların üzerini örtme işlevini yerine getiren bu kurgu, aynı zamanda kişileri siyasal mücadelelerden de uzaklaştırmayı hedeflemektedir. Bireycilik, dayanışma ve siyasal aidiyet gereksinimini ortadan kaldırmak amacıyla cemaatçi ve dinsel kimlikleri ön plana çıkaran bir muhafazakarlıkla eklemlenmektedir. Yine kişisellik vurgusu ile eklemlenen bir özgürlükçülük söz konusudur. Eşitlik kavramını içermeyen bu "yeni-özgürlükçülük" tam tersine farklılığı ve seçim yapmayı özgürlüğün tamamlayıcı parçaları olarak sunmaktadır. Dolayısıyla demokrasi ya da haklar söylemleri de bu kurguyla bütünleşerek, muhafazakar bir bireysellik üzerinden biçimlenmekte ve çoğu zaman soyut bir içerik taşımaktadır. Bu soyutluk, sürekli vurgulanan bireyciliğin ve özgürlüğün, varolan düzene karşı bir nitelik kazandığında "hizzaya" sokulabilmesi için de gereklidir. Bir cümle ile ifade edilirse, "küresel" neo-liberalizm programı ekonomik olarak güçlü bir özgürlükçülük, siyasi olarak ise temelde muhafazakar bir otoriterlik içermektedir.

Bu noktada Jessop'a dönüp, her devletin stratejik bir ilişkisellik olarak birikim stratejisi ve hegemonik projeyi oluşsal biçimde gerçekleştirdiğini hatırlanması gerekir. Ana hatlarıyla ifade edilen neo-liberal politikalar, küreselleşmenin güçlendirdiği bir etkiyle tüm dünyaya yayılsa da, her devlet ve toplumun özel koşulları farklı eklemlenmelere yol açacağı gibi, birikim stratejisi ve hegemonik projenin başarısını da belirleyecektir. Bu nedenle neo-liberalizmin Türkiye'de yarattığı dönüşümü, Türkiye'ye özgü koşulları göz önünde bulundurarak değerlendirmek gereklidir.

II. 1980 SONRASINDA TÜRKİYE'DE DÖNÜŞÜM: NEO-LİBERALİZM, SİYASET VE SOSYALİZM

12 Eylül 1980 tarihi, Türk siyasal tarihinde önemli bir dönüm noktasını işaret eder. Bunun nedeni sadece Cumhuriyet tarihinin 57 yıllık dönemine sıkışan üç askeri müdahaleden en otoriter olanının bu tarihte gerçekleşmiş olması değil; aynı zamanda ekonomik, politik, ideolojik ve kültürel alanlarda, yani toplumsal yapının bütününde köklü değişimlerin meydana geldiği "yeni dönem"in başlangıcının sembolik tarihi olmasıdır. Bu tarihi izleyen süreçte meydana gelen toplumsal dönüşüm, devlet yapısında gerçekleştirilen değişimlerle birlikte değerlendirildiğinde, yeni dönemin öncekilerden ciddi bir kopuşu içerdiği ortaya çıkar. Bu kopuş, kuşkusuz, önceki dönemde siyasal - toplumsal yapının temel unsurlarından biri olan sol hareketler üzerinde de önemli etkilerde bulunmuştur. Bu anlamda 12 Eylül 1980, sol hareketler için acılı bir bitiş ve sancılı bir başlangıcın tarihidir.

1980'li yıllarda Türkiye'de yaşanan dönüşümü önceleyen, gelişmiş ülkeler başta olmak üzere tüm dünyada yaşanan ekonomik ve siyasal değişimlerdir. II. Dünya Savaşı'nı izleyen yıllarda, savaşın yıkıcı etkilerini gidermenin temel aracı olarak benimsenen sosyal devlet politikası 1980'li yıllara gelmeden terk edilmeye

başlanmış ve yerini, başını İngiltere'de Thatcher, ABD'de Reagan yönetimlerinin çektiği, yeni sağ ya da neo-liberal olarak adlandırılan politikalar almıştır. Dünyanın gelişmiş kapitalist ülkelerinde, 1970'lerin ikinci yarısında meydana gelen ekonomik krizlerin neden olduğu ekonomi politikalarındaki değişimin çevre ülkelerde etkilerini göstermesi kaçınılmazdır. Elbette, ekonomik alanda yaşanan politika, ya da Jessop'ın terimiyle birikim stratejisi değişikliğinin bu alanla sınırlı kalması da mümkün değildir. Bunalıma bir çare olmak üzere yapılan her yeni düzenleme, aynı zamanda -ve aslında– toplumu yeniden düzenlemeye ilişkin bir müdahale demektir. Değişen birikim stratejisinin başarıyla uygulanmasını sağlayacak olan hegemonyanın yaratılması, toplumsal ve sınıfsal güçler dengesinde bir değişimi ve bu güçlerin yeniden konumlandırılmasını beraberinde getirir. Ulusal boyutta ortaya çıkan bu yeniden konumlandırma ya da başka bir deyişle sınıf mücadelesinin yeni biçimi dünya çapındaki yeni düzenlemelerden de bağımsız değildir. Çünkü *"dünya sistemi, ülke düzeyindeki sınıf mücadelesinin hangi bağlamda ve hangi kısıtlar içinde süreceğini belirler. Yeni kısıtların ortaya çıktığı ve dışarıdaki gelişmelerin ülkeye uyarlanmasının gündeme geldiği dünya düzenindeki dönüm noktaları ile ülke içi güçler dengesindeki radikal değişmeler birbiriyle çakışır"* (Keyder, 1989: 13).

1980'de ve izleyen yıllarda Türkiye'de yaşanan gelişmeleri, genel olarak, dünyadaki değişen "düzen"e uyum sağlama gayreti içinde yeni bir birikim stratejisinin yerleştirilmesi ve buna bağlı yeni bir hegemonik projenin kurulması çabası olarak değerlendirmek gerekir. Ekonomi ve siyaset farklı mantıklarla hareket eden iki alandır. Bu ikisi arasındaki uyum, toplumsal dengenin kurulması ve ekonomik/siyasal istikrarın sağlanması için gerekli olmakla birlikte, kendiliğinden ya da zorunlu bir biçimde gerçekleşmemektedir. Tersine, sınıf mücadelesini içinde barındıran stratejiler yoluyla oluşsal bir süreç olarak gerçekleşir (Jessop, 1990). Dolayısıyla egemen sınıflar için, sınıf mücadelesi içinde biçimlenen ve onu belirleyerek bu sınıfların egemenliğini istikrara kavuşturan hegemonyanın oluşturulması ne kadar elzemse; bu tezin konusu olan sosyalist partilerin varlıklarını ve güçlerini göstermesi açısından oluşturulan ya da oluşturulmaya çalışılan hegemonik projeye "eklemlenme" biçimleri ve onu dönüştürme potansiyelleri de o

kadar önemlidir. Bu noktada belirleyici olan, Türkiye'de sınıfların özgün durumu ve 12 Eylül darbesinin ve darbe sonrası rejimin tüm toplumsal güçler üzerindeki etkileridir. Bu iki unsur, tüm dünyada esen neo-liberal dalganın Türkiye'de farklı bir zemin bulmasına ve dolayısıyla farklı sonuçlar doğurmasına neden olmuştur.

1.) 12 EYLÜL DARBESİNİ HAZIRLAYAN KOŞULLAR

12 Eylül darbesinin nedenini, 1970'lerin ikinci yarısında ortaya çıkan ekonomik bunalımlar ile Türkiye kapitalizminin tıkandığı, dolayısıyla düzenin tüm düzeylerde kendini yeniden üretmede zorluk çektiği ve sonuç olarak farklı toplumsal kesimler arasında yaşanan çatışmalarla kendini gösteren toplumsal bunalım yanında, egemen sınıflar açısından bir yönetim bunalımının doğduğu cümlesi ile özetlemek mümkündür. Yaşanan dönüşümlere rengini veren de bütün diğer bunalımların ötesinde yönetim bunalımının kendisidir. Başka bir ifadeyle yönetici sınıf hegemonik gücünü yitirmiştir. Gramsci'ye (1973) göre bunalım, ülkelerin özel durumlarına bağlı olarak farklı nedenlerle ortaya çıkmış olsa da nihayetinde aynı şeydir. Daha önce bahsedildiği gibi, yönetici sınıfın bazı temel siyasal faaliyetlerde başarısız olması, eylemleri için geniş kitlelerin rızasını almayı önemsememesi, ya da kitlelerin siyasal olarak etkin hale gelmesi -ki, Türkiye örneğinde bu nedenlerin her biri bunalımın derinleşmesinde etkili olmuştur- yönetici sınıfı bir hegemonik bunalımla karşı karşıya bırakabilir. Gramsci, egemen sınıfın bunalımı bertaraf etmek için elinde çeşitli araçlar bulunduğunu, tercihine ve becerisine göre yeni bir hegemonya kurabileceğini ya da diktatoryal bir yönetime kayabileceğini belirtir. 1980'de Türkiye egemen sınıf, sivil toplumu dönüştürüp yeni bir hegemonya kurmak yerine, askeri bir yönetimle tüm toplumu denetim altına almaya bir anlamda mecbur kalmıştır. Aynı dönemde benimsenen neo-liberal politikaların uygulanabilmesi de böylelikle mümkün olmuştur.

Özetle, 1970'ler boyunca hegemonik güçlerini hızla kaybeden egemen sınıf, egemenliğini kurmak için toplumu yeniden biçimlendirmek amacıyla üç temel alanda; toplumsal düzende, devlet işleyişinde ve ekonominin yapılanmasında, askeri yönetim aracılığıyla, köklü değişimleri hedeflemişlerdir. Doğru bir belirleme olursa, askeri yönetim süresinde eski düzenin "yapısının bozulduğu" ve yerini alacak düzenin temellerinin atıldığı, sivil yönetime geçilmesiyle birlikte ise tüm kurumlarıyla "yeniden kurulduğu" söylenebilir. Bu yeni düzenin temelini, Batı'daki yeni düzenin de temeli olan neo-liberal anlayış oluşturmaktadır. Türkiye'nin neo-liberalizm macerasına geçmeden önce yeni birikim modeline askeri darbe eliyle geçişin koşullarını hazırlayan siyasal ve toplumsal gelişmeleri değerlendirmekte yarar vardır.

1.1.) 1960'lar: Ulusal Kalkınmacı Hegemonya

1960 askeri müdahalesi, 1950'lerin sonlarında başlayan[25] ithal ikameci politikanın sanayileşmeye yönelik planlı bir kalkınma programına oturtulması ile nitelendirilebilecek Türkiye siyasal tarihinin "planlı dönem"inin başlangıcıdır. Bu yeni birikim modelinin unsurları, iç pazarın uluslar arası rekabetten tarifler ve sınırlamalar yoluyla korunması, ulusal parayı aşırı değerde tutan kur sistemi, sanayii düşük değerli fonlarla desteklemek için faizlerin devlet tarafından düşürülmesi, devlet yatırımlarının yaygınlaştırılması, yabancı para ve kredilere bağımlılıktır. Ancak 1960'ların özgül niteliği, döneme adını da vermiş olan planlama anlayışıdır. Bu amaçla, yeni iktisat politikalarını benimseyip uygulayabilecek yeni bir idari mekanizma kurulmuştur. Bu mekanizmanın merkezinde 1961 yılında kurulan Devlet Planlama Teşkilatı bulunmaktadır. Bu gelişme, bürokratların devlet işleyişinde yeniden önemli bir rol oynamaları sonucunu doğurmuş, ancak 1930'lardaki ayrıcalıklı konumlarına ulaşmalarına neden olmamıştır.

---

[25] DP iktidarı zirveye ulaştığı 1954 seçimlerinin ardından yaşanmaya başlayan durgunluk dönemiyle birlikte liberal politikaları terketmeye başlamış; kontrollü bir dış ticaret rejimi ve tüketim malı ithalatının devlet yatırımıyla desteklenmesi gibi tedbirlerle 1960 sonrasının temel iktisat politikası olacak ithal ikamesi politikasına geçişin adımlarını atmıştır (Boratav, 1988).

Kısaca yeniden "ulusal kalkınma" hedefine geri dönülmüştür. Bu, aynı zamanda, dünyadaki gelişmelerle de uyumlu bir hedeftir. Hedefin tabanını toplumdaki çeşitli kesimlerin "kalkınmacı" ittifakı oluşturmaktadır (Taylan, 1984). İttifakın temelini, ithal ikameci politikanın gerektirdiği devletçi ve ulusalcı anlayışı Kemalizm ile eklemleyerek hegemonik söylemi kuran askeri ve sivil bürokrasi oluşturur. Bu yeni birikim modelinden yararlanacak iki temel grup olan sanayiciler ve işçiler de bu ittifakın diğer özneleridir. 1950'lerin sonunda değişen iktisat politikası, aynı onyılın ilk yıllarındaki özneleri "sahneden indirmiştir". 1960'a gelindiğinde işçi-memur kesiminin ulusal ekonomi içindeki göreli durumları düzelmiş; egemen sınıfın farklı kesimleri arasındaki denge ise, sanayi burjuvazisi ve sanayi ürünlerinin pazarlamasına dönük ticaret burjuvazisi lehine, büyük / küçük çiftçiler ve dış ticarete dönük ticaret burjuvazisi aleyhine değişmiştir (Boratav, 1988:93). 1960'dan sonra yeni birikim modelinin tüm mekanizmalarıyla yerleşmesinin yanında, kalkınma hedefinin sanayileşme ve iktisadi özerklikle birlikte sacayağını oluşturan toplumsal adalet anlayışı yeni yasal düzenlemeler ile devreye girmiştir. Bunun sonucunda sanayi burjuvazisi ve ticaret burjuvazisinin bir kesimi bürokrasi ile ittifak içinde yeni iktidar bloğunu oluştururken, örgütlü işçi sınıfı da bazen muhalifi bazen müttefik bir toplumsal güç olarak ortaya çıkmış, tarihsel blok içinde yer almıştır.

Ancak bu birikim modeli ve hegemonik projesi bazı riskler taşımaktadır. Bu modele bağlı olarak, bir çevre ülkesi olan Türkiye'de yaşanacak dönüşümlerle merkez ülkelerdeki benzer dönüşümler arasında iki temel fark vardır: Birincisi, ekonomik gelişmenin yani birikim modelinin işleyişini sürdürmesinin kapitalist dünya ekonomisinin genel yayılmasıyla ve devletlerarası dengelerle yakından ilişkili olmasıdır. İkincisi, bu politikalardan yararlanacak ki temel grubun, sanayi burjuvazisi ile işçi sınıfının, toplum içindeki göreli nüfusunun düşük olmasıdır (Keyder, 1989:198). Bu potansiyel risklerin, 1970'lerin ortalarından itibaren nasıl reel risklere dönüştüğü ileride görülecektir.

Sanayi burjuvazisi açısından yeni birikim modelinin ayırdedici unsurları, başka bir ifadeyle hassas noktaları şunlardır: Kıt iktisadi kaynakların, döviz ve kredilerin, politik mekanizmalarla tahsis edilecek olması ve hem toplumsal uyumu geliştirmek hem de iç pazarı güçlendirmek amacıyla gelirin yeniden bölüşüleceği vaadi. Bu yeni düzenleme büyük burjuvazi ve özellikle alt gelir grupları için cazipken, küçük burjuvazi ve küçük sermayenin işine gelmemiştir. Zira bu gruplar ne kaynaklardan tam olarak yararlanabilmiş ne de yeniden bölüşümden istedikleri oranda pay almışlardır.

Kıt kaynakların dağıtılması işlemi bürokrasinin ekonominin işleyişi açısından planlamaya bağlı olarak üstlendiği bir roldür. Kendini devletle özdeşleştirme anlayışını sürdüren bürokratik elit, "devletin soyulması"nı önlemenin, varolan kaynakları işadamları arasında nesnel olarak dağıtılmasıyla mümkün olduğu düşüncesindedir. Böylelikle devlet eliyle bireyler değil, genel olarak sanayi kesimi zenginleşecektir. Bu durum burjuvazi açısından biraz sorunludur. Zira devletin siyasal katı ile arasında "denetleyici bir katman olarak" bürokrasinin bulunması burjuva mantığına çok da uygun olmayan bir şeydir. En hafif ihtimalle bu durum, işlerin yavaşlamasına neden olmaktadır. Ancak diğer yandan bürokrasinin "tarafsızlığı" hem devlet – sermaye ilişkisinde, hem de sermayenin kendi içindeki ilişkilerde istikrar yaratılmasını sağlar (Boratav, 1991).

Yeniden bölüşüm politikası, bu dönemin ulusal – popüler söyleminin temelidir. Sanayi ve ticaret burjuvazisi ve bunlara eklenen büyük toprak sahiplerinin oluşturduğu iktidar bloğu siyasi iktidarı ve iktisat politikalarını belirlemektedirler. Ancak siyasal rejimin zorladığı bazı kısıtlamalar söz konusudur. Buna bir de çok partili parlamenter rejimin bir sonucu olarak siyasal partilerin büyük çekişme yaşadığı genel seçimler eklendiğinde büyük kısmını işçi, köylü ve küçük üreticilerin oluşturduğu geniş halk kesimlerinin taleplerini ve çıkarlarını karşılama gereği ortaya çıkar. Bu nedenle egemen kesimlerin uzun dönemli çıkarları ile halk

kitlelerinin kısa dönemli çıkarları arasında bir denge sağlanmaya çalışılır. Yeniden bölüşümün işçi sınıfı açısında karşılığı, sosyal güvenlik sistemini kurulmasıyla hem ücretlerin artması, hem de ücretleriyle birlikte işlerinin de güvenceye kavuşmasıdır. Kırsal kesim ise tarım satış kooperatifleri aracılığıyla desteklenmiştir. Egemen bloğun bu uygulamalara karşı çıkmamasının nedeni korumacı politikalardan doğan göreli fiyat avantajlarında sanayi ve ticaret kesiminin olduğu gibi yararlanmaya devam edecek ve kırsal alanda da toprak reformu gibi statükoyu bozacak uygulamalara gidilmeyecek olmasıdır. Nitekim dengenin egemenler aleyhine bozulması ihtimali doğduğunda durum “düzeltilmiştir”. Boratav’a göre (1988:102) bu model, 1971’deki askeri müdahale sayılmazsa, 1977’deki bunalım dönemine kadar tüm toplum kesimlerini belli ölçülerde hoşnut kılmıştır. Zira bu süre zarfında *“ekonomik büyüme, geniş halk kitlelerine aşağı yukarı kesintisiz reel gelir artışları ile intikal etmiş; gelir dağılımındaki değişmeler ise sınıf mücadelelerinin ve egemen blok içi dengeleri ilgilendiren tali bölüşüm süreçlerinin sonucu olarak belirlenmiştir.”*

Bu söylemin başlıca sorunu, büyük toplumsal grupları içerecek maddi koşulları üretme zorluğudur. Dolayısıyla yeni birikim modelinin kendisi gibi hegemonik projenin temeli olan ulusal – popüler programın başarısı da ekonomik gelişmenin sürmesine bağlıdır. Nitekim büyüme devam ettiği sürece toplumsal hareketlilik de devam etmiştir. Büyüme yavaşladığında ise, toplumsal farklılaşmanın ürünü olan merkezkaç güçler kendini göstermeye başlamıştır. Ancak bu dönem kadar, tüm toplumu kapsayan tek ulusa dayalı genişlemeci hegemonyanın başarı ile işlediği söylenmelidir. Hegemonik bunalımı yaratan, giderek tekelleşen büyük sanayi sermayesinin hakimiyetinin artması ile yapılan düzenlemelerin giderek daha fazla sanayiinin taleplerini karşılaması, bunun yanı sıra tatmin edilmesi gereken toplumsal kitlelerin genişlemesi olmuştur. Bu durum hükümetlerin uygulamaları ile popülist söylem arasındaki farkın gittikçe büyümesine ve genişlemeci hegemonyanın sonlanmasına yol açmıştır.

Bu dönem için söylenmesi gereken, 1950'lerde başlayan "kapitalistleşme" sürecinin 1960 döneminde yeni politikaların ve 1961 Anayasası'nın sağladığı özgürlüklerinde etkisiyle ilerlediğidir. Bu gelişmede, edindiği siyasal haklarla bir antagonistik güç olarak örgütlenmeye başlayan işçi sınıfının katkısı büyüktür. İşçi sınıf, tıpkı cumhuriyetin ilk yılların burjuvazinin olduğu gibi, "devlet eliyle" ya da bürokrasinin reformculuğuyla kendisini güçlendirecek ve bu anlamda bir sınıf olmasını sağlayacak haklara kavuşmuştur. Sendikalaşma, toplu sözleşme, grev gibi hakları, sosyal demokrasinin dünyadaki gelişimi ile paralel ve yeni birikim stratejisinin bir gereği olarak işçilere verilmiştir. Ancak bu haklar işçi örgütleri tarafında etkin olarak kullanılmış ve işçi sınıfı, burjuva partileri ve devletten örgütsel, ideolojik ve siyasal bağımsızlığını kazanmaya başlamıştır (Taylan, 1984, Öncü, 1994). Türkiye'nin Meclise giren ilk ve tek sosyalist partisi olan TİP, 1961 yılında 12 sendikacı tarafından kurulmuş olması bunun bir göstergesidir. Her ne kadar zaman içinde işçi ve sendikacıların parti yönetiminde ağırlığı azalsa da, bu partinin varlığı işçi sınıfının kendine özerk bir yol çizdiğinin bir göstergesi olarak görülmelidir. İşçi hareketi açısından bir başka önemli gelişme 1967 yılında DİSK'in kurulmasıdır. "Sosyalist" bir örgütlenme anlayışıyla yol çıkan DİSK, işçilerin birliğini sağlayarak ve güçlenerek toplumsal yaşamın her alanında toplumsal muhalefeti biçimlendirmeyi, etkili bir baskı grubu oluşturmayı hedeflemiştir. Bütün bu gelişmelerin etkisiyle 1970'den itibaren işçi sınıfı gerçek bir kitleselliğe ulaşmış, militanlaşmış ve güçlendikçe de radikalleşmiştir. Bu gelişmeye aynı özgürleşmeci ortamdan yararlanan öğrenci hareketi de eklenince toplumsal muhalefetin kitleselliği, özellikle büyük şehirlerde üst boyutlara ulaşmıştır. Öğrenci hareketi, bir yandan TİP ve partiye bağlı öğrencilerin oluşturduğu Fikir Kulüpleri Federasyonu, diğer yandan da 1968 hareketinin yarattığı hava ile kurulan ve 1970'lerdeki sol hareketlerin temelini oluşturan Türkiye Devrimci Gençlik Dernekleri Federasyonu (DEV-GENÇ) tarafından beslenmiştir.

Bütün bu toplumsal örgütlenme pratiğinin 12 Eylül darbesiyle birlikte tüm gücünü kaybetmesi, kapitalist üretim tarzına özgü sınıf mücadelesinin toplumsal

dönüşümün motoru haline gelemediğinin göstergesi olarak görülebilir. Bu durumun, tabandan gelen baskılar yerine, kendilerini toplumsal reformun taşıyıcısı olarak kuran bürokratların tepeden inmeci düzenlemeleriyle gerçekleştiği için içselleştirilmemiş bir erken başarı olduğu da iddia edilebilir. Nitekim 1971 müdahalesiyle tırpanlanan özgürleştirici haklar, 1980 darbesiyle tamamen ortadan kaldırılmış; bunların karşısında işçi sınıfının ve öğrenci hareketinin başını çektiği muhalefet hareketi toplumsal bir dönüşüm gerçekleştirmeyi başaramamıştır. Ancak Keyder'in (1989:205) ifade ettiği biçimde, bu dönemde işçi sınıfının "politika tespitinde katkısı olmayan, pasif bir statüye indirgendiği"ni söylemek de haksızlık olacaktır. 1960 döneminin başrol oyuncularının bürokrasi ve sanayi burjuvazisi olduğu inkar edilemez. Fakat işçi sınıfının mücadelesinin yeniden bölüşüm politikasında ve toplumsal yaşamda hiçbir etkide bulunmadığını söylemek mümkün değildir. İşçi sınıfı bu dönemde, kendisine eklemlenen toplumsal muhalefet hareketiyle birlikte bir toplumsal güç olarak ortaya çıkmış, siyasal hak mücadelesinin Türkiye tarihindeki en önemli deneyimi yaşanmıştır. Bu deneyimin birikimi, izleyen yıllarda işçi sınıfı için somut kazanımlara dönüşemese de, egemen sınıfların tutumunu etkilemiştir. Yani tersinden bakılırsa, 1960 ve 1970'lerin sonundaki radikal toplumsal mücadele, toplumdaki muhalif tabanın potansiyelini egemen sınıflara göstererek onların otoriter eğilimlerini ortaya koymalarına neden olmuştur! Nitekim Savran (1992:105), 1980 darbesini önceleyen 1971 müdahalesinin de esas hedefinin yükselen toplumsal muhalefet ve sosyalist hareketin temelinde yatan sınıf mücadelesini durdurmak ve buna ortam yaratan 1960 sonrası düzeni geriletmek olduğunu ifade etmiştir. Ara dönemin Başbakanı Nihat Erim'in "sosyal uyanışın ekonomik gelişmeyi aştığı" saptaması da bu yargının doğruluğunun işaretidir.

1960-1977 arasındaki dönemi kesintiye uğratan 1971 müdahalesi, yukarıda ifade edildiği gibi, egemen sınıfın uzun vadeli çıkarları ve alt sınıfların kısa vadeli çıkarları arasındaki dengenin ikinciler lehine bozulması ihtimaline karşı alınmış bir

“tedbir”dir.[26] Müdahale ilk bakışta, derhal hükümetten uzaklaştırdığı Adalet Partisi ve temsil ettiği kesimlere yönelikmiş izlenimini uyandırsa da, izleyen uygulamalarla asıl hedefin güçlenen “sol” toplumsal muhalefet ve kapitalizmden farklı bir kalkınma yolu izlemeyi savunarak parlamenter rejim dışı çözüm arayışında bulunan asker ve sivil aydınlar olduğu ortaya çıkmıştır[27] (Özdemir, 1992). Dolayısıyla askeri bürokrasi, “devletin bekaası” uğruna harekete geçmiş ve devletle birlikte burjuva sınıfının bekaasını de garanti altına almıştır.

1.2.) 1970’ler: Toplumsal Çatışmalar ve “Dağılma”

1971 ile başlayan “ara dönem”[28] kitlesel tutuklama ve mahkumiyetlerin, infazların, parti kapatmaların ve elbette anayasa değişikliklerinin ardından, 1973’de AP ve CHP’nin ittifakla destekledikleri Fahri Korutürk’ün ordunun adayı olan Faruk Güler yerine cumhurbaşkanı seçilmesiyle sona ermiştir. Ancak meclisin ulaştığı bu ittifak hali, siyasal bunalımın sona ermesini sağlamamıştır. Aynı yılın sonbaharında yapılan genel seçimlerden, “ortanın solu” söylemi ve Ecevit’in karizmatik başkanlığıyla yeni bir döneme girmiş olan CHP, ilk parti olarak çıkmıştır. İşçi sınıfının yoğun olduğu büyük şehirlerde ve pazar için üretim yapılan kapitalist tarım bölgelerinde oy patlaması yaşayan CHP, toplumdaki sol muhalefetin yeni adresi gibi görünmüştür. Ancak kendi başına hükümeti kuracak çoğunluğa sahip olamadığı için hiçbir uzlaşma sağlayamadığı sağ partilerle koalisyon yapmak zorunda kalması kendi politikalarını uygulayamaması sonucunu doğurmuştur. Benzer durum 1977 seçimlerinde sonra da gerçekleşmiştir. Bu seçimlerden de, üstelik oylarını arttırarak ilk parti olarak çıkan CHP, yine hükümetini kuramamıştır.

[26] 1971 müdahalesinin önceleyen ekonomik sıkıntının varlığı da unutulmamalıdır. Dışa bağımlı Türkiye ekonomisinin olmazsa olmazı olan dış açıklar nedeniyle yaşanan bu sıkıntı, derhal müdahale eden IMF’nin programının uygulanması gerekmeden, Almanya’dan gelen işçi dövizleriyle aşılmıştır.

[27] 1971 müdahalesinin ardında “9 Martçılar” adıyla bilinen grubun ordudan uzaklaştırılması, sol eğilimli bir askeri yönetimin eşiğinden dönüldüğü ve müdahalenin asıl amacının mecliste ifadesini bulan muhafazakar yapıyı korumak ve pekiştirmek olduğunu göstermektedir.

[28] Bu sürecin “ara dönem” olarak adlandırılmasının sebebi, meclisin görev başında kalması ancak hükümet etme işinin partilerüstü bir başbakan olarak görevlendirilen Nihat Erim’e verilmesidir. Anlaşıldığı kadarıyla, askeri bürokrasi tarafından denetim altına alınan Cumhuriyet’in, sivil bürokratlar tarafından düzene sokulması bekleniyordu. Ancak meclisin “reformlara” direnmesi bu beklentinin gerçekleşmeyeceğini gösterdi.

Bu nedenle 1973-1980 yılları, ülke yönetiminin uzlaşamayan partilerin oluşturduğu koalisyon hükümetlerine kaldığı, toplumsal uzlaşmanın ise giderek ortadan kalktığı ve hem sağ hem solda köktenci hareketlerin şiddet eğilimlerinin giderek arttığı bir dönem olmuştur.

Bütün bunların yanında, meclisteki ve genel olarak yönetim içindeki uzlaşmazlığı daha da kronik hale getirecek sisteme içkin bir özellik bulunmaktadır. 1961 Anayasası'nın kurduğu özgürlükçü toplumsal ve siyasal yapı *"en düşük örgütlenme düzeyindeki siyasal grupların bile siyasi otoriteye muhalefetini mümkün kılan bir kontrol ve dengeler sistemi"* getirmiştir. İşçilerin hakları yanında, *"sanayideki grevlere benzer eylemlerle idari mekanizmayı bloke edebilecek olan küçük burjuvazi, köylülük ve sayıları gittikçe artan devlet memurları toplumsal pazarlıkta yer edinme"* imkanı bulmuşlardır (Keyder, 1989:206). Kısaca bu sistem, pazarlık ve dengeler pahasına idari etkinliğin ortadan kalkması sonucunu doğurma tehlikesini içinde barındırmaktadır. Toplumun siyasallaşma düzeyinin artması ve bu sistemin etkisiyle idari işlevleri etkileyebilecek güçte olması sonucu devlet mekanizması aşırı büyüme ve giderek zayıflama eğilimine girmiştir.

İdari etkinliği zayıflatan bir başka unsur, gene anayasal yapıdan kaynaklanan devlet kurumları arasındaki denge sistemidir. Kısaca 1961 Anayasası yalnızca toplumsal sınıfların birbirleriyle ve devletle olan ilişkilerinde değil, devlet kurumlarının kendi aralarındaki ilişkilerinde de bir denge sistemini gözetmiştir. Bu anlamda 1960'lar, Türkiye Devleti'nin "kapitalistleştiği" ve 1950'lerde kurulmaya başlayan göreli özerkliğinin[29] tamamlandığı yıllardır. Toplumsal sınıfların karşılıklı güçler olarak

[29] Poulantzas'ın kapitalist devletin farklılığını tanımlamak için kullandığı bu kavram, toplumsal sınıflarla bir kurum olarak devlet arasında ilişkiselliği tarif eder. Göreli özerkliğe sahip olma, devletin ne egemen sınıfın bir iktidar aracı olduğu ne de egemen sınıf ve diğerlerine karşı bir iktidar kurduğu anlamına gelir. Başka bir deyişle, kapitalist devlet, egemen sınıfın bir bütün olarak sınıf çıkarlarına hizmet etmekle birlikte kendini bu sınıfın basit bir "hizmetkarı" olmaktan kurtaracak kurumsal özgüllük ve özerkliğe sahiptir. Kapitalist devletin göreli özerkliğe sahip olmasını sağlayan, bu devlete özgü iki olgudur: Birincisi ekonomik ve politik olan, yani üretim-tüketim-dolaşım ilişkileri ile devlet (daha doğru bir ifadeyle, devletin kurumları) arasında varolan "ayrışma" (separation); ikincisi kapitalist üretim tarzında sınıfların oluşumunun ve sınıf mücadelesinin

konumlanması ile başlayan bu gelişme, devlet içindeki kurumsal "ayrışmayla" tamamlanmıştır.

Kapitalist devlet sınıf karşıtlıkları tarafından kurulmuştur. Karşıtlıkların ve sınıf mücadelesinin bir sonucu olarak özerklik devletin kendi "doğası"nda vardır. Devletin devamı sınıfsal karşıtlıkların sürmesine bağlıdır. Bunun anlamı, sınıf ayrımını sürekli yeniden üretmek için biçimlenmiş bir kurum olarak devletin, yekpare ve çatlaksız değil, yapısının bir özelliği olarak bölünmüş olduğudur. Devletin çeşitli kurumları ve organları (hükümeti bakanlıklar, meclis, merkezi/yerel yönetimler, ordu, yargı vs.) arasında çatışmalar vardır; her birinde iktidar bloğundaki şu ya da bu fraksiyonun, rekabet halindeki çıkarlarının temsilcisi vardır. Dolayısıyla, devletin tüm sistemin yeniden üretimini garantilemek için müdahalesi ve iktidar bloğunda genel politik çıkarın saptanması belli bir düzeyde kaotik ve karşıtlık dolu biçimde görünüm kazanır. Kısaca, devletin – temel rolünün bir sınıf ya da fraksiyonun hegemonyası altında bu bloğun politik birleştiricisi olmak akılda tutularak- egemen sınıfa ya da iktidar bloğundaki herhangi bir fraksiyona göreli özerkliğini, kuruluşu ve işleyişi sürecinde devlet kurumları ve organları arasındaki çekişmeler oluşturur (Poulantzas,1980; Poulantzas,1976).

Türkiye siyasal ve toplumsal yaşamında ilk kez deneyimlediği bu karşılıklı mücadeleler ve dengeler sisteminin içinde barındırdığı işleyiş bozukluğu riski, ufak da olsa her ekonomik bunalım ortaya çıkmak üzere hazır beklemektedir. Nitekim sanayi burjuvazisinin, büyük ölçüde kendi ürünü olan bu düzene ve özellikle 1961

özgüllüğü ve buna bağlı olarak biçimlenen toplumsal formasyondur. Bu iki özelliği ile kapitalist devlet, hem ekonomik alanla hem de egemen sınıfla olan ilişkisinde görece özerk hale gelir. Ancak bu özerklik kapitalist devletin tüm sınıflara fraksiyonlara ve toplumsal kategorilere eşit uzaklıkta olduğu anlamına gelmez. Çünkü devlet iktidarı her zaman şu ya da bu şekilde çıkarlarına devletin hizmet ettiği belirli bir sınıfın iktidarıdır ve bu nedenle de siyaset eylemi her zaman sınıfsal bir pratiktir. Bu nedenle özerkliğin düzeyi, yaygınlığı ve biçimleri ancak verili bir kapitalist devlet ve varolan sınıf mücadelesi göz önünde tutularak incelenebilir (Poulantzas,1980:133; Poulantzas,1976: 73). Türkiye'de devletin toplumsal sınıflar araındaki ilişkilerin gelişmesine bağlı olarak tüm kurumlarıyla egemen sınıftan göreli olarak özerkleşmesi çok partili rejime geçilmesiyle birlikte başlamıştır.

Anayasası'na kısa süre içinde karşı hale gelmesinin nedeni burada, sistemin kendi istediği gibi işlememesinde yatar. 1980 yılına yaklaşıldıkça şiddeti büyüyen yönetim ve otorite bunalımının temelinde de bu idari "zayıflık" bulunmaktadır.

"Beklenen" ekonomik bunalım 1974 yılında ortaya çıkmıştır. Bu tarihte, petrol fiyatlarındaki ani artışla dünya ekonomisinin durgunluğa sürüklenmesi, ithal ikameci politikaya dayanan kalkınmasını dünya ekonomisinin genişlemesine bağlayan Türkiye için yeni bir birikim stratejisine geçişin zorunluluğunu ortaya koymuştur. Daha önce ifade edildiği gibi, bu modelin sınırını dünya ekonomisi oluşturmakta ve işleyişi dünya sisteminin egemen gücünün, yani ABD'nin ekonomik ve siyasal tercihlerine –karşılıksız borç verme yeteneğine de denebilir- bağlıydı. Dünya çapında yaşanan ekonomik bunalım bu şartları ortadan kaldırmıştır. Ancak Türkiye'nin içinde bulunduğu öznel koşullar, yaşanan siyasal bunalımlar ve sürekli seçim konjonktürü nedeniyle gereksinim duyulan değişimi gerçekleştirecek siyasal iradenin bulunmaması, yeni birikim modeline geçilmesi zorunluluğunu ertelenmesine neden olmuştur. Dolayısıyla bu dönemin kısa vadeli borçlanmalar yoluyla ithalat ve milli gelirde büyümeyi sürdürerek geçiştirilmesi gerekmiştir. Bu geçiştirme, daha hafifi atlatılabilecek bir ekonomik bunalımın 1977 yılında çok daha şiddetli ve bu defa geçiştirilemez olarak geri gelmesi sonucunu doğurmuştur.

Ekonomik bunalımın büyümesiyle birlikte sanayiye çeşitli girdileri (özellikle petrol, petrol ürünleri ve elektrik) sağlamakta karşılaşılan zorluklar, karaborsanın büyümesiyle sonuçlanan tam bir kıtlık dönemine girilmesine neden olmuştur. Kıtlıklar istisna olmaktan çıkıp olağan hale gelince ve bu duruma bir de sürekli artan işçi grevleri eklenince[30] fabrikalarda üretim sık sık durmaya başlamıştır. Ama sanayiciler sabit üretim maliyetlerini ve sosyal güvenlik uygulamaları nedeniyle işçi ücretlerini ödemeye devam etmek zorunda kaldıkları gibi, işten çıkarmalarda da zorluklarla karşılaşmışlardır. Bu durum zaten 1970 başından beri giderek

[30] Grevler nedeniyle yitirilen işgünlerinin göreli ağırlığı 1977-1980 yılları arasında 1973-1976 yıllarına göre iki buçuk misli artmıştır (Boratav,1988:120)

şiddetlenen ve talepleri artan işçi hareketi yüzünden dünya pazarında rekabet gücü azaldığı için rahatsız olan ithal ikameci sanayi burjuvazisini, sıkıntıya bir çözüm bulamadığı gibi bir de yönetim bunalımı yaşayan siyasi yönetimin bir "alternatifini" aramaya yöneltmiştir.

Sonuç olarak ortaya çıkan organik bunalım, 1960'dan beri varlığını sürdüren "ulusal kalkınmacı" hegemonyanın çöküşünü ilan etmiştir. İki temel siyasal partinin, CHP ve AP'nin sanayi burjuvazisine bağlılıklarına rağmen hegemonik bir burjuva birleşik cephesi gerçekleştirememiş olmaları, burjuvazi ile işçi sınıfı arasındaki çatışmaya bir de sınıf içi çatışmanın eklenmesine neden olmuştur. Dolayısıyla sanayi burjuvazisinin yönlendiriciliğindeki iktidar bloğu, kendi içindeki ve diğer egemen sınıf kesimleriyle arasındaki varolan güç dengeleri ve hiyerarşik yapılanma ile egemenliğini ve düzeni yeniden üretmekte ciddi zorluklar çekmeye başlamıştır. Yeni bir güç dağılımının gerçekleşmesi, yeni tarihsel bloğun kurulması zorunlu hale gelmiştir. Ancak zaten zayıf olan sanayi burjuvazisi için "normal" koşullarda egemenliğini sürdürmek imkansızlaşmış, giderek derinleşen ve denetimden çıkan toplumdaki kutuplaşmanın da etkisiyle *"sanayi burjuvazisi, kısa hayatında üçüncü kez, askeri düzene umut bağlamak zorunda"* kalmıştır (Taylan, 1984:33). Bu nedenle 1980 darbesi, egemen sınıfların siyasal bölünmüşlüğünü ve güçsüzlüğünü aşmasını mümkün kılan baskıcı bir "burjuva birleşik cephesi" olarak tanımlanabilir (Savran, 1992:108, Aslan, 2002). Bir başka ifadeyle bozulan hegemonyayı siyasal söylemiyle yeniden kurmayı başaramayan burjuvazi, 1970'lerin başından beri devam eden muhaliflerini etkisizleştirme, zayıflatma, kitlelerle ilişkilerini engelleme "politikası"na son noktayı, askeri müdahale eliyle baskıcı bir yönetim kurarak koymuştur.

Dolayısıyla üç yıllık askeri yönetim meşruiyetini "terör ve anarşinin önlenip, düzenin yeniden kurulması"ndan alsa da asıl "varlık nedeni", yeni dünya düzenine uyum sağlamak amacıyla değişen birikim modelinin kurumlarının oluşabileceği ortamı yaratmaktır. 1960 darbesi de benzer bir amaca hizmet ederek yeni dönemin

yeni öznelerinin ortaya çıkmasına imkan tanımıştır. Ancak 1980 darbesinin farkı, yapılanmasını kendinden önceki dönemin neredeyse tüm kurumlarına ve politikalarına bir tepki olarak gerçekleştirmiş olmasıdır. Böylece ortaya çıkan, basit bir politik rejim değişikliğinden öte "büyük çaplı" bir devlet biçimi değişimi olmuştur. 1980 yılıyla birlikte Türkiye'nin yaşadığı dönüşüm, tam da *"devletin verili sermaye birikimi modeli ve sermayenin buna bağlı çıkarları doğrultusunda bir kurumsal bütün olarak yeniden eklemlendiği"* (Jessop, 1990:207); bu amaçla siyaset ve ekonominin varolan elemanlarının ve öznelerinin yıkılıp yerine yenilerinin yerleştirildiği ve yönetimin de buna bağlı olarak yeniden yapılandırıldığı kökten bir dönüşümdür.

G. Yalman'ın (2002:38) ifadesiyle devlet biçimdeki bunalımı doğuran gelişme, *"işçi sınıfının sermayenin iktidarına yönelik meydan okumasının, sivil toplumla ilişkisi içinde devletin anayasal otoritesine doğru genişlemesi"*dir. Bu nedenle yine Yalman'a göre 1980 yılı ile başlayan dönemin temel özelliği, devlete yönelen tehdidi ortadan kaldırmak amacıyla, sınıfa dayalı politikalara son verilmesidir. Bu aynı zamanda neo-liberal anlayışın gereklerine de uygundur. Bu durum, toplum içindeki sınıfsal güçlerin dengesinde bir değişime neden olarak devlet biçiminin de değişmesi sonucunu doğurmuştur.

Devlet biçiminin dönüştüğünün ilk göstergesi toplumsal sınıflar arasındaki ilişkilerin yeniden düzenlenmesiyse, ikincisi de darbe "sahiplerinin" bürokrasiye ya da bir başka ifadeyle "sivil" Cumhuriyet elitine karşı takındıkları tavırdır (Heper, 1985). Bunun anlamı, Ordu'nun önceki döneme dair tepkisinin, sınıf çatışmasının taraflarına ve ekonomik, siyasal ve toplumsal düzenleme ve uygulamalarıyla bunalıma yol açmakla sorumlu tuttukları bürokrasiye yönelmiş olduğudur. Bu tavırdan, önceki dönemin siyasal partileri de nasibini alacaktır. Dolayısıyla darbe sonrasında askerler, 1960 ve 1971 müdahalelerinden farklı olarak bürokrasi ile ittifak kurmamış ve kendilerini bu grubun bir parçası olarak görmemişlerdir. Tersine kendilerini sivil bürokrasiden ayırmışlardır. "Devletin bekaası"nın tek

koruyucusu artık askeri bürokrasidir.[31] Bu durum bir anlamda izleyen dönemde Ordu'nun geçmişe göre daha etkin rol oynayacağının da bir belirtisidir.

Bunun yanında, 1980 darbesi "ülkeyi komünizm ve anarşiden kurtarmak ve özel teşebbüs ve yabancı sermaye için yeniden çekici hale getirmek amacıyla" yapılmış olsa da her darbe gibi, sermayenin devlet mekanizmasını denetlemesini sağlayan kanalların yeniden oluşturulması zorunluluğunu getirmiştir (Boratav, 1991:20). Böylece toplum, devlet ve ekonominin oluşturduğu üçlü sacayağı tamamlanmış olur: Sınıfların ve genel olarak toplumsal muhalefetin denetim altına alınması aracılığıyla toplumsal düzenin yeniden yapılanması, Cumhuriyet'in kuruluşundan beri devletin esas öznesi olan bürokratik elitin tasfiyesi yoluyla devlet işleyişinin yeniden yapılanması ve yeni birikim stratejisi uyarınca ekonominin yeniden yapılanması.

2.) TÜRKİYE'NİN "YENİ" DÜZENİ

Ekonomi politikalarındaki değişimle tanımlanan "yeni" dönemler, siyasal iktidardaki değişimin bir çıktısı olarak görülmemelidir. Yani siyasal iktidar değiştiği için yeni bir ekonomik model ortaya çıkmamakta, tersine ekonomik olarak egemen hale gelen toplumsal güçler "kendi" siyasal iktidarlarını oluşturmaktadırlar. Çünkü sermaye birikim modelinin belirli bir görünümü olan her yeni ekonomik dönem, içsel sınıf yapıları ve dünyadaki işbölümünün bir uzantısı olarak ortaya çıkar. Kısaca sınıf mücadelesine dayanan her sermaye birikim modeli, siyasal rejim üzerinde de etkilerde bulunur. Bu anlamda, her ekonomik dönem bir sonraki dönemin temel özne ve unsurlarını ortaya çıkaracak koşulların gelişmesine sahne olur. Ekonomik ve toplumsal krizlerin artması koşulların olgunlaştığının ve iki

[31] Burada dikkat çekici bir başka nokta da Ordu'nun bu kez homojen bir bütün olarak olarak hareket ettiğidir. Hem 1960 darbesinden sonra hem de 1971 müdahalesinde ordu içindeki ayrılıkların ve farklı grupların darbe girişimlerinin örnekleri akla getirilince, 1980 darbesinde bu anlamda da bir farklılığı olduğu anlaşılacaktır.

dönem arasında bir geçiş evresine girildiğinin işaretidir. Olası askeri müdahaleler de bu geçiş dönemleri ve bunalım evrelerine rastlar.[32] Bu nedenle askeri müdahalelerin siyasal sonuçları bu birikim modellerine içkin olan sınıf ilişkilerinden kaynaklanır (Gülalp, 1985:333). Dolayısıyla toplumsal sınıflar arasındaki ilişki ve mücadelenin dinamiği, yani toplumsal yapının kendisi, ekonomik alanda (birikim stratejilerinde) ve siyasal alanda (hem devlet iktidarı hem de siyasal söylemlerde) ortaya çıkan değişimlerin belirleyicisidir. Her "yeni" dönem yani ekonomi ve siyaset arasında yeniden düzenlenen ilişkiler, bir önceki dönemin sınıfsal ilişkilerin oluşsal zorunlu bir sonucu olarak biçimlenir. Bu nedenle dönemler arasında kopuştan çok bir geçişlilik olduğundan bahsetmek daha doğrudur.

Türkiye'nin yaşadığı deneyimler de bu saptamaları doğrular niteliktedir. Siyasal rejimde ciddi kırılmalara neden olan darbeler, önceki hükümetlerin ekonomi politikalarında bir kopmaya neden olmamış, tersine, önceki dönemde başlayan ekonomik dönüşümün tıkandığı noktada devreye girip, devamı için araçlar sağlamışlardır. Bu anlamda 12 Eylül darbesinin önceki dönemden bir kopuş olduğundan söz ederken işaret edilmeye çalışılan toplumsal yapının tüm düzeylerinde gerçekleştirilen köklü değişimlerin varlığıdır. Yoksa yeni dönemin nüvelerinin eski dönemde bulunmadığı değildir.

Nitekim Türkiye'nin neo-liberalizme geçişinin kapılarını açan 24 Ocak Kararları, aslında ekonomi politikasında 1977'de beri başlayan değişimin son noktasıdır. Yönetim katındaki çözülemeyen krizlerin ve toplumsal çatışmaların varlığı nedeniyle, IMF'nin denetimindeki bu istikrar programının hedeflenen biçimde uygulanması, askerlerin dizginleri ele almasının ve darbe yönetiminin "düzenleyici"liğinin ardından mümkün olabilmiştir. "Orijinal"leri olan Thatcherizm

---

[32] H. Gülalp'in (1985:332) Schick ve Tonak'tan ("The Political Economy of Quicksand" The Insurgent Sociologist, 1981, vol: X, no: 3) aktardığı bir değerlendirme dikkat çekicidir. Katı IMF önlemleri uygulamasını her birini bir askeri müdahale izlemiştir. 1946 devalüasyonu 1950'de "Kemalist" hükümetin düşüşüyle sonuçlanmıştır. 1958, 1970, Ocak 1980'deki IMF paketlerini de 1960, 1971, 1980 müdahaleleri izlemiştir. "4/2/1 formülü" olarak adlandırılan bu değerlendirmeye göre zaman farkları arasındaki düşüş eğilimi 1980'de, askeri müdahalenin ekonomik önlemlerin birkaç ay sonrasında gerçekleşmesiyle sonuçlanmıştır.

ve Reaganizm'e öykünmeyle, Türkiye'de de "Özalizm"[33] olarak adlandırılan neo-liberal ekonomik politikasının temel hedefi, hem yerli hem yabancı sermaye için serbest pazarı oluşturmak; bu amaçla devleti ekonominin dışına çıkarmak ve burjuvazi – işçi sınıfı mücadelesinde birinciyi ikinci aleyhine güçlendirmektir. Bu dönemde, neo-liberal anlayışa uygun biçimde, ekonomi kendi bağımsız yasalarıyla, sistemin temel değişkeni haline gelmiş; tüm toplumsal ve politik düzenlemeler ekonomi politikalarının etrafında biçimlenmiştir.

Değişen dünya şartları içinde, Türkiye'yi ekonomik bunalım durumundan kurtarmanın yolu, önceki dönemde olmayanları yapmak, yani ekonomiyi devletin müdahalelerinden özgürleştirmek, döviz girdisinin artışını ve sürekliliğini sağlamak ve sosyal güvenlik tedbirlerini askıya alarak "düşük ücretli" bir ekonomi kurup dünya kapitalist sistemi ile bütünleşmek olarak belirlenmiştir. Bu plan, yeni sanayileşme modeli olan ihracat teşvikiyle[34] tamamlanınca ortaya çıkan hedef şudur: Sanayi ürünleri ihracatında sıçrama yaşamak ve ucuz işgücü ile yabancı sermayeye cazip hale gelmek. Bu amaçla bir dizi düzenleme yapılmıştır. Bu düzenlemelerin önemli bir boyutunu, ekonomi-dışı tedbirler yani askeri ve yasal yöntemlerle işçi sınıfının denetim altına alınması oluşturmuştur. Sendikal

---

[33] Gerçekten Özal'ın iktidar süreci ile neo-liberalizmin, sadece ekonomik açıdan değil ideolojik ve toplumsal olarak da, yerleşmesi arasında bir paralellik vardır. Demirel'in azınlık hükümetinde ekonomi danışmanlığı ile başlayan Özal'ın iktidarı, darbe yönetimi süresince ekonominin sorumluluğunu üstlenmesiyle devam etmiştir. Darbe sonrasının ilk genel seçimlerinde, 6 Kasım 1983'te partisiyle hükümet etme görevini elde eden Özal, Kasım 1989'da Cumhurbaşkanı seçilinceye kadar başbakanlık görevini sürdürmüştür. Bu tarihten sonra da, 1991 seçimlerinde iktidarı kaybedinceye kadar, ANAP hükümetleri üzerinde Özal'ın farkı düzeylerde etkileri olmuştur. Özal'ın bir biçimde Türkiye yönetimi üzerinde söz sahibi olduğu bu 12 yıllık süre, neo-liberalizmin tüm kurumları ve söylemleriyle ekonomik, siyasal ve toplumsal süreçlere yerleştirildiği dönemdir. Özal'ın iktidarı, tıpkı öncülü olan Thatcher ve Reagan'ın iktidarları gibi 1990'ların başında sona ermiştir.

[34] Türkiye'nin ekonomik ve toplumsal gerçekleriyle pek de uyuşmayan bu model, 1988'de tükenmiştir. İhracata dayalı büyüme modelinin başarıya ulaşması düşük ücret politikasına bağlıdır. Ancak Türkiye gibi borçlu ve fakir ülkelerde düşük ücretlerin yol açtığı talep daralması, aynı zamanda ekonominin tıkanması sonucunu doğurur; faiz dışı fazla yaratılamaz ve ekonomi durur (Boratav, 1995). Bu nedenle ihracata dayalı birikim modeli ancak sanayileşmiş ülkelerin başarıyla uygulayabileceği bir modeldir. Nitekim 1988 yılına gelindiğinde Türkiye'de büyüme hızı durmuş, enflasyon yükselmiş ve fazla yaratılamadığı için dış açık gittikçe artmıştır. İhracat teşviki politikası uyarınca ihracata yönelik sanayilere mali ayrıcalıklar ve vergi kolaylıkları sağlanmasına rağmen beklenen büyüme elde edilememiştir. İşçi sınıfının sırtından elde edilen artı değer de sanayileşmenin uzun dönemli dinamizmine dönüşmemiştir. Çünkü, hızlı bir sermaye yoğunlaşması ve merkezileşmesi yaşandığı halde yatırımlarda bir artış sağlanamamıştır.

faaliyetlerin ve grev dahil sosyal mücadele haklarının askıya alınması; DİSK'in kapatılması ve yöneticilerinin yargılanması; ücret belirlenmesinin toplu sözleşme süreci ile değil, Yüksek Hakem Kurulu adlı yeni bir kurum aracılığıyla yapılması; bunun karşılığında işveren örgütlerine yasal ve fiili olarak tanınan müdahale "hakkı" ile emek aleyhtarı önerilerin kurumsallaşması gibi uygulamalar işçi sınıfını denetim altına almanın araçları olarak kullanılmışlardır. Bütün bu gelişmelerin sonunda işçi ücretleri, memur maşları, emekli ikramiyeleri, kıdem tazminatı ve tarımsal destekleme politikalarında büyük boyutlu reel ve göreli gerilemeler gerçekleşmiştir. Düşük ücretli ekonomiyi yaratmak için reel ücretler düşürülmüş, bunun yanı sıra enflasyonu aşan ölçüde devalüasyona gidilmiştir. Böylelikle talebin ve tüketimin kısılması sağlanmış ve orta ve alt gelir grubu için bu yılların temel özelliği olan "kemer sıkma" politikasına geçilmiş olur (Boratav, 1995).

Bir diğer temel düzenleme kamu sektörüyle ilgilidir. Ekonominin devlet müdahalesinden bağımsızlaşmasının birbiriyle bağlantılı iki boyutu vardır: Devletin ekonomik faaliyetten tamamen çekilerek alanı özel sektöre bırakması ve özel sektöre devrettiği bu alanda düzenleyicilik işlevinden de olabildiğince geri çekilmesi. Neo-liberal ekonominin temel unsurlarından birinin verimlilik olduğu ve kamu sektörünün verimsiz bir sektör olarak nitelendirildiğinden önceki bölümde bahsedilmiştir. Türkiye'de de devleti küçültmek amacıyla başvurulan özelleştirme uygulamaları, 1980 sonrasındaki yıllara damgasını vurmuştur. Devletin önce sanayi işletmelerini ve giderek "sosyal" hizmetleri özel sektöre devretmesi toplumsal tepkilere rağmen sürdürülmüştür. Ancak Türkiye gibi devletin sanayileşmenin motoru olduğu bir ülkede özelleştirmeyi etkin bir biçimde gerçekleştirmek çok kolay değildir. Sermaye sınıfının gelişmemişliği ve uygulamalardan doğrudan etkilenecek olan kitlelerin niceliksel büyüklüğü bunu zorlaştırmaktadır. Nitekim ihracata dayalı büyümenin başarısızlığa uğramasının bir nedeni de kamunun boşalttığı üretim alanlarının, verilen teşviklere rağmen, özel sektör tarafından

doldurulamamasıdır.[35] Dolayısıyla Türkiye devleti neo-liberal anlayışa göre "güçlü" bir devlet olarak kalmış; özelleştirme uygulamalarından hiç vazgeçilmemiş olmasına rağmen beklenen sonuç da alınamamıştır.

Ancak bundan daha önemlisi devletin ekonomiye müdahalesinin vaaz edildiği gibi azalmamış, hatta tersine artmış olduğudur. Ancak bütün radikal değişimler içinde, devletin ekonomiye müdahale biçimleri de değişim göstermiştir. Bir kere, yukarıda ifade edildiği gibi, otoriter bir biçimde çalışanların denetim altına alınması söz konusudur. Bunun yanında devletin geleneksel yapısının değişmesiyle birlikte ortaya çıkan farklılıklar da ekonomiye müdahale biçimini belirlemiştir. Hem anayasal düzenlemeler hem de Özal'ın "güçlü başbakanlık" uygulamalarıyla yürütme gücünün artan önemi devlet işleyişini "merkezileştirmiş"tir. Buna eşlik eden bir gelişme de bürokrasi kesiminde yapılan değişikliktir. Askeri yönetim sırasında ordu tarafından "dışlanan" Cumhuriyet'in bürokrat eliti, ANAP iktidarı döneminde gücünü iyice yitirmiştir. Yeni yönetim biçimine uygun yeni bir bürokrasinin yaratılması çabası, devlet yönetiminde istikrarsızlık, boşluk ve keyfiyet gibi sonuçlar doğurmuştur. Dolayısıyla devletin ekonomik işleyişe müdahalesi, alt sınıflar açısından otoriter, sermaye sınıfı açısından ise keyfi ve "siyasallaşmış" bir biçim almıştır (Buğra, 1995; Özkazanç, 1998a). Nitekim, ihracata dayalı büyüme modelinin başarıya ulaşmak bir yana yeni bir bunalıma neden olmasının temel nedenlerinde biri de, başbakanlıkta –hatta başbakanın kendisinde- toplanmış olan ekonomik karar alma yetkisinin keyfi biçimde kullanılmasıdır. Zaman içinde çeşitlenen devlet eliyle rant yaratma mekanizmalarının en temel örneklerinden biri bu model içinde çokça kullanılan "hayali ihracat" uygulamalarıdır. Keyfi ekonomik müdahalelerin yarattığı sonuçlara, Devletin Çözülmesi başlığı altında yeniden değinilecektir.

Dolayısıyla Türkiye'de neo-liberal devlet müdahaleci ve otoriter, bunun yanında tekil çıkarları korumak uğruna keyfi uygulamalarda bulunan "merkezi" bir yapı

[35] Bilsay Kuruç'un ifadesiyle, Türkiye'de özel sektör yatırım yapmaya pek hevesli değildir. Kamu yatırımlarının kesildiği 1980 yılından itibaren özel sektör sürekli desteklenmiş ama o oranda sonuç alınamamıştır ("Cumhuriyet Dönemi İktisat Politikaları" dersi notlarından).

olarak ortaya çıkmıştır. Fakat devletin ekonomik işleyişe müdahale etmeyi sürdürmesi, hala düzenleyici işlevini de sürdürdüğü anlamına gelmemektedir. İlk bölümde anlatılan dünya sistemindeki değişim, ekonomik işleyişin karmaşık bir biçim alması, ulusal kalkınmacılığın terk edilmiş olması böyle bir düzenleyicilik görevini geçersiz hale getirmiştir. Artık kamunun düzenleyici rolü sona ermiş ve yerine dünya ekonomisi konmuştur; artık geçerli olan dünya ekonomisinin talepleri ve düzenleyiciliğidir.

Dünya ekonomisi ve Türkiye'nin pozisyonu arasındaki somut ilişkide dikkat çekilmesi gereken iki nokta vardır. Bunlardan birincisi, 1974'de yaşanan petrol krizi sonrası Ortadoğu'daki petrol zengini ülkelerin öneminin artmış olmasıdır. Düzenin hegemonik ülkesi ABD, petrol krizi sırasında özellikle ekonomik olarak güç kaybetmiş olsa da krizin etkilerini Batı Avrupa ülkelerinden daha çabuk atlatabilmiştir. ABD'nin hegemonyasının devamı açısından Ortadoğu'nun –petrollerinin- önemi büyüktür. Ancak İran'da Şah rejiminin yıkılması ve yerine ABD ile asla uzlaşamayacak İslami yönetimin gelmesi, bunun yanında Sovyetler Birliği'nin Afganistan'a müdahalesi Türkiye'nin konumunu ABD için stratejik bir hale getirmiştir. Aynı nedenle yüzünü petrol zengini ülkelere çeviren Türk burjuvazisi için de o dönemde Avrupa'nın önemi azalmış, ABD'nin önemi artmıştır.[36] Bu gelişme Türkiye'yi ABD'nin müdahalesine daha açık bir duruma soktuğu gibi, özellikle Ortadoğu ülkelerindeki her tür değişimden de etkilenir hale getirmiştir. 1980'lerle birlikte, dünyadaki hemen her ülke gibi Türkiye de düzenini "kelebek etkisi"nin sonuçlarından koruyamaz durumdadır.

İkinci nokta, uygulanan IMF paketinin "standartlığı"dır. Latin Amerika'daki askeri rejimlerin IMF destekli iktisat politikalarıyla karşılaştırıldığında Türkiye'de uygulanan "paket"in büyük bir farklılık taşımadığı görülür. Dolayısıyla bu birikim modelinin, dünya ekonomik konjonktürü içinde çevre ülkelere "uygun" görüldüğü

[36] Türkiye'nin Ortadoğu'daki Müslüman ülkelerle işbirliğini arttırmaya çalıştığının temel işaretlerinden biri, İslam dinini temel alan bir yapılanma olması nedeniyle o zamana kadar mesafeli durulan İslam Konferansı Örgütü'ne ilk kez 1981'de başbakan düzeyinde katılınmış olmasıdır. Bu gelişme ekonomik ilişkiler ötesinde, Türkiye'deki "yeni düzen"in ideolojik – kültürel yapılanmasıyla da uyumludur.

sonucu çıkarılabilir. Bu "paket programa" göre krizden çıkışın yolu bu ülkelere dış kaynak girişinin (yatırım olarak giremiyorsa borç olarak) artmasıdır. Bu da bu ülkeler dış sermayeye tam bağımlı olmaları sonucunu doğurmaktadır. Türkiye'deki modelin Latin Amerika'daki benzerlerinden en önemli farkı ise iç talebin kısılmasını sağlamak için emek aleyhtarı gelir politikaları izlenmiş olmasıdır. Boratav'ın (1988:123) bu dönemi "sermayenin karşı saldırısı" olarak tanımlamasının nedeni budur.

Alt ve orta sınıflar açısından, kamunun düzenleyiciliği ve koruyuculuğunun kalkması yanında bir de emek karşıtı politikaların izlenmesi yıkıcı etkiler yaratmıştır. Üstelik izlenen politikalarla istenen ekonomik gelişmenin ve büyümenin sağlanamamış olması da bu etkilerin hem derinleşmesine hem de yıllar itibariyle süregitmesine yol açmıştır. Zira birbirini izleyen ekonomik krizlerin tüm yükünü –tam da neo-liberal anlayışa uygun olarak- bu sınıflar çekmiştir. Yapılması gereken ciddi bir makro ekonomik uyum operasyonu ile ortaya çıkan maliyetin burjuvazinin fedakarlığı ile yeniden dağıtılmasıyken buna hiç yeltenilmemiş, ekonomik işleyişin devamı enflasyon, kamu açığı ve dış açık mekanizmaları ile sağlanmaya; kitlelerin memnunsuzluğu "yoz" popülist politikalarla giderilmeye çalışılmıştır. Boratav (1995: 118-120), yoz popülizmin özellikle belediyeler eliyle yoksul gecekondu mahallelerinde sürdürüldüğünü ifade etmektedir. Belediye gelirlerindeki artış bunun bir göstergesidir. Ayrıca ücretlilere yönelik vergi iadesi uygulaması ya da Fak-Fuk-Fon gibi işleyişin anti-sosyalliğini dengelemeye yönelik mekanizmalar yoz popülizme hizmet etmektedir. Bütün bu uygulamaların "yoz" olarak nitelendirilmesinin nedeni ana hedefin *"kentli yoksul kitlelerin saflarında sınıf özelliklerinden ve sınıf bilincinden mümkün mertebe yoksun ANAP yanlısı bir seçmen tabanı yaratmak"* (a.g.e.118) olmasıdır. Bunun yanında yoz popülizme dayanan bölüşüm politikalarının sermayenin uzun dönemli çıkarlarını kollayacak bir perspektiften yoksun olması nedeniyledir. Bir süreliğine de (ANAP'ı sekiz yıl iktidarda tutacak kadar) olsa başarıya ulaşan bu popülizm anlayışının en zayıf tarafı, işgücünün uzun dönemde verimini arttıracak ihtiyaçlarını gözönünde bulundurmamış olmasıdır. Özellikle eğitim ve sağlık hizmetlerini içeren sosyal

politika eksikliği, işgücünün niteliğini arttıracak önlemlerin alınmamış, dolayısıyla sermayenin zarara uğratılmış olduğu anlamına gelmektedir.

Toplumsal eşitsizlikleri meşrulaştırmak, daha açık bir ifadeyle ekonominin yükünü çeken alt sınıfları sisteme bağlı kalmayı sürdürmeye teşvik etmek için kullanılan retorik de önemlidir. Thatcher döneminin popülist sloganları olan *"bugünün acılarını geleceğin kazançları izleyecektir"* ya da *"yalnızca ekonomi bilimini emirlerine itaat ediyoruz"* gibi örnekler, Özal döneminde Türkiye'de de sıkça kullanılmıştır. *"Başka alternatif yok"* sloganı ise bu politikaların temel dayanağını oluşturur.[37]

Bu sloganların geçerliliğini ve inandırıcılığını sağlamak ve geniş toplum kesimlerini aynı amaca, ekonomik büyüme hedefine yönlendirmek kurulacak hegemonik projeye bağlıdır. Zaten 1970'lerden toplumsal bütünlüğü kaybetmiş olarak çıkan Türkiye toplumu, askeri yönetimin otoriterliği altındaki dönemi bu bütünlük varmış gibi geçirmiştir. Sivil yönetime geçildikten ve ekonomi politikalarının –olumsuz- sonuçları alınmaya başladıktan sonra toplumsal parçalanmışlık daha görünür olmuştur. Bunda ANAP'ın kurmaya çalıştığı hegemonik projenin başarılı olamamasının payı büyüktür.

2.1.) ANAP'ın Toplumsal Hegemonyayı Kurma Denemesi

İlk bölümde üzerinde durulduğu gibi, neo-liberal ekonomi politikaları eşitsiz bölüşüme dayandığı ve toplumun geniş kesimlerini dezavantajlı konuma soktuğu için bu kesimleri birarada tutacak ve maliyeti üstlenmeye ikna edecek bir hegemonik projeye ihtiyaç duymaktadır. Aslında birikim stratejisinin sürdürülebilmesinin ilk adımı hegemonyanın, toplumun bütününden önce sermaye sınıfı içinde kurulmasıdır. Nitekim Türkiye'de askeri darbenin hemen ardından sermaye sınıfı içinde hegemonik olmasa da birlik sağlanabilmiştir. 1980 ile birlikte

[37] Türkiye örneği söz konusu olduğunda ise, ilk yıllarda halk kesimini sisteme bağlı kalmaya zorlayanın bu sloganların etkisi mi, yoksa ilk önce askeri yönetimin varlığı ve ardından da askerlerin iktidarı sivil yönetime bırakması için Özal ve ANAP'tan "başka alternatif" olmaması mı olduğu tartışılabilir!

sahneye çıkan ihracata dayalı büyüme modelinin sadece belli sanayi kesimini tatmin edeceği açıkça ortadayken burjuvazi bir bütün olarak[38], askeri rejimi ve Özal'ın ekonomi politikalarını desteklemiştir. Sermayenin farkı kesimlerinin, uluslararası rekabetle başa çıkabilmek için belirli bir gelişmişlik düzeyi gerektiren ihracat teşviki politikalarına uyum sağlamakta zorlanacağı fikri ile burjuvazi, sadık bir hükümetin uzun dönemli politik çıkarlarına ve –ücret artışlarının denetim altında tutulması yoluyla- kısa dönemli ekonomik çıkarlarına hizmet edeceğini ummuştur. Bu nedenle sivil yönetim döneminde de Özal hükümetlerine desteğini sürdürmüştür. Nitekim Özal yönetimi de özellikle ilk yıllarında sermayenin genel ortak çıkarını gözetecek bir dizi politikayla bu umudu boş çıkarmamıştır. Vergi sistemini değişmesi, ekonomik suçlara yönelik af yasası ile "kara ekonominin" aklanması gibi uygulamalar buna örnektir (Boratav, 1995).

Ancak yeni birikim stratejisinin politikalarından en çok yararlanan kesiminin zengin burjuvazi dışında ekonominin yeni özneleri olan "rantiye" ve mali sermaye kesimlerinin olduğu söylenmelidir. Yeni birikim modeli, önceki dönemin özneleri olan sanayi ve ticaret burjuvazisini zayıflatmış bunun yerine (hele ihracata dayalı modelin terkedilip sermaye hareketlerinin serbest bırakıldığı 1988 yılından sonra daha da güçlenerek) mali burjuvazi geçmiştir. "Rantiyeler" ise, üretken olmadan nakde çevrilebilir varlıkların cari getirileri ve değer artışlarıyla yani değeri üreterek değil spekülatif hareketlerle yaratarak varlığını sürdüren kesimdir. Boratav (1991:70), Türkiye'de mali sermayenin aslında kendisine yabancı bir niteliğe bürünerek "kısmi bir rantiyeleşme" sürecine girdiğini ifade eder. Buna rağmen iki kesimi birinden ayırıp iki ayrı özne olarak kabul etmek gerekir.

[38] Boratav, son yirmi yılda burjuvazinin birlik halinde davrandığı üç dönem olduğunu söyler. İlk olarak 1979'da Ecevit iktidarını yıkmak için, ardından 1980-1982 döneminde askeri rejimle bütünleşmek üzere ve son olarak da 1984-1987 arası Özal iktidarına destek vermek için. Buna karşılık, 1983'te sivil rejime geçişte izlenecek yol ve 1988-1990 arası ANAP iktidarına karşı alınacak tavır konusunda burjuvazi kesimleri arasında bölünme yaşanmıştır. (1991:71) Burjuvazinin birlik haline gelmesine neden olan iki etken vardır: Dünya kapitalizmine eklemlenme zorunluluğu ile buna uygun bir yönetim etrafında bütünleşme ve işçi sınıfı hareketinin, varlığını (ekonomik, siyasal ve hegemonik gücünü) tehdit edecek boyutlara ulaşması.

Burjuvazinin karşısında işçi sınıfının yeni pozisyonundan daha önce de bahsedilmiştir. Askeri yönetim döneminde, işçi hareketi baskı ve şiddetle bastırılmıştır. Ardından, katı ücret politikası ve varolan sendikal örgütlerin yerini Amerikan tarzı sağ kanat konfederasyonların alması gibi yeni düzenlemelerle yeniden oluşması engellenmeye çalışılmıştır. Dolayısıyla işçi sınıfı bir toplumsal sınıf olarak burjuvazi karşısındaki gücünü bu dönemde tamamen yitirmiştir. Ancak 1989'dan itibaren işçi sınıfının yeniden hareketlenmeye başlaması bu düzenlemelerin amaçladıkları sonuca ulaşamadıklarını göstergesidir.

Köylülük bu dönemde neredeyse yok sayılan bir kesimdir. Yeni birikim modelinde tarımın desteklenmesi gibi bir politika da olmadığı için, tarım kesimi ancak 1950'den beri varolan telefon ve elektriğin kırsal bölgelere götürülmesi gibi popülist politikaların parçası olabilmiştir. Küçük burjuvazi de ihmal edilen hatta zor duruma sokulan bir kesimdir. Burjuvazinin genel çıkarı doğrultusunda değişen vergi yasası, vergi yükünün küçük burjuvazinin sırtına binmesi sonucunu doğurmuştur (Eralp, 1990). 1990'lardan itibaren sayıları ve yoksullukları giderek artan kent yoksulları, gelir paylaşımının neredeyse tamamen dışında kalan ayrı bir toplumsal kategori olarak ortaya çıkmaya başlamıştır.

Çizilen bu tablodan anlaşılacağı gibi, ANAP iktidarı izlediği ekonomi politikasıyla Türkiye nüfusu içinde çok küçük bir grup olan burjuvaziyi, onun da ancak bazı kesimlerini, tatmin edebilmiştir. Toplumun büyük kesimleri ise bu politikanın yükünü çekmek zorundadır. Bu nedenle Özal, yaratacağı hegemonya ile yükü azaltmaya ve toplumsal bütünlüğü oluşturmaya çalışır.

Özal, iktidarının ilk döneminde, Tünay'ın (1993) ifadesiyle tek ulusa dayanan genişlemeci bir hegemonya kurmayı hedefler. Böylelikle ulus çapındaki tüm sınıfsal ayrılıklar çözülerek konsensüs yaratılacaktır. Bunun yolu, bir ulusal popüler program oluşturularak ekonomik düzenlemelerin yükünü çeken alt sınıfların taleplerinin de bu programla içerilmesidir.

Hegemonik proje, ANAP'ın parti olarak toplumdaki dört temel eğilimi bünyesinde barındırdığı, böylelikle de tüm toplumun temsilcisi olduğu söylemiyle kurulmaya çalışılır. Bu dört eğilim milliyetçilik, muhafazakarlık, liberallik ve sosyal adalettir. Böylelikle devrimci sol dışında tüm toplumsal grupların, milliyetçi aşırı sağ, islami sağ, liberaller ve sosyal demokratların bir çatı altında toplanması hedeflenir. Elbette bu dört eğilimi birbirine eklemleyen, darbe koşullarına bağlı olarak gelişen "ulusal birlik" ve "ulusal güvenlik" söylemidir. Askeri yönetim döneminde yerleşen bu söylemlerden ulusal birlik, Kemalizm'in "sınıfsız millet" anlayışına dayanır. Ulusal güvenlik ise "anarşi ve terörün kökünün kazınması" hedefinin bir ifadesidir. Böylece 1960'ların "sosyal güvenlik devleti"nden, 1980 ile birlikte "ulusal güvenlik devleti"ne geçilmiş olur (İnsel, 2002:24). Askeri yönetim döneminde yerleşen otoriter anlayış, sivil yönetime geçildikten sonra da devam edecek ve 1980 sonrasında on yıllık dönemin temel görüntüsü olacaktır. Bu nedenle bu dönem "otoriter bireyci" (Yalman, 2002:34) ya da "otoriter popülist" (Erdoğan-Üstüner, 2002:196) olarak nitelendirilmektedir.[39] Otoriterlik, hegemonik söylemi oluşturan tüm diğer unsurların, milliyetçilik, muhafazakarlık, liberallik ve bireyciliğin üzerinde yükseldiği zemin olmuştur. Türkiye'deki neo-liberalizm anlayışının özgünlüğünü, tarihinden ve önceki dönemin toplumsal çatışmalarına duyulan tepkiden doğan bu farklılık oluşturmaktadır. Ancak neo-liberalizmin otoriterlikle olan bu çelişkili eklemlenmesi, uygulamada neo-liberal zihniyetin otoriterlik altında ezilmesi sonucunu yaratacaktır.

1980'den sonra toplumun kültürel yaşamına damgasını vuran "Türk-İslam sentezi" olarak adlandırılan bütünlüklü bir söylemdir. Askeri yönetim tarafından devletin resmi görüşü haline getirilen, ANAP iktidarı döneminde ise "toplumsallaştırılan" Türk-İslam sentezi, milliyetçilik ile dinsel muhafazakarlığın eklemlenmesi ile oluşturulmuştur. Bu eklemlenme bir yandan 1970'lerdeki toplumsal çatışmanın taraflarında biri olan milliyetçi ideolojinin "yumuşatılması", diğer yandan parçalanmış olan toplumun din aracılığıyla birarada tutulması amacına hizmet

[39] Yalman bu dönemde izlenen stratejinin temel esaslarından biri olarak bireyciliği aldığından bu tanımlamayı yaparken, Erdoğan ve Üstüner ANAP'in 4 eğilime dayanan söyleminin popülizmine vurgu yaparak bu tanımlamayı tercih etmiştir.

etmektedir. Türk-İslam sentezi Müslümanlığın milli kimliğin temeli sayılması ve milli birlik ve beraberlik için İslam kültürünün yaygınlaştırılması gereği ile gerçekleşir. Bunun yanında toplumu sınıf ayrımı üzerinden tanımlamayı reddeder. Böylelikle din "*devlet ve milleti birleştiren, siyasi yönetime meşruiyet sağlayan ve otoriteye itaati kolaylaştıran bir köprü*" (Özkazanç, 1998a:344) haline getirilir. Dolayısıyla din, kişiye özel bir inanç meselesi olmaktan öte toplumun siyasal örgütlenişinin temel unsurlardan biri olarak kurgulanmıştır. Bu, neo-liberalizmin siyasal alanı siyasetten arındırma hedefine uygun bir durumdur. Toplumun siyasal örgütlenmeler yerine cemaat örgütlenmelerine dayanması, dayanışma ağlarının bunlar üzerinden kurulması yönetim açısından denetimi kolaylaştıran bu nedenle tercih edilen bir düzenlemedir. İslamiyetin cemaat örgütlenmeleri kadar aileye yüklediği anlam da toplumsal dönüşümde önemli rol oynamıştır. Ailenin dayanışma / otorite, şefkat / gönüllü itaat gibi dikatomik özellikleri içinde barındıran yapısı neo-liberal anlayış için bulunmaz araçlar sağlamaktadır.

Türk-İslam sentezine liberalizmin eklemlenmesi ise karşılıklı bir ilişki içerir. Bir yandan millet ve milli kimlik piyasa değerleriyle tanımlanırken, diğer yandan piyasa da dini/milli bir özellik yüklenir. Bu eklemlenmiş bütünün otoriterlik ile tamamlanması, neo-liberalizmin zayıflaması durumuna yol açar. Çünkü otoriterlik, devletin, piyasa toplumunun siyasi, kültürel, ideolojik koşullarını yaratmak için kanun ve düzen adına müdahalesi sonucu, "serbest" olması beklenen piyasa ilişkilerinin de devletin bir uzantısı olarak varolmasına neden olur. Sonuç olarak Türkiye'de piyasa, neo-liberal politikalara ve dünyadaki örneklerine aykırı olarak devletin bir tahakküm aracı olarak işler (Özkazanç, 1998b). Siyasal liberalizmi gerçekleştirmeyi hiçbir zaman iddia etmemiş olan ANAP hükümeti hedeflediği ekonomik liberalizmi de, böylece, gerçekleştirememiş olur.

Bu duruma bir de söylemsel eklemlenmenin en zayıf unsuru olan sosyal adalet anlayışını eklemek gerekir. Sosyal adalet anlayışı da İslamiyet içinden kurgulanmaktadır. Buna göre zenginlik esastır; ama zengin ve fakir arasında zorunlu bir çatışma yoktur. Çünkü İslamiyet zengine, fakire yardım etmesini vaaz

etmektedir. Bu anlayışı neo-liberal ideoloji ile birleştiren ANAP zenginleri kollayıp, fakirleri daha çok çalışmaya teşvik etmektedir. Devletin fakir yurttaşlarına yapacağı yardım, tıpkı zenginin fakir komşusuna yapacağı gibi vicdanına kalmıştır. Dolayısıyla sosyal adalet anlayışı alt sınıflara, toplumsal üretime yaptıkları katkının bir karşılığı olarak değil, bir çeşit yardım ya da sadaka olarak tanımlanmaktadır (Özkazanç, 1998a). Ancak bunun yanı sıra sosyal adalet vaadinin Türk İslam sentezi ile içerilemeyen alt sınıfları ve özellikle hayal kırıklığı içindeki sosyal demokrat kesimleri hegemonyanın içine çekmesi umut edilmiştir. Ancak bunun sadece söylem düzeyinde kalması uygulamada ise Boratav'ın terimiyle "yoz popülizm"e dönüşmesi bu umudun gerçekleşmeyeceğinin göstergesidir.

Bu popülizm anlayışının bir uzantısı da Özal dönemiyle birlikte siyasal anlayışa yerleşmiş olan "orta direk" kavramıdır. Tünay'a (1993) göre genişlemeci hegemonya çabasının bir göstergesi olan bu kavram, sembolik olarak toplumsal üretimin temelini oluşturan tüm unsurları (küçük tarım üreticileri, işçiler, kamu çalışanları, esnaf ve zanaatkarları) temsil etmiştir. Toplumsal bir seferberliği gerçekleştirmek için bütün bu unsurların bir kavram tarafından içerilmesi amaçlanmıştır. Bu kavram aynı zamanda ANAP'ın "halka hizmet" sloganıyla sembolize ettiği siyaset anlayışının da bir parçasıdır. Zira ANAP'ın dört eğilimi birleştiren hegemonik söyleminin amacı, önceki dönemin çatışmaları nedeniyle parçalanmış olan toplumu birleştirmektir. Dolayısıyla siyaset de varolan hassasiyetleri ortaya çıkarmayacak bir biçimde yapılmalıdır. Partinin ayrım gözetmeksizin halka hizmet etmek, icraat yapmak üzere siyasete atılmasında, neo-liberalizmin siyasete yüklediği anlayışı kadar bu durumun da etkisi vardır. Özellikle tüm siyasal partilerin, siyaset yapma biçimleri yüzünden kapatılmış olduğu bir ortamda bu tutum daha da anlaşılır olmaktadır. ANAP siyaset değil icraat yapmak için vardır.

ANAP'ın ilk döneminde başarılı olan bu popülist yaklaşım, izlenen politikaların orta direğe hiç bir biçimde hizmet etmediğinin anlaşılmasıyla gücünü kaybetmiştir. Orta direk kavramı da daha çok zaten varolan gelir dağılımı eşitsizliğini daha da

şiddetlendiren uygulamalara karşı muhalif söylemin bir elemanı haline gelmiştir. Bu, uygulamada zaten gerçekleşememiş olan genişlemeci hegemonya denemesinin simgesel anlamda da başarısız olduğunun bir göstergesidir. Bunun ardından ANAP, neo-liberalizmin iki ulus stratejisine uygun olarak, hizmet için varolan "devlet baba" anlayışını terketmiştir. Yeni anlayış şudur: İnsanlar kendi güçleriyle sorunlarına çözüm bulmalı, her şeyi devletten talep etmekten vazgeçmelidirler. Devlet sadece çalışan ve zenginleşmek amacıyla çaba harcayan insanların önündeki engelleri kaldırmak için vardır, hizmeti bununla sınırlıdır.

İktidarının erken zamanlarındaki kısa süreli deneme sayılmazsa, açıkça iki ulus stratejisi izlenen ANAP dönemi hegemonik projesini genişlemeci hegemonya olarak adlandırmak imkansızdır. Genişlemeci hegemonya içinde kurulan ulusal-popüler söylem ile yönetilen sınıfların da en azından kısa vadeli çıkarlarının içerilmesi yani bir toplumsal konsensüsün sağlanması gerekir. ANAP dönemindeyse konsensüs, eğer varlığından söz edilebilirse, otoriter yönetimin bir sonucu olarak sağlanmıştır. Buna karşılık ekonomik bunalımı bertaraf etmek ve sermaye sınıfının belli bir kesimini tatmin etmek uğruna geniş halk kitleleri maliyeti üstlenmek zorunda kalmıştır. Bu anlamda denenen bir genişlemeci hegemonya değil bir pasif devrimdir. Pasif devrim, süregelen politik önderliğin devamı için popüler önceliklerin etkisizleştirilmesi (bu sürecin "pasif" kısmıdır) ve toplumsal ilişkilerin yeniden düzenlenmesini (bu da "devrim" kısmıdır) içerir. Böylelikle kitleler pasifleştirilerek toplumsal dönüşüm gerçekleştirilmeye çalışılır. Pasif devrim, genişleyici hegemonyanın aksine, tüm çıkarların organik bir birlikteliği yerine daha mekanik bir biçimde fedakarlıklar üzerinden ilerleyerek, egemen sınıfların çıkarlarının kitlelere kabul ettirilmesini içerir. İki ulus stratejisinde genişlemeci hegemonyanın egemen güçler içinde – yani "gerçek" ulus için-kurulduğu; "öteki ulus"un ise pasif devrim projesine tabi tutulduğu söylenebilir (Gramsci, 1971 ve Jessop, 1990).

Yalman (1989:46) Türkiye'deki uygulamanın "dışlamacı popülizm" olarak da adlandırılabileceğini söyler. Zira bu döneme siyasetten sanata tüm alanlarda

popülist bir söylem hakim olmuş; ancak bu gerçekte kitlelerin içerilmesini değil tam tersine sistemin getirilerinden dışlanmalarının gizlenmesine hizmet etmiştir. Toplumsal yaşamın tüm düzeylerinde gerçekleştirilen radikal dönüşüm geniş kitlelerin depolitizasyonu ve pasifleştirilmesi ile gerçekleşmiştir. Daha doğrusu gerçekleştirilmeye çalışılmıştır. Ancak pasif devrim deneyiminin de başarıya ulaştığı söylenemez. ANAP'ın oy oranının 1983'teki yüzde 45,1 oranından 1987'de yüzde 36,3'e düşmüş olması, 1988'de yeni birikim stratejisinden vazgeçilmesi, hemen akabinde işçi sınıfının çeşitli eylemlerle yeniden güç kazanmaya başlaması hem birikim stratejisinin hem de hegemonya projesinin başarısız olduğunun göstergesidir.

Birikim stratejisinin başarısızlığının nedeni gibi hegemonik projenin başarısızlığı da Türkiye'nin özel koşullarından kaynaklanmıştır. Bunun nedeni iki ulus projesinin layıkıyla uygulanamamasıdır. Bu projenin başarılı olabilmesi için, İngiltere'de olduğu gibi, iki ulus arasında makul bir dengenin olması gerekir. Türkiye'deki gibi ikinci ulusun nüfusunun, birincinin katlarca üstünde olduğu ülkelerde bu dengeyi kurmak mümkün değildir. ANAP iktidarı da, önceki dönemin "paranoyası" nedeniyle hem Ordu'nun hem burjuvazinin karşı çıktığı bir şeyi yapamamış (yapmak isteyip istemediği de ayrı bir sorudur), nitelikli işgücünü birinci ulusun içine katamamıştır. Otoriter yönetim anlayışının bir uzantısı olarak işçi sınıfının ve toplumsal çatışma yaratma potansiyeli olan bütün toplumsal kesimlerin içerilmesi yerine bastırılması tercih edilmiştir. Yasaklamak, denetlemek, bastırmak, susturmak, yok saymak gibi yöntemlerle kitleleri tahakküm ve disiplin altına almak 1980 sonrası yönetim anlayışının temel özelliğidir. İkna yerine tahakküm yöntemlerini tercih eden bir iktidarın, hegemonik yapı taşıdığını söylemek mümkün değildir.

Başarısızlığın ikinci önemli nedeni, en baştan itibaren söylenegeldiği gibi, burjuvazinin toplum içindeki göreli zayıflığıdır. Bu durum hem birinci ulusun sınırlarını çizmiş hem de burjuvazinin toplumsal grupların etrafında birleşeceği ulusal-popüler bir program için gerekli ideolojik eklemlenmeleri gerçekleştirmesini

engellemiştir. Burjuvazinin zayıflığının temel nedeni birçok araştırmacı tarafından (örneğin Keyder, Savran[40], Tünay) devlete bağımlı bir sınıf olarak kurulmuş ve gelişmiş olmasıyla bağlantılandırılmaktaysa da Yalman'ın (2002:35) değerlendirmesi, farklı bakış tarzıyla, anlamlıdır. Yalman'a göre burjuvazinin zayıflığının nedeni, tarihsel olarak sınıf mücadelesinden kaçınmasıdır. Ya da bir başka deyişle, işçi sınıfını kendisiyle hegemonik mücadeleye hazırlıklı bir antagonistik güç olarak kabul etmekte gösterdiği isteksizliktir. Bu da otoriterlik eğiliminin bir göstergesidir. Boratav'ın (1991:87), burjuvazi sınıfının bilincinin yükselmesini yani bir sınıf olarak olgunlaşmasını uzun dönemli ortak çıkarlarının farkına vararak devletten bunların gözetilmesini talep etmesine bağladığı hatırlanırsa konu daha anlaşılır olacaktır. Burjuvazinin, işçi sınıfını mücadele içinde olduğu karşıt bir hegemonik güç olarak değil de bastırılması gereken "devlet ve sermaye" karşıtı bir grup olarak gördüğü sürece uzun dönemli çıkarlarını koruyabilmesi mümkün değildir. Burjuvazinin ekonomik egemenliği yerine ekonomik hegemonyasını yerleştirmesi ve istikrarlı bir ekonomik yapı kurması ancak işçi sınıfının ve diğer alt sınıfların çıkarlarını da içeren ulusal programı oluşturmasına bağlıdır (Jessop,1990). İçinde mücadelenin olmadığı herhangi bir hegemonya olamayacağına göre, her hegemonyanın kurulması ve devamı, ekonomik ve toplumsal değerlerin yeniden tanımlanması yanında işçi sınıfı çıkarlarının da belli düzeylerde temsilini içermelidir. Türk burjuvazisi ise 1960 döneminde bu anlamda mücadele sonucu oluşacak bir hegemonya kurma şansını yakalamışken bunu değerlendirmemiş, tersine 1980 ile otoriter bir yönetime kapıyı açmıştır.

Bu nedenle 1980 sonrasındaki on yıllık dönem burjuvazinin *"bir bütün olarak siyasi kazançlarla iktisadi belirsizliği karşılaştırmış ve tercihini kısıtlı demokrasi,*

[40] Savran (1992:111) diğerlerinden farklı olarak bu bağımlılıkta temel vurguyu tarım devriminin yokluğuna bağlar. Cumhuriyet'in kuruluşundan itibaren –hatta Osmanlı Devletin'nde kalan bir miras olarak- burjuvazinin büyük toprak sahipleriyle kurduğu bağ ve bağımlı sınıflardan duyduğu "korku" tarım sorununun çözülmesini engellemiş; 1980'lere gelindiğinde en modern kanadı olan sanayi burjuvazisi bu durumun etkilerinden kaçınamamıştır. "Geri ilişkiler içinde yaşayan kırsal sınıflarla işçi sınıfı arasında sıkışan sanayi burjuvazisi, tekrar tekrar askeri yönetimlerden medet umacak duruma düşmüştür."

ideolojik hegemonya ve disiplinli işgücünden yana yapmış" olduğu bir dönem olarak tanımlanabilir (Keyder, 1989:296). Ancak birikim stratejisi ve hegemonik projenin başarısızlığı, bu tercihin yanlışlığını göstermekle kalmamış, devletin ve toplumun bir çözülme sürecine girmesine neden olmuştur. Başarıya ulaşamayan pasif devrim deneyimi, hem devletin içsel birliğinin bozularak siyasal ve ekonomik yönetimle ilgili rasyonelite ve meşruiyet sorunlarının doğmasına yol açmış; hem de geniş kitleleri dışlanması nedeniyle toplumsal "patlama" ihtimalini ve endişesini gündeme getirmiştir.

3.) TOPLUMSAL ÇÖZÜLME VE "YENİ" ÇATIŞMA ALANLARI

3.1.) Devletin Aygıtının ve Kamusal Alanın Tahribi

Toplumsal hegemonyanın kurulamamasının devlet kurgusunda yarattığı dönüşümle ilgili olarak saptanması gereken ilk şey 1980 sonrasında Türkiye Devleti'nin Offe'un tanımıyla "ideal kolektif kapitalist rolünü"[41] yerine getiremediği ya da Poulantzas'ın deyimiyle "içsel birliğinin"[42] dağıldığıdır. Bunun nedeni devlet aygıtının içinde ve toplumsal düzeyde hegemonik birliğin yaratılamamış olmasıdır. Böylece devlet, ulusun birliğinin temsilcisi sıfatıyla burjuva sınıfının çıkarlarını gereğince temsil etme yeteneğini de kaybetmiş olur. Bu durum devletin içsel birliğinde bozulmaya, toplumla ilişkilerinde ise meşruiyet sorunlarına yol açmıştır. Darbeyi izleyen askeri yönetim döneminde otoriter yapının "gizlemesiyle" bu

[41] Offe'un bu kavramsallaştırması şu anlama gelir: Devlet kapitalist sınıfın bir bütün olarak temsilcisidir. Oysa "bir bütün olarak kapitalist sınıf" ancak bir ideal adlandırmadır. Bu nedenle devletin idame ilkesinin (devletin özel birikimi teşviki) yürütülmesi, devletin sistematik olarak dışlama ilkesini (üretim dışılığını) zorlaması demektir. Sermaye birikimini ve burjuva egemenliğinin meşruiyetini aynı anda güvence altına alma, içerdiği stratejik ikilem dolayısıyla, çatışmalara yol açtığından devlet bu çatışma ve dengesizlikleri yönetimsel ve zorlayıcı önlemler yoluyla telafi etmek zorundadır. Dolayısıyla kapitalist devlet, kurumsal olarak tanımlanmış kendi sınıf tercihini genel çıkar ve demokratik meşruiyet paravanının arkasına saklamadan üstlendiği ideal kolektif kapitalist rolünü yerine getiremez (aktaran Barrow, 1993:99-102).

[42] Poulantsaz, kapitalist devletin göreli özerkliğinin bir parçası olarak içsel birlikten söz eder. Devlet aygıtı ve burjuva sınıfı arasında nesnel bir ilişki söz konusudur. Kapitalist devlet, kendinden önceki devlet modellerinden farklı olarak, belli bir kesimin çıkarlarının hizmetkarı değildir. Devlet aygıtı, "parçalı bir bütün" olarak iktidar bloğunun çıkarlarına hizmet eder. İçsel birlik, iktidar bloğunun bütünlüğünün korunması ve devletin farklı aygıtları arasındaki dengenin korunması ile mümkündür (Poulantzas, 1969).

sorunlar görünür hale gelmemiş; ancak ANAP iktidarıyla birlikte, otoriter yönetim belli bir düzeyde varlığını sürdürdüğü halde, su yüzüne çıkmaya başlamıştır. Ordu-MGK, burjuva sınıfının egemen kesimleri, giderek güçlenen İslami kesimler, varlıklarını darbenin etkilerine rağmen sürdüren ülkücü güçler ve bazı kurumlarda (yargı ya da üniversite gibi) tutunmaya çalışan Kemalist sivil bürokratlar, devlet organ ve aygıtlarını güçleri ölçüsünde paylaşmışlardır. ANAP'ın toplum düzeyinde dört eğilim söylemi ile birleştirmeye çalıştığı bu gruplar, devletin içsel yapısı içinde de pasif devrimin gerçekleşmesi hedefi etrafında birleşmişlerdir. Bu grupları birarada tutan –ama hegemonik olmayan- tek güç budur. Bunun temelinde de bu kriz döneminde ve pasif devrim stratejisi bağlamında devleti parselleyebilmek amacı yatar. Hegemonik birliğin yokluğu, bu bir arada olma durumunun kaotik ilişkiler bütünü haline gelmesine neden olmuştur (Öngen, 2002; Özkazanç, 1998b).

Buna bir de devletin ekonomiyle olan ilişkisini eklemek gerekir. Poulantzas'ın (1975b) belirttiği gibi "modern" kapitalist devletin özelliği ekonomiyi merkezine yerleştirmesidir. Neo-liberal politikalar ekonominin devlet içindeki bu merkezi durumunu, devletin ekonominin gereklerine göre yapılanması, fakat devlet aygıtının ekonomi üzerinde denetimi ve müdahalesi olmaması şeklinde yeniden biçimlendirir. Bununla birlikte, yukarıda anlatıldığı biçimde, Türkiye ekonomisinin "geri kalmışlığı", burjuva sınıfının neo-liberal politikaları yerine getirecek kadar güçlü ve "zengin" olmaması devletin ekonomi üzerindeki denetim ve müdahalelerinin sürmesine neden olmuştur. Hem üretim ilişkileri doğrudan müdahale ile yani zor yoluyla yeniden düzenlenmiş; hem de ekonominin güçlü ve devletten özerk bir unsur haline gelmesi için, ironik bir biçimde, devletin çalışma ilişkilerine müdahale etmesi gerekmiştir. Bu müdahale, neo-liberal anlayışla çelişki içinde olması yanında bir olumsuzluk daha taşır. 12 Eylül darbesinin önceki dönemin tüm kurum ve öznelerine karşı yapılandığı daha önce ifade edilmiştir. Bu öznelerin başında, kuruluşundan beri Devlet'in işleyişinde söz sahibi olan bürokratlar gelmektedir. Askeri yönetim işbaşındayken toplumsal çatışmaların sorumlusu olarak gördüğü sivil bürokrasi ile ittifak kurmamış, tüm denetimi kendi elinde toplamıştır. Yeni birikim modeli zaten devletin ekonomiden uzaklaşması

hedefini içermektedir. ANAP da, DP–AP çizgisinin bir devamı olarak, iktidara geldikten sonra bürokrasiye olan güvensizliğini açıkça ortaya koyar. Yurt dışından "kurtarıcı" olarak gelen "prens"ler ve bürokratik yapılanmaya alternatif olarak danışmanlık kurumunun yaygınlaşması bu döneme denk gelir. Burada amaç "devlet geleneği"nin yıpratılması ve yeni bir zihniyetin hakim hale gelmesidir. Bürokrasinin bir ara tabaka olarak burjuvazi ve hükümetin arasından çekilmesi, ekonomik alanda 1960'larda yaratılanın tam tersi bir sonuç doğurur. 1960'larda "kalkınma" anlayışının temel unsuru, burjuvazinin bir sınıf olarak devlet eliyle zenginleşmesiydi. Bürokrasi bu anlayışın hayata geçmesinde kilit bir rol oynamaktaydı. Ancak ANAP iktidarıyla bürokrasinin aradan çekilmesi sonucu kaynak dağıtımı siyasi katmana geçmiş, "tarafsız rant" dağıtma dönemi sona ermiştir. Bu da devlet eliyle sanayi sektörünün zenginleştirilmesi yerine, kurdukları organik ilişkiler dolayımıyla bireysel olarak sanayicilerin zenginleştirilmesi sonucunu doğurmuştur. Boratav'a (1988:98) göre bu burum, devletin ilk ve ilkel biçimine geri dönüşü simgeler. Sermayenin yöneticiyi seçip koltuğa oturttuğu bir dönem değilse de, koltukta oturanın "ihya edeceği" kişiyi seçtiği, bu anlamda "bireysel" ilişkilerin egemen olduğu bir yönetime geçilmiştir. Neo-liberalizmin bireyci ve rekabetçi özellikleriyle uyumlu olan bu değişim, sadece devlet katları ve "işadamları" arasındaki ilişkilerle sınırlı kalmamış, genel olarak tüm toplumsal ilişkilere sirayet etmiştir.

Dolayısıyla devletin ekonominin işleyişine müdahalesi, yeni yönetim zihniyetinin de bozucu etkisiyle devletin ekonomik çıkar gruplarıyla organik ilişkiler içine girmesine neden olmuştur. Bu da siyaset ve ekonomi arasındaki özerkliğe dayalı ilişkinin bozulması, daha doğrusu birbirlerinin içine geçmeleri sonuncunu doğurmuştur. Bir başka deyişle devletin göreli özerkliği çökmeye başlamıştır. Böylelikle hem devlet aygıtı ve siyaset "ekonomikleşmiş" hem de ekonomik ilişkiler "siyasileşmiştir" (Özkazanç, 1998b:26). Devlet, bir bütün olarak burjuva sınıfının genel çıkarlarından çok bazı tekil çıkarları gözeten bir yapıya bürünmüştür. Bu bozulmadan bürokrasinin askeri kesimi de etkilenmiştir. Ordu ile burjuvazi arasındaki "organik" bağ da bu dönemde artmıştır. OYAK gibi sahibinin ordu

olduğu büyük çaplı bir işletmenin varlığı ve yönetim kurulunda emekli subayların yer aldığı işletmelerin sayısı göz önünde bulundurulursa bu durum açıkça ortaya çıkacaktır.

Burjuva sınıfı içinde çatışmalara neden olan bu yönelim, devletin iç birliğindeki çatışmaların da artması ile sonuçlanır. Bu durumun bir sonucu devlet yönetimindeki her bunalımın ekonomiye yansımasıdır. 1980 sonrasında daha çok makro dengesizliklerden kaynaklanan ekonomik sorunların yaşanması hegemonik projenin başarısızlığının yanı sıra devlet aygıtındaki parçalanmışlığın da bir göstergesidir. Ancak bundan daha önemlisi devletin içsel birliğini bozan bu kaotik yapının, devletin ideal kapitalist rolünü yerine getirmesi önünde oluşturduğu engeldir. Devlet, toplumsal yapının bir parçası olduğu halde "toplumun bütününü temsil ettiği kurgusu" ile meşruiyet kazanmaktadır. İçsel birliğin bozulması bu kurguyu, dolayısıyla devletin meşruiyetini de sorunlu hale getirmektedir. Üstelik devletin bu kurguyu sağlamlaştırmak için yaptığı her müdahale, Jessop'ın (1990) belirttiği biçimde, devletin daha da güçsüzleşmesi ile sonuçlanır. Çünkü her müdahale ile devletin karmaşıklaşması ve iktidarının parçalanması yoluyla içsel birliği biraz daha azalırken; müdahaleleri başarıyla sonuçlandırma zorunluluğu da devletin giderek devlet dışı güçlerle işbirliği yapma gereğini ve bu güçlere olan bağımlılığı arttırır. Bu da devletin kendisinin enformal bağlar ve gayri meşru yollara kayması demektir. İşte devletin parsellenmesi ya da "Balkanlaşması" ile kastedilen olgu budur. Devlet aygıtının farklı bölümlerin diğer devlet kurumları yerine devlet dışındaki belirli toplumsal güç odaklarıyla bütünleşmesidir (Özkazanç, 1998b:31). Bunun sonucunda tarikat bağlantıları, gizli paramiliter örgütler, silahlı gruplar ve mafya usulü "iş bitirme" teknikleri toplumsal ve politik yaşamın bir parçası haline gelmiştir (Öngen, 2002:70).

Devletin toplumla olan ilişkisi de pasif devrim şartları altında devletin parsellenmesi olgusuna bağlı olarak biçimlenmiştir. Devlet 1980'ler boyunca ekonomik ve siyasal alanda halk üzerinde otoriter bir yönetim kurmak dışında politik, ideolojik ya da kültürel bir yeniden üretim faaliyetinde bulunmamıştır.

Devletin parçalılığı ve "güçsüzlüğü" bunu engellemiştir. Bunun yanında pasif devrimin bir gereği olarak depolitize edilen kamusal alan, devlet ile toplum arasında bağlantı kurma işlevini yerine getirememektedir. Kamusal alan, devlet ve toplum arasındaki karmaşık ve karşılıklı ilişkinin kurulduğu ve toplumun devleti denetleme yeteneğini geliştirdiği yerdir. Bu anlamda kamusal alanın politikleşmesi, farklı toplumsal gruplar tarafından etkin biçimde kullanılabilmesi, devlet ve toplum arasındaki karşılıklı belirlenme ilişkisine bağlı olarak devletin de güçlenmesini sağlayan bir faktördür. Bu alanın depolitizasyonu, kitlelere kapanması ise devlet ve ekonomi arasındaki ilişkiye benzer bir muğlâklaşmanın devlet ve toplum arasında da gerçekleşmesine neden olur. 1980 sonrasında Türkiye'de olan budur. Neo-liberalizmin "siyaset karşıtı siyaset" (Sakallıoğlu, 1995) anlayışının siyaseti bir yönetim tekniğine indirgediği ve iktidarla sivil toplum arasında bağ oluşturabilecek tüm örgütlenmeleri çeşitli biçimlerde devreden çıkardığı daha önce belirtilmiştir. Zaten gizli bir otoriterlik eğilimini içinde barındıran bu "yeni" siyaset anlayışı, Türkiye'de, açık otoriter yönetim altında devlet ve toplum arasındaki ilişkiler açısından daha derin sonuçlar doğurmuştur.

Kamusal alanın tahribi devlet ve toplum arasında bir boşluk, bir çatlak oluşturmuştur. Bu boşluğu, yukarıda bahsedilen toplumsal güçlerin devletle kurduğu organik bağlar doldurur. Emniyet ile MHP, Milli Eğitim ile siyasal İslam, Diyanet ile tarikatlar, belediyeler ile işadamları, kamu bürokrasisi ile sermaye çevreleri aralarındaki ilişkiler giderek güçlenirken, devletin toplumla kuramadığı ilişkinin bir sonucu olarak, bu toplumsal güçlere eklemlenen kişiler ve gruplar da sürekli artmaktadır. Dolayısıyla devleti sarmaya başlayan enformal bağlar toplumun geneli için de bir ilişki biçimi halini alır. 3 Şubat 1996 tarihinde meydana gelen Susurluk kazası bu ilişkileri gözler önüne serilmesine neden olan tarihi bir tesadüftür. Kazanın ardından, artık gizlenemez hale gelen enformal, organik bağlar Meclis tarafından incelemeye alınmak zorunda kalmıştır. Devlet içindeki gayri meşru yapılanmalara karşı gelişen toplumsal tepkinin de bu gelişmede etkisi vardır. Kendiliğinden bir hareket halinde başlayan ve kısa sürede kayda değer bir kitleselliğe ulaşan "Aydınlık İçin Bir Dakika Karanlık" eylemi, Susurluk sonrasında

varolan tüm “karanlık ilişkilerin” aydınlatılması talebiyle yapılmıştır. Ancak bunun tüm toplumu kapsayan bir talep olduğu da düşünülmemelidir. Terazinin diğer kesesinde, devlet ile ilişkili “ülkücü mafya”nın yakalanan, hapsedilen ya da serbest kalan üyelerini “Türkiye seninle gurur duyuyor” sloganları ile bir anlamda kutlayan bir kesim de bulunmaktadır. Bu iki toplum kesiminin varlığı, aralarında açık bir çatışma yaşanmasa da, toplum içindeki çatlamanın derinliğini göstermesi açısından önemlidir.

Toplumun genelini saran enformal bağlar söz konusu olduğunda, Özkazanç’ın (1998b:31) dikkat çektiği bir nokta da önemlidir. Devlet ile toplumsal güçler arasındaki yakınlaşma, buna bağlı olarak toplumun etrafında biçimlendiği yeni değerler, “özellikle ekonomi ve din alanında, yani yeni sağın ‘sivil toplumun’ gelişmesine en çok ‘katkı yaptığı’ iki alanda” ortaya çıkmaktadır. Yeni dönemin özneleri de ağırlıklı olarak bu iki alanda kurulmaktadır. Devlet işleyişindeki ve toplumsal yapıdaki değişime öznelerdeki değişim de eşlik etmiştir. Neo-liberalizmin damgasını vurduğu yeni dönemin özneleri, önceki dönemin öznelerinden çok farklı biçimlerde “çağırılmaktadırlar”.

3.2.) Kamusal Yurttaştan Girişimci Bireye

Neo-liberal politikalar kişileri yurttaş olmaktan çok birey olmaya sevkeden unsurlarla doludur. Neo-liberalizm için ekonominin her şeyin temeli olduğu ve devletin görevinin de ekonominin kendi yasalarını uygulayabilmesi, sermayenin tüm dünyada serbestçe dolaşabilmesi için gerekli düzenlemeleri yapıp, önlemleri almakla sınırlı olduğu zaten ifade edilmiştir. Bunun anlamı tüm değerleri ile piyasa toplumunun oluşturulmaya çalışılmasıdır (İnsel, 2004). Bu anlayış içinde siyaset bir pratik olarak ekonomiyle denk hatta Marx’tan itibaren söylenegeldiği gibi sınıf çatışmasının asıl mekanı olması dolayısıyla ekonomiden önemli görülmemektedir. Tam tersine siyaset ekonominin “hizmetinde” olan bir pratiktir. Dolayısıyla kişiler için önemli olan siyasal yurttaşlar olarak kamusal alanda değil, girişimci bireyler olarak ekonomik alanda faaliyet göstermek olmalıdır. Neo-liberalizmin ideolojik tamamlayıcısı olan muhafazakarlık da bu anlayışı güçlendirir; dinine, geleneklerine,

“devlete” bağlı bireyler ve politik çekişmelerden uzak çatışmasız bir toplum oluşturma amacına yardım eder. Yurttaşlığın tahrip edilmesi, neo-liberalizmin ekonomik ve ideolojik biçimlenmesine paralel olarak, içinin boşaltılması, bu kavrama anlamını veren değerlerin egemen ideoloji içinde değerlerini yitirmeleri ile meydana gelir.

Yurttaşlık, sınıfsal, etnik, dini farkları ortadan kaldıran ve kişiyi kim olursa olsun devlet karşısında diğerleriyle eşit konuma getiren bir kavramsallaştırmadır. Bu elbette, ancak söylem düzeyinde ifade edilen, gerçeklikte yansımasını bulmayan bir durumdur. Ama bu kavram, kişilerin belli düzeylerde kendilerini diğerleriyle eşit ve daha önemlisi devletin “varlık nedeni” olarak görmelerini sağlayan bir söylemsel güce sahiptir. II. Dünya Savaşı sonrası, ulus devletlerin öneminin artması ve ardından gelen sosyal refah devleti politikalarıyla kişilerin sırf yurttaş olmaktan gelen çeşitli haklara sahip olmaları bu söylemi daha da güçlendirmiştir. Kapitalizmin “vahşi” biçimde gelişiminin önünde bir engel oluşturan bu politikalara karşı gelişen neo-liberalizm yurttaşlık yerine “birey” olmayı, eşitlik yerine de rekabeti koyarak; bunu tamamlayıcı bir biçimde paylaşım/dayanışma yerine büyümeyi, toplumsal adalet yerine zenginleşmeyi bir değer haline getirerek toplumun kendisini bir pazara dönüştürmüştür. Bu pazarda, kişinin en büyük üretimi, bir birey olarak kendisidir. Çünkü tıpkı liberal anlayışın “bireyi” gibi neo-liberal anlayışın “bireyi”nin de tek hedefi yeteneklerini kullanıp zengin olmaktır. Zenginleşmek için istediklerini yapabilmekte ne kadar özgürse, zenginleşememesinden de o kadar sorumludur. Ancak neo-liberal anlayış bunu bir derece daha ileri götürür. Liberalizmde birey, kendi başarısızlığından sorumlu olmakla birlikte kendi haline bırakılır. Neo-liberalizmde ise, başarılı olamayan yani zenginleşemeyen birey, bir anlamda aşağı görülerek, toplumsal bir sorumlulukla yüklenir: Fedakarlık. Zenginlerin daha da zenginleşmesi için, zengin olma yeteneğine sahip olamayan diğerlerinin fedakarlık yapması gerekmektedir. Daha önce de ifade edildiği gibi neo-liberalizmin rekabetçi pazar toplumuna uymayan toplumsal gruplar (yoksullar, işsizler, niteliksiz işçiler vs.) gözden çıkarıldığı gibi, orta sınıfı oluşturan kesim de çeşitli toplumsal sorumluluklarla (vergi vb.) yüklenir.

Bu anlamda sosyal refah devleti tam tersine dönmüş, yurttaşlarının gelişimini sağlamak için onlara gerekli hizmeti götüren ve bu hizmetlerden yeterince yararlanamayanları “koruması altına” alan devletin yerini, azınlık olan bir “bireyler” grubunu zenginleştirmek için kitlelerin geri kalan büyük çoğunluğunu onların hizmetine koşan, hizmet edemeyecek durumda olanları da kaderine terkeden bir devlet almıştır. Bu durum, ülke sınırları içinde yoksullukların, sınıf-altı kavramıyla ifade edilen toplumsal grupların giderek artmasına rağmen yok sayılmalarına yol açarken, “küresel” düzeyde yoksul ülkelerin ve hatta Afrika örneği düşünüldüğünde bir kıtanın gözden çıkarılmasına neden olmaktadır.

Türkiye’ye söz konusu olduğunda da yurttaşlığın zayıflaması ve bireyin bir özne olarak kurulması eğiliminin varolduğu görülür. Yukarıda ifade edildiği gibi, devlet ve toplum arasındaki ilişkilerin ve kamusal alanın bozulmasına bir de otoriter yönetim eklenince zaten çok güçlü olmayan yurttaşlık algısı[43] dağılıvermiştir. Ancak bireyciliğin yerleşmesini sağlamak o denli kolay olmamıştır. Türkiye’nin diğer neo-liberal ülkelerden farkı, güçlü bir ataerkil devlet geleneği ve buna bağlı olarak gelişmemiş sivil toplumudur. ANAP döneminde ataerkil devlet yapısı, otoriterliği sabit kaldığı halde, ciddi bir erozyona uğramıştır. Bunun bir boyutu, yukarıda anlatıldığı gibi, devletin meşruiyetinin zayıflaması nedeniyle halkın gözünde güvenilirliğini kaybetmesidir. İkinci boyut ise, devletten bağımsız biçimde eyleyebilen girişimci bireyin özendirilmesidir. Toplumu piyasa mantığı ile kurgulayan neo-liberal ideoloji içinde, kişilerin taşıdığı “riskler” yani işsizlik, sağlık, güvenlik gibi sorunlar ya da refah düzeyindeki düşüklük, toplumsal değil bireysel yükümlülük olarak görülür. Dolayısıyla kendini geliştiren, kendi sorunlarını çözmenin yolunu bulan bireyler “kahramanlık hikayeleri” ile övülürken, devlete bağımlı olan, sürekli şikayet halinde devletten bir şeyler bekleyen kesimler – ki bunlar işçi, memur ve köylülerdir-, geçmiş dönemin popülist politikalarıyla

[43] Kastedilen Rousseaucu anlamda kendini devletin kurucu öğesi olarak gören, bu nedenle iktidara itaati kendi iradesine itaat olarak algılayan; devletle arasında kurduğu bu sıkı bağ dolayısıyla da hesap sorma ve denetleme yetkisini kendisinde gören kamusal bir yurttaştır.

rahata alışmış gruplar olarak aşağılanmaktadırlar.[44] Fakat bütün bu çaba, halk kesimlerinin ekonomik sorunlarından, neo-liberalizm öngördüğü biçimde devlet yerine kendilerini sorumlu tutmaları sonucunu yaratmamıştır. Güçlü "devlet baba" anlayışı ve zayıf yurttaşlık algısı Türk halkının devletten taleplerini bir hak arama mücadelesi olarak değilse de bir korunma isteği biçiminde ifade etmeyi sürmesine neden olmuştur. Bu durum "vatandaş" kavramının içeriğinde de bir bozulmaya yol açar. Cumhuriyetin ilk dönemlerinde, "halk plaja hücum etti, vatandaş denize giremedi!" slogan cümlesiyle simgeselleştirilebilecek biçimde, üst düzey bir özne olarak kurgulanan vatandaşlık, birey ile karşılaştırılınca bütün özelliğini kaybetmiştir. Artık vatandaş acz içinde olan, devlete ya da başka bir güce muhtaç durumdaki sıradan insanı ve bu insanların oluşturduğu kitleleri temsil etmektedir.

Vatandaş algısındaki bu değişme, devlet ile toplum ya da toplumu oluşturan tek tek kişiler arasındaki ilişkideki bozulmaya işaret eder. Kamusal alanda meydana gelen tahribat, kişilerin tekil ya da kolektif olarak devletle ilişki kurmalarını engellemektedir. Devletle toplum arasındaki bu çatlak, neo-liberal anlayışın öngördüğü hatta tercih ettiği bir durumdur. Siyasetin teknik bir pratiğe dönüştürülmesi, kamusalın giderek "özelleşmesi" birçok kurum, kavram ve eylemi anlamsızlaştırmaktadır. Bununla birlikte, güçlü bir sivil toplum yapısına sahip olan gelişmiş Batı ülkelerinde bu değişimin etkileri daha az yıpratıcı olmuştur. Demokratik hak ve özgürlüklere dayanan hukuk devleti, aşınmış olsa da varlığını sürdürmüştür. Türkiye'de ise, zaten yerleşmemiş olan hak ve özgürlük anlayışı, kurumsallaşmamış olan sivil toplum, neo-liberal yönetim anlayışı ile tamamen çözülmüştür. Buna, askeri darbe ve otoriter yönetimin çok büyük bir katkı yaptığı akıldan çıkarılmamalıdır. Sonuç olarak Türkiye'de, devlet ile toplum arasında ve toplumun kendi içinde olması gereken formal ve siyasi bağlar yerinin daha önce ifade edilen doğrudan ve enformal bağlara bırakmıştır. Bu bağlar, tekrar ifade

[44] Özellikle işvereni devlet olan memurlar için bu durum daha da tedirgin edicidir. Özal "benim memurum işini bilir" diyerek girişimci birey anlayışına yeni bir boyut (!) getirirken, memurlar devletten bağımsızlıklarını sendika kurup hak arama mücadelesine girerek göstermeyi tercih etmişlerdir.

etmek gerekirse, neo-liberal/muhafazakar ideolojinin "izin verdiği" ekonomi ve din alanında ortaya çıkmış; toplumsal yapıda da çeteleşme ve tarikatlaşma biçiminde kendini göstermiştir.

1980'den sonra, önceki dönemin çatışmalarına tepkiyle, homojen bir toplum yaratma çabasının en önemli unsuru, toplumu neo-liberal ideolojinin gereklerine uygun şekilde, yani "siyasallaşmadan" bütünleştirecek bir çimentoya olarak görülen din olmuştur. İslamiyet, nüfusunun "yüzde 99'u Müslüman olan" Türk toplumunun diğer tüm farklılıkları bir kenara bırakıp neredeyse yekpare bir bütün halinde biraraya gelmesini sağlayacak bir güç olarak görülmüştür. Dolayısıyla bireysel olarak eyleyen girişimci bireylerin, cemaatçi bağlarla birarada tutulmasına ve dayanışma ihtiyaçlarını bu yolla gidermelerine çalışılmıştır. Ancak bu çabanın başarıya ulaştığı söylenemez. Cemaatçi bağlar 1980'den bugüne, toplumun kültürel yapılanmasında önemli bir yer edinmiş olmakla birlikte, amaçlandığı biçimde homojen bir toplum yaratılamamıştır. Tersine, temeli kültürel farklılıklarda bulunan ancak siyasal uzantıları da olan parçalı ve çatışmalı bir toplum ortaya çıkmıştır. Bu parçalılığın birinci sorumlusu yine, neo-liberal devlet yönetimidir. Devlet, siyasal bölünmeleri ve sınıf çatışmalarını ortadan kaldırmak için ulusun birliğini İslamiyetten doğan kültürel bir ortaklığa dayandırmıştır. Buna paralel olarak milliyetçilik anlayışı da, Türk-İslam sentezine uygun olarak, siyasal olmaktan çok kültürel bir içerikle doldurulmuştur. Ancak Türkiye toplumu Türk-İslam sentezi üzerinden homojenleştirilemeyecek bir parçalılığa sahiptir. Üstelik devlet de, bu parçalılık içinde tarafsız kalmak bir yana, tanımlanmış bir kesimin hizmetine girmiştir.

Sonuçta, devlet kültürel ve cemaatsel bir tabana oturmuş, toplumsal yapı ise kültürel farklılıklar üzerinden siyasallaşmaya başlamıştır. Varolan "siyasal" sorunlar, siyasal aidiyet temelinde çözülemediği için, kitlelerin tepkileri de kültürel alanda şekillenmeye başlamıştır (Üstel,1996). Bu durum özellikle devletin uygulamaları ve resmi ideolojisi ile dışlanan Kürtler ve Aleviler açısından söz konusudur. İslami cemaatçilik için ise daha farklı bir dinamik söz konusu olmuştur.

İslami hareket siyasallaştıkça devlet denetiminden çıkmış ve milli birliği tehdit eden bir güç haline gelmiştir. Devletin içsel birliğinin bozulması bu eğilimi arttırmış, İslami hareketle devletin bazı aygıtları arasındaki çatışmanın yoğunlaşması sonucunu doğurmuştur. Kısaca neo-liberal yönetimin toplumu bütünleştirme projesi, tam tersine toplumu bölme işine yaramıştır. Türkiye örneğinde neo-liberalizmin tamamlayıcısı olan otoriter yönetim anlayışı da aynı etkide bulunmuştur. “Devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğü” şiarına bağlılık amacıyla yapılan uygulamalar ciddi bir milli bölünme ve kimlik bunalımı yaşanmasına neden olmuştur. Bütün bu parçalanmanın, kimlik bunalımlarının ve bunların hem nedeni, hem sonucu olarak görülebilecek olan devletin meşruiyet sorunun iki temel örneği, siyasal İslam ve Kürt hareketi olmuştur. Bu nedenle 1980’den itibaren Türkiye’nin siyasal gündemini meşgul eden bu iki alanı biraz daha ayrıntılı olarak değerlendirmek zorunludur.

3.3.) Yeni Toplumsal Çatışmanın Öznesi: Siyasal İslam

1970’lerin sonundan itibaren bir hareket olarak gelişmeye başlayan siyasal islam, radikal sol ve ülkücü harekete benzer şekilde, 1980 darbesini hazırlayan bunalım şartlarından mustarip olan büyük şehirlerin gecekondu mahallelerinden beslenmiştir (Keyder, 1989). Radikal sol ve ülkücü hareket arasındaki çatışmalar başta sol olmak üzere bu iki hareketin askeri yönetim sırasında büyük bir darbe yemesi sonucunu doğururken, siyasal İslam tam tersine bu dönemle birlikte yükselişini arttırmıştır.

Bu yükselişin ilk nedeni bunalımın yarattığı etkilerden cemaat bağlarına sarılarak kurtulmayı amaçlayan savunmacı tepkinin varlığıdır. 1960’ların modernleşmeyi temel almış kalkınma stratejisine uyum sağlayamayan[45], büyük şehirlerde yaşayan ama şehirleşmemiş olan kitle için islami kurallara göre yaşanan “ahlaklı bir hayat” vaadi kurtarıcı olarak görülmüştür (Taylan, 1984). Bu eğilim 1980 sonrasında da liberalleşmenin olumsuz etkilerine karşı artarak sürecektir. İkinci neden ise askeri yönetimin sol harekete karşı islami hareketi desteklenecek bir güç olarak

[45] Modernleştirmeyi umduğu cemaatlerin kendi devri sona erdikten sonraki dönemin baş aktörlerinden biri olması, “ulusal kalkınma” modelinin en temel başarısızlıklarından biri olarak görülmelidir.

görmesidir. Radikal sol şiddetli bir biçimde bastırıldığı halde subaylar, sivil rejime geri dönüldüğünde devrimci sol hareketlerin yeniden canlanacağı tedirginliğini yaşamışlardır. Bu nedenle potansiyel toplumsal memnuniyetsizliği içerecek sol harekete alternatif başka bir kanala ihtiyaç duyulmuştur. Ülkücü hareketin 1980 öncesindeki toplumsal çatışmanın taraflarından biri olması ve burjuvazi içinden destek bulamamış olması bu hareketin desteklenmesi önünde bir engel oluşturmuştur. Dolayısıyla askeri yönetimin elinde sadece siyasal islam kalmıştır. Bununla birlikte milli birliği din üzerinden yeniden kurmak da daha uygun görülmüştür. Askeri yönetim sırasında, K. Evren'in konuşmalarındaki[46] islami motif ve imalar dışında siyasal islamın desteklenmesi açık bir politika olmamakla birlikte[47], devletin sınırları dışındaki İslami toplumsal güç, uzun vadede "devletin içindeki" muhafazakar güçlerin güvenliği için faal hale getirilmiştir. Bu eğilim neo-liberal/muhafazakar ANAP iktidarı döneminde ise iyice pekişmiştir. Sonuçta, darbe sonrasında toplumdaki tek "örgütlü" politik güç olarak siyasal islam kalmış; bu da cemaatçi toplum yapılanmasının temel nedenlerinde biri olmuştur.

ANAP dönemi islami hareketi iki biçimde beslemiştir. Bir kere Türk-İslam sentezi bir ideoloji olarak etnik, mezhepsel ve kültürel olarak kutuplaşmış toplumun organik ve kültürel birliğini sağlamak amacıyla kullanılmıştır. Bunun yanı sıra toplumdaki çözülme ve bireycilik anlayışına dayalı piyasanın yarattığı "dejenerasyon" da islami harekete yönelimi arttırmıştır. Neo-liberalizmin, yasal ve ahlaki sınırları ortadan kaldıran, bireyi çıkarları ve zevklerine ulaşmak uğruna özgürleştiren ve bu anlamda gelenekleri yok eden özellikleri islami hareketin adaletsizlik, eşitsizlik ve ahlaksızlığa karşı güçlü bir seferberlik yaratmasına yardımcı olmuştur (Göle, 1998).

---

[46] Bkz: Erbil Tuşalp, **Eylül İmparatorluğu**, Bilgi Yayınevi, İstanbul, 1988

[47] Bununla birlikte askeri yönetimin birçok etkinliği siyasal İslamın desteklenmesinin bilinçli bir tercih olduğunu da göstermektedir. Tanör'ün ifadesiyle (1995:100) *"Yurt dışındaki din personelinin aylıklarının Suudi Arabistan'ın şeriatçı Rabıta örgütü tarafından ödenmesinin kabulü, din eğitimini ilk ve orta öğretimde zorunlu hale gelmesi, K. Evren'in dinsel kaynaklara dayalı konuşmaları, Doğu illerinde halka özellikle PKK ayrılıkçılığına karşı kullanılmak amacıyla dinsel metinler ve mesajlar verilmesi"* gibi uygulamalar bunun örnekleridir.

Ayrıca siyasal islam, ülkücü hareketin tersine, kapitalizmi ve burjuva sınıfının çıkarlarını tehdit eden özellikler içermemektedir (Keyder, 1989). Bu nedenle burjuvaziden gelen büyük bir engelle de karşılaşmamıştır. Daha önce de ifade edildiği gibi İslamiyet zenginleşmeyi, dolayısıyla tüketmekten çok üretmeyi ve büyümeyi hedefler. Ülkücü hareketle kıyaslandığında, burjuvazi açısından en olumlu tarafı ise, "cihat" anlayışının bir uzantısı olarak dışa açılmayı gerekli görmesidir. Dolayısıyla burjuva sınıfı ile yeni burjuvalaşan islami sermaye arasındaki tek çatışma geleneksel / modern ikiliği ile ifade edilebilecek kültürel bir çatışmadır (Öngen, 2002). Ancak islami sermaye güçlendikçe ve buna paralel olarak islami hareket siyasallaşıp radikalleştikçe[48] bu çatışma derinleşmiştir. Devletin parsellenmesi sürecinde çatışmanın odakları çeşitlenmiş ve belirginleşmiştir. Bazı devlet aygıt ve kurumları islami güçlerle eklemlenirken, bazıları da laik Kemalist kesimlerin yoğunlaştığı yerler olmuştur. Siyasal islamın dengeleyici bir güç olarak ortaya çıkmasının olanaklarını hazırlayan ordu, bu kurumların başında gelmektedir. Kısacası sistemin sol karşısında besleyip büyüttüğü köktendinci hareketler on yıl içinde, sisteme yönelik bir tehdit olarak algılanmaya başlamıştır. Siyasal islamın partileri aracılığıyla iktidara ortak olması bu tehdidi daha da şiddetlendirmiştir.

Siyasal islam hareketinin ve "islami sermaye"nin temsilcisi olan Refah Partisi'nin iktidara geliyor olduğunun ilk esaslı göstergesi 1994 yerel seçimlerinde aldığı oy oranıdır.[49] 1970'lerin sonlarından itibaren "dini"[50] söylemin devlet kurumlarında giderek artan egemenliği halka çoğunlukla dolaylı yoldan ulaşma imkanını vermektedir. Oysa yerel yönetimlere hakim olunması halka götürülen hizmetler

[48] İslami hareketin 1990'ın başından itibaren suikastlere ve şiddet eylemlerine başvurmaya başlaması radikalleşmenin boyutlarını göstermektedir. İslami örgütlerin üstlendiği Muammer Aksoy, Çetin Emeç, Turan Dursun, Bahriye Üçok ve Uğur Mumcu cinayetlerinin ardından 2 Temmuz 1993'te Sivas'ta 37 kişinin yakılarak öldürülmesi ile radikal İslam en uç noktasına ulaşmıştır. Kitlesel bir "katliam" eylemi olarak nitelendirilebilecek Madımak Oteli olayı suikast eylemlerinden ayrı değerlendirilmelidir. Bu olay, radikal İslamın içinde barındırdığı kitleselleşme ve tehdit unsurlarını gösteren çarpıcı ve trajik bir örnektir.

[49] DYP'nin birinci, ANAP'ın ikinci parti olduğu seçimlerde RP yüzde 19 oy oranı ile üçüncü parti olmuştur. Bu üç partinin toplam oy oranı yüzde 52'dir.

[50] Bu kavram İslamiyeti değil bir mezhep olarak Sünniliği içermektedir.

yoluyla doğrudan ilişki kurmayı kolaylaştırmıştır. Özellikle büyük şehirlerde ve büyük şehirlerin varoşlarında sağladığı başarı Refah Partisi'nin devlet iktidarını ele geçirmesindeki en önemli etkendir. Sol ve sosyal demokrat partilerin "kaleleri" olan büyük şehirler hızla Refah Partisi'nin oy merkezleri halini almıştır. Bu arada 1991'de kabul edilen Terörle Mücadele Yasası ile TCK'daki düşünce suçlarını düzenleyen 141, 142 ve 163. maddelerin yürürlükten kaldırılması yanında dini esaslara dayalı dernek kurma yasağının kaldırılması da (kamu görevlilerinin büyük bölümü gibi bazı kesimler için bu yasak devam etmiştir) Refah Partisi'nin toplum kesimleriyle organik bağlar kurmasını kolaylaştırmıştır.

Bütün bu gelişmelerin sonucunda Refah Partisi 1995 genel seçimleriyle iktidarı ele geçirmiş[51] ve böylece islami hareket devlet yönetimine gelmiştir. Bir genel seçimden ilk kez birinci parti olarak çıkmak İslami hareket için büyük bir "zafer"dir. Bu aynı zamanda 1980'lerden beri hedeflenen Türk-İslam sentezi temelli neo-liberal toplumsal dönüşümün gerçekleştirildiğinin de bir göstergesidir. Çünkü RP'nin temsil ettiği değerler tam da neo-liberalizmin yerleştirmeye çalıştığı değerlerdir: Devlete karşı bireyin, kamusal alana karşı özel alanın öne çıkarılması, kimliklerin ve toplumsal bağların cemaatler üzerinden kurulması, devletin iktidarını parçalayan mikro güç odaklarının yayılması gibi.

Dolayısıyla siyasal islamın yükselişiyle devletin ve toplumun parçalanması karşılıklı olarak birbirini besleyen süreçler olmuştur. Neo-liberalizmle büyük bir uyum içinde "çalışan" siyasal İslam, ulusal devletin çözülmesi ve sosyal devlet niteliğini yitirmesi ile oluşan bütün boşlukları doldurmuştur. Tarikat ve cemaatler, neo-liberalizmin yarattığı eşitsizlikleri, kurdukları yaygın dayanışma ağlarıyla gidermeye çalışmışlardır. Bu bağlamda en önemli alan, eğitim olmuştur. Eğitim, klasik ideolojik aygıt olma işlevi yanında, yoksul kitleleri "davaya" kazanmak için çok önemli bir araçtır. Bundan daha önemlisi, yetişmiş kadroların devlet içine

---

[51] RP yüzde 21 oy oranı ile birinci parti olurken, ANAP yüzde 20, DYP yüzde 19 ile takip etmiştir. Toplam oy oranı yüzde 60'a yükselmiştir.

sızmasını kolaylaştırmaktadır.[52] Sayıları sürekli artan özel okul ve dershanelerin yanında, yoksul öğrencilere karşılıksız burslar verilmesi, özellikle büyük şehirlerde yurtlar, aşevleri açılması gibi hizmetler bu amaca yöneliktir. Siyasal İslam, devlet içinde kadrolarıyla güç kazanmaya başladıkça devletin tarikat ve cemaatlerle organik bağları daha da artmıştır.[53] Bunun sonucunda devletin kendisi yasal, nesnel ve bürokratik bağlar yerine cemaatçi bağlarla örülmüş hale gelmiştir (Birtek ve Toprak, 1994).

Siyasal islamın devletle bu bütünleşmesi toplumla kurduğu ilişkide de belirleyici olmuştur. Bir yandan devletin imkanları kitleleri İslami harekete çekebilmek için seferber edilirken, diğer yandan devlet ve toplum arasındaki ilişkilerin muğlaklaşması siyasal islamın iktidarı ve yaygınlaşması için sınırsız bir alana sahip olması sonucunu doğurmuştur. Çeşitli alanlarda faaliyet gösteren dernekleri ve vakıflarıyla da sivil toplum içinde örgütlenen siyasal islam, kamusal alanda önemli bir dönüşüm gerçekleştirmektedir. Modern toplumdan cemaatçi topluma doğru olan bu dönüşümün esas öznesi kadınlardır. Siyasal islam geleneksel islam anlayışında bir değişim yaratmış ve kadın örgütlenmesinin önemini keşfetmiştir. Kadın erkek hiyerarşisini yıkmamakla birlikte kadınların kamusal alana çıkmalarını teşvik eden siyasal islamın bu yaklaşımı ironik bir biçimde oldukça moderndir. Kısaca siyasal İslam modern toplumu "geriye doğru" dönüştürmek için, modern toplum modellerinin izinden gitmekte ve kadını dönüşümün öznesi olarak kurgulamaktadır. Siyasal islam ve laik Kemalist kesim arasında olabilecek birçok çatışma yerine, neredeyse tüm tartışmanın "türban" sorunu etrafında dönmesi başka türlü değerlendirilemez.

Nitekim Refah Partisi iktidarının sonunu getiren de, özellikle "başörtüsü sorunu" ile simgeleşen şeriat tartışmaları nedeniyle yaşanan toplumsal çatışmalar olmuştur. Toplumsal çatışmada bir kez daha taraf olan ve ağırlığını koyan Ordu'nun

[52] İslami hareketin bu amaçla çok bilinçli bir biçimde hareket ettiği gözden kaçmamalıdır. Örneğin 1990'lar boyunca İmam Hatip Lisesi mezunları Siyasal Bilgiler Fakültesi'nde, yoğun olarak İçişleri'ne bürokrat yetiştiren Kamu Yönetimi Bölümü'nü, Dışişleri'ne girme ihtimalinin zorluğu nedeniyle Uluslararası İlişkiler Bölümü'ne tercih etmişlerdir.

[53] Devlet – tarikatlar ilişkisi için bkz: Ruşen Çakır, **Ayet ve Slogan**, Metis Yayınları, İstanbul, 1990

“himayeciliği”, “Postmodern darbe” ya da “kapalı darbe” olarak adlandırılan 28 Şubat (1997) müdahalesinden sonra, açık bir devlet politikasına dönüşmüştür (Öngen, 2002). Bu dönem otoriterliğin yeniden ön plana çıktığı, ancak bu sefer 1980’den çok daha açık bir biçimde milliyetçi ve şovenist bir yapıya büründüğü bir dönem olmuştur. 1999 genel seçimlerinin sonuçları milliyetçiliğin yeniden “yükselen bir değer” olarak siyaset sahnesine çıktığının ispatıdır.[54] Siyasal islamın sınırları zorlayan yükselişine karşı, Ordu’nun otoriter müdahalesinin yanında “Atatürk milliyetçiliği”nin araçlaştırılmasının başarıya ulaştığını bu seçimler göstermiştir. Kapatılan Refah Partisi’nin ardından kurulan Fazilet Partisi –ki kısa süre içinde o da kapatılmıştır- oy kaybederek üçüncü parti olmuştur. Bütün bu gelişmeler, devlet ve İslami hareket arasındaki tarihsel olarak çift söylemli ilişkinin varlığını göstermektedir. Bir yandan resmi söylem düzeyinde kamudan dışlanan İslami hareket, aynı zamanda çeşitli ilişki modelleri ile yedeğe alınmaktadır. 1980’ler boyunca neo-liberal politikalara bağlı yeni bir devlet yapılanmasına hizmet eden Türk-İslam sentezcileri, 1990’larda yerini Kürt milliyetçiliğine karşı bir güç olarak ileri sürülen farklı tip örgüt ve gruplara bırakmıştır. 1990’ların sonunda bir tehdit olarak görülmeye başlanınca, bu kez de “sivil toplumcu ve devlet geleneğine saygılı” Fethullah Hoca Cemaati öne çıkmıştır. AKP’nin, RP ile kıyaslanınca çok güçlü ve daha akıllı iktidarının ardından devlet ve siyasal İslam arasındaki ilişkilerin ve bunun topluma yansımasının nasıl olacağı incelenmeye değer bir konu olacaktır.

3.4.) Bir Başka Çatışma Mevzii: Kürt Hareketi

1990’lar toplumsal gerilimin sadece İslami hareketten kaynaklandığı yıllar değildir. Kürt hareketi de 1980’lerin ortasından itibaren yükselmeye başlamış ve 1990’lar boyunca varlığını her düzeyde (yurt içi ve yurt dışında eylem ve silahlı mücadeleyle, mecliste milletvekilleriyle, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesinde

[54] Seçim sonrası kurulan koalisyon hükümetinin iki ortağı DSP ve MHP, “sol” ve sağ milliyetçilik anlayışı ile ilk iki parti olmayı başarmış, HADEP de Kürt milliyetçiliği üzerinden önemli bir oy artışı yaşamıştır. Ayrıntılı bir seçim değerlendirmesi için bkz: F. Alpkaya, *“Seçim Sonuçları Üzerine Bazı Sonuç ve Öngörüler”*, **Birikim 122**, Haziran 1999

davalarıyla, Kürt dili ve kültürünü yaymak isteyen yayınları ve sanatçılarıyla) güçlü biçimde hissettirmiştir.

1970'lerden itibaren Kürt hareketi bir ulusal kurtuluş hareketi olarak biçimlenmiştir. Temelleri 1970 öncesinde Devrimci Doğu Kültür Ocakları'nda atılan, kültürel ve demokratik bir mücadele anlayışıyla başlayan Kürt hareketi, Ocakların 12 Mart döneminde kapatılmasıyla illegal bir yola kaymıştır (Çakır, 2004). Hareketi, öncüllerinden ayıran ilk kırılma da, 12 Mart'ı izleyen dönemde açılan davalarda Kürtler'in, kendi kimlik, dil ve kültürlerini öne çıkaran bir savunma yapmaları olmuştur. Türkiye Devleti'nin tüm kurumları tarafından devletin bütünlüğüne yönelik ciddi bir tehdit olarak algılanması Kürt hareketinin Türkiye solundan ayrılmasının da önünü açmıştır. Örneğin, kuruluşundan itibaren TİP'in içinde kendi kimlikleriyle yer alan Kürtler, bu nedenle partiye kapatma davası açılması ve parti yönetiminin önceden savunmuş olduğu Kürt halkına yönelik haklar tanınması fikrine sahip çıkmaması üzerine, Türkiye solu ile aralarına mesafe koyarak kendi partilerini kurma çabasına girişmişlerdir. Bu süreçte "Burjuva milliyetçisi" olarak tanımlanan bazı örgütler[55] de bulunmakla birlikte hareketin temelini oluşturan ve Kürt halkının yoğun olarak desteklediği partiler daha çok sosyalist partiler olmuştur.[56] Sol harekette olduğu gibi 1970'lerin ortalarından itibaren toparlanan bu örgütler ulusal mücadeleye eklemlenecek "sömürgecilik" tezini geliştirmişlerdir. Bu teze göre "Kürdistan" Türkiye'nin sömürgesi olarak görülmekte ve bölgenin ve insanlarının siyasal, toplumsal ve ekonomik ilişkileri buradan hareketle anlamlandırılmaktadır. Bu tez doğrultusunda Türkiye'nin yanı sıra bölgedeki feodal unsurlar da hedef alınmıştır. Ancak sömürge

[55] 1965'te Urfa Milletvekili Faik Bucak ve Sait Elçi tarafından kurulan Türkiye Kürdistanı Demokrat Partisi bunlardan en önmelisidir.

[56] Hareketin iki büyük partisi 1974'te kurulan Türkiye Kürdistanı Sosyalist Partisi (TKSP) ve 1979'da kurulan Kürdistan İşçi Partisi (PKK)dir. Kurucuları TİP'in içinde de yeralmış olan TKSP, Devrimci Halk Kültür Derneği adlı yasal gençlik örgütleri aracılığıyla görüşlerini yaymıştır. PKK'nin temelleri ise Ankara Yüksek Öğrenim Derneği'ndeki Kürtler tarafından atılmıştır. İki örgüt arasındaki fark silahlı mücadeleye bakışlarından kaynaklanmaktadır. TKSP, PKK'yı "kör terörizm"le suçlayarak reddetmiştir. PKK da bu partiye reformist suçlaması yöneltmiştir. Darbeden sonra faaliyetlerini yurtdışında sürdüren TDKP ile PKK arasındaki çekişme bundan sonra da devam etmiştir. Bkz: **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi**, "Kürt Sosyalist Hareketi" Başlığı, cilt:7. Ayrıca PKK hakkında bkz: İsmer İmset, **PKK, Ayrılıkçı Şiddetin 20 Yılı (1973-1992)**, Turkish Daily News Yayınları, 1993.

tezi bir iki örgüt dışında (ki bunlardan biri daha sonra ÖDP'nin içinde yer alacak olan Kurtuluş çevresidir) Türkiye sol örgütleri tarafından reddedilmiştir. Bu anlaşmazlık Kürt örgütleriyle Türkiye sol hareketinin arasındaki ayrımı daha da kemikleştirmiştir.

12 Eylül darbesi, Türkiye soluyla birlikte Kürt hareketini de bastırmıştır. Yine de bu tarihte henüz yeteri kadar "güçlenmemiş" olan Kürt mücadelesi sol hareketlere kıyasla daha az zarar görmüştür. Kürt hareketinin, soldan çok daha önce toparlanmayı başarıp 1980'lerin ilk toplumsal "başkaldırısı" olarak ortaya çıkması bunu göstermektedir. 1978 tarihinde "Kürt Yurtseverleri" adı altında başlayan, ardından Kürdistan İşçi Partisi (PKK) adını alan hareket, sonraki on – on beş yılda Kürt mücadelesinin belirleyicisi olmuştur. Askeri darbenin ve bunu izleyen otoriter yönetimin de etkisiyle kurtuluş hareketini silahlı mücadeleyle veren PKK, devletin korunmacı refleksinin ve buna bağlı olarak baskıcı uygulamalarının artmasına yol açmıştır. Sonuç olarak Türkiye toplumu bu süreyi yüksek yoğunluklu bir çatışma ortamında geçirmiştir. Her ne kadar Kürt ve Türk halkları arasında ciddi gerilimlere neden olmuş olsa da, bu çatışmanın tarafları PKK hareketi ve devletin kendisi olduğu söylenmelidir. Bununla birlikte, özellikle Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinde bir iç savaşa dönüşen çatışma ile küçük bir azınlık[57] dışında Türk toplumunun genelinin Kürt hareketine karşı olduğu da ifade edilmelidir.

Kürt halkının büyük çoğunluğunun desteğini alan PKK hareketi yanında, Kürt aydın ve siyasetçileri de silahlı mücadeleden uzak duran bir siyasal mücadele vermişlerdir. 1990 yılında kurulan HEP 1991 genel seçimlerine katılmak için gerekli koşulları yerine getiremediği için SHP ile kurulan ittifak sonucu HEP kökenli adaylar da meclise girebilmiştir. Bu milletvekillerinin (medyadaki

[57] Bu azınlığı sol/sosyalist grupların bir kısmı ile Erdoğan ve Üstüner'in tanımlamasıyla "post-politik söylem" taraftarları oluşturmaktadır. Erdoğan ve Üstüner'e (2002) göre neo-liberalizm ("ikinci cumhuriyetçilik"), post-liberalist (Yeni Yüzyıl ve Radikal gazetesi söylemi) ve sivil İslamcılık ("Medine sözleşmesi" savunuculuğu) farklı biçimlerde devletçilik karşıtı, totaliterlik karşıtı ve çoğulculuk taraftarıdırlar. Hepsi, kültürler, kimlikler ve toplumsal bloklar arasındaki antagonist ilişkileri önlemek gerektiğini ileri sürerler. Devletin meşruiyet, totaliter ya da irrasyonel iktidar isteğini bırakmayı gerektirir. Kürt hareketine karşı olmamakla kastedilen çatışmanın Kürtlere haklarının tanınmasını içeren siyasal bir çözümle sonuçlandırılmasıdır.

tanımlanmalarıyla "Leyla Zana ve arkadaşları"nın) and içme sırasında Kürtçe'yi tercih etmeleri ve anayasa baskısı altında yemin ettiklerini ifade etmeleri Kürt hareketi içinde tartışmalara yol açmış, hareketin siyasallaşmasına yönelik bir darbe olarak bile yorumlanmıştır (a.g.e. 130). Türkiye Devleti ve Türk toplumu ise, milletvekillerinin bu davranışlarının ardından, Kürt hareketine karşı tepkilerini meşrulaştırma fırsatı bulmuşlardır. Karşı tepkilerden SHP de nasibini almıştır.

Kürt mücadelesini siyasal zeminde sürdürmeyi amaçlayan siyasal partilerin ortak kaderi "kapatılma"dır. HEP 1993'te kapatılmadan hemen önce kurulan DEP'in ömrü daha da kısa olmuştur. Yine aynı biçimde, bu parti kapatılmadan önce 1994 yılının Mayıs ayında kurulan HADEP en uzun ömürlü parti olduğu gibi önemli seçim başarılarına da imza atmıştır. Genel seçimlerde ülke barajını hiçbir Kürt siyasal partisi aşmayı başaramamışsa da HADEP ve halefi DEHAP yerel seçimlerde özellikle Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinde seçim başarıları kazanmıştır. Özellikle PKK'nin silahlı mücadelesinin durdurulmasının ardından, siyasal mücadeleye daha çok önem verilmeye başlamış ve genel olarak hareketin söylemi de karşıtlıklara değil uzlaşma gereğine vurgu yapan bir demokrasi söylemine kaymıştır.

Kürt hareketini gelişimini ortaya çıkaran en belirleyici unsur, söyleminde meydana gelen değişimdir. Bu izlenerek hareketin değişen koşullara ve uluslararası dengelere uyum sağlama çabası da gözlenebilir. Kürt sorununun taşıdığı uluslararası ya da ulusal sınırlar ötesi nitelik, bu çabayı daha da önemli kılmaktadır. Elbette madalyonun öbür yüzünde bu durum, Kürt sorununu Türkiye Devleti için daha karmaşık bir hale getirmektedir. "Gelişmiş" ülkelerin müdahaleleri bir yana, "Kürdistan bölgesi"ni paylaşan ülkelerin kendi içlerinde yaşadığı sorunlar diğerlerini de doğrudan etkilemektedir. Özellikle ABD'nin Irak'a yaptığı her müdahale Kuzey Irak sorununu yeniden canlandırmakta, hem Kürt halkı hem de Türkiye ve İran için soruna yeni boyutlar katmaktadır. Çok yakın bir tarihte gerçekleştiği için henüz sağlıklı bir değerlendirme yapmak mümkün olmamakla birlikte, ABD'nin Irak'a son müdahalesi ile Saddam rejiminin devrilmesinin

ardından Kuzay Irak'ta bir Kürt Devleti kurma ihtimalinin etkilerinden söz etmek gerekir. Türkiye Devleti "bölünmez bütünlüğü"nün bölünme ihtimali karşısında bölgeye yönelik hassasiyetlerini arttırmışken, Kürt halkının bir bölümü kendi ülkesine kavuşma hayalleri kurmaktadır. Bundan da ötesi bu durum, Kürt hareketi için Türkiye'deki şartların düzeltilmesine yönelik bir pazarlık unsuru haline gelmektedir (a.g.e. 139).

Kürt hareketinin değişen söylemine geri dönülürse... Hareket ilk kitleselleştiğinde sosyalist değerlerin başat olduğu bir söyleme sahip olmuştur. Ancak bu söylem içinde her zaman kültürel vurguları barındırmış ve milliyetçilik ile eklemlenmiştir. Yukarıda belirtildiği gibi, Üçüncü Dünyacı sosyalizm anlayışına paralel biçimde sömürgecilik tezinin geliştirilmesinin nedeni bu milliyetçi eklemlenmedir. Aslında milliyetçilik Kürt hareketinin her döneminde söyleminin temel unsuru olmuştur. Ancak eklemlendiği diğer elemanlara bağlı olarak içeriği değişmektedir. Nitekim 1980 sonlarından itibaren azınlık milliyetçiliğinin "genel ve amorf bir demokrasi" kavramıyla eklemlendiği bir söylem kullanılmıştır (Yeğen, 2002). Bu da kısa bir süre içinde etnik ve kültürel farklılıklara dayanan bir "haklar" söylemine dönüşmüştür. Özellikle siyasal mücadeleye ağırlık verildiği 1990 ortalarından itibaren (1999'da A. Öcalan'ın yakalanması bu durumu daha da güçlendirmiştir.) mücadelenin odağını başta anadilde eğitim ve yayın hakkı olmak üzere kültürel haklar oluşturmuştur. Bu söylem değişikliği Kürt hareketinin "Yeni Dünya Düzeni"ne uyum sağladığının göstergesidir. Siyasal İslamla karşılaştırıldığında kenarda kalan Kürt hareketinin neo-liberalizmle bütünleştiğini söylemek zordur. Daha çok neo-liberalizm, tüm dezavantajlı sınıf ve kesimlere yaptığını Kürt halkına da yapmış, onları ucuz işgücü olarak kullanmış ya da yok saymıştır. Ama neo-liberalizmin tahrip ettiği siyasal alana çıkardığı yeni özne konumları, Kürt kimliğine uymaktadır. Yine de hareketin, neo-liberal anlayıştan çok "küreselleşme" sürecinin gelişmelerinden etkilendiği, yeni dönemin siyasal çatışmalarının temeli olan dinsel ve etnik azınlıkların kültürel hakları mücadelesinin bir parçası haline geldiğini söylemek gerekir. DEP Eski Genel Başkanı Ahmet Türk'ün sözleri bu gerçeği göstermektedir. Türk, *"kimlikle, kültürle ilgili demokratik adımlar atıldığı zaman*

Türkiye'de Kürt sorunu diye bir sorun kalmaz." diyerek Kürt hareketinin yeni mücadele çizgisini ifade etmektedir (aktaran Çakır, 2004).

Kürt hareketindeki söylemsel değişim, Devlet'in müdahale biçimleriyle de uyumludur. Devlet'in Kürt hareketine karşı takındığı tavır, Kürtlerin bir etnik grup olarak varlığının inkarı ile başlamış, hareket güçlendikçe "bölücü terör" olarak nitelendirilmesi ve iç tehdit olarak algılanması ile devam etmiştir. Türkiye "demokrasisi" farklı etnik ve kültürel kimlikten geldiğini ileri sürenlerin yasal örgütlenmelerini sağlayarak siyasal sisteme uyumlarını kolaylaştıracak bir zihniyet ve yapılanmaya sahip olmadığı için Kürt hareketi de böyle bir hakka sahip olamamıştır. Tersine silahlı mücadele ile bağlantısı olmayıp siyasal haklar elde etmeye çalışan partiler kapatılma durumuyla karşı karşıya kalmışlardır. Ayrıca Terörle Mücadele Yasası ile düşünce suçları kaldırılmış olmakla birlikte "bölücü propaganda" kavramsallaştırılmasıyla bir anlamda Kürt hareketine "özel" (ama elbette "ezeli bölücü" sol hareketi de içine alan bir biçimde) yeni bir düşünce suçu kategorisi yaratılmıştır. Bunun yanında 1980'den sonra devletin temel özelliklerinden biri olan devlet dışı güçlerle kurulan organik bağlar, Kürt hareketine karşı yoğunlukla kullanılmıştır.

1990'lara gelindiğinde savaşın yarattığı "bölgesel" sorunlar daha büyük toplumsal sorunlar doğurmaya başlamıştır. Savaş fiilen sona erdikten sonra da kalıcı etkileri belirleyici olmaya devam etmiştir. Bölgeden batıya ve büyük şehirlere göç, kapitalist ekonomi tarafından içerilemeyen bu kesimlerin taşıdıkları sınıf-altı pozisyon dolayısıyla tam bir dışlanma ve depolitizasyon yaşamalarına neden olmuştur. Bu durumun bir sonucu bu kitlelerin kolaylıkla manipüle edilebilmeleri ve radikalleşebilmeleridir. Kürt hareketi açısından böyle bir gelişme, hareketin bölgesellikten kurtulması ve aynı zamanda sınıfsal eklemlenmelere de açılmasıyla toplumsal bir muhalefete dönüşebilmesi olasılığına yol açmıştır. Ancak bu kitlenin aynı zamanda, tıpkı 1970'lerin sonunda olduğu gibi, tüm radikal hareketler için, özellikle siyasal İslam için, bir potansiyel oluşturması da söz konusudur. Burada

belirleyici olan Kürt hareketinin, özellikle siyasal partileri aracılığıyla kitlelere ulaşma gücü olacaktır.

Ancak, Kürt bölgesinde yüksek oy oranlarına sahip olan partilerin ülke genelinde barajı aşamamaları büyük şehirlerdeki Kürt nüfusa ulaşamadıklarını göstermektedir. Bu başarısızlık sadece örgüt yapılarının fiili yetersizliğinden değil, partilerin söylemlerinin yetersizliğinden de kaynaklanmaktadır. Büyük şehirlerde giderek artan kent yoksullarının çoğunluğunu Kürtler oluşturmaktadır. Bu kitlenin öncelikli sorununun Kürtçe eğitim görmek değil karnını doyurmak olduğunu tahmin etmek zor değildir. Dolayısıyla son dönemde Kürt hareketinin dayandığı azınlık milliyetçiliğine bağlı haklar söylemi bu kitlenin ihtiyaçlarını karşılamamaktadır. Hareketin söylemini yoksulluk unsuruyla eklemlemesi, hatta küreselleşme ekseninden daha sol bir hatta kayması zorunlu gözükmektedir. Zira Kürt halkının gözünde bu partilerin alternatifi "islamcı" partilerdir. Kürt illerinde bile ikinci ve bazen birinci parti olarak çıkan "islamcı" partiler, büyük şehirlerde Türk ya da Kürt fark etmeksizin yoksul kitlelere ulaşmakta çok daha başarılıdır. Nitekim son iki seçimin, 2002 genel ve 2004 yerel seçimlerinin sonuçları bunu göstermektedir. Bu seçimlerde DEHAP, haklar söylemini genişleten daha kapsamlı bir programla ortaya çıkmıştır. Bunda, DEHAP'ın bazı sol / sosyalist partilerle ittifak yapmış olmasının da etkisi vardır. Yine de seçim sonuçları beklenen hedefe ulaşılamadığını göstermektedir.[58] Ve DEHAP'ın alamadığı oylar, AKP'nin iktidarını açık arayla elde etmesinde rol oynamıştır. Bu yüzden Kürt partilerinin söylemlerini geliştirmesi ve alternatif programlar oluşturması sadece Kürt halkının geleceğini değil, Türk halkının ve sol partilerin geleceğini de etkileyecektir.

[58] 1999 genel seçimlerinde HADEP tek başına yüzde 4,75 oy alırken, EMEP ve SDP ile ittifak halinde 2002 seçimlerine giren DEHAP oy oranını iki puan bile yükseltememiş, yüzde 6,2 oy almıştır. 2004 yerel seçimlerinde ise tam bir başarısızlık söz konusudur. Sol İttifak adı altında, SHP, EMEP, ÖDP, SDP ve Özgür Parti ile kurulan ittifak yüzde 4,8 oy almıştır. Ancak yerel seçimlerin dinamiğinin genel seçimden farklı olduğu unutulmamalıdır.

4.) TÜRKİYE'NİN YENİ DÜZENİ İÇİNDE SOSYALİST HAREKETLER VE İŞÇİ SINIFI HAREKETİ

12 Eylül darbesini izleyen dönemde, siyasal ve toplumsal alanda meydana gelen köklü dönüşümlerin en olumsuz etkileri Türkiye'nin sol / sosyalist hareketlerinde görülmüştür. Darbenin sol örgütlere yönelik şiddet içeren baskıcı uygulamaları kadar, belki de ondan daha fazla, neo-liberal anlayışın neden olduğu siyasal ve kültürel değişimler sol düşünce ve hareketlerin gelişiminin önüne büyük engeller koymuştur. 1960'lardan itibaren giderek yaygınlaşan bir toplumsal güç olarak legal – illegal partileri ve örgütleriyle siyasal alanda yer almaya başlayan sol hareketler, 1970'in ikinci yarısından itibaren yaşanan temel toplumsal çatışmanın taraflarından biridir. 12 Eylül darbesinin önceki döneme damgasını vuran tüm kurum, örgüt ve öznelere yönelik "yıkıcı" tavrından söz edilirken, ilk sıra sol hareketlere verilmelidir. Bu "öncelik" sadece askeri yönetimin hizmet ettiği neo-liberal anlayışın bir gereği değil, aynı zamanda Türkiye yönetim tarihinde bulunan anti-komünist anlayışını (komünizm fobisi demek de yanlış olmayacaktır) bir sonucudur. Nitekim komünistler devletin, tarihsel olarak, sürekli denetim altında tutmaya büyük özen gösterdiği üç toplumsal grubun başında gelmektedir. Diğer ikisi Kürtler ve İslamcılardır (Seyfi Öngider'den aktaran Cinemre-Çakır, 1991). Bu iki grup, yukarıda ifade edilmeye çalışıldığı gibi, 1980 sonrasının temel toplumsal çatışmaları haline gelmiştir. Daha da önemlisi bir biçimde değişen düzene "uyum" sağlamışlardır. Sol hareketler ise, bu üçlü arasında kendi öznelerini için alternatif üretemeyen bu nedenle de sürekli güç kaybeden tek harekettir.

Sonraki bölümlerde, bütün bu gelişmelere sol hareketlerin verdiği tepkiler ve yeni düzen içinde "varolma" biçimleri üç sosyalist parti, TKP, EMEP ve ÖDP üzerinden incelenecektir. Bu kısımda, tezin asıl konusu olan bu incelemeye zemin hazırlaması amacıyla, sol hareketlerin 12 Eylül öncesindeki örgütlenme ve siyaset yapma biçimleri genel ve sınırlı olarak değerlendirilecektir. Bunun yanında işçi sınıfının 1980 sonrasındaki durumuna da göz atılacaktır.

4.1) 1970'lerde Sosyalist Mücadele ve 12 Eylül

Ahmet İnsel (2002:27), 12 Eylül'le birlikte oluşan toplumsal değişimlerde otoriter yönetime dayalı güvenlik devleti temasının bu denli ön plana çıkabilmesini değerlendirirken, *"Türkiye toplumu en çok kendinden korkuyorsa, herhalde bir bildiği vardır."* demektedir. Bu cümle, 1970'lerin sonunda yaşanan şiddetli ve kanlı toplumsal çatışmalar nedeniyle toplumun kaybolan güven duygusunun yeniden kurulması amacı üzerinden meşruiyetini sağlayan askeri yönetime verilen halk desteğinin bir açıklamasıdır. Ordu'nun duruma el koyması bazı sol kesim ve örgütler de dahil olmak üzere toplumun geneli üzerinde büyük bir ferahlık yaratmıştır.[59] Ayrıca darbenin, çatışmanın diğer tarafı olan ülkücü hareketi de hedef alması, sol hareketin genelinde darbenin "tarafsız" olduğu inancını doğurmuştur.

Bunların yanı sıra bir noktanın daha altını çizmek gerekir. Türkiye sol hareketi ile Ordu'nun arasında tarihsel olarak çatışmacı bir ilişki bulunmamaktadır. Sol ve Ordu arasında, Kemalizm paydası üzerinden kurulan bağı yanında 1960 darbesinin "olumlu" müdahalesi ile perçinlenen bir ilişki söz konusudur (Cinemre-Çakır,1991). Özellikle Milli Demokratik Devrim (MDD) Hareketinde ortaya çıkan bu ilişki, genel olarak sol örgütleri etkilemiştir. Birçok örgüt daha 1980 yılına gelmeden olası bir "faşist darbe"den bahsettiği halde[60], 12 Eylül'ün sol örgütleri hazırlıksız yakalayabilmesinin nedenlerinden biri budur. Bir başka neden, bu denli kapsamlı bir müdahalenin beklenmemiş olmasıdır. 1971'de de bir askeri müdahale yaşamış olan sol örgütler bir kaç yıl içinde, daha da "bilenmiş" olarak ayağa kalkabilmişlerdir. 12 Eylül darbesi, tam da bu nedenle bir kez daha ayağa kalkabilmelerini engellemek için, beklenenden çok daha büyük bir güçle sol

[59] Bu konu, darbeden sonra yaşanan hesaplaşma sürecinde sol örgütler değerlendirilmiş ve "darbe yanlısı" olarak nitelendirilen örgütler - ki başta Aydınlıkçılar (TKİP) ve "eski" TKP gelmektedir- diğerleri tarafından 12 Eylül yenilgisinin önemli bir nedeni olmakla suçlanmışlardır. Özellikle TKP'nin tutumunun bağımsız hareketlerin direnişini de etkilediği düşünülmektedir (bkz: Uyan,2004; Zileli, 2002, Mısırlı-Horuş,1999).

[60] Halkın Kurtuluşu ve Devrimci Yol'un bu doğrultudaki saptamaları için bkz: **TDKP Kuruluş Kongresi Belgeleri**, yy., 1980 ve Uyan, 2004.

örgütlerin üzerine yürümüştür. Üstelik bu, sadece askeri değil, yasal ve ideolojik uzantıları olan kapsamlı bir güçtür. Daha önce de ifade edildiği gibi, bu darbeyi öncüllerinden ayıran önemli bir farkı vardır. 12 Eylül "kendisini toplumsallaştırmış"; düzenlemelerini önceki müdahaleler gibi toplumu paranteze alarak değil, tersine onu muhatap alarak yapmıştır (Çiğdem, 2002b: 44). Amaç sadece düzeni sağlamak değil, yeni bir düzeni yerleştirmek olduğu için toplumsal dönüşümü gerçekleştirmek zorunludur. Bunun yolu da önceki dönemi imkanlarından beslenen toplumsal muhalefetin en canlı ve tehditkar örneğini ortadan kaldırmaktadır.

Nitekim darbenin niteliği, sol örgütlere yönelik tutuklamalar başladıktan sonra ve özellikle verilen mahkumiyet cezalarıyla iyice açığa çıkmıştır.[61] Darbenin şiddetine, örgütlenme biçiminden kaynaklanan sorunlar da eklenince kısa bir süre içinde sol bütün gücünü yitirmiştir. Genel bir panik havasının hakim olduğu örgütler önce dış çemberdeki kitlelerini kaybetmiş, zaten militanlarını disiplin altında tutamayan merkez kadrolar da yakalandıktan sonra tamamen geri çekilmekten başka seçenek kalmamıştır. Kurulan direniş cepheleri ya da kırda sürdürülen gerilla faaliyetleri, varolan baskıcı ortam yüzünden toplumsal destek de tamamen yittiği için, dar kadroların "kişisel" kurtuluş çabaları olarak kalmıştır. Bu arada askeri yönetimin bilerek açık tuttuğu sınır kapılarından Avrupa'ya çok ciddi bir mülteci akını yaşanmış ve solun yurt içindeki damarları kurumuştur.[62] Sonuç olarak 1980'lerde sol örgüt militanları, ancak cezaevleri ve yurt dışında "rahatça" birarada bulunabilmişlerdir. Bu süreçte yapılan en önemli etkinlik, örgütlerin genel olarak Türkiye solu özel olarak da kendilerine dair yaptıkları hesaplaşmadır. Bu hesaplaşma pratiği 1990'larla birlikte başlayacak olan toparlanma ve partileşme sürecinin hazırlık aşaması olsa da, görüleceği gibi bazı olumsuz yan etkileri bugüne kadar taşınmıştır.

[61]Darbe döneminde ülke genelinde gözaltına alınanların sayısı 650.000, açılan dava sayısı 210.000, Sıkıyönetim Mahkemelerinde yargılananların sayısı 98.404'tür (Kırdemir,2004:204).

[62] Darbeye örgüt disiplini içinde direnmeye çalışan iki örgüt Türkiye İhtilalci Komünistler Birliği (TKİB) ve Devrimci Sol olmuştur.

“Yenilginin” nedenlerini ortaya çıkarmak amacıyla başlayan hesaplaşma sürecinin en temel konusu örgütlenme sorunu olmuştur. Örgütlenme sorunu sol örgütler arasındaki parçalanmışlık, kitleselleşme zaafları ve örgütlerin iç işleyişlerini de içeren uzantılara sahiptir. Bu konuda ilk söylenmesi gereken 1970’li yıllarda sol örgütlenmeleri biçimlendirenin ülkenin içinde bulunduğu siyasal koşul olduğudur. 12 Mart müdahalesinin ardından ilk yasal sosyalist parti olan TİP’in kapatılması, sendikaların ve işçi hareketinin etkisizleştirilmesi, örgütlerin önder kadrolarının yakalanıp hapsedilmesi ve asılması ile dağıtılan sol hareket, ancak 1974’teki affın ardından toparlanmaya başlamıştır. İzleyen döneme damgasını vuracak sol grupların hemen hepsi 1975-76 yıllarında kurulur. Gruplar henüz örgütlenmelerini tam olarak gerçekleştiremeden ülkücü gruplarla olan gerilimin artması ve çatışmaların başlamasıyla birçok sol örgüt militanı kendini silahlı mücadelenin içinde bulmuştur. Bu noktadan sonra sol örgütleri biçimlendiren güdü “faşizme karşı direniş” olmuştur.[63] Örgütlerin nihai hedefi olan sosyalist devrimi gerçekleştirmek ise söylemsel olarak değilse de fiili olarak “faşizmle mücadele”ye indirgenmiştir. Bunun bir uzantısı da bu dönemde mücadelenin, iktidarın doğrudan ele geçirilmesi hedefine yönelmiş olmasıdır. Zaten devleti faşist güçlerin elindeki bir araç olarak gören sol örgütler için faşizmle mücadele, iktidarın ele geçirilmesi ile özdeşleşmiştir. Yine de bu eğilim sadece koşulların zorlaması ile değil, aynı zamanda benimsenmiş olan siyasal mücadele pratiği ile de bağlantılıdır.

Genel olarak ifade edilirse, 1970’lerde sol örgütler “kendi egemenliklerini” kurmak üzere faaliyet göstermişlerdir. Bu örgütlerin hem devletle, hem kitlelerle, hem sendikalar gibi diğer toplumsal örgütlerle hem de birbirleriyle olan ilişkilerinde geçerlidir. Bu anlamda hegemonik bir siyaset anlayışı yerine salt güce dayanan bir siyaset anlayışı söz konusudur. Bu anlayış, doğal olarak “eylemde bulunmayı” örgütlerin siyasal gündeminin ilk sırasına çıkarmıştır. Kısaca faşist güçlerin

[63] **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi**, “Kitlesel Mücadeleler ve Sosyalist Hareket” Bölümü, c: 9, 1994, sf: 2250, 2259, 2262 ve 2259. Ayrıca **TDKP Kuruluş Kongresi Belgeleri**, yy., 1980 ve Uyan, 2004.

saldırılarıyla sol örgütlerin siyaset kurguları birbirini güçlendiren bir etkide bulunmuştur.

Bu noktada Türkiye sosyalist hareketinin en temel özelliklerinden birinden bahsetmek gerekir. Bu da, marksist birikimin yetersizliğidir (Ballı, 1989; Belge, 1992; Çulhaoğlu, 2002a). Partilerin siyaset üretimlerini sınırlandıran bu durumun temel nedeni Türkiye solunu tarihsel olarak dışa bağımlı bir yol izlemesidir. Belge'nin (1992:178) sınıflandırmasıyla[64] "bağımsız bir sol hareket" ancak 1970'lerin ortasında Devrimci Yol, Kurtuluş ve Devrimci Sol örgütleriyle ortaya çıkmıştır. Ancak bu hareketlerin herhangi bir dış merkeze bağlı olmamaları, Türkiye'ye özgü bir sosyalizm anlayışı gerçekleştirmelerini da sağlamamıştır. Zira zaten henüz genç olduğu için sosyalist düşünce ve hareketin temel kaynaklarından yeteri kadar beslenememiş olan Türkiye sosyalist hareketi, bağımsız örgütlerin besleneceği siyasal-ideolojik bir zemin oluşturmamıştır. Bunun anlamı *"kümülatif bir birikimin"* (Çulhaoğlu, 2002a:59) gerçekleşmemiş ve *"dogmatik bir marksizm / sosyalizm"* (Ballı,1989:26, 102, 117, 212) anlayışının tüm örgütlere sinmiş olmasıdır. Marksizmin bir doktrine dönüşmesi bir yandan Türkiye'nin özgün sorunlarının değerlendirilmesine örgütleri zaafa uğratmış, diğer yandan örgütler arasında çatışmaları da körükleyen kavram fetişizminin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Kuramsal yetersizlik nedeniyle içleri doldurulmamış olan kavramlar, tartışmaları derinleştirmek yerine önlerini tıkayan kelime grupları haline gelmiştir. Bu durumun doğal sonucu, Türkiye solunun *"konjonktürel bir yapıya sahip olması"* (Çulhaoğlu, 2002a:60); ulusal ya da uluslararası düzeyde meydana gelen değişimlere müdahale edebilmek ve kendi gündemlerini oluşturmak yerine, Türkiye solunun pozisyonun bu değişimlere göre belirlenmesidir.[65]

---

[64] Belge (1992: 177-181) 1970'lerin ikinci yarısı için geçerli olmak üzere, sol örgütleri yukarıda sayılan bağımsızlar dışında Maocular (Proleter Devrimci Aydınlık, Türkiye İşçi Köylü Kurtuluş Ordusu ve Halkın Kurtuluşu) ve Sovyetçiler (TKP, 2. TİP ve Türkiye Sosyalist İşçi Partisi) olarak sınıflandırmıştır.

[65] Örneğin 1970'lerin ikinci yarısında Türkiye solunda meydana gelen temel çatışmalardan biri Sovyetler Birliği ile Çin arasındaki çatışmanın yansıması olarak bu iki ülkeye bağlı örgütlerin birbirlerini "sosyal faşist / maocu bozkurt" gibi adlandırmalarla suçlamalarıdır.

Türkiye solunun bu zaafı, büyük ölçüde örgütler ve aydınlar arasındaki ilişkiden kaynaklanmaktadır. 1970'lerde Türk aydınlarının ezici bir çoğunluğu Marksist ya da daha genel bir ifadeyle solcu olduğu iddiasındayken örgütlerle aralarındaki mesafe büyük ölçüde örgütlerin siyaset anlayışından kaynaklanmıştır. Özellikle faşizmle mücadelenin hız kazandığı dönemde bu mesafe daha da açılmıştır. Örgüt kadrolarının "eylem" dışındaki her etkinliği "ılımlılık" olarak nitelendirmesi (Belge, 1992), aydınların ise bir ölçüde "delikanlılık" olarak gördükleri mücadeleye temkinli yaklaşmaları (Aytemur, 1996) zaten güçlü olmayan bağları tamamen ortadan kaldırmıştır.

Aydınlar meselesinin bir boyutunu da, örgütlerin kendi kadrolarını yetiştirmeleri oluşturmaktadır. Sosyalist devrimi hedefleyen örgütlerin her bir üyesi, aslında kurulacak toplumun önderleri konumundadırlar. Ancak örgütlerin içinde bulunduğu koşullar, böyle bir gelişmenin gerçekleşmesine de imkan vermemiştir. Kısaca, 1970'lere damgasını vuran sol örgütler, Gramsci'ci anlamda "kolektif aydın" sorumluluğunu yerine getirecek bir siyasi örgütlenme gerçekleştirememişlerdir.

Sol örgütlerin kuramsal ve örgütsel olarak içinde bulundukları bu "zayıf" duruma bir de artan faşist saldırılar eklenince tek ihtimal kalmış olur: Eyleme geçmek. Ancak eylemin üzerinde yükseleceği sağlam bir kuramsal zeminin oluşmamış olması, Türkiye'ye özgü alternatif çözümler üretememenin yanı sıra, aslında birbirinden çok da farklı olmayan ama birbiriyle çatışmaya girecek kadar husumet biriktirmiş olan fraksiyonların ortaya çıkmasına neden olmuştur (Belge,1992). Zeminsizliğin bir başka sonucu da örgütlenme modellerinin ve direniş biçimlerinin eylemin içinde, bir anlamda içgüdüsel olarak biçimlenmiş olmasıdır.

Sol hareketin "direniş" esası üzerinde gelişmesi, biçimsel olarak hücre tipi örgütlenmeyi zorunlu kılmıştır. Direniş için silahlı mücadeleyi benimseyen gruplarda daha vazgeçilmez olan bu tip örgütlenme, "yasadışı" hareket olarak yaşamlarını sürdüren tüm örgütler için geçerlidir. Hücre tipi örgütlenmenin

tamamlayıcı unsurlarından biri, bir anlamda olmazsa olmazı, hiyerarşik bir yapılanma içinde merkezin, önder kadroların üstünlüğüdür. Ancak bu durum faşizmle mücadelenin bir gereği olarak görülmemelidir. Bugün de örnekleri sol partilerde görülen bu örgütlenme biçim, Leninist öncü parti anlayışının bir sonucudur. Türkiye'deki siyaset geleneği de buna katkı yapmıştır. Türkiye'deki bütün siyasal partiler lider ya da iyi ihtimalle kadro partisidirler ve örgütlenme yapıları hiyerarşik, çoğu zaman bürokratik özellikler gösterir. Yine de sol örgütlerin bu tarzı tercih etmeleri ideolojik nedenlerden kaynaklanmakta ve ideolojik sonuçlar doğurmaktadır.

"Öncü" kavramı, zorunlu olarak dışsal bir ilişkinin altını çizmektedir. Öncü kadrolar ve kitle (bazı durumlarda örgütün alt düzey militanları ama çoğunlukla örgüt dışındaki insan toplulukları) arasındaki bu dışsallaştırma, bilinç ve eylemlilik düzeyi farklılığıyla meşrulaştırılmaktadır. Kitle, öncüler tarafından bilinçlendirilmesi ve böylece siyasallaştırılması gereken bir topluluktur. Bu sorumluluğu üstlenmiş olan öncü kadrolar, mücadelenin de asıl sahibidir. Mücadelenin hedefi devrim olduğuna göre, devrimin asıl öznesi de onlardır; gerçek özneler olması gereken toplumsal kitleler ise daha çok nesne konumundadır. Kitlelerin ancak bir bunalımla temelden sarsıldıklarında, öncü kadroların her zaman sahip olduğu eylemlilik düzeyine ulaşacakları varsayılır (Belge, 1989). Leninist ideolojinin devrimin bir bunalımın ardından gerçekleşeceği saptamasına dayanan bu varsayım, Türkiye örneğinde doğrulanmamıştır. Türkiye'de yaşanan organik bunalımın sonunda bir askeri darbe meydana gelmiş, darbenin yarattığı kriz ise kitlelerin eylemliliğe geçmesine değil, tersine sinip geri çekilmelerine neden olmuştur. Bu, sol örgütlerin Gramsci'nin ısrarla vurguladığı işlevlerini yerine getirmediklerinin bir göstergesidir. Sol örgütler, organik bunalımın bir devrime ya da Gramsci'nin kavramıyla hegemonya değişimine neden olacak söylemi kuramamış, kitleselleşmeyi gerçekleştirememişlerdir. Hatta bu geri çekilme, yukarıda anlatıldığı gibi, örgütlerin kendi kadroları için bile söz konusu olmuştur. Öncü kadro anlayışı ve hiyerarşik örgüt yapısı, örgüt disiplinini ve merkez kadroları yitiren militanların darbeye direnme stratejileri geliştirememeleri sonucunu

doğurmuştur. Dolayısıyla *"faşizmle mücadelede hareketi başarıya götüren bu örgütlenme taşıdığı hantal ve gevşek karakter nedeniyle darbe sırasında ve sonrasında hareketin en büyük zaafi olmuştur"* (Uyan, 2004:43).

Örgütlenme sorunu sadece biçimsel olarak anlaşılmamalıdır. Bir örgütün yapısıyla siyaset oluşturma becerisi arasında sıkı bağ bulunmaktadır. Yukarıda ifade edildiği gibi, 1970'lerin ikinci yarısında sol örgütlerin siyasi gündemlerini faşizme karşı mücadele oluşturmuştur. Üstelik büyük ölçüde silahlı eyleme dayanan bu mücadelenin siyasi boyutu da eksik kalmıştır. Dolayısıyla bu dönemde örgütler kitleleri mücadeleye katacak, varolan sorunlara alternatif çözümler oluşturacak siyasal çözümleri üretememişlerdir. Bazı bölgelerde, halkı faşist saldırılara karşı koruyan tek güç olan "direnişçiler", halkın gözünde değer kazanmışlarsa da kazanımları bununla sınırlı kalmıştır (Belge, 1992). Toplumsal dönüşümü gerçekleştirecek adımlar atılamamıştır. Devrimci Yol örgütünün Fatsa'da bir özyönetim kurmaya çalışması bunun tek istisnasını oluşturmaktadır.[66] Sonuç olarak, sol örgütlerin "topyekun mücadeleyi fetişleştirmesi" (a.g.e.186) toplumla arasında bir mesafe oluşmasına yol açmıştır. Aynı durum sosyalist ideolojinin temel öznesi olan işçi sınıfı için de geçerlidir. Hatta silahlı mücadele, zaten hiç bir zaman gerçek anlamında kurulamamış olan parti / örgüt – sınıf ilişkisinin hepten ortadan kalkmasına yol açmıştır. Benzer bir saptama aydınlar ile olan ilişki için de yapılabilir. Dolayısıyla 1970'lerdeki sol mücadelenin öncü kadrosu yani asıl öznesi gençler ve özellikle lise ve üniversite öğrencileridir.[67] Bu anlamda sol örgütler hem dar bir kitleyle hem de dar bir siyasi gündemle sınırlı kalmıştır. Bunun doğrudan sonucu, sol dünya görüşünün topluma yayılamaması olmuştur.

Bütün bu sayılan etkenler, örgütlenme ve siyaset üretmede yaşanan sıkıntılar, sol örgütlerin kitleselleşmelerinin önünde engeller oluşturmuştur. Ancak bunun

[66] Fatsa'da halkoyuyla "devrimci" bir belediye başkanı seçilmiş ve halkın örgütlenmeleriyle yönetime tam katılımı sağlanmıştır. Konuyla ilgili bilgi için bkz: Pertev Aksakal, **Bir Yerel Yönetim Deneyi**, Simge Yayınevi, İstanbul, 1989

[67] Bu noktada, fazlasıyla haksız bir yorum olarak değerlendirilmeyeceği umularak şu söylenebilir. 1970'lerin sol örgüt üyeleri hem kuramsal yetersizlikler hem de militan kadrolarının özellikleri nedeniyle devrimci olmaktan çok gözüpek maceracılardır.

yanında, dönemsel olarak ortaya çıkan bir etken daha vardır. Bu da CHP'nin siyaset sahnesinde oynadığı roldür. 12 Mart müdahalesini izleyen dönemde kabuk değiştirip "ortanın solu" söylemi ve Ecevit'in "karizmatik" başkanlığıyla yeni bir döneme giren CHP, hem 1973 hem de 1977 seçimlerinden birinci parti olarak çıkmıştır. İşçi sınıfının yoğun olduğu büyük şehirlerde ve pazar için üretim yapılan kapitalist tarım bölgelerinde oy patlaması yaşayan CHP büyük şehirli orta sınıfların ve aydınların da desteğiyle toplumdaki "sol" muhalefetin yeni adresi haline gelmiştir. Bu yükselişin en önemli nedeni, özellikle "halkçılık" ilkesinde yaptığı söylemsel dönüşümle yeni bir Kemalizm anlayışını bir hegemonik proje olarak sunan ve popülizmi bunun birleştirici ilkesi olarak kuran yeni söylemidir.[68] Bu söylem ile halkla arasında mesafe koymayan "gerçek" bir halk partisinin oluşturulması amaçlanmış; bu sırada halkın talepleri, çatışmacı tarzları dışarıda bırakacak biçimde popülizm ilkesi etrafında yeniden parti söylemine eklemlenmiştir (Erdoğan, 1998). Böylece bir anlamda, 1960'lar boyunca muhalifliği giderek artan toplumsal kesimlerin tepkileri, CHP aracılığıyla "düzen içine" çekilip normalleştirilmiştir. Dolayısıyla 1974 affından sonra toparlanmaya başlayan sol örgütler, müdahale öncesinde yan yana durdukları muhalif kitlelerin büyük çoğunluğunu CHP'ye "kaptırmış" haldedirler. Üstelik CHP sol örgütler tarafından da "faşizmle mücadele" içinde önemli bir güç olarak görülüp desteklenmiştir (Belge, 1992). Ancak seçimlerde kendi başına hükümet kuracak çoğunluğa sahip olmayan CHP, ya hiçbir uzlaşma sağlayamadığı sağ partilerle koalisyon yapmak, ya da hükümet kurma görevini Demirel ve AP'ye bırakmak zorunda kalmıştır. Bu durum, iktidardayken bile CHP'nin kendi programını istediği biçimde uygulamasına engel olmuştur.

CHP daha 1970'lerin başında, yeterli çoğunluğa sahip olup tek başına iktidar olabilseydi, kurduğu popülist söylem ve yerleştirmeye çalıştığı "halk partisi" anlayışıyla, hegemonik bir bütün oluşturup toplumsal çatışmaları bitirebilir miydi? Bunu bilmek mümkün değil. Ancak 1970 sonlarında artan ve derinleşen toplumsal

[68] 1970'lerde CHP ve Devrimci Yol'un popülizm anlayışları üzerine yapılmış bir çalışma için bkz: N. Erdoğan, *"Demokratik Sol'dan Devrimci Yol'a: 1970'lerde Sol Popülizm Üzerine Notlar"* **Toplum ve Bilim** 78, Güz 1998, sf:22-37

çatışmalar karşısında Ecevit ve CHP, zaten söylem düzeyinde kalmış hegemonik projeyi bir kenara bırakıp "devletin bekaası" için "milli birlik" programına geri dönmüştür. Bu aynı zamanda "halk partisi"ni kuramamış Halk Partisi'nin, cumhuriyetin başından beri temel biçimi olan "devlet partisi"ne geri dönüşünün de ifadesidir (Erdoğan,1998).

CHP'nin kendi tarihi açısından, kaçırılmış bir fırsatın trajik bir başarısızlıkla sonuçlandığı bu dönem, sol örgütler ve toplumsal sol muhalefet açısından daha da büyük bir trajediye yol açmıştır. CHP'nin bu örgütlerde ve kitlelerde yarattığı hayal kırıklığı çok büyük olmuştur. Zira toplumsal muhalefetin geri çekilmesinde en önemli rolü oynayan parti CHP'dir. Bir yandan, yukarıda ifade edildiği gibi, toplumsal muhalefetin çatışmacı gücünü yok ederek onu normalleştirmiş; diğer yandan, özellikle "devlet partisi" anlayışına geri döndüğü dönemde "terörist" olarak adlandırdığı silahlı sol gruplarla mücadeleye girişmiştir (Belge, 1992:160). Bu durum söz konusu sol gruplar açısından, Ecevit ve partisinin, egemen sınıfların bir aracı olarak devrimci mücadeleye karşı kullanılması demektir. Her halükarda toplumsal muhalefetin, örgütleri, kitleleri ve aydınlarıyla, partiye olan güveni 12 Eylül'le birlikte tamamen boş çıkmıştır.

Sonuç olarak şu söylenebilir: 1980 sonrasında sol muhalafetin örgütsel düzeyde ortadan kalkması darbe yönetiminin baskıcı ve yasakçı uygulamalarının bir sonucuysa da, toplumsal muhalefetin bastırılmasında sol örgütlerin yaptıklarının ve yapamadıklarının da etkisi vardır. Dönemin şartları nedeniyle de olsa, sol örgütlerin ve genel olarak solcuların, sosyalist düşüncenin toplumda yaygınlaşmasını sağlayacak hegemonik bir siyaset üretememiş olmaları, darbe sonrasında da sahipsiz kalmalarına yol açmıştır.[69] 1980 sonlarında başlayan ve 1990 başlarından

[69] M. Belge'nin (1992:182) ifadesiyle Anadolu'nun bazı bölgelerinde halkı "MHP ölüm mangaları"na karşı koruyan tek güç sol gruplar olduğu halde, toplumsal dönüşümü gerçekleştirecek adımların atılamamış, Fatsa örneğindeki gibi yerel reformların yapılmamış ve halk katılımının gerçekleştirilememiş olması halkın solcu sadece cesaretlerinden ötürü takdir etmeleri sonucunu doğurmuştur. Askeri darbe ile korunma ihtiyacı da ortadan kalkınca halk solculara "şimdiye kadar bizi koruduğunuz için teşekkür ederiz. Ama artık lütfen gidin!" demişlerdir.

itibaren hızlanan toparlanma süreci bir anlamda solun "kendi küllerinden yeniden doğma" çabasıdır. Bununla birlikte Türkiye'ye özgü bir sosyalizmin oluşturulamamış olması, bu çabayı daha zor bir hale getirmiştir. Üstelik solun içinde kendini yeniden örgütlemeye çalıştığı Türkiye toplumu, ekonomik, siyasal, ideolojik ve kültürel olarak 1970'lerdekinden başka bir toplum haline gelmiştir. Sol hareketin tamamen bastırıldığı ve sol düşüncenin pek de lafının edilmediği 1980'li yıllarda Türkiye devleti ve toplumuna neo-liberalizm temelli yeni bir biçim verilmiştir. 1990'lı yıllara damgasını vuran ise küresel kapitalizm üzerinden yeniden biçimlenmiş olan yeni dünya düzenidir. Bu iki gelişmenin etkisiyle, 1990'larda sosyalist partiler, hem dünya solundaki yeni oluşumların, hem de dünyanın ve Türkiye'nin yeni düzeninin biçimlendirdiği farklı bir toplumsal ve siyasal düzene doğmuşlardır.

4.2) Sol Muhalefetin Yeniden Siyaset Sahnesine Çıkışı

Neo-liberalizmin toplumsal ve siyasal alanda yarattığı dönüşümlerden önceki kısımda bahsedilmiştir. Ve Türkiye'nin özgünlüğünün, otoriter yönetim anlayışını bu yeni ideoloji ile eklemlenmesi olduğu da söylenmiştir. Bu dönüşüm bütün olarak sol bir muhalefet hareketinin oluşmasını engellemekteyse de, buna doğrudan etkisi bulunan birkaç unsurdan söz edilebilir. Birincisi siyasete yüklenen anlamın değişmesidir. Sol düşüncede hak arama ve eşitlik mücadelesinin temel aracı olan siyaset, neo-liberal anlayışta teknik bir işe; Özal Türkiyesi'nde ise "iş bitiriciliğe" dönüşmüştür. Bir başka belirleyici değişim, toplumsal kültürde ortaya çıkmıştır. Siyasal alanın dönüşümüne paralel olarak toplumun varlık biçimini belirleyen koşullar da değişmiştir. Kamusal yurttaşların organik birliğinden oluşan toplum ortadan kalkmış, yerine kendi çıkarlarına ulaşmak için çabalayan girişimci bireylerin toplamından oluşan bir "topluluk" kurulmuştur. Daha da belirleyici olan, siyaset aracılığıyla toplumun dönüşeceği, sorunların çözülebileceğine olan inanç ortadan kalkmış olmasıdır.

Otoriterliğin neo-liberalizme içkin olan "makul" bir düzeye gerilemesinin de etkisiyle, 1980 sonlarından itibaren siyasal örgütlenme faaliyetine girişen sol gruplar böyle bir toplumsal yapı ile karşılaşmışlardır. Karşılaşma kelimesi, bilhassa kullanılmaktadır. Zira solcuların büyük çoğunluğu, bütün bu değişimleri uzaktan, cezaevinden ya da yurt dışından izlemişlerdir. Değişime uğrayan kendilerinin büyük ölçüde dışında, kenarında olduğu bir toplumdur. Bu nedenle kişisel olarak topluma uyum sağlamakta çeşitli zorluklar yaşamışlarsa da, asıl zorluk bir faaliyet olarak siyaset yapmakta ortaya çıkmıştır. Çünkü sol örgütler, meydana gelen değişimler sonucunda, siyaset yapma zeminlerini ve öznelerini kaybetmişlerdir. "Bozulmuş" bir siyasal alanda, atomize olmuş bireyleri eşitlik ve özgürlük mücadelesine çekebilmek, hele de Türkiye gibi sivil toplumu ve sınıf mücadelesi tarihi zayıf bir ülkede, büyük zorluklar içeren bir çabadır.

Türkiye solu açısından durumu daha da zorlaştıran bir unsur daha vardır. Bu da umutsuzluktur. Sovyetler Birliği'nin dağılması ve Doğu Bloğu'nun çöküşü, genel olarak dünya solunda hayal kırıklığı ve umutsuzluk yaratmıştır. Türkiye solu için iki katı bir umutsuzluk söz konusudur. Çünkü askeri darbe, Doğu Bloğu'ndan önce Türkiye solunun çökmesine yol açmıştır. Üzerinden yıllar geçse, şiddetli hesaplaşmalar yapılmış olsa bile, devrime çok az kaldığına inanmış militanların 12 Eylül 1980 günü yaşadıkları hayal kırıklığını unutmaları kolay değildir. Bu umutsuzluk önce ölümler ve mahkumiyetlerle, sonra toplumsal değişim sonucu kazanılmış küçük mevzilerin bile kaybedilmiş olmasıyla daha da artmıştır. Solcuların buna rağmen mücadeleyi sürdürmeleri, en azından hareketin devamlılığını sağlamaları büyük ölçüde bireysel motivasyon ve adanmışlıktan kaynaklanmaktadır (Çulhaoğlu, 2002b).

Sonuç olarak sol grupların 1980'lerden sonra yeniden örgütlenmelerini ve siyasallaşmalarını belirleyen koşullar, 12 Eylül'ün yıkıcı etkilerinin neden olduğu topluma "uzak kalma" ve umutsuzluk hali; yine darbenin neo-liberal anlayışla bütünleşmesi sonucu siyasetin, toplumun ve kişilerin maruz kaldığı değişimlerdir.

Buna bir de Sovyetler Birliği'nin çöküşüyle solcuların yaşadığı sahipsiz kalma duygusu ve çık(arıl)an "sefalet" öyküleriyle kitlelerin sosyalizme bakışının biçimlen(diril)mesi eklenmelidir.

1980'den sonra solcuların biraraya geldiği ve üretimde bulunduğu ilk mekanlar dergiler olmuştur. 1960-1980 döneminin önemli siyasal kurumlarından olan dernekler, bu özellikleri nedeniyle askeri yönetimin düzenlemelerine maruz kalmış; darbeden sonra dernekler kapatıldığı gibi yenilerinin kurulması da zor şartlara bağlanmıştır. Bu nedenle dergi örgütlenmesi, 1980'lerde solun sahip olduğu tek "kamusal" mekandır. Kamusal vurgusu, aslında biraraya gelinen ilk mekanlar evler olduğu için yapılmıştır. Nitekim 12 Eylül'le birlikte "evlere kapanılmış" ve bu durum militan profilini de şekillendirmiştir. Önceki dönemde "sokak"ta bilinçlenen militanların eve dönmesi, örgütlerinde hızla eve benzemeleri ve "evin bütün hallerini yeniden üretmeleri" sonucunu doğurmuştur (Sarıoğlu, 2002:62). Yukarıda cezaevlerinde ve yurt dışında olan militanların toplumdan uzaklaştığı belirtilmiştir. Bu, özellikle 1980'lerin ilk yıllarında tutuklanmamış ve Türkiye'de kalmış militanlar için de geçerlidir. Üstelik bu durumun etkileri sadece "ev içinde" ya da "toplum dışında" olunan süreyle bağlı kalmamış, Sarıoğlu'nun belirttiği gibi izleyen dönemin militan profilini ve örgüt yapılarını da biçimlendirmiştir. Bu durumun en olumsuz etkisi, solun sokakla dolayısıyla hayatla olan bağlarının zayıflamasıdır. Solun dilinde ve söyleminde en açık biçimiyle ortaya çıkan bu durum, 1990'larda yaşanan kitleselleşme sorununun önemli nedenlerinden biridir.

Solun, kuramsal birikim yetersizliğinin sonuçlarından birinin kavram fetişizmine saplanmak olduğu ifade edilmiştir. Ancak 1970'lerde "söz"den çok eyleme verilen ağırlık dengeleyici bir unsur olmuştur. 1980 sonrasında ise bu denge ortadan kalkmıştır. Çünkü sol, aslında olmazsa olmazı olan "eylem" yeteneğinden yoksun kalmıştır. Kapanma dönemi, bütün enerjinin "söze" verildiği, bütün üretimin söz üzerinden yapıldığı uzun bir dönem olmuştur. 1980'lerin ikinci yarısından itibaren dergi örgütlenmelerinin ortaya çıkması da bu eğilimi güçlendirmiştir. Siyasal

örgütlenmeler arttıkça dergi figürü önemini yitirse de sözün önemi ortadan kalkmamıştır.

Burada söylenmeye çalışılan sözün önemsizliği değildir. Tersine, siyaset yapma mevcut kavramları ve sözcükleri ele geçirme, gerektiğinde anlamlarını dönüştürme ve bu yolla bazı insanları çekerken doğal olarak bazılarını iten bir "sözel dünya" kurma ve bu dünyayı hayata geçirme işidir. Üstelik söz, sol siyasette bir toplumsal dönüşüm hedeflendiğinden, özel bir önem taşımaktadır. Özellikle hegemonik bir siyaset, "doğru" sözü / söylemi geliştirmekle mümkündür. Ancak 1980'den sonra solun siyasetinde, bu tanıma göre eksik olan iki şey vardır. Birincisi, sokaktan ve hayattan kopmuş olmanın bir sonucu olarak "mevcut" sözcükler, kavramlar ve durumlarla ilgili söz söylemedeki eksikliktir. Yani kendi gündemi ile toplumun gündemin birleştirmede yaşanan sorunlardır. İkincisi de kurulan sözel dünyanın hayata geçirilmesinde ortaya çıkan, hem sol örgütlerin marjinalliğinden hem de devletin otoriterliğinden kaynaklanan yetersizliklerdir. Bu durum sosyalist solu *"işlevi söylemleri korumak ve üretmek olan; ama bunu, söylemleri kapalı bir alan içinde dolaştırmak için, bu yüzden onu yitirmeyecek şekilde dağıtmak için yapan kapalı gruplaşmalara"* dönüştürmüştür (Argın, 2000:156).[70] Bunun örnekleri, partiler incelenirken sıkça görülecektir.

Yeri gelmişken genel olarak siyasal partilerle ilgili birkaç cümle de söylemek gereklidir. Neo-liberalizmin "yeni" siyaset anlayışı doğal olarak siyasal partileri doğrudan etkilemiştir. Bir kere siyasal partiler fikir ve çözüm üretmek yerine iş bitirmenin araçları haline getirilmiştir. Aslında siyasetin amacı bu olunca partilerin

[70] S. Sarıoğlu (2002:63) sol örgütlerin "kapalılığını" 1980 sonrasındaki zorunlu kapalılık dönemi ile bağlantılandırırken "söz"le ilgili önemli bir değerlendirme de yapmaktadır: *"Örgütler ya da gelenekler, sokaktan ve hayattan kopmanın zorunlu sonucu olarak devasa bir iç dil geliştirirken, örgütlü militan için 'haftalık randevular' tek yaşam biçimi halini aldı. Böyle bir pratiğin yıllar sürdüğü düşünüldüğünde, bu durumun devasa bir asosyalliğe, sokak korkusuna ve öteki korkusuna dönüşmesi kaçınılmaz oldu..."* Bu değerlendirme sol partilerin bugünkü durumlarını anlamlandırmak açısından çok yararlıdır. Nitekim Sarıoğlu da, *"kurucu ve PM üyesi olarak içinde yer aldığım, başka iddiaların yanı sıra çoğulculuk, birlik, sokağın partisi gibi savlarla kurulan ÖDP'nin içinde beş yıl boyunca ısrarla sürdürülen asosyal hallere, sokak ve öteki korkusuna bir de bu işaretler üzerinden bakılabilir"* diyerek yol göstermektedir.

de bunun aracı olmaları şaşırtıcı değildir. Ancak bu durum toplumsal sorunların büyümesi ve çatışmaların derinleşmesine neden olmaktadır. Siyasal partiler, neo-liberal anlayış gereği siyasallaşma yerine ikame edilen "kimlik" hareketlerinin bir bölümünü içerse de sonuç aynıdır (Laçiner,2002). Çünkü partilerin amacı, etnik / dini çoğulculuğu siyasal çoğulculuğa dönüştürecek çözümler üretmek değil, varolabilmektir. Bu bir Kürt ya da islamcı parti ise, kendi kitlesinin kimliğine ve taleplerine bağlı kalıp siyaseti daraltan bir odaklanmayla hareket etmektedir. Bir merkez parti için ise bu sınırda bir siyasal güdünün olduğunu bile söylemek zordur. Tek amaç oy almak ve iktidara ortak olmaktır. Artık *"siyaset kendisinden beklenen ve artık gelenekselleştiğine hükmedilen hiçbir talebi"* üstlenmez haldedir (Çiğdem, 2002b:45). Bu saptama, Türkiye'de hegemonik bir siyasetin izlenmediğinin ispatı olarak da okunabilir.

Sosyalist partilerin varlığı başta, siyasal partilerin içinde bulunduğu bu eğilimi tersine çevirme mücadelesini içerdiği için önemlidir. Türkiye örneğinde dikkat çekici olan, sol örgütlerin bu dönemde partileşme ve yasallaşma sürecine girmiş olmalarıdır. 1970'lerdeki siyasal mücadeleye damgasını vurmuş örgütlerin büyük çoğunluğu, darbenin otoriter yönetim anlayışının yumuşamasıyla birlikte 1980 sonlarından itibaren siyasal partiler kurarak yasallaşmaya başlamışlardır.[71] Partileşme ve yasallaşma süreci, sol örgütlerin önceki dönemle ve kendi miraslarıyla "hesaplaşma" sürecinin bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır. Aslında 1970'lerde hareket geleneğinin ana örgütleri darbenin öncesinde daha bütünlüklü bir mücadele vermek amacıyla "partileşme süreci"ne girmişlerdir.[72] Ancak o günün

[71] Eklemek gerekir ki, Sovyetler Birliği'nde yaşanan politik değişimler ve nihayetinde Doğu Bloğu'nun ortadan kalkmasının, Türkiye'nin egemen ve yönetici sınıfında "komünizm" fobisinin zayıflamasına neden olması da bu durumu kolaylaştırmıştır. Bununla birlikte, sonraki bölümde de görüleceği gibi sosyalist partilerin faaliyetleri en ağırı kapatılma tehdidi olan yasal ve fiziki engellerle karşılanabilmektedir. Türkiye Devleti'nin hassas olduğu her üç alanda kurulan partiler, islami partiler, Kürt partileri ve sosyalist partiler bu açıdan benzer kaderi paylaşmaktadırlar.

[72] Hareket geleneğinin köklü örgütlerinden Proleter Devrimci Aydınlık örgütü, 1978 yılında Türkiye İşçi Köylü Partisi'ni kurmuştur. Faşizmle –silahlı- mücadeleden uzak duran ve askeri darbeyi destekleyen bu grup, dolayısıyla darbeden en az etkilenen örgütlerden olmuştur. 1980'den sıonra en kolay toparlanan ve partileşen grup olmasında bunu etkisi vardır. Silahlı mücadelede önemli rol oynayan örgütlerden Halkın Kurtuluşu 1979'da, Emeğin Partisi'nin kökenini oluşturan Türkiye Devrimci Komünist Partisi'ni kurmuştur. Devrimci Yol ve Kurtuluş'un darbeden önce sonuca

koşullarında faşizmle mücadeleyi sürdüren temel örgütler de bunlar olduğu için bu süreci sonlandıramamışlar ya da sonlandırsalar bile siyasal parti faaliyetinde bulunamamışlardır.

Bu örgütlerin 1980'lerin ikinci yarısından başlayarak girdikleri toparlanma döneminin ürününün siyasal partiler olması, iki temel saptamaya dayanmaktadır. Birincisi değişen siyasal ve toplumsal koşullara bağlı olarak örgütlerin de bütünlüklü bir siyasal mücadeleyi kurgulamaları zorunluluğudur. Bu aynı zamanda önceki dönemin siyaset üretimi, örgütlenme biçimleri ve kitleselleşememe sorunlarıyla ilgili eleştirilerin de bir sonucudur. Bununla bağlı olan ikinci saptama ise, solun birleşmesi gerektiğidir. Grupların kendi içlerinde ve birbirleriyle yürüttükleri hesaplaşma / tartışma sürecinde birlik konusu, solun 1980'deki yenilgisinin temel nedenlerinden biri olarak görüldüğü ve gelinen noktada sol örgütler iyice kan kaybedip marjinalleştikleri için önem taşımıştır. Amaç örgütlerin birliği üzerinden halkın birliğini oluşturabilmektir (Ballı, 1989). Bu çabanın ilk örneği, TKP ve II. TİP'in yurtdışında birleşerek oluşturdukları Türkiye Birleşik Komünist Partisi (TBKP) olmuştur. Bu birleşmenin yaratığı olumlu hava içinde 1989 yılının Ağustos ayında Kuruçeşme Toplantıları[73] gerçekleştirilmiştir. Tüm sosyalist çevrelere açık biçimde[74], geniş bir tartışma platformu olarak düzenlenen Toplantılar, izleyen dönemdeki birleşme ve partileşme olasılıklarını da biçimlendirmiştir. Zira Aytemur'un (1996:31) ifadesiyle "kodlamaların çözüldüğü" Kuruçeşme'de, farklı sol örgütler etkileşim içinde bir arada bulunmuş, birbirlerini dinlemek ve anlamak için fırsat yakalamışlardır. Bunun sonucunda, Kuruçeşme'nin hedefi bir siyasal örgütlenmeye ulaşmak olmadığı halde, çeşitli siyasal oluşumlara kapı açılmıştır.

---

ulaşmayan"partileşme süreci" Özgürlük ve Dayanışma Partisi'nde sonlanmıştır. Devrimci Sol ise, 1980'den önce de sonra da böyle bir örgütlenmeye gitmemiş, cephe örgütlenmesini ve yasa dışı mücadeleyi sürdürmüştür. 1970'lerde sol örgütler için bkz: **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi**, "Kitlesel Mücadeleler ve Sosyalist Hareket" Bölümü, c: 9, 1994

[73] Bilgi için bkz: **Kuruçeşme Toplantıları, Tartışma Tutanakları**, BTDK Yayınları, yy., ty.

[74] Bu noktada, darbe ve askeri yönetime karşı takındığı tavırla sosyalistler tarafından "sosyalist" olarak görülmeye Aydınlıkçılar'ın, bir grup olarak, sürecin dışında kaldığı / bırakıldığı ifade edilmelidir. Zaten bu grup 1985'ten itibaren sürdürdüğü çalışmanın sonucunda 1988 yılında Sosyalist Parti'yi kurmuştur.

Bunlardan biri, birlik hareketinden ayrılarak kendi partisini kurma çalışmalarına yönelen Gelenek çevresidir. 1986 yılından itibaren bir dergi örgütlenmesi olarak varolan çevre, birlik oluşumundan program ve hedef farklılığı nedeniyle ayrılmış ve bugünkü TKP'ye ulaşan parti örgütlenmesi 1992 yılında Sosyalist Türkiye Partisi'nin kurulmasıyla başlamıştır.

Kuruçeşme Toplantıları'nın birlik amacını yerine getiren oluşum ise, yine 1992 yılında TBKP, TSİP ve bazı bağımsızların katılımıyla kurulan Sosyalist Birlik Partisi'yle (SBP) başlamıştır. 1994 yerel seçimleri öncesinde artan birleşme çabaları SDP'nin Kurtuluş, Emek (TKEP) ve Yeniyol gruplarıyla oluşturduğu, Birleşik Sosyalist Alternatif (BSA) adını alan seçim ittifakında[75] somutlanmıştır. BSA'nın seçimlerde aldığı 80 bin oy bu oluşumun bir partiye (Birleşik Sosyalist Parti) dönüşmesini sağlamıştır. Bütün bu birleşme sürecini uzaktan izleyen, bu arada kendi iç tartışma sürecini sürdüren ve partileşme çabalarını[76] arttıran Devrimci Yol'un da BSP ile birleşmesinin sonucunda ÖDP ortaya çıkmıştır. ÖDP hem parti hem hareket geleneğini içererek bir sol birlik yaratmış olması itibariyle önem taşımaktadır. Bununla birlikte, sonraki bölümde görüleceği gibi, ÖDP'nin işleyişinde giderek zayıflayan parti geleneğine sahip örgütlerin gücü azalmış, parti temel olarak Devrimci Yol ve Kurtuluş gruplarının üzerinde yükselmiştir. Bu durum ilk Dev-Genç'in son Genel Başkanı Ertuğrul Kürkçü'nün (1996:120) siyasal birleşmenin ancak hareket geleneğinden gelen ana akımlarla mümkün olabileceği saptamasıyla da tutarlıdır. Nitekim ÖDP'nin kuruluş sürecinde, bir diğer ana örgüt

[75] Adı sayılan bu gruplar, ÖDP'nin içinde de varlıklarını sürdürecekleri için önemlidirler. Nitekim BSA adına çıkarılan seçim bildirgesi, ÖDP'nin programıyla birçok benzerlikler içermektedir. Bildirgede kadın ve çevre sorunlarına parmak basılmakta, anti-militarist mücadele özgürlük mücadelesinin bir parçası olarak görülmekte, Kürt sorununda barışçı ve demokratik bir çözümü savunulmaktadır.

[76] Devrimci Yol'un 1980'li yılların sonunda başladığı tartışma sürecinin ürünü olan Geleceği Birlikte Kuralım Girişimi'ne, M. Ali Aybar başkanlığındaki Sosyalist Devrim Partisi (1974 yılında kurulan bu parti yatay örgütlenme modeli ile sosyalist parti geleneği içinde özgün bir örnektir.) ve ÖDP'nin şimdiki Genel Başkanı Hayri Kozanoğlu'nun da aralarında bulunduğu bazı bağımsızlar katılmıştır. Devrimci Yol'un partileşme tartışmaları için bkz: **Devrimci Bir Kitle Partisi** – Taslak, Mayıs 1995; **GBK Parti Girişimi Toplantısı Tutanakları**, Haziran 1995.

olan Halkın Kurtuluşu ile de ilişkiye geçilmiş; kendisi de partileşme sürecine girmiş ve izleyen günlerde Emek Partisi'ni kuracak olan bu örgüt böyle bir birleşmeyi reddetmiştir. ÖDP'nin, sol örgütlerin birleştiği bir parti olarak başarıya ulaşamaması, Kürkçü'nün bu saptamasını da boş çıkarmıştır.

Görüldüğü gibi, 1980'den sonra 15 yıla yakın bir süre, sol örgütlerin yaralarını sarmaları, özeleştirilerini ve tartışmalarını yürütmeleri ve bu arada değişen düzene uyum sağlamalarıyla geçmiştir. Ancak sürecin yine de içe dönük, sadece örgüte değilse de sola dönük bir biçimde geçtiği, kitlelerle ilişkinin sınırlı kaldığı bir dönem olmuştur. Bu anlamda sol, örgütlenmiş bir biçimde, 1990'ların ortalarında itibaren siyasal mücadeleye girişebilmiştir.

Üstelik verili siyaset anlayışı ve biçimlendirildiği haliyle siyasal alan, sosyalist bir partinin "işini" gereğince yapabilmesi imkanını çok azaltmaktadır. İktidara ulaşmaktan daha alçakgönüllü bir hedef belirlense de –ki Türkiye şartlarında birincisi zaten imkansız görünmektedir- sosyalist partilerin siyaset üretip bunu kitleler yaymalarının önünde engeller vardır. Kanımızca en büyük engel, kitleleri sürekli sağa kayan sol / sosyalist siyasetin de sağa kaymak zorunda kalmasıdır. Elbette bu, karşılıklı olarak birbirini etkileyen bir ilişkidir. Ancak neo-liberal kuşatma içinde kendine, topluma ve sola karşı algıları değişen insanların bu eğilime direnmesi kolay değildir. Aynı zorluk, sol / sosyalist partiler için de geçerlidir. Neo-liberalizme karşı direniş olarak ortaya atılan Yeni Sol da, belli ölçülerde bu sağa kayma eğilimine hizmet etmektedir. Çünkü zemini muğlaklaşan, kavramlarının içi boşalan, özneleri silikleşen sol / sosyalist siyaset, yeni sol aracılığıyla sağın zemini, kavramları ve özneleri ile siyaset yapmaya çağırılmaktadır. Bu bir anlamda solun sağ tarafından belirlenmesine razı olmak demektir (Laçiner, 2000c). Ayrıca örgütlerin yasal partiler olarak faaliyette bulunmaları da bunu güçlendiren bir etkide bulunmaktadır. Bu durum seçim dönemlerine endeksli bir siyaset anlayışına teslim olmak, kitleselleşme kaygısıyla "aşırı" söylemlerden ve siyasal duruştan kaçınmak ya da kitleye "uygun" politikalar üretmek gibi sonuçlara neden olabilmektedir.

Bütün bunlar sonraki bölümde, partilerin örgütlenmeleri ve faaliyetleri üzerinden değerlendirilecektir. Ancak burada, sol örgütlerin temel kitlesi olan işçi sınıfının yaşadığı dönüşüm üzerinde durulması gerekmektedir.

4.3) 1980'den Sonra İşçi Sınıfı

İşçi sınıfının sosyalist mücadelenin temel öznesi olması, neo-liberalizmin egemen dünya görüşü haline gelmesiyle birlikte en çok tartışılan unsurlardan biri haline gelmiştir. Bilindiği gibi 1968 mücadelesinin yeni toplumsal hareketleri geleneksel solun işçi sınıfını temel özne olarak alan yaklaşımına eleştiriler yöneltmişlerdir. Bu eleştirilerin esasını, mücadelenin yekpare bir sınıf öznesine dayanmasının toplumsal dönüşüm için yeterli olmadığı oluşturmaktadır. Çünkü bu yaklaşım, diğer ezilen kesimleri ve başka tür sömürü biçimlerini göz ardı etmektedir.

Neo-liberalizm, bu eleştiriyi daha da geçerli hale getirmiştir. Bir kere işçi sınıfının niteliğini değiştirmiştir. Artık yekpare bir bütün olarak algılanamayacak kadar çeşitlenmiş bir işçi sınıfı söz konusudur.[77] Üstelik, solun geleneksel olarak dayandığı işçi sınıfının belirli kesimi, yani büyük işyerlerinde çalışan nitelikli sendikalı işçiler, özellikle ekonomik açıdan aşama kaydetmiştir. Bu durum bu kesimin işçi sınıfı bilincinden uzaklaşmasında etkili olmuştur. Ayrıca işçi sınıfına dahil olmayan, çoğunlukla "informel sektör"de yer alan geniş bir sınıf-dışı kesim söz konusudur. Kategorik olarak devlet memurlarının da içinde yer aldığı orta sınıflar ise giderek ekonomik güçlerini yitirerek proleterleşmekte, ancak orta sınıfa özgü toplumsal alışkanlıklarını sürdürmektedirler. Bunun dışında Türkiye'de çok gelişmiş olmamakla birlikte yeni toplumsal hareketler de yaygınlaşmaktadır. Dolayısıyla işçi sınıfının değişen şartlar altında sosyalizmin birleştirici öznesi olması giderek tartışmalı hale gelmektedir. Bunun yerine, ilk bölümde anlatıldığı biçimde, "emek" kategorisi ön plana çıkarılmaktadır. Bu kavramın bir siyasal mücadele öznesi olarak problemli tarafı, "alttakilerin" toplumsal-insani

[77] Bu konu, önceki bölümde **Neo-liberalizmin "Küreselleşme"si** başlığı altında dile getirildiği için burada tekrar edilmeyecektir.

varoluşlarını belirleyen üretimi ifade etmekle birlikte sabit bir içeriği olmamasıdır. Bu anlamda somut bir karşılığı yoktur. Bu nedenle bu kavram da henüz sosyalizmin yeni öznesi haline gelememiştir.

Bütün bunlardan şöyle bir sonuç çıkarılabilir: Sosyalizm öznesiz kalmıştır! Geleneksel sol bütün bu değişimleri göz ardı edip soyut işçi sınıfına tutunmakta; Yeni Sol, sınıf farklılıklarını neredeyse tamamen görmezden gelip yeni toplumsal hareketlere sarılmakta; "yeni bir sosyalizm"i kuramsallaştırmaya çalışan düşünürler emek kavramını kullanmakta ya da küreselleşen sermayeye direnebilmek için yine içeriği belirsiz anti-küresel harekete önem vermektedirler. Kısaca neo-liberalizmin parçalarına ayırıp küreselleşmenin iyice dağıttığı toplumsal yapıya sol / sosyalist mücadele de uyum sağlamıştır. Burada savunulan tektip bir sosyalizm anlayışı ya da farklılıkları yok eden bir özne kategorisi değildir. Ancak somut bir hedefe yönelik bir siyasal mücadelenin belli ortaklıklar üzerinden birleşmeyi ve birlikte hareket edebilmeyi başarması gerekir. Zaten sınıf bilinci de tam olarak buna işaret eder: Sınıfı oluşturan işçilerin bireysel olarak güçsüzlüklerini kabul edip ancak biraraya geldiklerinde etkin bir güç olabileceklerinin bilincinde olmalarıdır. Sosyalizm bu bilinci yeniden oluşturmak ve pratiğe dökmek için bir yol bulmak zorundadır.

Türkiye'ye dönülürse... İşçi sınıfı, 1960'ların ortalarından ülkücü ve sol örgütler arasında çatışmaların tırmandığı 1970'lerin sonlarına kadar geçen sürede en etkin ve mücadeleci dönemini yaşamıştır. TİP'in sosyalist hareketle işçi sınıfı hareketini birleştirme çabasıyla siyasallaşmaya başlayan işçi sınıfının, DİSK'in kurulmasıyla birlikte kitleselliği ve militanlığı artmıştır. 1960-70 dönemi boyunca sendikalı işçilerin sayısı yaklaşık 250 binden 2 milyona ulaşmıştır (Belge, 1992:169). İşçi sınıfının etkinliğini gösteren iki temel örnek, 15-16 Haziran 1970'te ve 1 Mayıs 1977'de yapılan gösterilerdir. DİSK'in örgütlediği ve işçi sınıfının yanı sıra çeşitli sosyalist örgütlerin de dahil olduğu bu gösterilerin ilkine 100 bin, ikincisine 200

bini aşkın[78] kişi katılmıştır. Her iki gösterinin gündemi de "basit" ekonomik çıkarlardan öte, siyasal talepler ile biçimlendirilmiştir. Nitekim her iki gösteri de, egemenleri harekete geçiren ve kontrolü ele almak için ağır tedbirlere yönelmelerine neden olan bir etkide bulunmuştur. 15-16 Haziran'ı 1971 müdahalesi izlemiştir. 1977 1 Mayıs'ı ise, 1980'e kadar tırmanan çatışmaların başlangıç tarihi olarak verilebilir. Sonunda gerçekleşen askeri darbeyle birlikte en çok zarar gören sınıf da, doğal olarak, işçiler olmuştur. Ancak sınıf hareketinin önündeki asıl engel, yasaklamalar ve baskılardan çok, neo-liberal politikalarla yerleştirilen yeni düzen olmuştur.

ANAP'ın toplumsal çatışmaları ortadan kaldırmak gibi bir "iyi niyet" taşıyan hegemonik projesi bunu başaramadığı gibi, yetersiz yeniden bölüşüm politikaları da sınıf mücadelesini asimile etmeye yetmemiştir. Sol örgütlerin de hareketlenmesiyle paralellik içinde sınıf mücadelesi 1987'den sonra hız kazanmaya başlamıştır. 1989 Bahar Eylemleri önemli bir yükseliş yaratmıştır. Bunun sonucunda ANAP, aynı yılın Mart ayındaki yerel seçimlerde kaybettiği oyların da etkisiyle Boratav'ın yoz popülist olarak adlandırdığı politikaları izlemeye başlamış, işçiler de talep ettikleri ücret artışını elde etmiştir. Ancak bu eylemlerin asıl kazancı, ANAP'ın Amerikan "sarı" sendikacılığı paralelinde yerleştirmeye çalıştığı anlayışın temsilcisi olan Türk-İş'e[79] rağmen yapılmış olmalarıdır. Bu anlamda, işçi sınıfının siyasallığının bu dönemde devam ettiği, temel olarak ekonomik talepler ön plana çıkarılsa da alttan alta siyasal bir mücadelenin de sürdüğü tespit edilmelidir. Zaten eylemlerle edinilen maddi kazanımlar, izleyen dönemde ekonominin tıkanması[80] nedeniyle

[78] Bu gösteride Devrimci Yol'un 40 bin, Kurtuluşun 10 bin civarında militanı yer almıştır.

[79] Türk-İş 12 Eylül'den sonra, yönetimden onaylı tek sendika konfederasyonu olarak varlığını sürdürmüştür. Dolayısıyla bu dönemde sendikalı tüm işçiler Türk-İş'e bağlıdırlar. Bahar Eylemleri Türk-İş'in organise ettiği değil, tersine işçilerin hareketlenmesini durduramadığı için katılmak zorunda kaldığı bir eylem olmuştur.

[80] Boratav (1995:209), bunun nedeninin ücret artışlarına gösterdiği tepki ile krize yol açan burjuvazinin anlayışı olduğunu söyler: "Burjuvazi emek lehine bir gelir dağılımı düzelmesini sineye çekeme(miş); yani ek vergi yükünü veya kar marjlarından fedakarlığı reddederek mali krizin büyümesine ve enflasyona katkı" yapmıştır. Bu burjuvazinin hala ve bir kez daha uzun vadeli çıkarlarını öngöremeyip kısa vadeli çıkarları için sistemi tehlikeye attığının ispatıdır.

reel bir kazanca yol açmadığı gibi; özellikle özel sektörde işsizliğin artması sonucunu doğurarak sonraki iki yıl işçi hareketinin duralamasına neden olmuştur.

1991 yılında ilk olarak Zonguldak maden işçilerinin eylemleri ve bunu izleyen genel grev ile işçi sınıfı yeniden hareketlenmiştir. Boratav'ın (1991:124) değerlendirmesiyle; *"(a)çıkça görülmektedir ki, 1980'li yılların bitimiyle birlikte Türkiye işçi sınıfı, geçmiş on yılın da telafisini arayan bir 'hesap sorma' mücadelesi içine girmiştir. (...) Ortaya, şüphesiz, faşizme ve sermayenin işçi haklarına yönelttiği saldırıya karşı örgütlü ve açıktan bir direnme tablosu çıkmıyor. Ancak 1980'li yıllarda işçi sınıfının sendikal hareket içindeki tavırlarını tam bir teslimiyet tablosu içinde resmetmek de aynı derecede yanıltıcıdır"*. Bununla birlikte dikkat çekilmesi gereken bir nokta, bu dönemdeki yaygın işçi eylemlerinin daha çok seçim süreçlerinde yapılmış ve temelde ücretlerin arttırılması için bir baskı unsuru olarak kullanılmış olmasıdır. "Ücret sendikacılığı" (Akkaya, 2002:97) olarak tanımlanabilecek bu durum sendikal hareketin burjuvazi ve işçi sınıfı arasında genel bir bölüşüm mücadelesi örgütlemekten çok, işçilerin ücret artışlarıyla ilgilendiğinin göstergesidir. Başka bir ifadeyle işçi sınıfı siyasal mücadeleden uzaklaşarak Gramsci'ci anlamda ekonomik-korporatif çıkarlarına geri dönmüştür. Bu bir anlamda bilinç yitiminin ve Boratav'ın tespitini zayıflatacak biçimde bir "geri çekilmenin" göstergesidir. Bu durum hem işçi kitlesiyle hem de sendika yönetimleriyle ilişkilidir. Yasal ve ekonomik koşullara bağlı olarak sürekli üye kaybeden sendikalar güçlerini yitirdikçe egemen kesimlere daha çok yaklaşmışlardır. Zaten yönetimlere yakın bir konfederasyon olan Türk-İş dışında, 1991 yılında yeniden kurulan DİSK de hem ideolojik hem örgütsel olarak eski gücünden yoksun olduğu için genel eğilime direnememektedir. Dolayısıyla sendikal hareketin hedefi, 1970'lerde olduğundan farklı olarak, toplumsal eşitsizlikleri ortadan kaldıracak dönüşümlerin değil, gelir artışının sağlanmasıdır. Aslında işçi kitlesinin siyasal yapısı da sendika yönetimlerindeki bu eğilimi güçlendirmektedir. 1980'e kadar sınıfsal perspektifini sol ideoloji ile kazanmış olan işçi sınıfının, 1980'ler boyunca siyasal olarak sağa kaymıştır. Nitekim oy tercihleriyle ilgili

araştırmalar 1980'lerde merkez sağ partilere yönelen işçilerin, 1990'larla birlikte aşırı sağ (milliyetçi ya da dini) partilere yöneldiklerini göstermektedir. Bu, "sol" sendikaya üye olan işçiler için bile geçerli olmaktadır (Boratav, 1991; Akkaya, 2002).[81] Bu durum, temelde neo-liberalizmin ideolojik kuşatmasının bir sonucudur. Bununla birlikte bu eğilimin geri çevrilememesinde işçilerin temel örgütlenme birimleri olan sendikaların siyasal bilinçlendirme alanındaki yetersizlikleri ya da "isteksizlikleri" kadar, sol parti ve örgütlerin işçiler üzerindeki etkilerini kaybetmiş olmalarının da etkisi vardır.

Yine de 1990'lar boyunca, ekonomik temelli de olsa mücadele sürmüştür. İşçi sınıfının "durduğu" yerde, daha siyasal bir mücadele veren devlet memurları hareketlenmiştir. Mücadeleleri ile 1990'dan itibaren fiilen sendika kurma hakkını elde eden "kamu çalışanları", özellikle 1994'teki ekonomik krizin ardından toplumsal hareketliliği arttırmıştır.[82] Çulhaoğlu (2002b), siyasal boyutu zayıf olsa da bu mücadele pratiğinin 1990'lar boyunca emekçiler içinde yeni bir sosyalist kadro üretmesini sağladığını belirtmektedir. Ancak bütün hareketliliğe rağmen toplumsal dönüşümü hedefleyen ve bu potansiyeli taşıyan bir emekçi hareketlenmesinden sözedebilmek mümkün değildir. Bu, kuşkusuz, toplumsal ve siyasal düzeyde "sol" ideolojik örgütlenmelerin zayıflığının da bir göstergesidir. Daha da önemlisi sosyalist hareket ile sınıf hareketi arasındaki mesafenin aşılamaması, hedeflerin ortaklaştırılamamasıdır. 1960'larda TİP'in varlığı ve sosyalist hareketin görece homojenliği nedeniyle iki hareket arasında birlikte mücadele pratiği gelişmiş olduğu söylenebilir. 1970'lerde hem solun kendi içinde hem de işçi sınıfı ile arasında başlayan ayrışma, 1980'den sonra bir anlamda kemikleşmiştir. Buna son dönemde sol partiler ve sendikalar arasındaki ayrışma da eklenmiştir. Çulhaoğlu (a.g.e.,184) bunun bir göstergesinin de partili sendikacıların davranışları olduğunu belirtmektedir. Parti ve sendika arasındaki "çekişmede"

[81] 1987 Seçimlerinde oy verme davranışlarıyla ilgili olarak, bkz: Kartal Anketi, Toplumsal Grupların Siyasi Parti Tercihleri, (Boratav, 1991:124-127)

[82] 20 Temmuz 1994'deki genel iş bırakma eylemi, Ankara Yürüyüşü, 20 Aralık 1994 Direnişi gibi eylemler bunun örnekleridir.

öncelik, TİP döneminde her halukarda partiye verilmekteyken, daha sonraları sendika politikalarına verilmeye başlanmıştır. Bu, sendikaların temsil ettiği sınıfsal çıkarları, partilerin temsil ettiği toplumsal çıkarlardan farklılaştırdıkları anlamına gelmektedir.

Sol / sosyalist partilerin, hedefledikleri toplumsal dönüşümü gerçekleştirmeleri, ilk önce kendi kitlelerinden başlayarak zaten "parçalarına ayrılmış" olan toplumda çıkarları ve talepleri ortaklaştırmalarına bağlıdır. Bu anlamda hegemonik bir siyaset izlemeleri ve bu ortaklığı sağlayacak bir strateji geliştirmeleri zorunluluk olarak görünmektedir. Partilerin böyle bir anlayışa sahip olup olmadıkları, eğer sahiplerse bunu gerçekleştirecek potansiyeli taşıyıp taşımadıkları bir sonraki bölümde incelenecektir.

III. SOSYALİST PARTİLER VE “HEGEMONİK” SİYASET

Gramsci, siyasal partileri devrimci ya da muhalif de olsa, diğer toplumsal örgütlenmelerden iki temel nedenle ayırır. Birincisi, siyasal partilerin iktidarı ele geçirmeye ve dönüştürmeye yönelik mücadele vermeleri; bununla bağlantılı olan ikincisi de siyasal alanda verdikleri bu mücadelenin hem farklı alanlar hem de farklı toplumsal sınıf ve tabakalar açısından bütünleştirici bir yapıda olmasıdır. Başka bir ifadeyle, toplumsal dönüşümü gerçekleştirmek ideolojik mücadeleyi de içerecek biçimde en geniş anlamıyla siyasal bir mücadeleyle –hegemonya mücadelesiyle- mümkünse, bunu gerçekleştirebilecek tek örgütlü güç siyasal partilerdir. Gramsci’nin dönemiyle bugün arasında siyasal alanda yaşanan değişimler itibariyle ortaya çıkan farklar siyasal partilerin “eski” güçlerinden uzaklaşmaları sonucunu doğurmuşsa da, partilerin siyasal alanda eyleyen tek bütünleştirici örgütlü güç olma durumları sürmektedir. Üstelik siyasal alana paralel olarak, yine Gramsciyen anlamda sivil toplumda meydana gelen değişimler bu durumu güçlendirmektedir. Zira sivil toplum giderek daha parçalı hale gelmiş, sivil toplum örgütleri giderek daha “tema örgütleri”ne dönüşmüştür. Nitekim hegemonya kavramsallaştırmasını 1980 sonrasındaki değişimlere ve kendi toplumsal kurgularına uygun olarak dönüştüren Laclau ve Mouffe, siyasal partilere Gramsci’nin atfettiği önemi vermemektedirler. Bu aynı zamanda varolan komünist / sosyalist partilere

duydukları tepkinin de bir sonucudur. Ancak, özellikle toplumsal dönüşümü gerçekleştirmek amaçlandığında, sivil toplumun ve siyasal alanın parçalı, dağınık "düzenini" toparlayacak, farklı toplumsal güçleri aynı hedefe doğru seferber etmeyi başaracak bir siyasal iradeye, belki de eskisinden daha çok, gerek olduğu görülmektedir. Bu, sadece sosyalist bir dönüşümü hedefleyen değil, düzene muhalif tüm toplumsal güçler için geçerli olan bir saptamadır.

Bu nedenle, Türkiye'de sosyalist bir toplumsal dönüşümün olanaklarını araştıran bu çalışmada da 1990'lı yıllarda kurulan üç "sosyalist" siyasal parti ele alınmıştır. Kendilerini başka türlü adlandırsalar da bu üç partinin her biri, sosyalist değerlerin hakim olduğu bir toplum yaratmayı, yani bir karşı-hegemonik güç olmayı amaçlamaktadırlar.

Bu noktada Gramsci'nin hegemonya analizine geri dönüp temel saptamalarını ve kavramlarını hatırlamakta yarar vardır. Böylece araştırmanın konusu olan siyasal partileri incelemek için izlenecek yol da ortaya konmuş olacaktır. Bir karşı hegemonya mücadelesi, ilk olarak varolan düzenin değerlendirmesini gerektirir. Çünkü bir siyasal partinin kendi hegemonyasını yaratması demek, nesnel koşulları kendi dünya görüşüne uygun biçimde öznel durumlara çevirebilmesi demektir. Dolayısıyla Gramsci'nin kavramıyla, nesnel koşulların organik bunalımlara ve buradan da yeni bir hegemonyanın kurulmasına evrilmesinin ilk adımı, bunların doğru biçimde analiz edilmeleridir. Mücadelenin ikinci adımı ise, böyle bir dönüşüm zamanı geldiğinde siyasal partinin kadroları ve toplumsal özneleriyle hazırlıklı olmasıdır. Bu hazırlık partinin programının ve politikalarının hem stratejik hem söylemsel düzeyde yeterliliğinin yanında kadrolarının program ve politikaları içselleştirme düzeylerini ve yetişmişliklerini içerir. Ve elbette, partinin temel öznelerine (sınıf ya da toplumsal gruplar) ve bağlaşıklarına ulaşmasını sağlayacak biçimde mücadelenin ulusal-popüler boyutun varlığını gerektirir. Bunun anlamı, yeni bir hegemonya oluşturmak için verilecek siyasal mücadelenin ideolojik mücadeleden ayrı tutulamayacağı ve etik – entelektüel önderliğin siyasal önderlik

kadar önemli olduğudur. Kısaca toplumsal dönüşümü hedefleyen bir siyasal partinin, yeni -varolan biçimlerin dışında- bir siyaset anlayışını ve yeni -geleceğe dair- yönetim biçimini de içeren, ama nesnel koşullardan ve temel öznesinin bütünsel çıkarlarından kopuk olmayan "kendine özgü kültürünü" geliştirmesi, bu dönüşümü gerçekleştirmesi için zorunludur.

O halde siyasal bir partinin vereceği karşı hegemonya mücadelesinin basitçe üç unsuru bulunmaktadır: Varolan koşulların tespiti; partinin dünya görüşünü yansıtan programı, ilkeleri; bu ikisini birbirine bağlayacak ve programını uygulanabilir kılacak siyasal, kültürel ve stratejik araçları. Bu bölümde ele alınacak üç parti de bu üç temel başlık altında incelenecek ve bir karşı hegemonik güç olma hedefleri, potansiyelleri ve olasılıkları ortaya konmaya çalışılacaktır. Buraya geçmeden önce partilerin kuruluş aşamalarına kısaca göz atmakta yarar vardır. Zira bu partiler, 1970'lerdeki öncüllerinden ya da benzerlerinden farklı biçimde, mücadelenin içinde "kendiliğinden" oluşmak yerine bir gelecek tahayyülü ve irade beyanıyla kurulmuşlardır. Burada kastedilen, 1970'lerde kurulan örgütlerin gelecek tahayyülünden yoksun oldukları ya da ortaya bir irade koymadıkları değildir. Ancak o dönemde bu örgütleri biçimlendiren bir anlamda mücadelenin dayattığı koşullar olmuştur. Oysa 1990'larda süregiden bir mücadele yoktur; kurgulanması gereken bir mücadele söz konusudur. Bu üç partinin amacı da böyle bir mücadeleyi örgütleyebilmektir. Ayrıca partileşme aşamasını önceleyen uzun tartışma süreçleri göz önünde bulundurulduğunda partileşmenin eylemden çok söz üzerinden kurulan anlaşma, uzlaşma ve ittifaklarla gerçekleştiği ortaya çıkmaktadır. Bu nedenle, aynı amaç ama farklı gerekçelerle kurulmuş olan bu üç partinin kuruluş aşamasındaki kurguları -her ne kadar değişimler geçirmiş olsalar da- hegemonik pozisyonları hakkında ipuçları içermektedir.

Türkiye Komünist Partisi, 1979 yılında, TİP'ten ihraç edilen bir grubun çıkardığı Sosyalist İktidar Dergisi ile başlayan bir ideolojik ve siyasal hattın son ürünüdür. 1980 askeri darbesinin ardından kapatılan bu dergi yerine grup, 1986 yılında

Gelenek Dergisi'ni yayınlamaya başlamış ve buradaki üretimlerin bir sonucu olarak 1992 yılında, izleyen tüm siyasal örgütlerin temelini oluşturacak olan Sosyalizm Programı ortaya çıkmıştır. Bu program etrafında partileşen grup, kuruluşunun üstünden bir yıl bile geçmeden kapatılan Sosyalist Türkiye Partisi'nin ardından Sosyalist İktidar Partisi'ni kurmuştur. SİP, 2001 yılındaki Olağanüstü Kongre'de alınan kararla adını TKP olarak değiştirmiştir. Bu değişim, TKP adının sahip olduğu simgesel değer saklı tutulmakla birlikte basit bir ad değişikliğidir. Yani STP – SİP ve TKP arasında programlarından kaynaklanan siyasal ya da ideolojik bir değişim söz konusu değildir. Tam tersine her üç parti de kuruluşlarından önce ortaya konmuş olan Sosyalizm Programı'nın uygulayıcısıdırlar. Dolayısıyla TKP'nin ayırt edici özelliği bir program partisi ve buna bağlı olarak –son birkaç yılda görülen kitleselleşme atağına kadar- bir kadro partisi olmasıdır. Program ve kadro partisi olmanın bir sonucu her durumda programı ve ilkeleri korumaya yönelik bir refleks gelişimi ise, diğeri de uzun yıllar süren dergi örgütlenmesinin de etkisiyle, ideolojik üretime verilen önemdir. Bu iki sonuç, partinin iç ve dış örgütlenmesinde, yani hem siyaset oluşturmasında hem de bunu kitlelere yaymasında belirleyici olmaktadır. İleride ayrıntıyla görüleceği gibi TKP, siyasetinin ve kurmayı hedeflediği toplumun merkezine sosyalizm programını yaşama geçiren araç olan parti örgütlenmesini koyan; bu anlayışın bir devamı olarak varolan farklı toplumsal örgütlenmelerle ilişki kurmak yerine partiye bağlı "kendi" örgütlenmelerini kurmayı tercih eden dar bir hegemonik tutum benimsemektedir. Bu dar hegemonik tutumun kitleselleşmesinin yolu, ideolojik üretime ve bunun yaygınlaşması için de aydınlarla kurulan ilişkilere verilen önemden geçmektedir. TKP her ne kadar kendini işçi sınıfının partisi olarak tanımlasa da, görüleceği gibi, örgütlenmesinin bu aşamasında daha çok aydın kesimlerin (buna işçi-emekçi kesimlerin aydın katmanları da dahildir) partisi görünümündedir.

Emeğin Partisi[83], yine bir yıldan az bir süre etkinlik göstererek kapatılan Emek Partisi'nin devamı olarak, 1995 yılında yayımlanan "İşçi Kitle Partisi Üzerine" adlı broşürde ifade edildiği biçimde, işçi ve emekçi sınıfının 1990'larla birlikte mücadeleye girişme eğiliminin arttığı ve bu mücadelenin giderek daha fazla siyasallaştığı tespitine dayanarak kurulmuştur. Bu tespit, işçi sınıfının "açık bir parti olarak örgütlenmesi için asgari bir yeterliliğe sahip olduğu"[84] anlamına gelmektedir. EMEP de bu yeterli düzeyden hareket ederek işçilerin kendi partilerini oluşturmaları amacıyla yola çıkmıştır. Dolayısıyla partinin miladı olarak kuruluş tarihi olan 1996 ifade edilmektedir. Ancak hiçbir yerde açıkça dile getirilmemekle birlikte EMEP programı ve kuruluş dönemi kadroları itibariyle 1980'de kurulan Türkiye Devrimci Komünist Partisi'nin devamı niteliğini taşımaktadır. İki örgütün programları arasındaki paralelliklerin incelenmesi ileriye bırakılarak milat olarak kuruluş tarihi olan 1996'nın kullanılması üzerinde durulmalıdır. Aslında bu tutum partinin varlık nedeniyle de uyumludur. Zira parti net olarak 1990'larda hareketlenen işçi sınıfının içinde kendini örgütlediği bir parti olma iddiasındadır. Önceki dönemin deneyimlerinden yaralanılsa ve TDKP'nin ideolojik hattı izlense bile, kurulacak partinin başka bir örgütle bağının olmaması ve işçi sınıfının "yeni" hareketlenmesine açık olması bu iddia ile tutarlı bir yaklaşımdır. Kısaca EMEP kendisini, işçi sınıfının yarattığı hareket üzerinde yükselerek ve –başta etnik olmak üzere- bütün yapay ayrımlardan kurtularak bütünleşmesini ve siyasallaşmasını gerçekleştirmesi ve mücadelesini sürdürmesi için ona belirli bir sosyalist birikim sunan bir araç olarak kurgulamıştır. Ancak bu araç, tam da temsil ettiği şeyin, yani siyasallaşmış ve bütünleşmiş bir işçi sınıfının önemi nedeniyle hem öncü hem de üst düzey olan bir örgütlenme olarak görülmektedir. Dolayısıyla parti sadece işçi sınıf içinde değil, başta sendikalar olmak üzere sınıfla bağlantısı olan diğer örgütlenmeler içinde de etkin olmak amacıyla yola çıkmıştır.

[83] Parti 27 Kasım 2005'te yapılan son kongresinde yeniden ilk adı olan Emek Partisi adını almıştır. Ancak bu değişiklik bu çalışmanın zaman sınırının dışında olduğu için Emeğin Partisi adı kullanılmaya devam edilecektir.
[84] "İşçi Kitle Partisi Üzerine" Broşürü, sf: 20, Evrensel Basın Yayın, 1995, İstanbul

Özgürlük ve Dayanışma Partisi, diğer iki partiden farklı olarak, daha en baştan toplumun bütününe ulaşmayı ve geniş bir kitleselleşmeye ulaşmayı amaçlayarak kurulmuş bir partidir. 1989'da Kuruçeşme toplantıları ile başlayan tartışma sürecinin nihai örgütlenmesi olan ÖDP böyle bir kitleselleşmenin toplumda varolduğu saptanan iki temel beklentinin karşılanmasıyla mümkün olacağı varsayımıyla hareket etmiştir. Bunlardan birincisi 1970'lerin temel sorunlarında biri olan solun parçalanmışlığının ortadan kalkması, ikincisi de "farklı bir sol"a duyulan ihtiyaçtır. ÖDP buradan hareketle solu birleştirebildiği kadar birleştirerek ve dışlayıcı olmayan yeni bir sol söylem kurmaya çalışarak toplumun çeşitli katmanlarını içeren geniş bir hegemonya oluşturmaya çalışmıştır. Bu yeni söylem partinin hem programında, hem örgütlenme anlayışında hem de kadrolarındaki değişimlerde görünür olmakta; en önemli değişim ise "solun" temel öznesi olan sınıfa bakışta görülmektedir.

Bu kısa girişten anlaşılacağı gibi, bu üç partinin kuruluş aşamasında ortaya çıkan farklılıkları, bir anlamda benzerliklerini bastıracak kadar dikkat çekici bir ölçüdedir. TKP'nin sosyalist toplumu kuracak olan programına, EMEP'in işçi sınıfının varolan sorunlarına, ÖDP'nin ise yeni bir sol anlayışın yaygınlaşması hedefine endeksli siyaset anlayışları gibi, birlikte siyaset yapmayı hedefledikleri kitleleri de benzerlikler kadar farklılıklar taşımaktadır. Bu durum, Türkiye solunun 1980'le birlikte meydana gelen ideolojik, siyasal ve kültürel kırılmalardan nasibini aldığının ve 1970'lerdeki "parçalanmış" soldan farklı bir "çeşitlenme" yaşandığının bir göstergesidir. Bu ifadenin irdelenmesini daha sonraki aşamalara bırakarak, partilerin yaşanan değişimleri nasıl değerlendirdikleri ile partilerin incelenmesine başlamak gereklidir.

1.) PARTİLERİN DÜZEN DEĞERLENDİRMELERİ

1.1) TKP'nin Emperyalizm Analizi

TKP örgütlenmesinin ideolojik ve siyasal temelini oluşturan Sosyalizm Programı'nda[85] 20. yüzyıl, uzun süre "sosyalist devrimler" ve "kapitalizmden sosyalizme geçiş çağı" olarak nitelendirilmiştir. Ancak 1980'lerin ikinci yarısından itibaren yaşanan gelişmeler bu nitelendirmeyi zeminsiz bıraktığı, emperyalizm "Yeni Dünya Düzeni" adı verilen yeni bir döneme girildiği belirtilmektedir. Bu gelişmede, dünya devrimi mücadelesinin üç ayağını oluşturan sosyalist ülkelerdeki durum, ulusal kurtuluş mücadelelerindeki gerileme ve kapitalist ülkelerdeki işçi sınıfı mücadelesinin sosyalizmden uzaklaşması etken olmuştur. Bununla birlikte, sosyalist ülkelerde bir karşı devrim biçiminde yaşanan kapitalist sisteme entegrasyon sürecini, sosyalist ilke ve hedeflerin geçersizleştiği anlamına gelmemektedir. Çünkü reel sosyalizmin temel zaafı, sosyalist değerlerin yetersizliğinden değil, önderlerin ideolojik ve siyasi yönelimlerine bağlı öznel hatalardan kaynaklanmıştır. Sosyalist yönetimin yurttaşlarına sunduğu ekonomik ve sosyal kazanımlara karşın hegemonyasını kurmakta ve kalıcılaştırmakta başarılı olamaması kapitalizmin tüm araçlarıyla sürdürdüğü saldırıya karşı koyulmasını zorlaştırmış, yıkılma sürecini hızlandırmıştır. Gelinen noktada, sosyalizmin kazanımlarını korumaya çalışan ülkelerle dayanışmayı sürdürmek enternasyonalist bir görev olmakla birlikte, artık sosyalist ülkeleri dünya devriminin bağımsız bir bileşeni olarak algılamak mümkün değildir.

Sosyalizmin bir dünya sistemi olmaktan çıkması ulusal kurtuluş hareketlerini ve işçi sınıfı mücadelesini de etkilemiştir. Program'da, ulusal hareketlerin artık bir "kurtuluş" mücadelesi olmadığını belirtilmektedir. Zira bugün ulusal dinamikler üzerindeki belirleyici dışsal etken ABD'nin başını çektiği emperyalist güçlerdir. Kapitalist ülkelerdeki sınıf mücadelesi de devrim sürecinin önemli bir parçası olma özelliğini yitirmiştir. 1945'ten itibaren işçi hareketi ile devrim mücadelesi

[85] **Sosyalizm Programı**, Dünya Yayınları, Ocak 1992

arasındaki mesafe giderek açılmıştır. İşçi hareketi sosyalizmden uzaklaştığı oranda da uluslararası komünist hareket ciddi tıkanıklıklar ile karşı karşıya kalmıştır.

"Eski" dönemin devrimci özneleri güçlerini kaybettiğine göre, mücadeleyi yeniden biçimlendirmek için kapitalizmin güncel nesnelliğinin kavranması zorunludur. Bunun için de uluslararası işbölümünün yeniden çözümlenmesi gereklidir. Bugünkü emperyalist sömürü tamamen bir dünya sistemi çerçevesinde ve bağımlı ülkeleri de kapsayan bir emperyalist işbölümü bağlamında değerlendirilmelidir. Bu sistem içinde ülkeler ve ülke gruplarını içeren bölgeler, üretici güçlerinin gelişmişlik derecelerine, işgücünün fiyatlandırılmasına, sermayenin temel sektörler arasındaki dağılımına göre yerlerini almaktadırlar. Dolayısıyla uluslararası devrimci hareket, varolan dünya sisteminin gelişkin bir entegrasyona sahip olduğu bilinci ile bu bütüncül sistemle nasıl mücadele edileceğini bulmak zorundadır. Bu kapsamlı sorunun çözümü, çelişkilerin nerelerde yoğunlaştığının bilinmesinde yatmaktadır (a.g.b. 5-15).

Bu düzende, sömürü tanımının temel kavramlarından olan "bağımlılık"ın da yeniden tanımlanması gerekmektedir. Bağımlılık artık yalnızca az gelişmiş ülkelerin emperyalist ülkelerle olan pazar ilişkileri üzerinden tanımlanamaz. 1960'lardan itibaren emperyalist yayılmayı sadece sermayenin aşırı birikimi ve pazar sorunu ile açıklamak yetersiz hale gelmiştir. Dolayısıyla sömürünün de sadece ucuz hammadde alımı ve mamul olarak geri satımı biçiminde tanımlanması yetersizdir. Eşitsiz gelişme yasası ve bağımlılık kavramı, dünya kapitalizminin gelişmesine paralel olarak daha girift bir içerik kazanmıştır. [86]

Bu gelişmeyi güçlendiren etkenlerden biri de sosyalist ülkelerdeki çözülme dolayısıyla "iki kutuplu dünya"nın ortadan kalkmasıdır. Ancak bunun sonucu, kapitalizm ideologlarının iddia edildiği gibi "tek kutuplu" bir dünyanın kurulması olmamıştır. TKP, sürekli çekişme halinde olan üç odaklı bir yapı ortaya çıktığını ileri sürmektedir. ABD, Avrupa ve Japonya başkanlığında Uzak Doğu ülkeleri bu

[86] SİP, "Siyasi Rapor", Şubat 1997 Konferansı

üç odağı oluşturmaktadır. Üstelik emperyalist düzenin bir dünya sistemi haline gelmiş olması, bu emperyalist - kapitalist odaklar arasındaki ilişkinin de bir bağımlılık ilişkisi halini almasına neden olmuştur. Birinin bir diğerinden bağımsız bir yükseliş ya da gerileyiş olasılığı ortadan kalkmıştır. Dolayısıyla bu durum, odakların hiçbirinin mevcut statükoyu değiştirebilecek bir hegemonya mücadelesine girmeyi göze alamaması sonucunu doğurmaktadır. Bununla birlikte az gelişmiş ülkelerin bu odaklara bağımlılığının düzeyi de artmıştır. İki kutuplu sistemde az gelişmiş ülkelerin sahip olduğu pazarlık gücünün "küresel" düzende ortadan kalkmış olması, bu ülkeleri emperyalizme karşı daha savunmasız bir hale sokmuştur. Üstelik bağımlılıkların "sorunsuz" sürdürülmesi küresel statükonun korunması için gereklidir. Bu amaçla emperyalizmin son döneminde daha doğrudan müdahaleler tercih edilmeye başlanmıştır. Nitekim Irak'a yapılan müdahaleler, Saddam rejimi anti-emperyalist olduğu ya da yeni düzene kararlı bir direniş gösterdiği için değil, pazarlık gücünü bırakmamakta direndiği için yapılmıştır.[87]

Sosyalist bloğun çöküşü ile birlikte, uluslararası alanda inisiyatifin tamamen emperyalist kampa geçmesi gerici siyasal ve ideolojik yapıların "karşı devrimci" politikalarının egemen hale gelmesi sonucunu doğurmuştur. Burjuva ideolojisine çekicilik kazandırmak için öne çıkarılan Yeni Dünya Düzeni adlandırması TKP'ye göre, toplumsal dinamiklere uluslararası düzeyde müdahalelerin olağan hale geldiği emperyalist saldırganlığı gizleme işine yaramaktadır. Ancak TKP, burjuva ideolojisinin bu konuda başarılı olamadığı, kitleler tarafından benimsenmediği dolayısıyla da, Yeni Dünya Düzeni adı altında öne sürülen siyasal ve ekonomik iddiaların 1990'larla birlikte çöküşe geçtiğini savunmaktadır.

Emperyalist – kapitalist odaklara karşı yeni bir birikim ve tepkinin yaratılması için elverişli ortamı yaratan da bu ideolojik çöküştür. Bununla birlikte parti, ileri kapitalist ülkelerde, burjuvazinin ideolojik ve siyasi olarak güçlü olduğu yerlerde, bu tepkilerin önemli kazanımlara dönüşmesini beklememektedir. Bununla birlikte,

[87] STP, "Türkiye ve Dünya Değerlendirmesi" Broşürü; **Sosyalizm Programı**, Dünya Yayınları, 1992

tepkilerin güçlenip yaygınlaşacağı belli coğrafyalar vardır. Akdeniz kuşağı ve Balkanlar yanında, mücadele geleneğinin hiç tükenmediği ve Küba gibi bir örneğe sahip olan Latin Amerika'da ve dengesizlikleri hiç bitmeyen Ortadoğu'nun görece gelişkin ülkeleri bu üç farklı bölgeyi oluşturmaktadır. Ancak sosyalizmin belirleyiciliğinden ve sosyalist ülkelerin yol göstericiliğinden yoksun kalınmış olması, az gelişmiş ülkeleri büyük ölçüde ehlileştirdiği gibi, varolan anti-emperyalist tepkilerin dünya ölçeğinde tutarlı bir akım haline gelmesini de güçleştirmektedir. Bunun anlamı, varolan anti-emperyalist tepkilerin sosyalist bir siyasi hedefe doğru yönelmesinin eskiden olduğundan çok daha güçleştiğidir. Bu nedenle anti-emperyalizm mücadelesi, enternasyonal dayanışma gözardı edilmese de ilk önce ulusal düzeyde yürütülmek zorundadır. Ancak yukarıda ifade edildiği gibi, ulusal "kurtuluş" hareketlerinin devrinin tamamlandığı hatırlanırsa, ulusal düzeyde yürütülecek anti-emperyalist mücadele ancak içerdeki sınıf mücadelesi ile ilişkilendirildiği oranda siyasal bir hareket haline dönüşebilecektir.[88]

TKP'nin "anti- emperyalist, ulusal, sınıf hareketine dayanan" mücadele hattını belirleyen bu saptamadır. Mücadelenin ulusal sınırlar içinde verilmesi hayati bir önem taşımaktadır. Çünkü küreselleşme bağımlı ülkelerin uluslararası hareket kabiliyetleri azaltsa, ülke ekonomileri dünya çapındaki işbölümüne uyarlansa ve yerel sermaye sınıfları, uluslararası sermaye ile ortaklıklar kurarak büyümekte olsalar bile, hala siyasal iktidar mücadelesinin zemini ve sınıf mücadelesinin birimi uluslardır. Yeni Dünya Düzeninin ülkeler arasındaki eşitliği arttırmak yerine eşitsizliği daha da derinleştirmesi de bu durumu güçlendirmektedir. Türkiye söz konusu olduğunda ulusal sınırlar içinde verilecek mücadelenin önemi daha da artmaktadır.

Türkiye'nin dünya kapitalist sistemi ile bütünleşmesi de "dışsal" bir bağımlılık ilişkisi ile değil, kapitalist üretim tarzının uluslararası ilişkileri bağlamında Türkiye'de egemenliğini kurması ile gerçekleşmiştir. Bu bütünleşme, Türkiye

---

[88] STP, "Türkiye ve Dünya Değerlendirmesi" Broşürü; **Sosyalizm Programı**, Dünya Yayınları, 1992; SİP, "Siyasi Rapor", Şubat 1997 Konferansı

burjuva sınıfı aracılığı ile olmuştur. Burjuvazi, sanayi, ticaret gibi farklı kesimlere sahip olsa da ekonomik, siyasal ve ideolojik olarak tek bir sınıf olarak varolmaktadır. Bu bütünlüğün bir nedeni farklı sermaye kesimleri arasındaki organik bağlar ise, diğeri de egemen sınıfın, tek başına, dünya sermayesinin gelişiminden bağımsız biçimde birikim sürecini belirleyememesidir. Bu anlamda egemen sınıf sadece ekonomik olarak değil, siyasal ve ekonomik olarak da dünya kapitalist sistemi ile bütünleşmiştir. Egemen sınıfın iç dengelerindeki oynamalar ya da yeni politikalar bir bütün olarak burjuva sınıfının genel çıkarlarına zarar vermeyecektir.

Bununla birlikte Türkiye, dünya devrim süreci açısından yukarıda sayılan kritik bölgelerden birinde yer almaktadır. Anti-emperyalist mücadele, henüz dünya çapında devrimci bir krize dönüşme yeteneğine sahip olmasa da, yukarıda bahsedilen bazı bölgeler, izleyen dönem açısından umut vermektedir. Türkiye bu bölgelerden ikisinin kesiştikleri alanı oluşturmaktadır. Akdeniz Kuşağı ve Balkanlar, Doğu Avrupa ve Rusya'ya da genişletildiğinde, kapitalist restorasyonun ve emperyalist saldırıların etkisiyle eşitsizliği en derinden hisseden, dolayısıyla istikrarsızlığın sürekli genişlediği ve en önemlisi, emekçi kitlelerin direnç potansiyellerinin bulunduğu bölgeyi oluşturmaktadır. "Arap Ortadoğusu" ve Kafkaslar da istikrarsızlığın arttığı hatta siyasal devrimlerin yaşandığı bölgeler olarak önemlidir. Ancak bu bölgelerde verilen mücadelelerin sınıf karakterine ve devrimci programa sahip olmaması, devrim sürecinde öncü rol oynamaları ihtimalini azaltmaktadır.[89] Emperyalizmin yarattığı bu istikrarsızlık alanlarında, devrimci bir kriz yaşandığında, sistemden kopuşun mümkün olacağı bir dizi "zayıf halka" ülke ortaya çıkacaktır. Türkiye de, emperyalist - kapitalist sistemin devamı açısından canalıcı değeri olan istikrarsız bölgeleri, Balkanlar, Ortadoğu ve Kafkaslar'ı birbirine bağlamakla birlikte kendisi de sistemin devamı için tehditler

[89] TKP 2002 Konferansı Raporu, " Dünyada Devrim Süreci ve Emperyalizme Karşı Güncel Direnç Noktaları" Bölümü

içeren potansiyel bir "zayıf" halkadır.[90] Türkiye bu konumu ile, kendi içsel devrim sürecini genişletecek ve bölge devrimine dönüştürecek özelliklere sahiptir.

TKP'nin siyasal stratejilerini belirleyen en önemli ideolojik savı, Türkiye'de sosyalist bir devrimin güncel olduğudur. İzleyen bölümde partinin programını incelerken ayrıntılı olarak ele alınacak olan bu sav, partinin "sosyalist iktidar perspektifinin" bir unsurudur. Türkiye'de devrim sürecini geliştiren ve güncel kılan maddi koşulların başında, kapitalizmin doğal işleyişi içinde bunalım dinamiklerinin derinleşmesi ve süreklileşmesidir. Ülkenin coğrafi konumu bunalımların etkisini daha da güçlendirme potansiyeli taşımaktadır. Ayrıca, "ulusal" niteliğini kaybetmiş olan sermaye sınıfı ise, bunalımın kontrolünü elinde tutamamakta ve giderek güçsüzleşmektedir. Bu anlamda Türkiye örneğinde kapitalizmin bunalımına, burjuva siyasetinin bunalımı da eklenmektedir. Bunun iki temel nedeni vardır. Yeni Dünya Düzenine uyum sağlama gerekçesiyle, emperyalist odaklar tarafından dayatılan reçetelerin hükümetleri seçeneksiz bırakması ilk nedendir. Hükümetlerin bu "zorunlu" bağımlılığı, partiler arasındaki farklılıkların ortadan kalkmasına yol açmıştır. İktidara kim gelirse gelsin "program" değişmeyecektir. Bu partiler arasındaki tek fark, farklı sermaye gruplarının çıkarlarını temsil ediyor olmalarıdır. Krizin burjuva siyasetinin aynılaşmasına bağlı olarak ortaya çıkan ikinci nedeni ise, halkın siyasal partilere olan güveninin azalmasıdır. Siyasal partiler kitlelere yönelik bir üretkenlik sergileyemez hale geldikleri için "devletin çeşitli kurumsal mekanizmaları" bunların yerini almıştır.[91] Ancak bu durum sürekli boşluklar üreterek, düzenin istikrarsızlığının artmasını kolaylaştırmaktadır. Kısaca, burjuvazinin neo-liberal ideoloji açısından alternatifsiz politikaları, kitleleri yönlendirmek ve ikna etmekten giderek uzaklaşmaktadır. Önceki dönemde, bu boşluklarla dolu yapıdan en çok yararlanan dinci gericilik olmuştur. Fakat anti-emperyalizm mücadelesi de aynı boşluklardan yararlanarak gelişmesi mümkündür.

[90] SİP, Siyasi Rapor, Şubat 1997 Konferansı, sf: 16; STP, Türkiye ve Dünya Değerlendirmesi Broşürü; Sosyalizm Programı, Dünya Yayınları, 1992, sf:16
[91] TKP 2002 Konferansı Raporu, "Türkiye'de Kapitalizmin Rotası" Bölümü

Türkiye'nin anti-emperyalist mücadelede en büyük handikapı "yerleşik, yani tarihsel temelleri güçlü ve görece geniş kesimleri kucaklayan hazır bir anti-emperyalist birikim"in bulunmamasıdır.[92] Türkiye'de en fazla anti-emperyalist bir "duyarlılığın" varlığından söz edilebilir. Bu duyarlılıklar da sosyalist mücadelenin gelişmesi açısından üç çözücü etkiye maruz kalmaktadır. Birincisi, Türkiye'nin özel durumu olan 12 Eylül darbesi ve ardından gelen askeri yönetim döneminin etkileridir. Daha genel olan ikincisi dünya ölçeğinde sürdürülen ideolojik kuşatmanın varolan duyarlılıkları dağıtması ve örtük duruma getirmesidir. Üçüncüsü ise, daha önce ifade edildiği gibi reel sosyalizmin çöküşü ile solun "merkezsiz" kalmış olması nedeniyle anti-emperyalist duyarlılıkların kendilerine başka kanallar bulmasıdır. Bu dönemde dinci gerici, milliyetçi, hatta faşist akımların güçlenme nedeni budur.

Bu noktada TKP'nin, siyasal islamın yükselişi ve Kürt mücadelesini yukarıdaki yaklaşıma bağlı olarak nasıl değerlendirdiğine bakmak yararlı olacaktır.

1.1.1) TKP ve Siyasal İslam

TKP kendi adlandırmasıyla "dinci gericilik"in, "emperyalistler ve işbirlikçileri olan yerli sermaye" tarafından, insanlara bu dünyadaki eşitsizliklerin "kader" olduğu düşüncesini yaymak ve onları sisteme bağlı tutmak için bir araç olarak kullanılmaktadır.[93] Bu nedenle TKP dinci gericiliği, klasik anlamda yobazlıktan öte emperyalizmle bağlantısı içinde ele alınmakta ve buna karşı mücadelesini de, özellikle Türkiye'nin özgün koşulları içinde, emperyalizme karşı mücadelenin en önemli parçası olarak görmektedir.

TKP'ye göre, Türkiye'de dinci gericiliğin, 1980'den sonra önemli mevziler elde etmesi, Cumhuriyet tarihi boyunca yapılan "yatırımların" bir sonucudur. Tıpkı

[92] TKP 2004 Konferansı Raporu, "Emperyalizm ve Emperyalizme Karşı Mücadelede TKP" Bölümü
[93] "Neden TKP?" Broşürü, sf:5

ABD'nin bugün en büyük düşmanlarından biri olarak ilan ettiği Taliban ve benzeri gerici hareketlerin, yine bu ülke tarafından Sovyetler Birliği'ne karşı bir güç olarak oluşturulduğu gibi Türkiye'de de sol hareketlerin önüne bir engel olarak çıkarılan dinci gericilik, 1990'lardan itibaren siyasal iktidarı ele geçirecek güce kavuşmuştur. Dolayısıyla bu durumu sadece Türkiye kapitalizminin iç dinamikleriyle açıklamak mümkün değildir. Çünkü gerici hareket, Türkiye egemen sınıfının yanı sıra emperyalist merkezler tarafından da kollanmış, kimi zaman açık, kimi zaman örtük bir biçimde desteklenmiştir.[94]

TKP'ye göre bunun an açık göstergesi, mücadele içinde işçiler ve emekçilerin karşısına "yobazlar"ın çıkarılmasıdır. *"1960'larda 6. Filo'ya kovma mücadelesinde, 1977 yılında tarihe "Kanlı Pazar" olarak geçen 1 Mayıs'ta, Sivas'ta eşitlik ve özgürlükten yana olan aydınların katlinde hep dinci gericilik rol oynamıştır."*[95] 12 Eylül bu eğilimi en yüksek noktasına taşımıştır. Dinci gericiliğin 1990'ların ilk yarısında siyasal iktidara ulaşması darbenin karşı devrimci öğeleri beslemesinin doğrudan bir sonucudur. Nitekim dinci gericilik, Kürt hareketine karşı yürütülen "kirli savaş"ta da, aynı karşı devrimci amaçla, önemli bir rol oynamıştır. Bütün bunlara bir de 1990'ların başında yaşanan ve yıllara yayılan bunalım süreci eklenmiştir. Bunalım sürecinin siyasal yapı üzerindeki en önemli etkisi, *"sistemin bütünüyle gericileşmesi"*[96] olmuştur. Zira bu bunalımın özelliği sadece ekonomik alanla sınırlı kalmayıp siyasi ve ideolojik alanlara da yayılmış olmasıdır. Bu dönemde, karşı devrimci ihtiyaçlara uygun biçimde işleyen devlet ve siyaset mekanizması, kitlelerin siyasi tercihlerinin geri çekilmesi için her tür aracı kullanmıştır. Bu gelişmenin bir sonucu olarak burjuva partileri de açıktan karşı devrimci bir konumlanış almışlardır. Bu saptamaya bağlı olarak TKP, Refah Partisi'nin bu dönemde iktidarda olmasını bu eğilimin hem bir sonucu hem de güçlendiricisi olarak görmektedir. Dolayısıyla, RP'nin iktidarı geçici olsa da -ki krizin ekonomik boyutlarının, iktidarda bulunan RP-DYP koalisyonunun "başını

[94] SİP 5. Konferans Raporu, Nisan 2001
[95] "Neden TKP?" Broşürü, sf:5
[96] SİP, Siyasi Rapor, Şubat 1997 Konferansı, sf:22

yiyeceği" tahmin edilmektedir[97]-, bu parti aracılığıyla dinci hareketin burjuva siyasetinde elde ettiği yer kalıcı olacaktır.

28 Şubat'ın hemen öncesinde Şubat 1997 Konferansı'nda yapılan bu saptama TKP'nin dinci gericiliği emperyalist sistemin bir uzantısı olarak gördüğünün bir göstergesidir. Çünkü egemen sınıf hem dinci hareketin hem milliyetçi-faşist hareketin karşı devrimci potansiyeline muhtaçtır. Bu nedenle TKP, RP'nin ya da MHP'nin[98] elde ettiği bazı mevzilerin geçici olmasının kitleler ama özellikle sol örgütler üzerinde bir yanılsamaya neden olmamasını önemsemektedir. 28 Şubat sürecinin yarattığı "olumlu" hava karşısında ifade edilen bu uyarı, 28 Şubat'tan sonra dinci gericiliği siyasi açıdan kısmen geriletilmiş olmasının, toplumsal tabanında ciddi bir daralmaya neden olmadığı tespiti ile güçlendirilmektedir. Çünkü TKP'ye göre, "burjuva laisizminin" zaten böyle bir niyeti olmadığı gibi, pek şansı da yoktur.[99]

Bu anlayışa bağlı olarak TKP, konu etrafında yaşanan laik-şeriatçı çatışmasının da doğru değerlendirilmesi gerektiğini ifade etmektedir. Dinci gericilik, büyük sermayeye dayanmaktadır ve sınıf temelini de bu belirlemektedir. Tabanını emekçiler oluştursa da, hatta kendisi "halkçı" olduğunu iddia etse de bu hareketin sınıf karakterini sermaye biçimlendirmektedir. Ancak sermaye sınıfının açısından dinci gericilik, ideolojik ve siyasal açıdan bu temele bağımlılığını sürdürmesi konusunda bazı riskler taşımaktadır. İşte TKP'ye göre, laik-şeriatçı çatışmasının nedeni, sermayenin dinci hareketi "hizzaya sokma" çabasına ve sınıf temeline sahip

---

[97] SİP, Siyasi Rapor, Şubat 1997 Konferansı, sf:22

[98] 1980 öncesinde sol hareketin karşısına çıkarılan faşist hareketin siyasal örgütü olan MHP de döneme uygun olarak bazı değişimler içindedir. RP'nin tasfiyesini de içine alan restorasyon sürecinin hükümet ortaklarından biri olan MHP, bu dönemde hükümet ortaklığı faşist kimliğinin gereklerini yerine getirmesine engel olduğundan küçülmüş ve "artık değiştiği" varsayımlarıyla kabul görmüştür. Bununla birlikte TKP'ye göre MHP'nin faşist kimliğinin merkez sağ bir kimliğe dönüşmesi, partinin kendisini aşan nedenlerle mümkün değildir. Türkiye kapitalizminin faşist bir akımın varlığına, toplumsal dinamikleri "anti-komünist, emek düşmanı ve milliyetçi" bir basınç altında tutmak için ihtiyacı vardır. TKP 2002 Konferansı Raporu, "Türkiye Kapitalizminin Rotası" Bölümü

[99] SİP 5. Konferans Raporu, Nisan 2001

çıkması konusundaki ısrarına dayanmaktadır.[100] Sermaye sınıfı RP'yi bir merkez partisi olarak konumlandırmak istemiştir. Ancak 28 Şubat süreci, pek de mümkün olmayacağı anlaşılan bu çabayı kesintiye uğratmıştır.

TKP, 28 Şubat müdahalesini genel bir "restorasyon" sürecinin bir parçası olarak değerlendirmektedir.[101] Türkiye kapitalizminin uluslararası sisteme daha gelişkin bir eklemlenmesini sağlamak üzere iç siyasi ve hukuki mekanizmaların düzeltilmesi gerekliliği 1990'ların ortalarında aciliyet kazanmıştır. Restorasyonun bir boyutunu da, bu düzenlemeleri zorlaştıran çeşitli özneleri güçsüzleştirmeyi hedefleyen ve baş aktörü Türk Silahlı Kuvvetleri olan "tasfiye" süreci oluşturmuştur. Krizin aşılmasının bir yolu olarak da görülen bu süreçte Susurluk kazası ile ifşa olan kontrgerillanın kısmi bir özerklik kazanmış etkinliği törpülenmiş ve Kürt silahlı hareketi geriletilmiştir. RP'nin iktidardan uzaklaştırılması ve siyasal etkinliğinin kısıtlanmasını içeren düzenlemeler de bu tasfiye sürecinin içinde yer almıştır.

Elbette, RP'nin tasfiye edilmesi, bir anlamda sermaye düzeninin gericiliği karşısına almış olması yanlış anlaşılmamalıdır. Yukarıda belirtildiği gibi, RP'nin iktidardan düşmesi toplumsal tabanını ortadan kaldırmamıştır. Üstelik sermayenin karşı olduğu, gericiliğin kendisi değil haddinden fazla güç kazanmış ve öne çıkmış olan bazı özneleridir. Bu nedenle sermayenin bazen de gericilere karşı görünmesi kimseyi yanıltmamalıdır. Sermaye düzeninin "gericilikle mücadele" başlığında gidebileceği en ileri nokta, gericiliğin düzen adına üstleneceği görevleri yeniden tarif etmek olabilir.[102]

Nitekim AKP iktidarı, bu görev yenilenmesinin bir göstergesidir. AKP bir yandan ABD ve AB ile, yani emperyalizm odaklarıyla ilişkilerinde kural tanımaz bir işbirlikçiliği benimsemiştir. Diğer yandan arkasına aldığı toplumsal desteği canlı

[100] SİP, Siyasi Rapor, Şubat 1997 Konferansı, sf:23
[101] TKP 2002 Konferansı Raporu, "Türkiye Kapitalizminin Rotası" Bölümü
[102] TKP Tüzüğü, 8-g. md.

tutmak için “din” kurumuna ciddi bir gereksinim duymaya devam etmektedir. Türkiye burjuvazisi de, türban sorunu gibi hassas konuları AKP’yi kontrol etmenin bir aracı olarak kullanmaktadır. Bu çatışma AKP iktidarının yumuşak karnıdır. Bununla birlikte AKP dinci tutumda iki önemli değişime imza atmıştır. Bir kere işbirlikçiliğin bir sonucu olarak AKP'nin temsil ettiği gericiliğin peşinden gidenlerin, tıpkı Kürt hareketini izleyenler gibi, emperyalistleri “dünyanın efendileri” olarak görme eğilimi artmıştır. Örneğin Irak savaşı dönemine “islami dayanışma” dürtüsü ile yoğun bir ABD karşıtlığı yaşayan bu kesimler, AB’ye girişi ise dört gözle beklemektedirler. TKP bu dönemde ön plana çıkan anti-amerikancılığı da bu nedenle, yani hem milliyetçi ve dinci gericiliği beslediği hem de kitleleri ABD’nin karşıtıymış gibi sunulan AB’ye yaklaştırdığı için eleştirmektedir.[103] İkinci değişim dinci gericiliğin modernize edilme girişimleridir. Bu yolla dinci gericiliğin, “laik” kesimlerin gözünde bir tehlike olmaktan çıkarılmasına ve 28 Şubat sürecindeki gibi, AKP’yi iktidardan edecek bir toplumsal çatışmanın ortaya çıkmasına mani olunmasına çalışılmaktadır.

Bu durum tespiti TKP’yi, kendisi ve genel olarak sol hareketler açısından şöyle bir sonuca ulaştırır: Anti-emperyalizm ve eşitlik mücadelesi dinci ideolojinin kapsamı içine girmiş; dinci gericiliğe karşı ilericilik, çağdaşlık mücadelesi ise kemalizme kaptırılmıştır.[104] TKP, bu alanların yeniden sosyalist anlayış ile kapsanmasını da bir zorunluluk olarak görmektedir. Dolayısıyla dinci gericiliğe karşı verilecek mücadele, genel olarak anti-emperyalizm mücadelesinin önemli bir parçasını oluşturmanın yanında partinin kendini yeniden konumlandırmasının da bir aracı olarak görülmektedir.

[103] TKP 2004 Konferansı Raporu, “Emperyalizm ve Emperyalizme Karşı Mücadelede TKP” Bölümü, sf:4
[104] “Türkiye ve Dünya Değerlendirmesi” Broşürü, STP, sf:18

1.1.2) TKP ve Kürt meselesi

TKP açısından Kürt sorununun belirleyici yanı sınıfsal boyutu olmakla birlikte ulusal, kültürel, bölgesel, ekonomik, sosyal bir dizi boyut içermekte olduğu da gözden kaçırılmamaktadır. Bütün bu boyutlarıyla sorun, “Türkiye burjuvazisinin bir sorunu”[105] olarak tanımlanmaktadır. Kürt emekçilerinin, Türkiye kapitalizminin ucuz ve yedek işgücü deposu olarak kullanılması, böyle bir sorunun varlığının tek nedenidir. Bu nedenle burjuvazinin resmi söylemi olarak Kürt sorununun “bölücülük” ekseninde ele alınması TKP açısından kabul edilebilir değildir. Tersine, Türkiye’deki “en ciddi bölücü güç sermaye sahipleri” dir .[106] Çünkü bölücülük söyleminin amacı, Türkiye emekçi kitlelerinin iki asli unsuru olan Türk ve Kürt emekçilerini bölerek mücadeleyi zayıflatmaktır.

Aynı sınıfın üyeleri olmaktan kaynaklanan çıkar ve gelecek ortaklığı yanında Kürt sorununun diğer boyutları Kürt emekçilerinin daha ağır bir sömürüye maruz kalmaları sonucunu doğurmaktadır. Bunun temelinde Türkiye sermaye sınıfının, cumhuriyet tarihi boyunca izlediği iki temel politika bulunmaktadır. Birincisi, Kürt halkının emre amade bir yedek işgücü ordusu olarak biçimlenmesini sağlayan gerici ideoloji ve toplumsal yapıların baskısını sürdürmek için aşiret düzeninin canlı tutmasıdır. Aşiretler, piyasa ilişkileri üzerinden düzene bağlanırken, kapitalizmin eşitsiz gelişmesi sonucu Kürt emekçileri daha da yoksullaşmıştır. İkinci politika ise, Kürt emekçileri üzerindeki baskı ve sömürüyü süreklileştirmeyi hedefleyen Kürtlerin dillerine ve kültürlerine yönelik yasaklamalardır.

Sorunun bu kendine özgü dinamikleri 1980’lerde Kürt hareketinin, emekçilerin birikmiş tepkilerini arkasına alarak yükselmesine neden olmuştur. Sermaye düzeni sorunu çözmek yerine daha fazla baskı ve nihayet şiddet yolunu tercih etmişken, Kürt ulusal hareketi önderliği de devrimci bir çizgiye doğru kaymıştır. TKP’nin öncülü olan STP, bu yapısı nedeniyle Kürt hareketine farklı bir anlam yüklemiştir. Bu çizginin emperyalist saldırılara rağmen varlığını sürdürebilmesi halinde, Kürt

[105] TKP Tüzüğü, “Temel Siyasi Tezler” Bölümü, sf:8
[106] “Neden TKP?” Broşürü, sf:6

ulusal hareketinin kendi sınırlarını aşan yeni bir devrimci dinamik yaratacağı umulmuştur.[107] Bu umutla STP'nin programında Kürt hareketine verdiği destek, partiye karşı kapatma nedeni olarak kullanılmıştır.

STP Programı, tıpkı Sosyalizm Programı gibi, "Anti-kapitalist Dönüşümler" bölümü altında bir alt başlık olarak Kürt sorununu ele almaktadır. "Ulusal Sorun" başlığını taşıyan bu kısımda, ulusal ve etnik köken farklılığının herhangi bir ayrımcılık nedeni olamayacağı ve her ulusal ve etnik topluluğun kendi dil ve kültürünü koruyup geliştirme hakkına sahip olması gerektiği ifade edilmiş; Kürtler bir etnik topluluk değil, ulus olarak tanımlanmış ve ulusların ayrılma dahil kendi kaderlerini tayin hakkı savunulmuştur. Ancak burada altı çizilmesi gereken, ayrılma hakkının ancak sosyalist bir çerçeve içinde gerçekleşmesi şartıyla desteklendiğidir. Nitekim ilgili maddede, "Ayrılma hakkının, insanın insanı sömürmesine zemin oluşturan sosyo-ekonomik süreçleri gündeme getirmesi durumunda parti, bölgedeki bütün sosyalist ve devrimci güçlerle birlikte sürecin önüne geçer"[108] denerek, emperyalist bir müdahaleye imkan verecek düzenlemelere karşı tavır alınmıştır. Bu düzenlemeler, özellikle Kürtlerin "Türkiye Cumhuriyeti ülkesinin toprakları üzerinde" kurtuluş mücadelesi veren bir ulus olarak görülmesi, partinin kapatılmasına neden olmuştur.

STP savunmasında, asıl kapatma nedeninin Kürt meselesi ile ilgili olarak takınılan tutum değil partinin sosyalist kimliği olduğunu ifade etse de, bir kez daha aynı nedenle kapatılmamak için gerekli tedbirler alınmıştır. Ne bir tek cümleden oluşan SİP Programı'nda ne de ayrıntılı olarak düzenlenmiş olan TKP Programı'nda "Ulusal Sorun" başlıklı bir kısım bulunmadığı gibi, Kürtler açıkça bir ulus olarak tanımlanmamakta ve kendi kaderini tayin hakkından hiç söz edilmemektedir. Bu TKP'nin Kürt sorununa STP döneminden farklı baktığı anlamına gelmemelidir. Ancak STP ve TKP arasında Kürt mücadelesinin "temsilcilerine" bakışta önemli bir fark vardır. Bu da Kürt mücadelesinin seyrinin değişmesinden kaynaklanmaktadır.

[107] STP Programı, "Ulusal Kuruluş Mücadeleleri" kısmı
[108] Sosyalist Türkiye Programı Savunma ve Belgeler; Gelenek Yayınevi, 1995, sf:41

TKP'ye göre Kürt hareketi 1990'lar boyunca devrimci çizgiden giderek uzaklaşmış ve inisiyatifi de Türkiye burjuvazisine ve emperyalist ülkelere bırakmıştır. Partinin 1997 Konferansı'nda, bu değişim nedeniyle, Kürt sorununun düzeni tehdit eden boyutunun geri çekileceği ve emperyalizmin bölgesel düzenlemeleriyle ilgili yanının ön plana çıkacağını iddia etmektedir. TKP, Kürt siyasetinin devrimci çizgiden uzaklaştığı saptamasını, partinin karakterini de ortaya koyan iki ana unsura dayandırmaktadır. Bunlardan birincisi emperyalist odaklarla işbirliğine girişilmesidir. Özellikle Avrupa Birliği'ne giriş sürecinde Kürt partilerinin takındığı tutum, ardından Irak Savaşı sırasında ortaya atılan Kürt Devleti tartışmaları TKP'nin 1997 Konferansında ileri sürdüğü iddiasının doğruluğunu göstermektedir.[109] İkinci unsur ise, Kürt hareketinin sosyalist devrim fikrinden uzaklaşıp gündemini demokratik hak talebi ile sınırlamasıdır. TKP, Kürt halkının mücadelesinin idamın kaldırılması ve anadilde eğitim gibi birkaç somut soruna indirgenmesinin hareketin siyasal eksenini kaybetmesine, dar bir alanda siyasallaşmaya çalışmasına neden olduğu görüşündedir. Türkiye egemen güçlerinin bu sınırlı talepleri bile pazarlık konusu yapması ise, hareketin giderek "dış kaynaklara" yönelmesine; bu temel hakların elde edilmesi mücadelesinin AB sürecine bağlanmasına yol açmıştır. Bu nedenle TKP, sosyalist sistemin çöküşü ile emperyalistlerin "dünyanın efendileri" olduğu düşüncesinin, özellikle çıkış yolu arayan Kürt siyasetinin öne çıkan kesimleri arasında geçerli hale geldiği düşüncesindedir (Güler, 2002).

TKP, 1999 yılında A. Öcalan'ın ortaya attığı "Demokratik Cumhuriyet Projesi"nin, Kürt hareketinin sağa kayışının bir ilanı olarak ele almaktadır. Hem Kürt dinamiği açısından oldukça kapsayıcı bir açılım, hem de emperyalizm ve Türkiye egemen güçleriyle uzlaşma formülü olarak ortaya atılan bu proje, Türkiye kapitalizminin ana hedeflerinin Kürt cephesinden desteklenmesi karşılığında kimi özgürlüklerin hukuki statüye kavuşturulması talebinden ibarettir. Bu açılım aynı zamanda Kürt

[109] 22.12.2005'te N. Salas ile yapılan görüşmeden.

milliyetçiliğini sınırlama amacı taşımaktadır. Oysa TKP proje uygulandığında milliyetçiliği liberalizmle iyice örtüştürerek sağcı karakterini daha da açığa çıkaracağını iddia etmektedir.[110] Kısaca bu proje bu projenin düzen içi bir nitelik taşımakta ve Kürt hareketinin temsilcileri olan örgütlerin uzun süredir açığa çıkmayan sınıf karakterini görünür hale getirmektedir: Hareketin sınıf karakterini mülk sahibi sınıflar vermektedir. Dolayısıyla TKP'ye göre, mevcut Kürt hareketinin Kürt ulusal çıkarlarını temsil yeteneğini yitirmiştir. Zira emperyalist dönemde, mülk sahibi sınıfların ulusal çıkarların temsilcisi olma ehliyeti kalmamıştır (Güler,2002).

TKP aynı nedenle, ABD'nin Irak'a müdahalesi ile oldu gözüyle baktığı "Kürt özerk devleti"nin kurulmasına da karşıdır. Devletleşme sürecinin emperyalizm – Kürt aşiretleri ekseninde sürdüğünü ileri süren parti, ulaşılabilecek en ileri noktanın *"ABD'nin mutlak denetiminde, İsrail'e kardeş bir Kürt emirliği"*[111] olacağını ifade etmektedir. Daha önce de dile getirildiği gibi, TKP ulusların kendi kaderini tayin hakkını ancak sosyalist bir perspektifle savunmaktadır. Bu anlayışla, Türkiye Kürtlerinin kurulacak böyle bir devletin içinde yer almak istemeleri TKP tarafından "ayrılıkçılık" olarak adlandırılabilmektedir.

TKP'nin mevcut Kürt siyasal partilerini "ayrılıkçı" olarak nitelendirmesi, bu partilerle kurulan ilişkilerde de belirleyci olmaktadır. Kürt hareketi ile dayanışma sol kimliğin bir parçası olarak görülse de TKP açısından tedirgin edici olan, Kürt hareketinin ayrılıkçı ve emperyalizm yanlısı görüşlerinin sol harekete ve partiye de teşmil edilmesidir. Bu algıya karşı TKP, ulusalcılığını bir kez daha ortaya koyarak *"Türkiye'nin bölünmesine ve emperyalizme karşı"*[112] olduğunu ifade etmektedir. Kürt hareketine yönelik bölücülük söylemini burjuvazinin resmi söylemi olarak gören ve reddetmiş olan[113] TKP'nin aynı söylemi, başka gerekçelerle de olsa, kullanması düşündürücüdür. Bunun açıklaması, varolan Kürt partilerinin

[110] TKP 2004 Konferansı Raporu, "Bölgesel Dinamikler ve TKP" Bölümü
[111] TKP 2004 Konferansı Raporu, "Bölgesel Dinamikler ve TKP" Bölümü, sf:11
[112] TKP 2004 Konferansı Raporu, "Bölgesel Dinamikler ve TKP" Bölümü, sf:12
[113] bkz; sf:9

sermayenin parçası olduğu olsa bile bu söylemin TKP ile "emekçi" Kürt halkı arasındaki ilişkileri kolaylaştırdığı da söylenemez.[114]

Bununla birlikte TKP, bu durumdan sadece Kürt hareketini sorumlu tutmanın doğru olmayacağı, hareketin etkili bir "sınıfsal müttefik" bulamamış olmasının da sağa kaymasında çok önemli bir etkisi olduğunu ifade etmektedir.[115] TKP, Kürt sorununda konumunu biraz da bu özeleştiriye dayanarak belirlemektedir. Türkiye solu, önemli bir devrimci potansiyel taşıyan Kürt hareketini kendisinin gerileme dönemine denk gelmesi nedeniyle destekleyememiştir. Bu nedenle, özellikle de Kürt siyasi partileri gündemlerini değiştirmişken Kürt emekçilerinin örgütsüz ve mücadele dışı konumlarını gidermek sosyalist hareketin sorumluluğu altında görülmektedir.

1.1.3) TKP ve İşçi Sınıfı

Bu kısmın başından beri açıklanan bütün ekonomik, siyasal ve ideolojik değişimlerden en çok etkilenen bu anlamda siyasal islamın yükselişinin ve Kürt hareketinin en fazla "parçaladığı" toplumsal kesim, sosyalizm mücadelesinin asıl öznesi olan işçi sınıfı olmuştur. TKP'ye göre, işçi sınıfı hala temel öznedir; çünkü değişmeyen ve emperyalist – kapitalist sistem devam ettiği sürece değişmeyecek olan tek şey, emek - sermaye çelişkisinin tüm ekonomik, ideolojik ve siyasal süreçlerin temel belirleyeni olmayı sürdürecek olmasıdır. Dolayısıyla sistemin işleyişini belirleyen sadece sermaye grupları, uluslararası sermaye, ulusal devletler ve uluslararası ekonomik ve siyasal kurumların ilişkileri değildir. Bütün bu ilişkilerin üst belirleyeni emek – sermaye çelişkisidir.

Ancak çelişki her ne kadar aynı kaldıysa da, yaşanan değişimler karşıtlığın iki yanındaki unsurların niteliğindeki değişimlerde kendini göstermektedir. Kapitalizmin bu aşamasında işçi sınıfı birbirine bağlı iki temel değişim göstermiştir.

---

[114] 22.12.2006 tarihinde Merkez Komite üyesi E. Nalçacı ile yapılan görüşmeden.
[115] SİP, Siyasi Rapor, Şubat 1997 Konferansı

Birincisi, emperyalizmin kaçınılmaz bir parçası olan bunalımların derinleşmesi ve süreklileşmesi ile proleterleşmenin hızla yayılmasıdır. Emeğiyle geçinen kesimlerin sömürülme oranı arttığı için bir yandan işçi sınıfı "yoksul halk içinde erimekte"[116], diğer yandan orta sınıf özellikleri gösteren "kalifiye" kesim proleterleşmektedir. Sınıf mücadelesi üzerinden yapılan bir kategorileştirmeyle, işçi sınıfının kalabalıklaştığı ve buna paralel olarak çeşitlendiği saptaması yaşanan değişimin birinci sonucudur. Buna bağlı olarak öncü partinin seslenme alanı genişlemiş ve mücadeledeki rolü çeşitlenmiştir.

Bu gelişmenin beslediği ikinci sonuç ise örgütlü mücadelenin temel öznesi, bir başka deyişle işçi sınıfının çekirdeği olan sanayi işçilerinin, sınıfın geneli içindeki göreli ağırlığının azalmasıdır. Niceliksel azalma, sınıf mücadelesi açısından niteliksel güçsüzleşmeyi de yanında getirmiştir. İşçi sınıfının örgütlenmeye en yatkın kesimi olması dolayısıyla mücadelenin motoru olan sanayi proletaryasının zayıflaması, kendisini işçi sınıfının "merkezi" olarak algılayamaz hale gelmesine neden olmuştur. Sanayi işçilerinin yapısal değişimi de bu gelişmeyi etkileyen bir faktördür. Çok sayıda işçinin bir arada çalıştığı büyük işletmelerin varlığı sürse de, küçük ölçekli ve az sayıda işçinin istihdam edildiği işyerlerinin artışı sanayi işçilerinin yaşadığı ilk "bölünme"dir. Teknolojik gelişmeler nedeniyle kalifiye emekçilerin sanayi işçilerinin yanında üretim sürecinde, daha fazla rol almaları da bir başka bölünme olarak görülmektedir. Daha çok "küçük burjuva" eğilimleri gösteren bu kesimler işçi sınıfı bilincinde uzaktırlar. Ayrıca taşeronlaşma, geçici ve yarı zamanlı istihdam uygulamalarının artışı da sanayi işçilerinin parçalanmasında önemli etkilerde bulunmaktadır. Diğer taraftan "plebyen bir kültürü" yeniden üreten çoğunlukla işsiz kent yoksulu kesimlerin niceliksel ağırlığı da artmaktadır.[117] Kısaca "Türkiye işçi sınıfı bugün, bir sanayi çekirdeği çevresinde, tarım ve hizmetler sektöründeki işçilerden, düzensiz, kayıtsız, geçici işlerde çalışan emekçilerden ve yaygın işsizlerden oluşan çok katmanlı, parçalı, çok uluslu bir

[116] TKP 2002 Konferansı Raporu, "Emekçi Dinamikleri ve Yeni İşçi Hareketinin İnşası" Bölümü
[117] TKP 2002 Konferansı Raporu, " Emekçi Dinamikleri ve Yeni İşçi Hareketinin İnşası" Bölümü

karakter taşımaktadır."[118] Dolayısıyla işçi sınıfı sadece sektörel bazda ve çalışma koşulları açısından değil, bilinç düzeyleri açısından da farklılıklar taşıyan işçi gruplarından oluşmaktadır.

Ancak partiye göre, örgütlenme gücünü asıl zaafa uğratan, sermayenin saldırılarının 1990'larda inanılmaz boyutlara ulaşmasıdır. Sosyalist sistemin çözülmesi, uluslararası komünist hareketin güç yitirmesi ve işçi sınıfı hareketinin gerilemesi ile yayılma alanı genişleyen sermaye sınıfı, hem piyasalaştırma / özelleştirme uygulamalarıyla hem de sendikal hakların geriletilmesiyle önemli kazançlar elde etmiştir. Nitekim Türkiye'de de benzer bir gelişme gözlenmiştir. 1980'lerin sonunda ve 1990'ların başında işçi sınıfı artan örgütlenme gücü ile ekonomik kazanımlar sağlamış, daha önemlisi kendini bir sınıf olarak hissetme yeteneğine kavuşmuştur. Ne var ki bu eğilim, sermayenin müdahaleleriyle kısa süre içinde gerilemiştir. Bugün Türkiye'de hem sendikal örgütlenme çok düşük bir düzeydedir (kayıtlı işçilerin %5'i sendikalıdır), hem de sendikalar sınıf mücadelesinin örgütleyicileri olmaktan çok uzaktır. Bütün bu gelişmeler sonunda, sosyalizm mücadelesi için belirleyici olan ve durumu ağırlaştıran faktör, sınıf mücadelesini ilerletme olanağına maddi olarak sahip olan kesimin örgütlenme gücünün gerilemesidir. Daha da önemlisi, maddi güçlerini yitiren sanayi işçileri kendilerini işçi sınıfının merkezi olarak algılayamaz ve böyle algılanmaz hale gelmiştir.[119]

Bu sürecin en önemli özelliklerinden biri, sermaye sınıfının emekçi yığınların mücadele potansiyelinin yok sayması ve yeniden canlanmasını imkansız görmesi varsayımıyla işliyor olmasıdır. TKP bunun, emperyalist – kapitalist sistemin yumuşak karnı olduğu düşüncesindedir. Çünkü sermaye sınıfı bu varsayıma güvenerek sınıf mücadelesi alanında büyük boşluklar bırakmakta ve bu boşluklardan kaygılanmamaktadır. TKP izleyen dönemin umudunu, işte bu

[118] TKP 2004 Konferansı Raporu, "Türkiye İşçi Sınıfı: Bir Durum Saptaması ve Görevlerimiz" Bölümü
[119] TKP 2002 Konferansı Raporu, "Emekçi Dinamikleri ve Yeni İşçi Hareketinin İnşası" Bölümü

boşluklarda bulmakta ve partinin temel görevinin bu boşlukların sosyalist bir mücadele ile doldurulmasını sağlamak olarak belirlemektedir.[120]

Diğer iki partiye geçmeden önce, bu kısmın sonunda partilerin varolan düzene dair değerlendirmeleri arasında yapılacak karşılaştırmayı da kolaylaştırması amacıyla kısa bir özet yapmakta yarar vardır.

1.1.4) Özet

TKP'ye göre 1980'den sonra ortaya çıkan emperyalist düzen, bir dünya sistemi çerçevesinde tüm ülkelerin birbirlerine bağımlılığının arttığı, çevre ülkelerin emperyalist odaklara bağımlılığının daha da arttığı bir sömürü düzenidir. Reel sosyalizmin çöküşü bir yandan tek tek ülkelerin bağımlılıklarını arttırmakla birlikte, daha önemli bir gelişmeye de neden olmuştur. Böylelikle "karşı devrimci" ideoloji herhangi bir engelle karşılaşmadan tüm dünyaya yayılmıştır. Bu anlamda bağımlılık kavramı, TKP'nin emperyalizm analizinde önemli bire rol oynamaktadır. Sömürü düzeninin devrimci bir mücadele için gerekli maddi koşulları zaten sağladığını düşünen TKP, partinin asıl bu ideolojik kuşatma ile mücadele etmesi gerektiği saptamasından yola çıkmaktadır. Bu nihai olarak enternasyonal düzeyde verilmesi gereken bir mücadele olmakla birlikte TKP, ulusal düzeyi bu mücadelenin temel alanı olarak belirlemektedir. Partinin Türkiye'yi, varolan bunalımların derinleşmesi ile "zayıf halka" olabilecek ülkelerden biri olarak konumlandırması da ulusal düzeye verdiği önemi arttırmaktadır. Bu nedenle parti, Türkiye'nin ekonomik ve siyasal sorunları (siyasal islam ve Kürt sorunu da dahil olmak üzere) yanında kültürel değişimlerinin de temeli olarak gördüğü emperyalist bağımlılığa karşı verilecek -ideolojik- mücadeleyi, ulusal sosyalizm mücadelesinin merkezine yerleştirmiştir.

[120] TKP 2004 Konferansı Raporu, "Türkiye İşçi Sınıfı: Bir Durum Saptaması ve Görevlerimiz" Bölümü

1.2) EMEP ve Emperyalizm Analizi

Her ne kadar ayrı bir parti olarak ortaya çıkmış olsa da, EMEP'in emperyalizm değerlendirmesinin temellerini TDKP'de bulmak mümkündür. 1980 yılının şubat ayında kurulan TDKP, bu tarihte yaptığı kuruluş kongresinin ardından yaşanan askeri darbe ve izleyen geniş kapsamlı tutuklamalar ve izleyen dönemde örgüt içinde yaşanan sorunlar[121] nedeniyle etkinlik gösterememiş; ancak tam on yıl sonra Şubat 1990'da bir konferans toplayabilmiştir. Bu iki toplantının metinleri, TDKP'nin 1980'den 1990'a yaşanan değişimleri nasıl algıladığını göstermektedir.

TDKP 1980'de Türkiye'yi, yarı-feodal, yarı-sömürge, burjuva demokratik devrimini tamamlayamamış geri bir tarım ülkesi olarak tanımlamakta ve emperyalist devletlerle tekelci sermayeye her alanda giderek daha bağımlı hale geldiği tespitini yapmaktadır. Bu bağımlılığın, kapitalizmin son aşaması olarak nitelendirilen emperyalizmin tüm dünya çapında keskinleşmesi ile birlikte sosyalizme geçişin koşullarını olgunlaştırdığı ileri sürülmektedir. Ancak Türkiye, emperyalist zincirde zayıf halka adayı ülkeler arasında olmakla birlikte, "faşist diktatörlük" yönetimi altında henüz burjuva demokratik devrim bile gerçekleştirilememiştir.[122] Bu nedenle TDKP'nin amacı önce Ulusal Demokratik Halk Devrimi tamamlamak ve kesintisiz olarak sosyalizme geçip proletarya diktatörlüğünü kurmaktır.

1990'daki I. Konferans'ta da, kuruluşunda ileri sürmüş olduğu emperyalizm tezine bağlı kalınmıştır. İki dönem arasındaki on yıllık süreçteki gelişmeler ise bu tezin

---

[121] Şubat 1990 tarihli I. Konferans Merkez Komite Raporu, dünya ve Türkiye'deki değişimleri değerlendirmenin yanı sıra, örgütün kapsamlı bir eleştirisini de yapmaktadır. Buna göre, Darbenin "şiddeti" karşısında parti saflarında teslimiyetçi reformizm ve devrimci komünizm şeklinde iki eğilimin ortaya çıktığı ifade edilen Rapor'da, 1987'de yaşanan yönetim değişikliğine kadar teslimiyetçi, tasfiyeci reformist eğilimin ağır bastığı; partiyi marksist- leninist (ML) çizgiden uzaklaştıran bu eğilimin, inşa sürecinden hatta THKO döneminden itibaren partinin içinde barındırdığı küçük burjuva "alışkanlıkları"nın dışarı atılamamasından kaynaklandığı söylenmektedir. Aynı zaaf, hareketin yenilgisini hazırlayan koşulların da temeli olarak görülmektedir (Eldeniz, 1992).

[122] TDKP Kuruluş Kongresi Metni, "Program", yy. 1980, sf: 275-289

içine dahil edilmiştir. En temel iki gelişme, küreselleşme ile neo-liberal politikaların yaygınlaşması ve SSCB ile Doğu Bloku'nun kapitalizme geçişidir. TDKP'nin emperyalizm tezine göre, sermayenin yoğunlaşması süreci ile tekelleşmeler artmakta, mülksüzleşme hızla dünyaya yayılmaktadır. Bu süreç, geri kalmış ülkelerin emperyalist ülkelere ve tekellere bağımlılığını da arttırmaktadır. Dolayısıyla bu ülkeler daha çok borçlanmakta ve daha çok sömürülmektedirler. Bu saptama aynı zamanda, kapitalizmin refahın yaygınlaşacağı iddiasının boş bir iddia olduğunu da göstermektedir. Örgüt, kapitalist dünya ekonomisinin bunalımdan kurtulmasının mümkün olmadığı; varolan koşullarda, emperyalist devletlerin bu bunalımların tahrip edici sonuçlarını bağımlı ülkelere aktararak atlattıklarını ileri sürmektedir. Ancak dünyanın giderek daha büyük bir kısmı bu bunalımlardan etkilendiği için bu ihtimal de giderek azalmaktadır (Eldeniz, 1992:10).

TDKP, Sovyetler Birliği'nde ve Varşova Paktı ülkelerinde yaşanan gelişmelerin sosyalizmin değil, kapitalizm ve emperyalizmin "keskinleşen çelişkileri"nin bir ürünü olduğu görüşündedir. Zira sosyalist ülkeler daha 1960'lı yıllarda ABD emperyalizmi ile dünya pazarına hakim olmak için rekabete girişmiş ve Sovyetler Birliği sosyal emperyalizmin başı haline gelmiştir. Bu nedenle zaten bu yıllardan beri tek bir dünya kapitalist sistemi, tek bir dünya kapitalist pazarı söz konusudur. 1980'den sonra bu ülkelerde yaşananlar, sadece "kapitalizmin yeniden restorasyonu" olarak nitelnedirilmektedir. Dolayısıyla, emperyalist güçlerin, sosyalizmin "proletarya ve halklar için" özgürlük ve refahı sağlamada yetersiz kalarak iflas ettiği, kapitalizmin ise evrensel barışı, refah ve özgürlüğü sağlamak için tek yol olduğu "propagandası" en baştan yanlıştır (a.g.e.,360-363).

Kısaca bir yandan kapitalizmin kaçınılmaz bunalımları emperyalist ülkeleri bile sarsacak hale gelmekte, diğer yandan emperyalistler arasındaki rekabetin kızışması kapitalizmin çelişkilerini açıkça ortaya çıkarmaktadır. Bu TDKP'ye göre kapitalizmin sosyalizme doğru olgunlaşmakta ve yol almakta olduğunu göstermektedir. Emperyalist sistemin olmazsa olmazı, sömürgeler ve bağımlı

halkların varlığıdır. TDKP sosyalist hareketin gelişeceği alanın da burası olacağını belirtmektedir. Özellikle kapitalizmin nispeten geliştiği bağımlı ülkelerin proleterlerinin kapitalizme karşı mücadelenin başını çekeceği düşünüldüğü için, Türkiye de bu anlamda önem taşmaktadır. Ancak bunun için bu gerçeklerin, hem kapitalizmin kaçınılmaz olarak yıkılacağının hem de bu mücadelenin temel sınıfının işçi sınıfı olduğunun bu kesimlere anlatılması zorunludur. TDKP'nin Türkiye'nin işçi sınıfına yaptığı vurgunun, çalışma alanı olarak sanayi merkezlerini ve fabrikaları seçmesinin altında yatan bu anlayıştır (a.g.e.,220-225).

EMEP, TDKP'nin bu ideolojik hattını izlemektedir. Daha kapsamlı bir emperyalizm çözümlemesi yapan EMEP, kapitalizmin II. Dünya Savaşı'ndan itibaren yavaş yavaş ve 1970 sonlarından itibaren hızla "yeni" bir evreye geçtiğini ifade etmektedir. Bu dönemin emperyalizm olarak adlandırmasının nedeni, 19.yy kapitalizmin temel özelliği olan rekabetin yerini tekelleşmenin almış olmasıdır. 1990'larla birlikte kapitalizmin kaçınılmaz çelişkilerinin giderek derinleştiği ve bu çelişkilerin "Yeni Dünya Düzeni" (YDD) adlandırması altında çeşitli biçimlerde gizlenmeye çalışıldığı zamanlara gelinmiştir. SSCB'nin çöküşü de bu durumu, hem çelişkilerin derinleşmesini hem de YDD'nin çelişkilerin üzerini örtmeye çalışan söylemini güçlendirmiştir. Yeni bin yıl ise emperyalistlerin başı olan ABD'nin 11 Eylül saldırılarının da etkisiyle, bütün dünyayı bir savaş alanına dönüştürdüğü bir kampanyaya tanık olmaktadır.

Partinin görüşüne göre YDD'nin temelleri 1970'lerin ortasında, devletçilikten serbest piyasa ekonomisine geçiş, liberalizme dönüş gibi "masum" bir ekonomi-politik yöneliş olarak ortaya çıkan neo-liberalizm ile atılmıştır. Bu yönelişte, aynı onyılın başında SSCB'nin sosyalizmden, devrimin amaçlarından uzaklaşmasının ve işçi sınıfı karşısında ve anti-emperyalist mücadeleler üzerinde gücünü yitirmesinin etkisi vardır. Bu değişim sayesinde kapitalist ülkeler artık kendilerini sosyalizm, anti-emperyalizm ve demokrasi odaklı halk hareketlerinin tehdidi altında görmemeye başlamışlardır. Ayrıca sosyal devlet politikalarıyla, muhalif kesimler ve

egemenler arasında bir "sosyal uzlaşma" sağlanmış olması bu kesimlerin 1970'leri zaten hareketsiz geçirmesine neden olmuştur. Neo-liberal politikaların ortaya çıkması sosyal uzlaşmanın artık kapitalistler tarafından yok sayıldığının göstergesidir. Fakat "sosyal demokratlaşmış" olan sendikalar ve işçi partileri uzlaşma hala devam ediyormuş gibi davranmayı sürdürmüşlerdir.[123]

Bu sayede fazla bir direnişle karşılaşmadan uygulamaya konulan neo-liberal politikaların temel amacı, uluslararası sermayenin dünya ölçeğinde hiçbir engel tanımadan dolaşması ve dünyanın yeraltı ve yerüstü servetinin en gelişmiş kapitalist ülkelerde toplanmasıdır. Sermayenin uluslararası serbest dolaşımının sağlanması için emperyalist ülkeler, dünyanın geri kalanı üzerinde bir "yeniden yapılanma" çalışması gerçekleştirmektedirler. Düzenleme çoğunlukla bağımlı ülkelerin IMF ve Dünya Bankası denetimine alınarak başta ekonomik ve siyasal yeniden yapılanma programlarıyla ve bunları destekleyen "reformlarla" emperyalist sisteme uygun hale getirilmesiyle yapılmaktadır. Çeşitli nedenlerle değişime direnen ülkelere ise farklı müdahalelerde bulunulmaktadır. İran, Küba, K. Kore gibi bazı ülkeler, sistem dışı, terörist ve geri ülkeler olarak nitelendirilip, ambargolar başta olmak üzere çeşitli yaptırımlarla cezalandırılmaktadır. Yugoslavya, Irak, Afganistan gibi bir kısmında ise doğrudan silahlı operasyonlar yapılmaktadır. Gelişmeler, bu tüp uygulamaların giderek olağan hale geldiğini göstermektedir.[124]

Dünya çapındaki bu büyük yapısal dönüşüme bir de ideolojik ikna süreci eşlik etmektedir. EMEP YDD'nin üç temel iddia üzerinde yükseldiği görüşündedir. Birincisi, kurulacak yeni dünyada tekelciliğin kırılacağı, mülkiyetin tabana yayılacağı ve serbest rekabetin bu sistemin temeli olduğudur. Oysa dünya çapında artan bir yoksullaşmaya karşılık, birleşerek tekelleşen ve zenginleşen şirketlerin

---

[123] İ. Çaralan; "Devlette Yeniden Yapılanma Kimin İçin?"; Özgürlük Dünyası, 142, Şubat 2004, sf:24-37

[124] III. Genel Kongre Belgeleri, sf:36

gelirleri birçok ülkenin bütçesinden çok daha büyük hale gelmiştir.[125] İkinci iddia ise “globalleşen” dünyada evrensel barışın sağlanacağıdır. Ancak EMEP bunun da uygulamada bir “Amerikan barışı” olduğunun ortaya çıktığı iddiasındadır. Buna göre, ABD kendi egemenliğinde olmayan herhangi bir bölgede barışın olmadığını kanıtlamak için çatışmaları kışkırtmakta, sonra da emperyalist operasyonlarla kendi varlığını meşrulaştırmaktadır. NATO ve BM gibi uluslararası kuruluşları da bu amaçla kullanmaya çalışmaktadır. 11 Eylül’den sonra durum daha da ciddileşmiş, ABD kendi yanında olmayan tüm ülkeleri “terörist” ilan etme konumuna gelmiştir.[126]

YDD’nin üçüncü iddiası, ikinciyle paralel olarak demokrasinin tüm dünyada gelişeceği ve yaygınlaşacağıdır. Ancak bu iddia, başta ABD olmak üzere tüm emperyalistlerin diğer ülkelere müdahalelerinin bir bahanesi olarak kullanılmıştır. Demokrasi düşmanlığı sisteme direnen ülkelerin kontrol altında tutulmasının meşrulaştırıcı nedeni olmuştur. Oysa bu dönemde, bizatihi emperyalist ülkelerde demokrasi içi boş bir kavrama, demokratik haklar da sadece kağıt üstünde kalan haklara dönüşmüştür. Seçim sitemleri yüzünden temsil krizinin patlak vermesi, buna bağlı olarak parlamentarizm çöküşü ve devlet kurumlarını çürümesi, aslında, neo-liberalizmin ana hedeflerinden olan “devletin küçülmesi”nin bir uzantısıdır. Ekonomideki tekelleşmeye paralel olarak devlet erki de tek elde toplanmaktadır. Burjuvazi açısından halkın iradesinin yasama ve yürütmeye yansıması “tehlikesi” de böylece ortadan kalkmıştır.

Demokrasi kavramı bir yandan sadece biçimsel bir önem taşımaya başlamışken, bir yandan da emperyalistlerin çıkarlarına uygun olarak yeniden tanımlanmıştır. Kavramın içi, “azınlık haklarının korunması” ile doldurulmuştur. Böylece etnik, dinsel, mezhepsel vb. ayrımlar mutlaklaştırılıp temel ayrımlar olarak sunulmakta; sınıfsal ayrımlar önemsizleştirilmekte ve çağdışı olarak tanımlanmaktadır. Buna

---

[125] Örneğin Türkiye’nin 2000 yılı bütçesi 51 milyar dolarken, Fiat 53, Sony 55, Siemens 64, Volswagen 65, General Electric 91, Toyota 95 milyar dolarlık gelirlere sahiptir. (II. Genel Kongre Çalışma Raporu, sf:17)

[126] III. Genel Kongre Belgeleri, sf:44

bağlı olarak sınıf örgütleri yerine "sivil toplum örgütleri" öne çıkarılmakta, *"insan ve hayvan hakları örgütleri, kadın hakları örgütleri, kuş sevenler derneği, çevreci kuruluşlar, dini ve milli esaslı dernek ve örgütler, mezhep kuruluşları, tarikatlar, eşcinsel ya da üçüncü cins örgütleri, her biri modern, gerçek bir ihtiyaca karşılık gelen örgütler olarak"*[127] tanımlanmaktadır. Bütün çaba sınıfı bölmek, sınıf mücadelesini güçsüzleştirmek içindir.

EMEP'e göre bu iddialar, YDD'nin yalanlarıdır. "Globalleşme" kapitalizmin ütopyasıdır ve gerçekleşme ihtimali, içinde barındırdığı çelişkileri nedeniyle, sıfırdır. Ancak bütün bu yalanlar ve yeni tanımlamalar boşuna değil, birbirini tamamlayan iki amaca yönelik olarak ortaya atılmaktadır. Bu yolla bir yandan işçi sınıfı siyasetin tamamen dışında bırakılırken, diğer yandan sivil kuruluşlar aracılığıyla örgütlenebilen çeşitli toplumsal kesimler, sermayenin çıkarları doğrultusunda yedeklenebilmektedir.[128] Emeğin değer yaratıcı özelliğini yitirdiği, "tarihin sonunun geldiği", kapitalizm koşullarında herkesin refah ve barış içinde yaşayacağı bir dönemin geldiği söyleminin yanı sıra SSCB'nin yıkılmasının orta sınıflar ve orta sınıftan gelen aydınlar üzerinde yarattığı etki de emekçi sınıflara yönelik saldırının şiddetinde rol sahibi olmuştur. Bu nedenle 1990'larda başlayan saldırı, bu yüzyıl içindeki dördüncü büyük saldırı olmakla birlikte saldırıların en kapsamlısıdır.[129] Kültürel, bilimsel ve medyatik araçlarla da beslenen bu saldırı karşısında işçi ve emekçi sınıflar çok büyük güç kaybına uğramıştır. Ekonomik düzenlemelerle hakları gaspedilen, örgütleri tasfiye edilen emekçi sınıflar içinde eğitimsizlikten ahlak düşkünlüğüne, yoz kültür ürünlerinin emekçi kültürü tahrip etmesine varan bozulmalar ortaya çıkmıştır. Bu yüzden verilecek mücadele kesinlikle ideolojik mücadeleyi de içermelidir. Marksizm, bu mücadelenin verilmesini sağlayacak donanıma sahiptir. Marksizmin burjuva dünya görüşü karşısında üstünlüğünün kanıtlanması ve "kaybedilmiş olan" orta sınıfların ve

[127] II. Genel Kongre Çalışma Raporu, sf:44-45
[128] S. Durmaz; "Sermayenin 'Yeniden Yapılandırma' Oyunun Bozma Mücadelesi", Özgürlük Dünyası, 112, Temmuz 2001, sf:2-16
[129] II. Genel Kongre Çalışma Raporu, sf:47

aydınların yanı sıra gençlik ve diğer toplumsal kesimlerin mücadeleye katılması açısından çok önemlidir.

Bununla birlikte III. Kongre'de "zincirlerinden boşanmış emperyalizm dönemi" olarak tanımlanan bu dönemin, sonun başlangıcında olduğunu gösteren gelişmeler de olduğu saptanmaktadır. Bir kere bütün bu olan ve iddia edilen değişikliklere rağmen kapitalizmin sermaye ve emek arasındaki temel çelişkisi değişmemiş, hatta emperyalizmin yarattığı ve keskinleştirdiği koşullarla daha da vahşileşmiştir. Üstelik emperyalistlerin arasındaki hegemonya mücadelesi de giderek daha fazla kızışmaktadır. Kapitalizmin küreselleşme iddiasının bir ütopya olduğu bu çelişkilerle ortaya çıkmaktadır. Dünyanın her tarafında ezilenler de bu gerçeğin farkında olarak eylemlerde bulunmaktadırlar. İşsizler, yoksullar, çeşitli sol çevreler, çevreciler, savaş karşıtları gibi farklı kesimlerin katıldığı bu eylemlere sendikaların katılımı da giderek artmaktadır. EMEP'e göre bu artışla birlikte eylemlerin biçimlerinde ve ileri sürülen taleplerde emekçi karakter hissedilmeye başlanmıştır.

Sermayenin uluslararasılaşması, saldırılarının da tüm ülkelerde benzer özellikler göstermesi sonucunu doğurmuştur. Bu, işçi taleplerinin aynılaşması, dolayısıyla uluslararası alanda emekçi dayanışmasının olanaklarının artması demektir. Artık, özellikle aynı işkollarında ama genel anlamıyla da tüm ekonomi dallarında başvurulan işçi direnişlerinin başka ülkelerde etkili olması mümkündür. Ancak önemli olan işçi sınıfının bu gücünün farkına varması ve bu gücü sonuç alıcı biçimde kullanabilmesidir.[130] Burada belirleyici olan işçi sınıfının örgütlenmesi olacaktır.

Küreselleşme karşıtı eylemlerin yanı sıra halkların nihai olarak ABD karşıtı, anti-emperyalist bağımsızlık mücadeleleri de yeniden alevlenmiştir. Latin Amerika ve Ortadoğu'daki mücadeleler Amerika'nın dünya patronluğuna karşı ve YDD'yi

[130] Y. Akdağ, "İşçi Hareketinde Sonuç ve Olanaklar", Özgürlük Dünyası, 136, Ağustos 2003, sf:43-52

sorgulayıcı eğilimlerin arttığının göstermektedir. Özellikle Irak'a yapılan müdahale sonrası bu eğilimler, dünya çapına tepkilere dönüşmüştür.

Bütün bu değerlendirmeler sonucunda partinin vardığı sonuç, işçi sınıfı mücadelesine her zamankinden daha çok gereksinim olduğudur. Egemen sınıflar, emperyalizmin dayatmalarına karşı giderek daha bağımlı hale gelmekte, ülke sınırları içinde düzenleme yapma yeteneklerini hızla kaybetmektedirler. Bunun anlamı egemen sınıflara karşı verilecek mücadelenin her zamankinden daha çok emperyalizme karşı mücadele ile birleşmekte olduğudur. M. Erdal'ın ifadesiyle "sınıf mücadelesinin genel koşullarında, hareketin seyrini değiştiren köklü bir dönemeç meydana gelmemesine rağmen; emperyalizm ile ilişkiler ve egemen sınıflar arasındaki ilişkiler alanında, yeni bir sürece girilmiş"tir.[131] EMEP yeni sürecin, emperyalizmin genişlemesine ve yayılmasına uygun olarak işçi sınıfının da ufkunu genişletmesini, emekçi halkın diğer sınıf ve tabakalarıyla mücadelesini birleştirmesini zorunlu hale getirdiğini, sınıf mücadelesinin bu anlamda yenilenmesi gerektiğini ifade etmektedir.

Dünya genelindeki bu gelişme, Türkiye'de de bütün izdüşümleriyle yaşanmaktadır. Türkiye, "emperyalizme bağımlı, uzunca bir süredir kapitalizmin hakim olduğu, ama feodal kalıntılarında varlığını sürdürdüğü bir ülke" olarak nitelendirilmektedir.[132] 1980'li yıllarda neo-liberal politikalarla tanışan Türkiye'nin başta ABD olmak üzere emperyalist ülkelere bağımlılığı giderek artmış, son darbeler de IMF'nin yeniden yapılandırma politikalarıyla vurulmuştur. Bu süreçte emperyalist ülkeler ve sermaye, kendi doğrultularında hareket edecek kesimleri ve siyasal partileri de yeniden düzenlemişlerdir. Çünkü, ekonomik ve siyasal alandaki amaçlarını gerçekleştirmeleri için, tüm dünyada olduğu gibi, işçi sınıfı ve emekçileri mücadele yeteneğinden ve burjuva anlamda bile siyasal katılımdan uzaklaştırmaları gerekmiştir. Partinin görüşüne göre bu durum, 12 Eylül darbesinin hedefleriyle de uyumludur.

[131] M. Erdal, "Nereden ...Nereye? Siyasal Koşullardaki Gelişmeler ve Dönemeçler", Özgürlük Dünyası, 89, Mart 1998, sf: 13(3-14)
[132] Emek Partisi Program veTüzüğü, sf:22

Parti, bu sürecin belirleyici güçlerini "Genelkurmay, MGK, Cumhurbaşkanlığı, YÖK, Yargıtay Cumhuriyet Başsavcılığı, Anayasa Mahkemesi, Danıştay gibi devletin temel kurumları, büyük patronlar ve onların çeşitli örgütleri, siyasal partiler içindeki sermayenin rafine temsilcileri, medya ve bürokrasinin en tepelerine yerleştirilmiş ideolog ve propagandacı kastı"[133] olarak saptamaktadır. Bu kurum ve gruplar, yasalarla, gerektiğinde baskıyla, bilimsel ve kültürel saldırılarla Türkiye toplumunu kuşatmaya almışlardır. Bu da yeterli olmadığından sermaye partileri eliyle önce emekçileri sonra bütün halkı Kürt – Türk, Alevi – Sünni, sağcı – solcu, laik – şeriatçı gibi kategorilere bölerek yönetmişlerdir. Kısaca, sermaye çıkarlarına uygun olarak, sadece ekonomik ve siyasal güçleri değil, ideolojik güçleri de yoğun biçimde kullanmıştır. Görüldüğü gibi EMEP'in analizinin temelini, toplumsal ve siyasal yaşamın her alanını çeşitli araçlarla denetim ve yönetim altında tutmayı amaçlayan bütünlüklü bir emperyalizm kavramsallaştırması oluşturmaktadır. Bu kavramsallaştırmanın temel unsurunu, toplumsal karşıtlıkların işçi sınıfı bölmek amacıyla kullanılması hatta bu amaçla yeniden kurgulanması oluşturmaktadır. Nitekim EMEP'in siyasal islamın yükselişine ve Kürt sorununun derinleşmesine bakışını da bu yaklaşımı belirlemektedir.

1.2.1) EMEP ve Siyasal İslam

EMEP Türkiye'de siyasal islamın 1980'den itibaren yükselişe geçişinin emperyalist devletlerin çıkarları doğrultusunda yaptıkları siyasal ve toplumsal müdahalelerden kaynaklandığı düşüncesindedir. Somutlamak gerekirse bu yükselişin biri yeni dünya düzeni ideolojisinden diğeri ülkenin özel konumundan kaynaklanan iki nedeni vardır.

Türkiye'de şeriatçı akımlar, 1950'den itibaren Sovyetler Birliği'ne karşı bir tehdit oluşturmak üzere "Yeşil Kuşak" projesi dahilinde ABD ve Suudi Arabistan'dan gelen maddi ve ideolojik destek ile güçlendirilmişlerdir. Bu akımlar, 1960'lı yıllarda burjuva düzen partilerinin popülist politikalarının temel öğesini oluşturan

[133] II. Genel Kongre Çalışma Raporu, sf:51

din istismarcılığının da etkisiyle, zaten islam kültürüyle yetişmiş emekçi yığınlar üzerinde gücünü artmıştır. Devrimci - demokrat yükselişin dinci – şeriatçı akımlarla karşılanması, 12 Eylül'ü önceleyen dönemden itibaren gayri resmi bir devlet politikası olarak kullanılmaya başlamıştır. Darbeden sonra ise, önce askeri yönetim dini "toplumun yapıştırıcı harcı" olarak ilan etmiş, ardından Özal yönetimiyle birlikte "Türk İslam sentezi" ile resmi ideoloji haline gelmiştir. Böylece şeriatçı akımlar hem devlet bürokrasisi içinde, hem de milli eğitim, üniversite, emniyet ve ordunun alt kademeleri gibi anahtar kurumlarda etkin bir güç haline gelebilmiştir.

Ancak komünizme karşı savaşta bir yedek güç olarak hazırlanan ve "ılımlı islam" olarak tanımlanan, bununla birlikte içinde islamın her rengini barındıran şeriatçı gelişme, komünizmin yakın ve somut bir tehlike olmaktan çıkmasıyla dünyanın her yerinde olduğu gibi Türkiye'de de hakim güç haline gelmiştir. Güçlendikçe de "ılımlı" içeriği radikalliğe doğru kaymış, kendisi bir tehdit olarak görülmeye başlamıştır (Eldeniz,1992).

Komünizme karşı islamiyetin taktiksel olarak güçlendirilmesine neo-liberalizm ideolojisinin yarattığı etki de eklenmiştir. Neo-liberalizm dini, ekonomi politikalarının zorladığı geniş kesimlerin sisteme bağlı kalmasını sağlayan temel öğelerden biri haline getirmiştir. Bu aynı zamanda kitleleri politikadan uzak tutma amacına da hizmet eden bir yaklaşımdır. Zaten zayıflamış olan sınıf bilinci ve örgütlenmesini iyice yok etmek amacıyla öne çıkarılan "sivil toplum" örgütlenmeleri içinde mezhep, tarikat ve cemaat esasına dayalı örgütlenmeler önemli bir yer tutmaktadır. Yeni Dünya Düzeni'nde emeğin değersizleştirilmesi için kullanılan en önemli araçlardan biri diğer kesimlerin toplumsal varlıklarının sürekli gündemde tutulması, demokrasi kavramının da bu kesimler ve onların farklılıkları üzerine kurulmasıdır: *"Ortaçağ heveslisi bir tarikat ehli bile demokraside kendisine bir yer bulması gereken bir toplumsal olgudur!"*[134] Bu ideolojik doldurma, Türkiye'de de kendi tabanını bulmuştur.

[134] II. Genel Kongre Çalışma Raporu, sf:41

1980'lerin sonlarına gelindiğinde, uluslararası sermayenin dayatmalarıyla yerleşen "serbest piyasa düzeni"nin yarattığı yıkım karşısında politikaları ve çözüm önerileri aynılaşan burjuva partileri ile Refah Partisi'nin farklı yerlerde durduğu ortaya çıkmıştır. "Batı taklitçiliğine karşı olmak" söylemi üzerinde temellenen adil düzen programı bu dönemdeki tek alternatif olarak ve emekçi sınıflar için bir seçenek haline gelmiştir. Zaman içinde düzen partileri de kendilerinden uzaklaşan bu kesimleri yeniden kazanabilmek için cemaat ve tarikat örgütlenmeleri ile bağlar kurmaya başlamışlardır. Bu durumda rejimin sınırları "sağa" doğru genişlemiştir.[135]

EMEP, RP'yi iktidardan düşüren 28 Şubat müdahalesinin, RP'den ve siyasal islamdan daha geniş bir hedefe yöneldiği iddiasındadır. Çünkü bu tarihten itibaren, MGK'nın günlük siyasete müdahalesi, askeri darbe dönemleri hariç ilk kez bu kadar "kaba ve pervasız" bir şekle bürünmüştür. Bu müdahale, işbirlikçi egemen sınıfların ekonomik, siyasal ve askeri olarak emperyalizme ve özel olarak ABD emperyalizmine bağlılığının zorunlu ve yeni bir aşamasına girildiğini göstermektedir. Sistemin krizi nedeniyle ne egemenler arasındaki çatışmaların ne de gelişen halk hareketinin mevcut siyasal araçlarla çözülemediği, her tür terör yönteminin günlük işleyişin bir parçası olduğu bir noktaya gelindiğinden siyasi karar mekanizmalarının "askeri komuta" altına girmesi şaşırtıcı bir sonuç değildir. Kurulan Kriz Merkezi'ne her türlü yetkiyle donatılmış bir yasallık kazandırılması ise bahsedilen yeni aşamanın ifadesidir. "Böylece seçimler ve parlamento, ABD ile 'yakın temas' halindeki generallerimize 5 yıllığına, kimlerin sırasıyla hizmet edeceğini belirlemenin basit bir aracına dönüşmüş" olmuştur. "Bağımsızlık ve Demokrasi"ye ABD ve generaller el koymuş; Türkiye "postmodern bir darbe" sonrası "postmodern bir sömürge" haline gelmiştir. [136]

Öyleyse 28 Şubat'ta alınan tavsiye kararları, RP'nin temsil ettiği siyasal islamın, izleyen yıllarda egemen kesimlerin çıkarlarına hizmet etmekten uzak olduğu anlamına gelmektedir. Fakat bu RP'nin iktidardayken izlediği çizgiden değil,

---

[135] "İşçi Kitle Partisi Üzerine" Broşürü

[136] M. Erdal, "Nereden... Nereye? Siyasal Koşullardaki Gelişmeler ve Dönemeçler", Özgürlük Dünyası, 89, Mart 1998 sf:10 (3-14)

taşıdığı tehditten kaynaklanmaktadır. Zira RP, tıpkı emperyalistlerin ve işbirlikçilerin kendinden beklediği gibi "terbiye edilmiş" bir islami parti olarak hükümet etmiş; egemen sınıfların ve generallerin isteklerinin dışına çıkmamıştır. O kadar ki, EMEP RP'yi iktidara geldikten sonra, düzen partilerinden bir farkı kalmamakla; onlar gibi IMF'nin memuru olmakla suçlamaktadır.[137]

Bununla birlikte kısa zamanda hızla gelişen "islami" sermayenin RP'nin arkasındaki güç olması ve iktidardaki bir RP'nin bu güce güç katması, büyük burjuvazinin rahatını kaçırmıştır. RP, dayandığı bu sermaye kesimlerinin güçlenmesi yanına diğer düzen partilerinin sahip olmadığı ideolojik avantajla halk kesimlerini kendine bağlama yeteneğine de sahiptir. Türkiye'nin konumundaki bir ülkede islami motiflerin ağırlık kazanmasının Ortadoğu ve Türki Cumhuriyetlerle olan ilişkiler üzerindeki etkisi, emperyalistler arasındaki mücadelede dengeleri değiştirme ve belirsizlikler yaratma ihtimalini arttırmaktadır. İşte bu tehdit, emperyalistlerin kontrolü ya da planları dışında gelişmelerin olabilme ihtimali ABD, MGK ve Türkiye burjuvazisini harekete geçirmiştir.

MGK kararıyla bölücülük yanında "irtica"nın da, iç tehdit unsurlarının başına yerleştirilmesi, toplumun en dinamik kesimlerini, işçi ve emekçileri, ilerici demokratları ve aydınları, kararın arkasındaki güçlerin yanına çekmeyi amaçlayan bir manevradır. Bu manevranın aynı zamanda sistem muhalifi kesimlerde ve çeşitli politik örgütlenmelerde kargaşa yaratarak kitlelerin sömürü düzenine ve baskı mekanizmalarına karşı hareketlerine set çekilmesi amacını taşıdığı da gözden kaçırılmamalıdır. İrtica tehlikesinin öne çıkarılması, bir yandan Susurluk kazası ile ortaya çıkan devlet çete ilişkilerinin, diğer yandan 1997'nin ilk aylarında özellikle özelleştirme uygulamalarını hedef alan, işçi direnişlerinin yarattığı hareketlenmeyi kontrol altına almayı da hedeflemektedir. "Laikliğin korunması" söylemiyle orta sınıf ve küçük burjuva çevrelerin önemli bir bölümünün, başlıca burjuva basını, yargı kurumları ve üniversite çevrelerinin yedeklenmesi ve tarafsızlaştırılması başarılmıştır. Nitekim, devrimci demokrat üniversite üyelerinin YÖK'e karşı

[137] "Türkiye Çözümsüz Değildir; Çözüm Emeğin Örgütlü Gücüdür" Bildirgesi

oluşturduğu muhalefet, bu söylemin etkisiyle zayıflamış; YÖK'ün şeriat karşıtlığı ve takındığı Kemalist maske "şimdilik" kaydıyla da olsa bu kurumun arkasında olmak gerektiği eğilimini yaratmıştır.

Askerler, RP'yi iktidardan düşüren gücün silahlı değil "sivil kuvvetler" olduğuna kitleleri ikna edebilmek için, sivil güçlerin şeriata karşı tepkilerini daha açık olarak ifade etmelerini teşvik etmiştir. Bu rüzgarın etkisiyle, "Laik Türkiye" ülküsü etrafında çeşitli kitle örgütleri bir araya gelmiştir. Türk-İş, TOBB, TİSK, TESK, TZOB'un birlikte oluşturdukları "5'li İnisiyatif" işçi patron uzlaşmasını da yaratan bir birleşme olması açısından önemlidir. Ayrıca "kendine sosyalist diyen" kimi partiler, DİSK, pek çok işçi sendikası da laik devleti koruma adına "sistemi yenileme operasyonunun dolgu maddesi olma" tuzağına düşmüşlerdir.[138]

EMEP'e göre ise şeriatçı – laik bölünmesi yeni dönemin koşullarına uygun olarak ama tıpkı sağ – sol, Kürt – Türk bölünmelerinde olduğu gibi, işçi sınıfını bölmek amacını taşımaktadır. Toplumun emekçi kesimlerinin emperyalist düzenin yarattığı "yapay" karşıtlıklarla parçalanması bu düzenin temel özelliklerinden biridir. Bunun göstergesi, 28 Şubat'ın hedef aldığı şeriatçı akımlardan ancak kimi etkisiz ve küçük grupların (Aczimendiler gibi) dağıtılmış olması; Nakşibendilik, Nurculuk, Fettullahçılık gibi düzen partileriyle sıkı ilişkileri olan güçlü tarikatların ise varlıklarını, hem de güçlenerek sürdürmeleridir.

EMEP, RP'nin kapatılmasının ardından kurulan Fazilet Partisi'nin özellikle başörtüsü sorununu ve RP'nin kapatılmasını kullanarak "mağdur ve demokrasi kahramanı" pozlarına girdiğini, kendini ilgilendirmeyen konularda ise kılını bile kıpırdatmadığını ifade ederek; bunu FP'nin de bir düzen partisi olduğunun ispatı olarak sunmaktadır. Ancak FP'nin asıl önemli faaliyeti, siyasal islamın yeniden yapılandırılarak piyasa ilişkilerinin merkezine doğru çekilmesi eğilimini başlatmış olmasıdır. Parti içinde küreselleşmeci politikalara daha hızlı ayak uyduran "yenilikçiler" kanadı bu eğilimin taşıyıcısı olmuştur. Bu kanadın kurduğu AKP'de

---

[138] II. Genel Kongre Çalışma Raporu, sf:70

değişim tamamlanmıştır. Yukarıda da ifade edildiği gibi, RP yönetimi de IMF politikalarına bağlılıkta emperyalistlerle bir sorun yaratmamıştır. Ancak Türkiye'deki egemenler arası çatışmanın somutlandığı TÜSİAD – MÜSİAD ilişkisinde "yanlış" tarafta yer almıştır. Erdoğan'ın AKP'si ise bu çatışmayı sistem lehine çözeceğinin işaretlerini vermektedir. AKP, tehdit oluşturabilecek "ideolojik parti" görünümünden tamamen sıyrılmıştır. Erdoğan "Özalvari bir tavırla", bir cemaat partisi kurmak yerine, temsil ettiği cemaatleri sistemle birleştirmeyi amaçlayan bir parti oluşturmaktadır.[139]

AKP'nin seçtiği yeni yol, onun sermayenin partisi olarak tescil edilmesini kolaylaştırmaktadır. AKP, siyasal islamı, yükselişe geçtiği dönemde diğer düzen partilerinden ayıran özelliklerin hiçbirini taşımamaktadır. RP'nin özelliği "Adil Düzen" programı ve ev ev dolaşarak yapılan propaganda ile kent yoksullarının ve emekçilerin bir kısmının desteğinin kazanılması, halkın içinde siyaset yapılmasıydı. AKP ise bütün bunları bir kenara bırakmış, diğer düzen partileri gibi, siyaseti halkın dışında elitlerin eliyle yürütülen bir uğraş olarak görmeye başlamıştır. İktidara geldikten sonra da bu durum güçlenerek sürmüştür. Emperyalistler tarafından dayatılan yeniden yapılandırma programına uymada kendinden önceki partilerden daha da kararlı bir tutum gösteren AKP, böylelikle yenilikçilik ve değişim yanlılığı sıfatlarını fazlasıyla haketmektedir.[140] Öyle ki, AKP sistemi yenilemenin partisi olarak görev üstlenmişken, statükoyu muhafaza görevi de meclisteki diğer parti olan CHP'ye düşmüştür.[141] Bu anlamda EMEP, AKP iktidarının, işçi sınıfını bölen "yapay" karşıtlıkların ortadan kalkması için fırsat yarattığı görüşündedir. Çünkü yoksul ve ezilen halkın beklentilerini karşılamaktan uzak olan AKP iktidarı döneminde, RP ve biraz da FP çizgisinden etkilenmiş olan işçi ve emekçilerin kendi çıkarları etrafında birleşmeleri olanağı artmaktadır.

[139] F. Ovacıklı, "Egemenlerin FP Manevrası, Tehlikeler ve Olanaklar", Özgürlük Dünyası, 112, Temmuz 2001, sf:23-27
[140] III. Genel Kongre Belgeleri, "Uluslararası Durum" Bölümü
[141] İ. Çaralan; "Devlette Yeniden Yapılanma Kimin İçin?"; Özgürlük Dünyası, 142, Şubat 2004, sf:24-37

1.2.2) EMEP ve Kürt Sorunu

EMEP, siyasal islama kay(dırıl)mış kitlelerin yeniden kazanılma umudunun doğduğu dönemde, Kürt halkıyla ve emekçileriyle birleşme olasılığının da arttığı düşüncesinden hareket etmektedir. Ancak Kürt sorununun taşıdığı kendine özgü özellikler bu durumu biraz daha karmaşık hale getirmektedir.

Parti, Kürt halkının yaşadığı sorunları da emperyalist düzenin bir parçası olarak değerlendirmektedir. Ancak, partinin soruna yaklaşımını özetleyen ve hemen hemen tüm parti metinlerinde kullanılan, "Kürt sorunu Türkiye işçi sınıfının sorunudur" slogan cümlesi bu soruna farklı bir yaklaşımı olduğunun da ifadesidir. Bu cümle, Kürt sorununun Türk ve Kürt işçi sınıflarının birlikte verecekleri demokrasi ve anti-emperyalizm mücadelesiyle çözümleneceği fikrinin yanı sıra, Kürt sorunu çözümlenmeden işçi mücadelesinin de başarıya ulaşamayacağı fikrini de içinde barındırır. Bu yaklaşım da hareketin kökenlerinden, TDKP geleneğinden gelmektedir.

Parti, Kürt sorununun, ulusal ve uluslararası iki boyutu olduğu ve ikisi birlikte ele alınmadan sorunun çözülmesi bir yana, anlaşılmasının bile mümkün olmadığı düşüncesindedir. Türkiye'nin iç sorunu olan kısım, Cumhuriyetin kuruluşundan itibaren geçerli olan "bir ulusun varlığının reddi" siyasetinden kaynaklanmaktadır. Uluslararası boyut ise emperyalistlerin bölgedeki çıkar çatışmaları ve hegemonya mücadelelerinden doğmaktadır. Emperyalistler Kürt sorununu, Ortadoğu'ya ilişkin planlarını ve politikalarını gerçekleştirmek için kullanmaktadırlar. Dolayısıyla bu boyut, Türkiye sınırlarını aşmakta, Irak, İran ve Suriye'yi de içine almaktadır. Bu devletler emperyalist ülkeler tarafından gerektiğinde "hak ihlalcisi" olarak suçlanmış, gerektiğinde de Kürt özgürlük mücadelesine karşı desteklenmişlerdir. Kürt burjuvaları da bu hegemonya mücadelesinden mümkün olduğu kadar yararlanmaya, kendileri için çıkar sağlamaya çalışmışlardır. Kısaca her zamanki gibi bu mücadelede de zarar gören emekçi halk kesimleri olmuştur.[142]

[142] "Kürt Sorunu ve Demokratikleşme" Broşürü, Emek Eğitim Dizisi, no:4, Ocak 2000

Türkiye'de Kürtlerin PKK önderliğinde verdikleri silahlı mücadele, egemen sınıflar tarafından bir terör ve bölücülük eylemi olarak nitelendirilmiş, böylece bu süreçte de Kürtlerin varlığının inkarı sürmüştür. PKK'nin başlattığı silahlı mücadele istikrar kazandıkça Kürt halkından artan bir destek görmeye başlamıştır. Türk işçi ve emekçileri de ezilen bir halkın mücadelesi olarak gördükleri bu harekete ilk yıllarda belli bir hoşgörüyle yaklaşmışlardır. Bunda 12 Eylül yenilgisinin yarattığı eziklik duygusu ve yönetime duyulan tepkinin büyük payı vardır. Aslında egemenlerin Kürt hareketini bölücü terör olarak nitelendirip "küçümsemesi"nde de solun yaşadığı yenilginin etkisi bulunmaktadır. Sol, Kürt hareketine gerekli desteği verememiş, mücadeleyi sahiplenememiştir.

Nitekim 1980 sonlarında işçi hareketinin sesini yükseltmeye başlaması Kürt hareketini de etkilemiştir. Ancak PKK'nin, Kürt işçi ve köylülerinin çıkarını temsil eden bir politik perspektif ortaya koyamamış olması, Türkiye işçi hareketinin de bu konudaki görevlerini ihmal etmesi nedeniyle iki hareket bütünleşememiş ve Kürt mücadelesi anti-emperyal mücadelenin tamamen dışına düşüp gerici ve milliyetçi bir yapıya bürünmüştür. Kürt mücadelesinin giderek şiddetlenmesinin yanı sıra işçi sınıfının da hareketlenmesi egemenleri yeniden harekete geçirmiştir. Bir yandan Kürt aşiretleri silahlandırılmış, bir yandan Kürt reformcu burjuvazisi örgütlenmiştir.[143] Bu anlamda iki ulusun işçi – emekçi sınıflarının başaramadıkları birleşmeyi, çıkarlarını korumak amacıyla bir araya gelen burjuva sınıfları başarmıştır.

Ancak sonraki gelişmelere damgasını vuran demokratik gelişme değil, "Düşük Yoğunluklu Savaş" stratejisi adı verilen yöntemle Kürt mücadelesi bastırılması olmuştur. Koruculuk sistemiyle aynı halkı birbirine düşüren, "özel savaş"

---

[143] M. Erdal, 1991 seçimlerinde kurulan SHP – HEP ittifakının "demokratik çözüm" demagojileriyle Kürt hareketinde önemli bir umut yaratarak Kürt reformcu hayallerini güçlendirdiğini ve kitle hareketini geçici olarak da olsa yatıştırdığını; aynı etkinin SHP – DYP koalisyon hükümetinin kurulmasıyla Türk orta sınıfında ve bir kısım aydınlarda da aynı etkinin ortaya çıktığını belirtmektedir. Ancak bu hava, yemin töreni sırasında yaşanan kışkırtıcı saldırılarla ortadan kalkmıştır. "Kürt Sorunu, Türkiye İşçi ve Emekçi Hareketinin Sorunudur", Özgürlük Dünyası, 94, Şubat 1999, sf: 3-13

yöntemleriyle halkın mücadelesini şiddetle bastıran egemenler, 25 yıl süren sıkıyönetim ve OHAL uygulamaları ile Kürt halkının yaşamının her alanına keyfiyetle müdahale edilmesi ile "kazanımlarını" kalıcılaştırılmaya çalışılmıştır. Bütün bu uygulamalar "vatanın ve milletin bölünmez bütünlüğü" söylemi ile meşrulaştırılmış, Türk ve Kürt halkı arasında güvensizlik ve önyargılar yaratılarak iki halk birbirine düşman edilmeye çalışılmıştır.[144]

Düşük yoğunluklu savaş dönemi, Kürt sorununun ve genel olarak Türkiye'nin sonraki döneminde çok belirleyici etkilerde bulunmuştur. Egemenlerin tek hedefi Kürtler gibi görünse de aslında Türkiye'nin tüm ezilen halkları bu uygulamalardan nasibini almıştır. Savaş döneminde işçi sınıfı mücadelesinde ve kitle hareketinde önemli bir düşüş yaşanmıştır. Bu düşüşün ve olağanüstü koşulların etkisiyle o zamana kadar cesaret edilemeyen birçok uygulama, terörle mücadele arkasına gizlenerek yasallaştırılmıştır. "Mezarda emeklilik", özelleştirme düzenlemelerinin şiddetlenmesi, sosyal alandaki kısıtlamalar bunların örnekleridir. Ayrıca unutulmaması gereken, süregiden savaşta sadece Kürt gençlerinin değil Türk gençlerinin de can verdiğidir.

Bu dönemin belki de daha önemli bir etkisi de, Kürt mücadelesine karşı kullanılan özel savaş kuvvetlerinin, kontrgerilla eylemlerinin bütün ülkeye yayılması, faili meçhul cinayetlerin, kayıpların ve Susurluk kazasıyla açığa çıkan bağlantıların izleyen dönemin belirleyici özelliği olmasıdır. Bütün bu faaliyetlerden Türk milliyetinden ilericiler, emekçiler ve işçiler de paylarını almışlardır.[145] O halde Türk işçi ve emekçileri Kürt halkının "kurtuluşu" birbirine bağlıdır. İşçi sınıfı Kürt halkının haklarını savunmadan kendi haklarını savunamayacağı gibi Kürt mücadelesi de işçi hareketi ile birleşmediği sürece emperyalizmin ve onun işbirlikçisi yerli gericiliğin saldırılarına uğramaktan kurtulamayacaktır.

---

[144] III. Genel Kongre Belgeleri, "Kürt Sorunu" Bölümü
[145] "Kürt Sorunu ve Demokratikleşme" Broşürü, Emek Eğitim Dizisi, no:4, Ocak 2000

EMEP, yine TDKP'den aldığı mirasıyla, Türkiye'deki demokrasi mücadelesinin en önemli unsurunun Kürt halkının ulusal haklarına kavuşması olduğu görüşündedir. Bu gerçekleşmeden Türkiye'de demokrasinin oluşması mümkün olmayacaktır. Bu nedenle EMEP ulusların kendi kaderini tayin hakkı da dahil, Kürt halkının hak mücadelesini savunmaktadır. Aslında burjuva demokratik bir sorun olan Kürt ulusal sorunu, Türkiye'de burjuva devrim tamamlanmadığından çözülememiştir. Bu tamamlanmadan, bir sonraki aşama olan sosyalizme geçilemeyeceği için Kürt sorununun çözümü de demokrasi ve sosyalizm mücadelesi veren işçi sınıfının sorumluluğundadır. Dolayısıyla kendini işçi sınıfının tek siyasal partisi olarak gören EMEP de Kürt sorununun "gerçek sahibi"dir.[146]

İşçi sınıfı önderliğinde verilmeyen her mücadelenin burjuvazi tarafından kendi çıkarları doğrultusunda kullanılmaya açık bir halde olacağı saptamasıyla hareket eden EMEP, Kürt mücadelesinde Öcalan'ın yakalanmasının ardından yaşanan gelişmelerin bu saptamayı doğruladığı görüşündedir.[147] TDKP döneminden beri Kürt burjuvazisiyle olan ilişkisi dolayısıyla Kürt gericiliğinin aracı olarak görülen PKK[148], her geçen gün bölgede hegemonyalarını kurmak isteyen emperyalistlerin ve işbirlikçilerinin çıkarlarını daha çok dikkate alan bir çizgiye kaymıştır. Öcalan yakalandıktan sonra ise, Kürt halkının kaderini tayin hakkından vazgeçilmiş, burjuva kurumları olduğu gibi kabul edilmiş, Kürt varlığının da bu bütünlük içinde tanınması talebinde bulunulmuştur. Dolayısıyla "uzlaşma" döneminde Kürt hareketinin yeni talepleri de kültürel haklarla ve idamın kaldırılması talebiyle sınırlı bir hal almıştır.[149] Öcalan ve PKK yönetiminin takındığı bu "teslimiyetçi" tavırdan daha önemlisi, egemenlerin Öcalan'ın yargılanmasını Kürt hareketini dağıtmak için kullanmasıdır. Tıpkı 28 Şubat'ı önceleyen ve izleyen dönemde "şeriatçılık – laiklik" karşıtlığının ilerici demokrat kesimleri bölüp, sisteme bağlamak için kullanılması gibi, Öcalan'ın yakalanması ve savunmasının içeriği de Kürt emekçilerinin en

[146] III. Genel Kongre Belgeleri, "Kürt Sorunu" Bölümü, sf:77
[147] II. Genel Kongre Raporları
[148] TDKP Kuruluş Kongresi Metni, sf:196 ve 440
[149] II. Genel Kongre Raporları

hareketli kesimlerini, düzeni yenileme çabasının bir unsuru haline getirmek için kullanılmaya çalışılmaktadırlar.[150]

Aynı dönemlerde, silahlı mücadelenin nispeten gerilemesi ve Türkiye işçi sınıfının da düşük yoğunluklu savaş zamanına nazaran hareketlenmiş olması, emekçiler arasındaki dayanışmanın gelişmesi için uygun koşulların oluşmasına imkan tanımıştır. O dönemde Emek Platformu, Diyarbakır'daki işçi sendikalarının bu koşulları değerlendirip, sorunun çözümü için yaptıkları çağrıya yanıt verememiş olsalar da EMEP, iki halkın işçi sınıflarını aynı mücadelede birleştirmek amacıyla, bir yandan kitlelerin aydınlatılması faaliyetinin yürütülmesi, diğer yandan temel mücadele zeminini biçimlendirecek, sendikalar ve kitle örgütlerinin katıldığı ortak platformların oluşturulmasının önem taşıdığı kanaatindedir.[151]

AB'ye giriş sürecinde "sermaye ile emeğin politikaları arasında yalpalayan" Kürt milliyetçilerin tutumları işçi sınıfı içindeki bölünmeyi yeniden güçlendirmiş olsa da EMEP, Kürt ezilenleri ile Kürt milliyetçilerinin tutumları arasında bir ayrım yapmaktadır. Buna göre Avrupa'dan gelecek demokrasi beklentisi ile sürece destek veren Kürt milliyetçileri, kendi tabanlarını bu beklentiye o denli kolay ikna edememektedirler.[152] Dolayısıyla bu durum da EMEP'in birleşmiş bir işçi sınıfı yaratma konusundaki umudunu ve çabalarını arttırıcı bir etki yapmaktadır.

1.2.3) EMEP ve Sınıf

EMEP 1970'lerden itibaren giderek tekelleşen ve sömürüsünü vahşileştiren emperyalist düzenin temel hedefinin işçi sınıfı olduğunu ısrarla ifade etmektedir. Dahası, bu süreçte emek güçlerinin, tam da emperyalistlerin amaçladığı gibi, kazanımlarının büyük çoğunluğunu kaybettiğinin tespit edilmesi gereklidir. Bu dönemde gerçek ücretler hızla düşmüş, çalışma koşulları esnekleştirilmiş, özelleştirmeler nedeniyle işsizlik artmış, en önemlisi örgütlülükleri azalmış,

---

[150] S. Güner, "Sistemi Yenileme Operasyonunun Bir Parçası Olarak Öcalan Davası", Özgürlük Dünyası, 95, Haziran 1999, sf:3-10
[151] II. Genel Kongre Kararları
[152] K. Yalçın, "Avrupa Birliği Girsek – Girmesek Fark Etmez mi?", Özgürlük Dünyası, Mart 2000, sf:20-31

sendikalar işlevsiz hale gelmiştir. Üstelik bunlara yukarıda ifade edildiği gibi sınıfı bölmek için kullanılan "yapay" karşıtlıklar ideolojik kuşatma da eşlik etmiştir. Buna rağmen 1980'lerin sonunda ekonomik taleplerle hareketlenen işçi sınıfı, 1990'ların ortalarından itibaren daha da politikleşen bir biçimde mücadelesini sürdürmüştür. Ve bu mücadele EMEP'in kuruluşuna da zemin oluşturmuştur. Yine de işçi sınıfının ekonomik taleplerin ötesinde siyasallaşması için ciddi biçimde mücadele edilmesi zorunludur. Sendikaların niteliksel ve niceliksel olarak sürekli güç kaybettiği bir dönemde bu mücadele hem daha zor, hem daha hayati bir hale gelmiştir. Bununla birlikte 1997'de enerji işçilerinin özelleştirmeye karşı yaptıkları eylemlerde "sadece kendi hakları için değil, ülkenin bağımsızlığı için de özelleştirmeye karşı" oldukları temel argümanıyla hareket etmeleri[153], EMEP'e göre mücadelenin anti-emperyalist bir zeminde yükseldiğinin göstergesidir. EMEP bir işçi sınıfı partisi olarak örgütlenmesini bu "ileri işçiler"in sahip olduğu bilince dayandırmak ve bunun yaygınlaşmasını sağlamakla sorumlu görmektedir.

Ancak emperyalizmin yeni bir evreye girmesiyle "ezilenler" kategorisinde bir genişleme olduğu da gözden kaçmamalıdır. Tekelleşmelerin artması çoğu ülkeleri ve büyük insan gruplarını bir anlamda hammadde yığınlarına dönüştürmüştür. Bu gelişmenin doğrudan sonucu dünya üzerinde yoksulluğun hiç olmadığı kadar artmasıdır. Özellikle kent yoksulları giderek genişleyen bir kategori olarak ezilenler genel kategorisinin en tepesine çıkmaya adaydır. Bu nedenle sadece işçilerin değil, bu geniş kitleye dahil olan, işsizler, emekliler, işsiz genç kesimler, ev kadınları arasında örgütlenmenin gerçekleştirilmesi ve bunun emekçi kesimlerin mücadelesiyle eklemlenmesi için somut çalışmaların yapılması gerekmektedir. Zira bu kesimler özellikle büyük şehirlerde önemli bir hacme ulaşmış ve bir "sosyal patlama"nın er ya da geç ortaya çıkacağı beklentisini yaratmıştır. Partinin bu konudaki değerlendirmesi, "sosyal patlama"nın emeğin çıkarları doğrultusunda

[153] S. Durmaz, "Emek Platformunun Dünü Bugünü", Özgürlük Dünyası, 98, Mart 2000, sf:5 (3-13)

olmaması halinde oluşacak tehdidin sermaye tarafından şiddetle yok edileceği yönündedir.[154]

1.2.4) Özet

EMEP'in emperyalizm analizinin tanımlayıcı kavramı, sadece sermayenin yapısında değil, tüm siyasal ve kültürel yaşamda etkilerini gösteren "tekelleşme"dir. Tekelleşmenin temel hedefi ise, giderek derinleşen sermaye/emek çelişkisinde, bir tehdit olmaktan çıkması için emeği tüm araçlarından yoksun bırakmaktır. Bu çabanın başka bir boyutunu işçi sınıfını bölmek amacıyla kullanılan "yapay" karşıtlıklar oluşturmaktadır. Türkiye örneğinde dinci / laik ve özellikle Kürt / Türk çatışması, işçi sınıfının bütünleşmesi önündeki en önemli engeldir. Emperyalizmin kaçınılmaz bunalımlarının, tüm toplum kesimleri açısından bir kazanıma dönüştürülmesi için işçi sınıfının olabildiğince bütünleştirilerek mücadeleye katılması EMEP tarafından tek çözüm ve bir görev olarak benimsenmiştir. Zira EMEP'in ısrarla üzerinde durduğu bir saptama da, sosyalist bir düzenin, fakat Türkiye gibi bir ülkede bunun ön aşaması olan demokratik devrimin, ancak işçi sınıfı tarafından gerçekleştirilebileceğidir. Bu yüzden EMEP, ister ekonomik, ister demokratik, ister sosyalist taleplerle örülmüş olsun, işçi sınıfı mücadelesinin her halükarda desteklenmesi ve güçlendirilmesini kendi mücadelesinin merkezine koymuştur.

1.3) ÖDP ve Küreselleşme Analizi

ÖDP, "Soğuk Savaş dönemi"nin sona ermesiyle birlikte kurulduğu ilan edilen Yeni Dünya Düzeni'nin 19. yüzyıldaki "eski düzen"e benzer görüntüleri ortaya

---

[154] II. Genel Kongre Çalışma Raporları. A. Çubukçu kendisi ile 18.10.2005 tarihinde yapılan görüşmede, Paris banliyölerinde Kasım 2005'te yaşananlara referansla şu ifadeyi kullanmıştır: "Patlayacaksa adama gibi patlasın, patlamayacaksa o patlamaya hazır hale gelsin. (...) Bunun dönüştürücü bir şey olması bizim çalışmamıza bağlı. Beceremezsek biz de o patlama içinde gideriz."

çıkarmaya başladığı tespitini yapmaktadır:[155] Kapitalizm, bir kez daha dünyayı tek bir "global" piyasa olarak birleştirmeye ve rakipsiz bir hakimiyetle kuşatmaya çalışmaktadır. Ancak bu kez daha da bütünleşmiş bir saldırı söz konusudur. Kapsamı sürekli genişleyen iletişim, bilişim ve ulaşım teknolojileri bu saldırının dünyanın her köşesine hızla yayılmasını kolaylaştırmaktadır. Bu saldırının anahtar kavramı olan "küreselleşme ideolojisi" sadece tüm dünyadaki mal ve hizmet üretim süreçlerinin piyasa egemenliğine terk edilmesi anlamına gelmemektedir. Aynı zamanda "doğayı tahrip etmekten, gezegeni riske atmaktan çekinmeyen"[156], bu anlamda sınır tanımayan bir boyutu vardır. Bu saldırı sosyalizmin yenildiği, kapitalizmin ise en mükemmel sistem olarak tescil edildiği iddiasıyla ideolojik olarak desteklenmektedir. Oysa bu dönemde ne tek kutuplu bir dünya kurulmuş ne de ekonomik – siyasal istikrar sağlanabilmiştir. Tersine, emperyalistler arasındaki hegemonya mücadelesi, ABD egemenliğinin zaaflarının daha görünür olmasıyla, kızışmış; dünya üzerinde ekonomi temelli bloklaşmalar yaşanmaya başlamış; mali sermaye ülke hükümetlerini aciz hale düşürecek biçimde denetlenemez bir harekete kavuşmuştur. Ayrıca tüm dünyada yükselen milliyetçilik dalgası, yabancı düşmanlığı, kendi içine kapanma talebi gibi eklentilerle etnik çatışma ve savaşların artmasına yol açmıştır. Bütün bu gelişmeler, kapitalizmin kalıcı barışı sağlayan tek evrensel düzen olduğu iddiasının doğru olmadığının göstergesidir. Tam tersine ÖDP'ye göre istikrarsızlığın ve kayganlığın hakim olduğu bir dönemden geçilmektedir. Bununla birlikte bu düzen dünyanın her yerinde, emeğin iki yüzyıllık örgütsel ve toplumsal kazanımlarının çok yönlü saldırılarla karşı karşıya kalmasına neden olmaktadır. Bunun bir sonucu olarak işçi, işsiz, yoksul, hasta "tüm güçsüzler" sürekli bir dışlanma yaşamaktadır.[157]

Yeni dünya düzeninin kitlelere yönelik saldırısının bir başka boyutunu da "sermayenin kültürel hegemonyası" oluşturmaktadır. Kültürel hegemonya

[155] Programın "Dünyada İstikrarsızlık Artıyor" ve talepler arasında yer alan "Emperyalizmin Tahakkümüne Son" başlıkları altında bu konudaki görüşlere yer verilmiştir.
[156] I. Olağan Büyük Kongre ve Konferansı PM Çalışma Raporu, sf:4
[157] ÖDP Program ve Tüzüğü, "Dünyada İstikrarsızlık Artıyor" Başlığı, sf:8

aracılığıyla sermaye, "uluslararası medya endüstrisinin uzayın her parçasına yaygınlaşan gücü sayesinde, yerel olan her şeyi parçalayıp yozlaştırarak, insanlığı tek biçimli, yavan ve ruhsuz bir kalıba dökmeye"[158] yönelmiştir. Kısaca bir yandan ekonomik, siyasal ve kültürel düzeyde tektipleştirme çabası sürüp giderken, diğer yandan her düzeyde çatlaklar derinleşmektedir.

İşte bu çatlaklar yeni direniş imkanlarını ortaya çıkarmaktadır. Nitekim ÖDP "dünya ölçeğinde dayanışmanın nesnel imkanları, hatta cisimleşmiş örgütlenmeleri her tür muhalefet hareketi için tarihte hiç olmadığı ölçüde" arttığı tespiti yapmaktadır. Dayanışmanın dünya ölçeğinde kurulması ÖDP açısından çok önemlidir. Zira ÖDP, küresel saldırı karşısında tüm muhalif hareketlerin çözüm arayışlarının da "kaçınılmaz olarak enternasyonalist" olmak zorunda olduğu görüşündedir.[159] Çünkü küresel kapitalizmin uluslararası kurumlarıyla Türkiye'ye dayattığı yapısal uyum programları, örneğin Latin Amerika ülkelerine dayatılanlardan farklı değildir. O halde mücadele, Porto Alegre'deki Dünya Sosyal Forum'unda da alınan karar gibi "emeğin küreselleşmesi"nin hayata geçirilmesi olmalıdır. ÖDP bir adım daha ileri giderek, kapitalist küreselleşmeye karşı "ulusal devleti koruma" düzeyinde direnmenin ciddi bir yanılsa olduğunu ve böyle bir tutumun, emekçilere yönelik dünya çapında bir saldırı varolduğu gerçeğini kavrayamamak anlamına geldiğini ileri sürmektedir.[160] Bu nedenle asıl mücadele küresel düzeyde verilirken, ulusal düzeyde küreselleşmenin yerli temsilcilerine ve yedeğindeki siyasal iktidarlara karşı da ulus devletin demokratikleştirilmesi için mücadele verilmesi gerektiğini savunur. Kısaca ulus devlet içinde verilecek olan sosyalist değil demokratik mücadele olmalıdır. Küresel düzeyde ise bir "karşı hegemonya" mücadelesi verilmelidir. Oluşturulacak *yeni bir enternasyonal* anlayışının ürünü olacak bu mücadele, sermayenin küreselleşmesi sürecinden yaşamı ve çıkarları zarar görenlerin veya vicdanı ve bilinciyle buna karşı çıkan "savaş karşıtı, ekolojist, ırk ve cinsiyet ayrımına karşı toplumsal hareketlerin,

[158] ÖDP Program ve Tüzüğü, "Dünyada İstikrarsızlık Artıyor" Başlığı, sf:6
[159] ÖDP Program ve Tüzüğü, "Dünyada İstikrarsızlık Artıyor" Başlığı, sf:9
[160] III. Büyük Kongre Kararları, "Savaşa ve Kapitalist Küreselleşmeye Karşı Direnelim" Bölümü

emeğin mücadelesi ile dayanışma temelinde" ortak taleplerinin dillendirilmesi ile verilecektir.[161] Dolayısıyla böyle bir mücadele, ancak enternasyonalist solun küresel gelişmesi ile mümkündür. ÖDP, ulusal düzeyde güçlenmenin bu mücadeleye büyük katkı yapacağını düşünse de; bunun da sadece böyle bir ideolojik duruşa sahip olmakla kazanılabileceği kanaatindedir. Yani ancak enternasyonal bir sol mücadele, diğer bir ifadeyle "emeğin küreselleşmesi" siyasal ve ideolojik bir hedef olarak benimsendiğinde, bu mücadeleyi güçlendirecek demokratik kazanımların ulusal sınırlar içinde elde edilmesi mümkün olabilecektir. Bu nedenle ÖDP'nin amaçlarından biri enternasyonal sol hareketin bir parçası olmaktır. ÖDP bu tutumunu, Avrupa Birliği müzakereleri sürecinde somut bir sorun haline geldiği için, 2. Büyük Kongresi'nde ortaya attığı "Emeğin Avrupası" teziyle de ortaya koymuştur.

Bahsedilen "küreselleşmiş ilişkiler" dolayısıyla, Avrupa Birliği ile ilişkiler Türkiye'nin egemenleri için nasıl stratejik bir öneme sahipse, ÖDP için de Avrupa Solu ve emekçileri ile ilişkiler böyle bir ağırlığa sahip olmalıdır. Bu amaçla parti "demokrasi, özgürlükler, toplumsal dayanışma, kamu ekonomisinin genişletilmesi gibi konularda emeğin ve dayanışmanın Avrupası için mücadele eden, başta Avrupa Parlamentosu içinde yer alan Avrupa solu, sosyalistleri ve radikalleri, çevrecileri, feministleri" ile ortak örgütsel platformlarda buluşma, ilişkilerini güçlendirme ve istikrarlı hale getirme, karşılıklı deney aktarımında bulunma önem taşımaktadır.[162] Özetle, sermayenin Avrupası karşısında Avrupa'yı birleştirecek bir emek perspektifinin ortaya çıkartılmasını öngören bir tavır alınmıştır.

ÖDP'nin bu tavrı, Avrupa Birliği'ne giriş ile ilgili tutumuyla da ilişkilidir. Parti bu konuda da kendisini geleneksel sol olarak tanımladığı kesimlerden ayırma gayretindendir. ÖDP'nin kendi farklılığını ortaya koymak için sıklıkla dile getirdiği geleneksel sol bakış açısı, emperyalizmin eski dönem politikaları çerçevesinde, AB

[161] III. Büyük Kongre Kararları, "Savaşa ve Kapitalist Küreselleşmeye Karşı Direnelim" Bölümü
[162] II. Büyük Konferans ve Kongre Kararları, "Emeğin ve Dayanışmanın Avrupası" Bölümü, sf:17

sürecini Avrupa emperyalizminin Türkiye'yi sömürmek için kurmaya çalıştığı bir ilişki olarak değerlendirmektedir. Oysa ÖDP'ye göre bu bakış açısı hem bugünkü emperyalist politikaları, hem de AB sürecini kavramaktan uzaktır. Çünkü küreselleşme ile birlikte emperyalist sömürü ilişkisi artık çoktan bir dış ilişki olmaktan çıkmıştır. Aksini savunan geleneksel sol anlayış, "Türkiye'de sanki bağımsız bir yapı varmış gibi, mevcut rejimi eski savunucularıyla birlikte koruma tavrına" götürmektedir. "Bunun en iyi örneği ulusalcı ve dogmatik eğilimlerden hiç kurtulamayan EMEP çevresidir. Bir diğeri de, hiç bir yeni gelişmeyi açıklama özelliği taşımayan klasik tezleri doğru yanlış tekrar edip durmaktan öte, somuta ilişkin ciddi hiç bir çözümleme sunamayan TKP çevresidir." [163]

ÖDP ise, AB tartışmasını "bugünkü mevcut ekonomik, sosyal ve siyasal yapının korunmasıyla, onun değiştirilmesi, bir diğer deyişle, statükoyla değişim arasındaki bir kavga" olarak görmektedir. AB'ye karşı olanlar, hiçbir somut politika üretememekte; bu nedenle de mevcut durumun korunmasında yana tavır almış olmaktadırlar. ÖDP ise Türkiye'nin ciddi bir değişim ihtiyacında olduğu bilgisi ile kendi değişim programını ortaya koymaktadır. Uras'ın ifadesiyle ÖDP bu tartışmada "statükoyu korumaya çalışan her türlü siyasal güçle mücadele etmesi gerektiği için, emekten, özgürlükten, demokrasiden yana olduğu için taraftır."[164]

Hem soldaki en uç ifadesini İP'de bulan "ulusalcı" karşı çıkış; hem de Avrupa'yı, "refah ve mutluluğun kalesi olarak sunan" liberallerin ya da "aktüel çıkarları" için Kürt muhalefetinin ve İslamcıların AB yandaşı yaklaşımları, "birlik içindeki sınıf mücadelesini göz ardı" etmektedir.[165] ÖDP ise, Avrupa Anti-Kapitalist Sol Partiler Konferansı'nda alınan *"nasıl bir toplumda yaşamak istediklerine tüm Avrupalılar birlikte karar versin, bütün görüşler tüm iletişim araçlarıyla ifade edilebilsin, sıradan yurttaşların karar süreçlerinde etkinliği sağlanabilsin"* çağrısına katılarak, ekonomik, sosyal, barış ve dayanışma temelinde yükselen "Başka bir Avrupa"nın

[163] "Küreselleşme Çağında Devrimci Mücadele"; İ. Aydın, İ. H. Tombul, Ö. İşleyen, sf:6
[164] III. Büyük Kongre Kararları, U. Uras'ın Açılış Konuşması, sf:4
[165] III. Büyük Kongre Kararları, "Avrupa Birliği Tartışmalarında ÖDP Tavrı" Bölümü, sf: 31

mümkün olduğu fikrinden hareket etmektedir.[166] Bu çağrının bir parçası olarak Türkiye'de de AB'ye katılım konusunda, siyasi partilerden sendikalara, sivil toplum örgütlerine kadar her kesimin doğrudan ve örgütleri aracılığıyla tartışmalara katılabileceği demokratik ve katılımcı bir sürecin işletilmesi gerektiği ifade edilmektedir. Çünkü müzakere sürecine müdahale edilmesi; "evet" ya da "hayır"ın dışında bir üçüncü yol üretilmesi ancak bu yolla mümkündür. Bu anlamda ÖDP *"müzakere süreci, mücadele sürecidir"*[167] düsturu ile hareket etmektedir. Buna bağlı olarak da partinin "demokrasi perspektifine uygun" olan her türlü demokratik açılım (idam cezasının kaldırılması, anadilde eğitim ve yayın hakkı, MGK'nın siyasetteki rolünün kaldırılması gibi) desteklenmekte, elde edilen kazanımlar savunulmaktadır. AB'ye giriş süreci bu adımların atılmasını "kolaylaştırdığı" iç in önemli görülmektedir.

Yukarıda bahsedilen "üçüncü yol" anlayışı ÖDP'nin tespit edilen sorunlara genel politik yaklaşımının temelini oluşturmaktadır. Bir diğer ifade ile "başka bir dünya / Türkiye mümkün" sloganı, geleneksel değil "alternatif" bir sosyalizmin hayata geçirilmesi amacına işaret etmektedir. ÖDP'nin bu tutumu, kendi tercih ettikleri kavramla, küreselleşmeye karşı tutumlarında ortaya çıktığı gibi, Türkiye'nin en canalıcı iki sorunu olan siyasal islamı değerlendirmesinde ve Kürt sorununa yaklaşımında görülmektedir.

1.3.1) ÖDP ve Siyasal İslam

28 Şubat süreci, ÖDP'nin siyasal islama karşının tavrını derinleştirmesinde ve kitlelere duyurmasında etkili olmuştur. ÖDP, Türkiye'nin yaşadığı ekonomik ve siyasal bunalımların bir sonucu olarak gördüğü 28 Şubat'ın, varolan bunalımı çözmek bir yana toplumda yeni bir kutuplaşma yaratarak derinleştirdiği düşüncesindedir. 1995 seçimlerinden sonraki dönem, bunalımın egemenler lehine çözülebilmesi için çözüm arayışları ve egemenler arası kuvvet denemeleriyle

[166] III. Büyük Kongre Kararları, "Avrupa Birliği Tartışmalarında ÖDP Tavrı" Bölümü, sf:29
[167] 15.10.2005 tarihinde ÖDP Genel Başkan Yardımcısı A. Kahraman ile yapılan görüşmeden alıntı.

geçmiştir. REFAHYOL iktidarı da bu denemelerden biridir. "Siyasal islamın iktidarda tüketilmesi" amacıyla izin verilen bu hükümet, RP'nin sınırları zorlayan eylemlerine Susurluk sonrası ortaya çıkan devlet içindeki derin çatışma eklenince, her iki kanadıyla ordunun hedefi haline gelmiştir. 28 Şubat'tan itibaren ülkenin yönetimi Silahlı Kuvvetler tarafından devralınmış, "silahsız kuvvetler" ve medyanın verdiği mücadele ile RP iktidardan düşürülmüştür.[168]

ÖDP, RP ve siyasal islam tehdidine karşı yapılmış olmakla birlikte, ordu müdahalesinin asıl niyetine dikkat çekmektedir. 28 Şubat süreci, MGK'nın "Milli Askeri Stratejik Konsept"ine göre tüm yönetimin yukarıdan aşağıya yeniden düzenlendiği; Susurluk sonrası gelişmelerin ve Kürt sorununun da bu "konsept" çerçevesinde ele alındığı bir dönem olmuştur. Bu düzenlemelerin temel amacı idari ve siyasi önlemlerle, özellikle Susurluk kazası sonrasında artan toplumsal muhalefeti, çok seslilik ve çoğulculuk taleplerini susturmak ve güdümüne almaktır. Müdahale siyasal islama karşı ise ikili bir tutum takınmıştır. Bir yandan 8 Yıllık Kesintisiz ve Zorunlu Eğitim yasası ile siyasal islamın gelişmesi engellenmeye çalışılırken, diğer yandan Fethullah Gülen eliyle denetlenebilir bir örgütlenme yaratılmaya çalışılmıştır.[169]

Ancak esas olarak 28 Şubat, şeriata karşı mücadelenin egemen sınıfların böl yönet taktiğinin en kullanışlı aracı olarak kullanılmasına imkan tanımıştır. Bu süreç içinde amaçlandığı gibi sermayenin yoğunlaşması ve merkezileşmesi gerçekleşmiş, küresel sermaye ile entegrasyon giderek derinleşmiştir. Örneğin Anadolu Kaplanları adıyla tanımlanan ve genel bir nitelendirmeyle islami eğilimleri ağır basan orta boy sermaye hızla güç yitirmiştir. Bu amaca ulaşmak için de 28 Şubat kararlarının sınırını çizdiği biçimde toplumsal muhalefet bölünmüş, bir kısmını etkisizleştirmiş, bir kısmını kendi yanına çekmiştir. Böylece emek hareketi, 1980'li yılların ilk yarısı

[168] I. Olağan Büyük Kongre ve Konferans PM Çalışma Raporu, sf:12-13
[169] I. Olağan Büyük Kongre ve Konferans PM Çalışma Raporu, sf:13

düzeyine inmiş, başta sendikalar olmak üzere tüm toplumsal hareketler bir temsil krizi içine girmiştir.[170]

Bununla birlikte ÖDP, MGK kararı bir yeniden düzenlemenin aracı olsa da, siyasal islamın ya da RP'nin yarattığı tehlikenin küçümsememektedir. Çünkü arkasındaki uluslararası destek, giderek yaygınlaşan örgütlenmesi ve artan parasal kaynaklarıyla siyasal islam, Türkiye açısından büyük bir tehlike oluşturmaktadır. Nitekim siyasal islam tehlikesi 28 Şubat'ın hedef aldığı RP'nin varlığından çok daha kapsamlıdır. Adil düzen kurma iddiasıyla iktidara gelmiş olan RP, zaten uygulamalarıyla, özelleştirmeden pay kapanların, yolsuzlukların, hukuksuzlukların dolayısıyla rejimin bir parçası olduğunu göstermiştir. Rejim bunalımının önemli bir parçası olarak ortaya çıkan şeriatçı ve ırkçı akımlar ise, merkez sağ ve sol partilerin izlediği politikalar yüzünden güçlenmektedir. Bu akımlar, özgürlüğü ortadan kaldıran mevcut baskı ortamından beslenmektedir. Dolayısıyla ÖDP, şeriatçılığa karşı doğru bir muhalefetin, ancak gerçek bir özgürlük ve demokrasi perspektifiyle başarılı olabileceğini ileri sürmektedir.[171] Bu aynı zamanda siyasal islamın egemenler tarafından toplumu bölme ve muhalif sesleri bastırmanın bir aracı olarak kullanılmasının da önüne geçilebilmesini de sağlayacaktır.

Sermayenin ve egemenlerin amaçladığı sonuçlara büyük ölçüde ulaşmasını sağlayan 28 Şubat süreci, 11 Eylül'le birlikte Türkiye'nin değişen önemine bağlı olarak başka bir anlam da kazanmıştır. İslam dünyasının tamamının bir tehdit olarak sunulduğu bu dönemde Türkiye'de düşen görev, islam ülkeleri için, Müslüman, laik ve Batı yanlısı bir model oluşturmaktır. Bu modelin işlediğini göstergesi AKP iktidarıdır. AKP, 28 Şubat'ın parçaladığı siyasal islamın sistemle birleşen ana gövdesinin temsilcisidir. Bu parti, "Amerikancı, kapitalist küreselleşmeci, piyasacı,

[170] II. Büyük Konferans ve Kongre Kararları, "Özgür Emek Demokratik Türkiye" Bölümü
[171] PM 3. Olağan Toplantısı Sonuç Bildirgesi, "Ara Rejim Arayışlarına Karşı Erken Seçim", 22-23 Haziran 1996; PM 5. Olağan Toplantısı Sonuç Bildirgesi, "Bu Pisliği ÖDP Temizler", 8-9-10 Kasım 1996

modern, ılımlı bir islamcı harekettir."[172] Bu anlamıyla AKP, geleneksel islam ideolojisiyle yenilikçi görüntüsünü birleştirerek küresel uyum sürecinin taşıyıcısı konumuna gelmiştir. Dolayısıyla bugün, kabuk değiştirmiş olan siyasal islam, radikalliği azalarak bir anlamda küreselleşme süreci ile eklemlenmiştir.

ÖDP, Türkiye solunun genel itibariyle 28 Şubat sürecini değerlendirmek ve karşı stratejiler üretmek konusunda yetersiz kaldığını düşünmektedir. Bu durum küreselleşme sürecine uyum sağlayamamaktan, dünya solunun kamplaşmasının ortadan kalkmasıyla bağlanacak bir merkez bulamamaktan kaynaklanmaktadır. ÖDP'ye göre, Türkiye solu bağımsız bir çizgi içinde muhalif tavrını ortaya koyabilme deneyimine sahip değildir. Ancak yeni dönem, kapitalizmin zaaflarının daha da açığa çıkacak olması sayesinde, sol politikaların geniş kitleler üzerinde etkinliğinin artabileceği koşulları hazırlamaktadır.[173] Nitekim AKP'nin iktidara gelmesi ile siyasal islam konusu özelinde böyle bir koşulu yaratmıştır. Zaten birbiri ile içiçe olan iki mücadele alanı, AKP'nin düzene uyum sağlamasıyla tamamen birleşmiş; emek güçlerinin ve küreselleşme mağdurlarının mücadelesi siyasal islama karşı mücadele ile örtüşmüştür.

ÖDP'nin siyasal islama karşı takındığı tavır, temel olarak dayandığı ilkelerin bir savunusu biçimindedir. Bu tavrın temelini özgürlük anlayışı oluşturmaktadır. Siyasal islamın gelişmesiyle mücadelenin yolu, başta ifade özgürlüğü olmak üzere demokratik bir toplumun sahip olması gereken tüm özgürlüklerin gerçekleştirilmesidir. İleride inceleyeceğimiz gibi "özgürlükçü laiklik" kavramsallaştırmasıyla ifade edilen bu yaklaşım ile devlete ve siyasal islama eşit uzaklıkta durularak saf biçimde özgürlüklerden yana bir tavır alınmaktadır.

[172] II. Olağanüstü Kongre, PM 4. Toplantısı, "Seçim Üzerine Değerlendirmeler"
[173] III. Büyük Konferans ve Kongre, PM Çalışma Raporu

1.3.2) ÖDP ve Kürt Meselesi

Kürt sorununun analizi, ÖDP'nin içinde barındırdığı farklı "geleneklerden" gelen grupların varlığı nedeniyle, en çok tartışma yaratan konulardan biri olmuştur. Partinin kurulduğu dönemde, yasal partileriyle siyasal mücadelesine de başlamış olan Kürt hareketi, silahlı mücadelesini de sürdürmektedir. Varolan anlaşmazlıklara bu "hassas" durum da eklenince, konu daha da içinden çıkılmaz bir hale bürünmüştür.

Kürt sorununa yaklaşım konusunda parti içinde her grup, kimisi sadece nüanslar da içerse, farklı görüşlere ve çözüm önerilerine sahiptir. Ancak konunun ana tartışma eksenini, Kürt mücadelesinin bütünsel bir demokratikleşme mücadelesinin içine yerleştirmesi gerektiği görüşü ile Kürt kimliğini merkeze alan mücadelenin, Türkiye'nin sosyalizm mücadelesinden ayrı bir hatta ilerlediğini görüşü arasındaki çatışma oluşturmaktadır. Bu iki "zıt" görüş, partinin omurgasını oluşturan iki temel gruba, Devrimci Yol (DY) kökenli Özgürlükçü Sosyalizm Platformu'na[174] (ÖSP) ve Kurtuluş grubuna aittir. Belirtmek gerekir ki partinin resmi söylemi, her tartışmalı konuda olduğu gibi, çoğunluğa sahip olan ÖSP tarafından belirlenmiştir. 2002 yılında partide yaşanan ayrışmanın ardından ÖSP, ÖDP'nin kendisi haline geldiği için bu grubun görüşleri, partinin bugünü açısından ayrı bir önem taşımaktadır. Ayrıca Kürt mücadelesi konusunda yaşanan tartışma, partinin çoğulcu yapısının dağılmasına giden yolda "ilk adım" olduğu için de önemlidir.

DY'nin kendi tartışma süreci sonunda ulaştığı sonuçları benimseyen ÖSP, her ne kadar ulusların kendi kaderini tayin hakkını dile getirse de, sorunu bir demokrasi eksikliği sorunu olarak tanımlamakta, çözümü de özgürce birlikte yaşama şartlarının oluşturulmasında aramaktadır. Demokratik kazanımların artması, sorunu kendiliğinden çözüme kavuşacaktır. ÖSP kendi kaderini tayin hakkını Kürtlerin kendi gelecekleri konusunda eşit koşullarda ve özgürce karar vermeleri olarak

[174] ÖDP'de uygulanan "platform" örgütlenmesine, partinin örgütsel işleyişinde bahsedilirken değinilecektir.

görmekte, ayrı bir devlet kurması talebinin savunulmasını ise kabul etmemektedir. Tam tersine devrimciler, birlikte yaşamanın ve mücadele etmenin koşullarını geliştirmek için çalışmalıdır. Çünkü Kürt hareketini demokrasi mücadelesinden ayrı düşünmek Türk solunun da zayıflamasına neden olmakta, kitleselleşmesinin önünde engel oluşturmaktadır. Dolayısıyla verilecek demokratik mücadeleye Kürt halkını da katmak partinin sorumluluğu olarak görülmektedir. Ancak savaş koşullarında, savaşın tarafı konumundaki Kürt hareketi ile ilişkileri geliştirmek de olası değildir. Bu anlamda ÖSP kendisini ve partiyi varolan koşullarda Kürt sorununa çözüm üretecek bir özne olarak görmemektedir. Bununla birlikte savunulması gereken görüş, parti programında yer alan "derhal barış" talebinin yanı sıra, halkların kardeşliği bağlamında Kürt ve Türk emekçilerinin sınıf kimliklerinden gelen ortaklıklar üzerinden birlikte mücadelenin yollarını aramaktır.[175] Bu anlamda Kürt sorunun çözümünün Kürtlere devredilmesi uygun bir sol siyaset olarak görülmemekte; bunun Türk toplumunun hassasiyetlerini gözden kaçıran bir yaklaşım olarak değerlendirmektedir. Dolayısıyla her iki toplumu da kesen ortak bir çözüm bulunmadıkça ne sorun çözümlenmiş olacak ne de ÖDP kitleselleşebilecektir. Bu nedenle ÖSP, partinin Kürt illerinde de örgütlenmesini savunmaktadır.

Kurtuluş ise tamamen farklı bir yerde durmaktadır. 1970'lerde Kürt sosyalist hareketinin sömürge tezini kabul eden az sayıda Türkiye sosyalist örgütünden biri olan Kurtuluş, Türkiye Devleti'nin Kürt halkını sömürdüğünü ileri sürmekte; bu nedenle Kürt sorununu Türkiye'nin dolayısıyla ÖDP'nin asli sorunu olarak görmektedir. Bu sorun demokratikleşme mücadelesinin bir parçası olarak görülemez zira ortada eşitsiz bir durum vardır. Kürtler halk olarak ezilmektedirler. Bu anlamda Türkiye sosyalistlerinin yaşadığından başka türlü baskılara maruz kalmaktadırlar. Kürt ulusal hareketini Türkiye'nin emek mücadelesinin, sosyalist özgürleşme ya da demokratikleşme hareketinin bir parçası haline getirmek, önemini ve özgünlüğünü görmezden gelmek olacaktır. Emekçi halklar arasında birlikteliğin

[175] Kürt Sorunu Çalışma Raporu, 1996; Devrimci Bir Yükseliş İçin Broşür, y.y.; M. M. Uyan, **Yolcuların Düşü,** İstanbul, 2004

kurulabilmesi, ancak Kürtlerin ulusal mücadeleleri başarıya ulaştıktan sonra mümkündür. Bu yüzden ulusal kurtuluş savaşı veren Kürtler, devrimci kültür gereği, her koşulda desteklenmelidir. Buna ayrı devlet kurma mücadeleleri de dahildir. Ancak ezen ulusun sosyalistleri olarak bu mücadeleye müdahale etmek, mücadeleyi vesayet altına almak, sömürüyü devam ettirmek demek olacağından söz konusu bile olamaz. Bu anlamda Kurtuluş için Kürt sorununun asli taşıyıcıları Kürtlerdir. Aynı nedenle Kurtuluş, Kürt illerinde parti örgütlenmesinin Kürtlerin talebine bırakılması gerektiğini savunmaktadır.[176]

Görüldüğü gibi partinin ilk dönemlerinde Kürt sorununa bakışını belirleyen bölgede yaşanan savaş koşulları olmuştur. I. Kongre'ye de damgasını vuran bu tartışma, söylendiği gibi, çoğunluğa sahip olan ÖSP'nin yaklaşımı doğrultusunda karara bağlanmıştır. Buna göre ÖDP'nin temel hedefi barışın sağlanması, bunun için de tüm demokratik kesimleri içerecek etkin bir barış inisiyatifinin örgütlenmesi için aktif rol oynanmasıdır. "Demokratik kesimler" nitelendirmesiyle kastedilen *"barışı başlıca politik araçları arasında sayan sol partiler ve akımlar, işçi hareketi, meslek örgütleri, sivil inisiyatifler, insan hakları savunucuları, savaş karşıtları, aydınlar, savaştan zarar gören tüm toplumsal kesimler ve sorunun askeri yöntemlerle çözülemeyeceğini ve demokratik bir siyasal çözüm düzlemine taşınması gerektiğini açıkça dillendiren tüm kurum ve kişiler"*dir. Bunların yanı sıra, *"bölgenin barıştan ve demokratik çözümden yana olan siyasal güçleri"* de bu kesimler arasında sayılır ve "doğrudan ve dolaylı olarak" işbirliği yapılacak güçler olarak tanımlanır. Bu ifade demokratikleşme konusunda, Kürt hareketinin geneline, somut olarak da PKK'ye duyulan güvensizliğin bir göstergesi olarak değerlendirilmelidir. Nitekim ÖDP'nin demokrasi mücadelesinde "*Kürt halkının meşru ve demokratik temsilcilerini*" muhatap alması kararı, "savaşı barışa tercih" ettiğine inanılan PKK

[176] Bu konudaki görüşler için bkz: Sungur Savran, "ÖDP Kongresi Üzerine", Sınıf Bilinci Dergisi, s:19, Kış 1997, sf:63-66; Ayşe Düzkan, "Özgürlük, Dayanışma, Parti", Sosyalist Kurtuluş Dergisi, s:6, Aralık 1996, sf:118; Günay Kubilay, "İlerletici Bir Eleştiri Üzerine", Sosyalist Kurtuluş Dergisi, s:7 Mart 1997, sf:265-274

ile ÖDP arasına bir mesafe koymak ve bunu meşrulaştırmak amacını taşımaktadır.[177]

PKK'nın askeri yenilgiye uğratılması ve A. Öcalan'ın yakalanmasının ardından ÖDP'nin barış talebi bir ölçüde gerçekleşmiş ve demokratik mücadele verme imkanı ortaya çıkmıştır. İzleyen dönemde böyle bir mücadeleyi gerçekleştirmenin ve amaçlandığı gibi Kürt ve Türk halklarının birliğinin, siyasal temsilcileri üzerinden kurulmasının en somut aracı, seçim dönemlerinde oluşturulmaya çalışılan ittifaklar olmuştur. Ancak bu tür girişimler, Kürt meselesini özgün haliyle merkeze koymayı gerektirdiği, Kürt partilerinin talepleri bu yönde olduğu için, ÖDP'nin geri çekilmesiyle sonuçlanmıştır. Parti içindeki gruplar arasında devam eden anlaşmazlıkların da bu geri çekilmeyi zorladığı eklenmelidir. Nitekim 1999 seçimlerinden itibaren HADEP ve ardından DEHAP'la güç birliği oluşturma ihtimali, parti içindeki gerilimi arttırmış; grupların giderek uzlaşmaz noktalara çekilmeleri sonucunu doğurmuştur.

AB'ye giriş süreci içinde Kürt muhalefetinin talep ettiği demokratik – kültürel haklardan bir kısmını edinmesi, bu hareket için yeni bir yolun açılmasına neden olmuştur. ÖDP, III. Kongre'sinde Kürt muhalefetinin yaşadığı değişimi *"Kürt muhalefetinin taleplerini Kopenhag kriterleriyle sınırlaması"* ve *"Kürt muhalefetinin stratejik gerekçelerle egemen sınıf politikalarıyla bir ortaklaşma arayışına girmesi"*olarak yorumlamaktadır.[178] Bu dönemle birlikte ÖDP'nin Kürt sorununu değerlendirmesinde emek ekseni daha fazla görünür olmaya başlamıştır. Kürt mücadelesinin savaş alanından siyasal alana kayması, Kürt muhalefetinin ise giderek egemenlere yaklaşması yanında, bu dönemin bir özelliği de ÖDP içindeki çatışmaların, muhalif grupların partiden ayrılmasıyla sona ermiş olmasıdır. Bu anlamda ÖDP'nin bu tarihten itibaren "kendini" daha net ifade edebilen bir parti

---

[177] I. Olağan büyük Kongre ve Konferansı Kararları, "Siyasal Çözüm İçin Barış ve Demokrasi" Bölümü, sf:8

[178] III. Kongre Kararları, "Kürt Sorununda Yeni Evre ve ÖDP" Bölümü

durumuna geldiğini varsaymak mümkündür. Zira Kürt meselesi konusunda olduğu gibi zaman zaman çelişkili görüşlere sahip olabilen farklı grupların oluşturduğu bir partide "ortak" kararlara varmak çabası, bu kararların tutarsızlığına ve belirsizliğine yol açabilmiştir.

Ancak ÖDP'nin Kürt sorununa yaklaşımıyla ilgili olarak belirtilmesi gereken bir nokta daha vardır. Partinin bu konuda sağladığı netlik, genel duruşu ile arasında bir tutarsızlık yaratmaktadır. Bu tutarsızlığı iki ayağı vardır. Birincisi, ÖDP'nin kendi programında ve AB'e giriş tartışmalarında ortaya çıktığı biçimde demokratik ve kültürel hakların edinilmesine verdiği önemdir. Nitekim AB sürecinde edinilen idamın kaldırılması, anadilde eğitim ve yayın hakkı ve OHAL'in kaldırılması gibi kazanımlar ÖDP'nin de talepleri arasındadır. Üstelik ÖDP, "yeni sol" anlayışını bir yansıması olarak kimlik siyasetine, farklılığın korunmasına ve örgütlenmesine diğer sol partilerde görülmeyen bir önem vermektedir. Buna rağmen Kürt meselesinin ele alınışında kimlik ve farklılık boyutuna mümkün olduğunda az vurgu yapılmaktadır. Konu ile ilgili ikinci tutarsızlığı ise emek eksenin ön plana çıkarılması oluşturmaktadır. Emeğin örgütlenmesi partinin temel kuruluş amaçlarından olsa da kadın, çevre, gençlik hareketi gibi yeni toplumsal hareketleri emek hareketiyle eşit düzeyde ve kendi farklılıklarını koruyarak eklemlemeyi hedefleyen ÖDP, Kürt meselesinde başka hiçbir konuda yapmadığı kadar emek ekseni, emekçilerin birliği vurgusu yaparak farklılıktan çok ortaklığın altını çizmeye çalışmaktadır. Kürt ve Türk muhalefetlerinin toplumsal ve ekonomik alanlarda oluşturulacak ortak somut talepler etrafında birleştirilmesi gerektiği; aksi takdirde *"büyük şehirlerin varoşlarını dolduran yoksul Kürt emekçilerinin"* sorunları çözülemeyeceği gibi, Kürt muhalefetinin de kültürel haklara saplanıp kaldığı için zaafa uğrayacağı tespiti[179] bu çabanın bir ifadesidir. ÖDP'nin Kürt sorunundaki bu "farklı" yaklaşımının iki nedenden kaynaklandığı iler sürülebilir. Birincisi Kürt muhalefetinin bu tutumunun *"toplumun geniş kesimlerinde milliyetçi tepkilerin doğmasına"* neden olmasıdır. Her tür milliyetçiliğe karşı olan ÖDP, bu nedenle

[179] III. Kongre Kararları, "Kürt Sorununda Yeni Evre ve ÖDP" Bölümü

vurgusunu kültürel haklardan emekçilerin birliğine çevirmiştir. Bununla bağlantılı olan ikincisi ise, bu kısmın başında ifade edildiği gibi, Kürt sorununa Türk halkının hassasiyetle yaklaşmasıdır. Bir şehirli orta sınıf partisi olarak tanımlanabilecek[180] ÖDP'nin içinde de böyle bir hassasiyetin bulunduğunu söylemek[181] yanlış olmayacaktır. Kısaca ÖDP, Kürt muhalefeti ile arasına mesafe koymak amacıyla Kürt meselesinde iki halkın emekçilerinin birliğini öne çıkaran bir yaklaşımı benimsemiştir.

1.3.3) ÖDP ve Emeğin Örgütlenmesi

ÖDP'nin işçi sınıfına bakışını sahip olduğu ve yaymaya çalıştığı "yeni sol" anlayışı biçimlendirmektedir. Daha önce ifade edildiği gibi, ÖDP'ye göre "geleneksel sol"un karşısında mücadele ettiği "eski" emperyalist düzen, küreselleşme genel adlandırması altında ifade bulan kapitalizmin yeni düzenlemeleriyle farklı bir yapıya bürünmüştür. Bu farklılığı kavramayan geleneksel sol hem bu nedenle hem de reel sosyalizmin yaşadığı bunalım nedeniyle tıkanmıştır. Yeni düzenin en temel özelliği kendini artık sadece işçi sınıfının sömürülmesiyle yenilemiyor olduğudur. İşçi sınıfı yeni düzenin mağdurlarından sadece biridir. Dolayısıyla bu düzene karşı verilecek mücadelenin sadece işçi sınıfına dayanarak başarılı olması mümkün değildir. Küreselleşme saldırılarının çoğulluğu karşısında mücadelenin de çoğullaşması zorunludur. Örneğin doğada meydana gelen tahripler nedeniyle çevreci hareketin önemi büyüktür. Ya da yoksulluk ve işsizliğin hızla büyümesi olgusundan en çok etkilenen kesim olan kadınların örgütlenmesi giderek daha canalıcı bir hale gelmektedir. Aynı biçimde küçük köylü ve küçük üreticiler bu süreçten en çok zarar gören kesimler arasındadır. Küreselleşmeyi besleyen neo-liberal politikaların "değersiz" gördüğü emekliler, engelliler ve yaşlılar da mağdurlar arasındadır. Bu nedenle küresel emperyalizme karşı verilecek mücadele bu kesimleri kapsamak zorundadır.

[180] Bu konudaki saptama örgütsel yapı incelenirken derinleştirilecektir.

[181] Bu konuda bir örnek, savaş halinin sürdüğü günlerde ÖSP'nin hem Kürt hem Türk tarafının cenazelerine sahip çıkılmasını savunan tavrıdır. Cenazelere katılımla ilgili deneyimler o dönemde yayınlanan Yeniden Dergisi'nde çıkmıştır. bkz: "Devlet Ölülerden Elini Çeksin", s:16, Eylül 1996

ÖDP, başka bir dünyanın koşullarının yaratılmasında Latin Amerika'daki "sol" iktidarları örnek almakta[182] ve nihai hedef emeğin küreselleşmesinin sağlanması olduğunda ısrar etmektedir. Her boyutuyla güçlü bir toplumsal hareketin yaratılması emeğin küreselleşmesine de büyük katkı yapacaktır. Bunun için örgütlenme hedeflerinin başında "küreselleşme mağdurlarını" içermeye yönelik girişimlerde bulunulması zorunluluğu gelmektedir. "Küreselleşme mağdurları" tamlaması, yeni düzen içinde biçim değiştiren emperyalizm ile mücadelede ÖDP'nin bakış açısıyla öznelerin de değişmiş olduğunun açık göstergesidir.

Bu nedenle ÖDP, yeni dünya düzeni analizinden hareketle, emek eksenine sürekli vurgu yapmakla birlikte bunu soyut ve geniş bir anlamda kullanmakta, metinlerinde ve politikalarında işçi sınıfına referansta bulunmamakta ve açıktır ki, işçi sınıfını yeni dönemin devrimci-öncü öznesi olarak görmemektedir. Bunun yerine, "çalışanlar, üretenler, en geniş emekçi kesim, emek eksenli politika, emek cumhuriyeti" gibi kavramlar kullanılmakta ve asıl hedef olarak partinin "emek ve sermaye karşıtlığına dayalı temel yaklaşımdan ayrılmaksızın" toplumsal muhalefet güçlerinin ve hareketlerinin farklılık ve çeşitlilik içinde bir araya getirilmesi için bir platform haline gelmesi gösterilmektedir. Bu anlamda ÖDP'nin hedeflediği toplumsal dönüşümün – ki görüleceği gibi partinin söyleminde de "devrim"den çok dönüşüm kavramı yer almaktadır- bir öncü öznesi yoktur. Dolayısıyla dönüşümde yer alacak olan bir toplumsal özne bir diğerinden daha önemli ve öncelikli değildir. Amaç tüm farklılıklarıyla toplumu örgütlemeyi başarmaktır.

1.3.4) Özet

Küreselleşme saldırılarının çok boyutluluğu ve sınırsızlığına yapılan vurguyla, direnişin ve hedeflenen dönüşümün de buna uygun olarak yeniden örgütlenmesi

[182] I. Olağan Büyük Kongre ve Konferansı PM Çalışma Raporu, sf:5; III. Büyük Kongre PM Çalışma Raporu, "Küreselleşme Karşıtı Hareket Yeni Bir Kavşakta" Başlığı, sf:11

gerektiği düşüncesi, ÖDP'nin varolan düzene dair değerlendirmelerinin temelini oluşturmaktadır. Bu değerlendirme, marksist teoriye dayanan bir emperyalizm analizi çerçevesinde karşımıza çıkmamaktadır. Reel sosyalizm ve geleneksel sola duyulan tepki yanında, ÖDP'nin yeni ve alternatif bir sol yaratma hedefi böylelikle kendini göstermektedir. Bu değerlendirmenin en belirleyici özelliği sömürü ilişkisinin artık sadece sınıfsal ayrım üzerinden gerçekleşmiyor olduğudur. Bu nedenle ÖDP, özellikle yeni toplumsal hareketlerde ifadesini bulan ve dolayısıyla sadece sınıf mücadelesine dayanmayan yeni bir mücadelenin örgütlenmesi gerektiği sonucuna ulaşmaktadır. Bu yaklaşım, Gramsci'nin değil ama Laclau ve Mouffe'un ortaya koyduğu hegemonya anlayışının bir yansıması olarak görülmektedir.

Değerlendirmenin ikinci önemli boyutunu ise, mücadele ekseninin ulusal değil küresel düzey olarak tespit edilmiş olması oluşturmaktadır. ÖDP'nin küresel bir dönüşümü gerçekleştirmek için önüne koyduğu hedef "emeğin küreselleşmesi"dir. Ulusal düzeyde verilecek mücadele, bu hedefe ulaşmayı olanaklı hale getirecek demokratik kazanımların elde edilmesiyle sınırlandırılmıştır. Bu anlamda ÖDP'nin "ulusal" hegemonya kurgusu, küreselleşmenin çoklu uygulamalarından mağdur olan geniş kitlelerin bir demokrasi cephesi içinde örgütlenmesidir.

1.4) Değerlendirme

Bu bölümün başında ifade edildiği gibi, siyasal partilerin dönüştürmeyi hedefledikleri düzeni nasıl tanımladıkları ve çözümledikleri siyasal hatlarının üzerinde şekilleneceği zemini oluşturur. TKP, EMEP ve ÖDP'nin varolan düzene dair değerlendirmeleri de bu partilerin siyasetleri ve örgütlenmeleri konusunda temel dayanağı oluşturmaktadır. Genel olarak bakıldığında bu değerlendirmeler arasında belirli benzerlikler vardır. Kapitalizmin 1990'larda aldığı yeni biçimin, reel sosyalizmin yıkılmasının da etkisiyle, özellikle ideolojik hegemonyasının kazandığı güce bağlı olarak kapsayıcılığına ve tektipleştiriciliğine, buna paralel olarak da ekonomik uygulamalarla giderek daha fazla insan grubunun sistemden "dışlandığına" dair saptamalar kabaca bu benzerlikleri oluşturmaktadır. Ancak daha

önemli olan bu değerlendirmeler arasındaki farklardır. Bu farklar, bu üç partinin stratejik olarak üç farklı siyasal hattı izlemesine yol açmaktadır.

TKP ve EMEP, benzerlikleri daha fazla olan bir emperyalizm analizi yapmaktadırlar. ÖDP ise bu iki partiden tamamen farklı bir yerde durarak, kendi tercih ettikleri kavramla, "küreselleşme"nin analizini yapmaktadır. Salt bu kavram farklılığı bile, ÖDP'nin kendini "geleneksel sol" olarak nitelendirdiği bu iki partiden ayrı tuttuğunun, ayrı bir yol izleyeceğinin göstergesidir. Zira bu kavram farklılığı, çok temel bir saptamanın farklılaştığı bilgisini de içinde barındırmaktadır. Emperyalizm analizi, değişen her şey bir yana, temel çelişkinin yani sermaye / emek çelişkisinin aynı kaldığı fikrine dayanmaktadır. Ve burada emek ile kastedilen, yine yaşadığı değişimler bir yana, işçi sınıfıdır. TKP ve EMEP sosyalist bir toplumu hedefleyen iki siyasal parti olarak mücadelelerinin teorisini bu iki kavram üzerinde yükseltmektedirler: İşçi sınıfının yürüteceği anti-emperyalizm mücadelesi...

ÖDP'nin de, açık biçimde ifade edilmemiş olmakla birlikte, sermaye ve emek çelişkisinin sürdüğü fikrine sahip çıktığı söylenebilir. Ancak ÖDP için emek kavramı kesinlikle işçi sınıfı ile sınırlı değildir. Hatta sınıf, küreselleşmenin yarattığı mağdurlardan, diğerlerinden daha "üstün" olmayan biri olarak görülmektedir.

ÖDP ile TKP ve EMEP arasındaki temel farklardan bir diğeri mücadelenin verileceği düzeyin belirlenmesinde ortaya çıkmaktadır. Yine genel analizlerinin bir sonucu olarak ÖDP küresel saldırıya karşı küresel bir mücadelenin verilmesi gerektiğini ileri sürerken, TKP ve EMEP enternasyonalizmin önemine vurgu yapmakla birlikte siyasal partilerin temel mücadele alanının ulusal düzey olduğu görüşündedirler. Bu, partilerin Türkiye'nin koşullarını değerlendirmeleri ile de bağlantılıdır. Emperyalizm analizi çerçevesinde TKP ve EMEP, Türkiye'nin

düzeninin zaaflarını daha çok ortaya çıkarmaya adap "zayıf halka" ülkelerden biri olduğu düşüncesindedirler. Mücadelelerini de bu saptama doğrultusunda şekillendirmeye çalışmaktadırlar. ÖDP ise, Türkiye'nin küresel düzenin çevre ülkelerinden biri olduğu ve bu ülkeler arasındaki benzerliklerin bu dönemin temel bir özelliği olduğu saptamasından hareket etmektedir. Bu nedenle alternatif bir düzenin yaratılması bu ülkelerin toplumsal muhalefet hareketlerinin birlikte mücadelesine bağlanmaktadır. Yine buna bağlı olarak, ülke içinde verilecek mücadele, bu toplumsal muhalefet hareketlerinin yaratılmasını, güçlendirilmesini sağlayacak bir demokrasi mücadelesi olarak tanımlanmaktadır.

Bu noktada EMEP'in ÖDP ile yakınlaştığı ve TKP'den ayrıldığı belirtilmelidir. EMEP de burjuva demokratik devrimi gerçekleştirememiş bir ülke olduğu saptamasıyla, sosyalist bir düzenin kurulmasından önce demokratik devrimin tamamlanması gerektiğini ileri sürer. Dolayısıyla EMEP'in de ülke sınırları içinde verdiği mücadelenin içinde sosyalist mücadelenin araçlarının geliştirildiği bir demokrasi mücadelesi olduğu söylenmelidir. TKP ise, böylesi bir aşamalı devrim anlayışını reddetip "sosyalizmin güncel olduğu" düsturu ile hareket etmekte ve mücadelesini sosyalist bir dönüşümü gerçekleştirmek üzere kurgulamaktadır. İzleyen kısımda görüleceği gibi, bu partiler arasındaki "iktidar perspektifi" farklılığından kaynaklanan ve programlarında da karşılığını bulan bir ayrışmadır.

TKP ve EMEP'in değerlendirmeleri arasındaki fark aşamalı devrim anlayışı ile sınırlı değildir. İki partinin emperyalizm analizinin farklı unsurlarını ön plana çıkarmaları farklı mücadele hattı belirlemelerine neden olmuştur. TKP'ye göre, emperyalizmin tanımlayıcı unsuru, bağımlılığın aldığı yeni biçimdir. Bağımlılık maddi koşulların yanında hatta bunlardan daha belirleyici biçimde ideolojik saldırılarla gerçekleştirilmektedir. Bu nedenle TKP, bağımlılığa karşı ideolojik mücadeleyi merkezine almıştır. Başka bir ifade ile, ideolojik boyutu ağırlık taşıyan bir anti-emperyalizm mücadelesi, sosyalist topluma ulaşmanın yolu olarak görülmektedir. Bunun bir uzantısı da bağımlılığın sadece işçi sınıfını değil,

toplumun tüm kesimlerini etkilediği anlayışına bağlı olarak, genel itibariyle toplumu kesen bir mücadele kurgulanmıştır. Bunun altında yatan gerekçe, TKP'nin sadece işçi sınıfının değil toplumun başka kesimlerinin de sosyalizm istediğine olan inancıdır.

EMEP ise, klasik Leninist anlayışa sadık kalarak demokrasi ve sosyalizm isteyen tek toplumsal kesimin işçi sınıfı olduğu düşüncesine sahip çıkmaktadır. Bu nedenle bağlaşık sınıf ve grupları bir yana bırakılarak, mücadeleyi verecek asıl özne işçi sınıfı olarak görülmektedir. Bu EMEP'in emperyalist düzenin tanımlayıcı unsuru olarak gördüğü tekelleşme süreci ile de bağlantılıdır. Çünkü sermayenin tekelleşme sürecinden en fazla etkilenen, bu anlamda kaybı en fazla olan toplumsal kesim işçi sınıfıdır. Bu nedenle mücadeleye en yakın kesim de budur.

Partilerin mücadele hatlarını kısaca şöyle ifade etmek mümkündür: TKP, anti-emperyalizm anlayışını merkezde olduğu ideolojik boyutu ağırlık taşıyan, dolayısıyla aydınların önem taşıdığı bir sosyalizm mücadelesi içindedir. EMEP, ilk etapta demokratik kazanımlara yönelmiş bir sınıf mücadelesi kurgulamaktadır. ÖDP de, toplumun genelinde muhalefet hareketlerinin çoğaltılmasına, derinleştirilmesine ve dünyanın her yanındaki benzer hareketlerle birleştirilmesine dayanan geniş kapsamlı bir demokrasi mücadelesini savunmaktadır. İzleyen kısımda, partilerin kurguladıkları bu mücadele hatları içinde kendilerini nasıl tanımladıkları ve konumlandırdıkları, programları ve örgütlenmeleri üzerinden incelenecektir.

2.PARTİLERİN PROGRAM VE ÖRGÜTLENMELERİ

2.1) TKP

TKP'nin programı birçok bakımdan diğer parti programlarından farklılık göstermektedir. Bunun temel nedeni, partinin Genel Sekreteri K. Okuyan'ın (2003) ifadesinde ortaya çıkan bir anlayışa sahip olmasıdır: *"Devrimci bir özneyi vareden ilk şey programıdır, tarihsel hedefleridir. Öznenin örgütsel gücü ne olursa olsun nesnel gerçekliğe dair hiçbir saptama o program ve hedeflerin üzerini bütünüyle kapatamaz; kapatmamalıdır. Nesnel gerçeklikle o program ve hedefler arasındaki mesafeyi kapatmak için ayakları yere basmak ne denli önemliyse, ileriye doğru atılmak için 'ileri' hedeflere tutunarak yaratılan öznel enerji de bir o kadar önemlidir."*

Bu anlayış programa yüklenen değerle ilgilidir. Görüleceği gibi TKP programı, partinin örgütlenmesinin temelini oluşturmak yanında, Okuyan'ın ifade ettiği biçimde "ileri" hedeflerinin de belgesi durumundadır. TKP programı, Sosyalist İktidar Dergisi döneminden itibaren "Türkiye'ye özgü" teorik yapı oluşturulmaya çabasının son ürünüdür. Bu çaba ilk biçimini bir siyasal örgütlenme projesi olarak sunulan Sosyalizm Programı'nda almıştır. STP - SİP - TKP çizgisi Sosyalizm Programının hayata geçirilmesi olarak değerlendirilmelidir.

1992 yılında yayınlanan Sosyalizm Programı, aynı dönemde varolan diğer program ve örgütlenmelere dair bazı saptamalarla başlamaktadır. Buna göre, Buna göre, 12 Mart'tan önce yoğun biçimde sürdürülen program tartışmalarının bu tarihten sonra neredeyse tamamen terkedilmiş, 12 Eylül ile birlikte ise içerik olarak zaten sosyalizmden uzaklaşmış olan programların iyice liberalizme kaymış olduğu iler sürülmektedir. Liberalizme kayış iki yönden olmaktadır. Bazıları sınıf karşıtlıklarının ve toplumun devrimci bir biçimde dönüştürülmesinin tamamen devreden çıkarıldığı düzen içi düzeltme programı olarak ortaya çıkarken, bazıları da

sosyalizmi basitçe "özgürlük" biçimi olarak kurgulayıp siyasal mücadeleyi hiç hesaba katmayan, bu anlamda da aslında program olmayan programlardır.[183]

Sosyalizm Programı'nın farklılığını ortaya koyan temel özelliği ise, sosyalist iktidarı uzak bir hedef olarak koyup demokratikleşmeyi hedefleyen "güncel" mücadele programlarının aksine, sosyalist iktidarın güncelliği üzerinde yükselmesidir. Başka bir ifadeyle Program "sosyalist iktidar perspektifi" üzerinde yükselmektedir. Amaç liberal bir anlayışla toplumu ilerletmek değil, sosyalist bir anlayışla köklü biçimde dönüştürmek bu siyasal mücadelenin özüdür.[184] Sosyalist iktidar perspektifi TKP'nin örgütlenme biçimi ve siyasal tutumunu diğer iki partiden ayıran en temel özelliğini olarak ortaya çıkmaktadır.

Türkiye'ye özgü bir sosyalist iktidar perspektifi geliştirmek, hareketin kökenini oluşturan grubun TİP'ten ihraç edildiği ve Sosyalist İktidar Dergisini çıkardığı dönemden itibaren gerçekleştirilmeye çalışılan bir hedeftir. Sosyalist iktidar perspektifini üç düzeyde ele almak mümkündür. İlk düzey, sosyalizmin kurulmasının güncel olduğu varsayımına bağlı olarak aşamalı devrim anlayışının reddidir. Yani demokratikleşmenin sağlanacağı herhangi bir ara aşama için mücadele etmek program tarafından reddedilmektedir. İkinci düzey, partinin tüm kadrolarının bu perspektife göre "eğitilmeleri" ve sosyalist toplumun öncüleri olacak biçimde yetiştirilmeleridir. Üçüncü düzey ise, güncel politikalar belirlenirken, eylemler, ittifaklar, sloganlar oluşturulurken hedefin sosyalist iktidar olduğunu sürekli vurgulamaktır. Bu anlamda üzerinde yükseldiği tüm maddi ve nesnel zeminin ötesinde bir siyasal hareket olan sosyalizm, Program tarafından ortaya konmakta; programa dayanan siyasal parti de, siyasal mücadele ile sosyalist toplum arasında köprü işlevini görmektedir.

---

[183] Sosyalizm Programı, Dünya Yayınları, Ocak 1992, sf:3

[184] Sosyalizm Programı, Dünya Yayınları, Ocak 1992 ve STP Program, Savunma ve Belgeler, Gelenek Yayınevi, Şubat 1995, sf:8-10

TKP programı, bu anlayışa uygun biçimde iki ana bölümden oluşmaktadır.[185] İlk bölüm partinin kimliğini ve amaçlarını tanımlarken aslında sosyalist iktidara ulaşmak için öngörülen eylemleri belirlemektedir. Bu anlamda ilk bölüm bir "eylem programı"dır. İkinci ana bölüm ise, sosyalist iktidar kurulduktan sonra siyaset, temel özgürlükler, ekonomi, dış politika ve savunma ve son olarak "yeni insanın yaratılması" alanlarında yapılacak düzenlemeleri içermektedir.[186] Dolayısıyla ikinci bölüm partinin hedeflediği sosyalist toplum modelinin ifadesi olarak değerlendirilmelidir. Okuyan'ın ifadesine referansla programın birinci bölümü örgütlenmenin ayağını yere basmasını, ikinci bölümü ise ileriye atılmasını sağlamaya yöneliktir.

2.1.1) Partinin Programı

2.1.1.1) "Eylem" Programı

Programın "eylem programı" olarak nitelendirdiğimiz ilk kısmı, partinin niteliğini ve kimliğini tanımlamakla başlamaktadır. Buna göre TKP *"sosyalist devrimin öncü gücü olan işçi sınıfının siyasal mücadele aracı"*dır. İşçi sınıfı, *"Türkler, Kürtler ve diğer ulusal, etnik öğelerden oluşan bir bütün"* olarak görülmekte ve TKP *"her tür ayrımcılığa karşı işçi sınıfının siyasal ve örgütsel birliğini temsil"* etmektedir (4. md.). Partinin diğer toplumsal sınıflarla ilişkisi de *"işçi sınıfının tarihsel perspektif ve çıkarları doğrultusunda"* kurulmaktadır (2.md.). Dolayısıyla TKP de, hangi sınıfsal kökenden gelirse gelsin, bu doğrultunun siyasal mücadelenin belirleyici öğesi olduğunu kabul eden komünistlere açık olan bir partidir (3.md.).

---

[185] Sosyalist Türkiye Partisi, Sosyalizm Programı'nı hiçbir değişiklik yapmadan kullanmıştır. Bu parti, programın "Ulusal Sorun" alt bölümünde yer alan Kürt ulusunun kendi kaderini tayin hakkı ile ilgili düzenlemeler nedeniyle bölücülükle suçlanmış ve kapatılmıştır. Henüz bu parti kapatılmadan kurulan Sosyalist İktidar Partisi ise, uygulamada Sosyalizm Programına sadık kalmışsa da resmi olarak tek cümlelik bir program sunmuştur. Kapatma kararına bir tepki olarak değerlendirilebilecek SİP programı şu cümleden ibarettir: *"Sosyalist İktidar Partisi, bilimsel sosyalizm ilkeleri doğrultusunda Türkiye'de ve dünyada, sınıfsız ve sömürüsüz bir toplum ve insanlığın yaratılması için mücadele eder."*

[186] Lafzı aynı kalmakla birlikte, TKP Programı ile Sosyalizm Programı arasında bazı farklar bulunmaktadır. En önemlisi Kürt sorununa yönelik düzenlemeleri içeren ulusal sorun kısmının TKP programında bulunmuyor olmasıdır. Bu değişiklik hem STP'nin kapatılması hem de partinin belli orandan değişen Kürt politikası dolayısıyla yapılmıştır. Bir diğer fark, özellikle temel özgürlükler ve yeni insanın yaratılması kısımlarında daha ayrıntılı düzenlemeler yapılmış olmasıdır. Genel itibariyle, TKP Programının Sosyalizm Programının toplumsal boyutunu daha geliştirmiş olduğunu söylemek mümkündür.

Parti, işçi sınıfını temel alan bir öncü hareket olarak örgütlenmesinin teorik temelini *"evrensel bir karaktere sahip olan marksizm-leninizm"*de bulmaktadır (5. md.). Aynı anlayış doğrultusunda parti kendisini, dünya komünist hareketinin bir parçası olarak görmektedir. Ancak bu duruş, Türkiye'nin kendine özgü dinamiklerini gözardı etmeden, dünya sosyalist hareketinin tarihsel birikimiyle bu dinamikleri sentezlemeyi içermektedir. Parti programı bu amaca hizmet etmektedir. TKP, bu sentezi yapmayan "şabloncu, dogmatik ve milliyetçi yaklaşımlara karşı" da mücadele içinde olduğunu ilan etmektedir (7. md.).

İşçi sınıfının siyasal ve ideolojik olarak öncü gücü olacağı siyasal devrim, nihai hedef olan sosyalist devrimin başlangıç noktasıdır. TKP programı da, devrim döneminin programı olarak oluşturulmuştur. Partinin temel görevi işçi sınıfını devrim için hazırlamak, *"örgütlü mücadele içinde siyasallaştırmak, eğitmek ve iktidar odağı durumuna getirmek"*tir.[187] Bu amaçla işçi sınıfının ekonomik ve toplumsal hak talepleri için yürüttükleri mücadelenin sosyalist iktidar mücadelesiyle bağını kurmak zorunluluğu partiye düşmektedir. Bu aynı zamanda programda yer alan sosyalist iktidar perspektifinin eylemler aracılığıyla hayata geçirilmesi demektir. Bu mücadele üç ana kanal üzerinden sürdürülmek zorundadır. Bir yandan, enternasyonalist bir yaklaşımla, kapitalizmin bütün boyutlarıyla teşhir edilmesi, işçi sınıfının taleplerinin kapitalist düzen içinde ancak kısmen karşılanabileceğinin açığa çıkarılması ve burjuvazinin siyasal ve ideolojik tüm saldırılarına karşı durulması gereklidir. Diğer yandan dünya kapitalist sistemi içinde Türkiye'ye düşen görevlerden kaynaklanan ulusal baskıya karşı mücadele edilmesi gereklidir. Tüm anti-demokratik uygulamalara ve özellikle emekçi sınıfların örgütlenmelerini kısıtlayan tüm düzenlemelere karşı durulması mücadelenin ulusal boyutunu oluşturmaktadır. Son olarak, partinin ideolojik dönüşüme yüklediği değerle, en önemlisi işçi sınıfının *"aydınlatılması"* için verilecek mücadeledir. Türkiye şartlarında hem dinci gericiliğin hem de milliyetçi ve faşist ideolojilerin işçi sınıfı içinde güç kazanmasının önüne geçmek için *"işçi sınıfı*

[187] TKP Programı, "TKP'nin Amacı" Bölümü, 3.madde

aydınlanmacılığının" geliştirilmesi ve genişletilmesi zorunludur. İşçi sınıfı içinde *"yurtseverlik bilinci"*nin yaratılması hem gericilikle mücadele hem de emperyalizmin çok boyutlu saldırılarına karşı direnişin güçlenmesi açısından büyük önem taşımaktadır.

Partinin ideolojik ve politik duruşunu biçimlendiren temel tanımlamalar programın ilk bölümü yanında Tüzük'te de yer almıştır. Partinin marksizm-leninizmi temel alarak Türkiye için sosyalist devrimi güncel değerlendirmeler ışığında *"yeniden üretmek"* amacıyla belirlediği politikalar ve faaliyetler, Tüzük'te ifade edildiği biçimiyle[188], partinin genel siyasal duruşunun derli toplu bir görünümünü sunmaktadır. Buna göre TKP, 12 Eylül karşı devriminin bozucu etkilerine, reel sosyalizmin çözülüşünün de eklenmesiyle sol kimlikte yaratılan yıpranmayı geri çevirmek için, leninizme dayanan "yeni" bir örgütlenme pratiği yarattığı ve buna bağlı olarak yeni bir komünist kuşağın ortaya çıktığı iddiasındadır. Bu bölümün ilk kısmında ifade edildiği gibi, "örgütlü / partili mücadele pratiği"nin temeli, anti-emperyalist mücadeledir. TKP, anti-emperyalist mücadelenin toplumsal yaygınlığa ulaşması amacıyla bazı araçlar geliştirilmiştir. Anti-emperyalizmin bir ifadesi olarak *"yurtseverlik"* kavramı öne çıkarılmakta ve komünist hareketin önemli bir unsur haline getirilmektedir. Bunu yanı sıra giderek yoğunlaşan özelleştirme uygulamalarına karşı *"kamuculuğun"*, *"dinci gericiliğe"* karşı *"aydınlanmacılığın"*, AB üyeliğine karşı *"bağımsızlıkçılığın"* savunulması Türkiye şartlarında anti-emperyalist mücadelenin yoğunlaşması gereken temel araçlar olarak belirlenmiştir. Bu mücadelenin verilmesi Türk ve Kürt emekçilerinin birlikte hareketi sağlanmasına bağlıdır. Bu amaçla hem Kürt emekçilerini içermeyi sağlayacak ideolojik açılımlar, hem de sermayenin birer aracına dönüşen sendika bürokrasisine karşı mücadele edilmesi önemsenmektedir. İşçi sınıfı yanında mücadeleye çekilen ikinci toplumsal kesim olarak üniversite ve lise gençliği dikkat çekmektedir. Yeni kadroların gelişmesi açısından da büyük önem taşıyan bu

[188] TKP Tüzük, "Amaç, Karakter, Tarihçe" Bölümü, 8.md.

kesimlerin harekete kazandırılmasını sağlayacak bir örgütlenme anlayışı geliştirilmeye çalışılmaktadır.

Görüldüğü gibi "ulusal" anti-emperyalizm mücadelesi birçok farklı kanallardan ilerlemektedir. Ancak bu mücadelenin enternasyonalist anlamda zeminini, komünizmin ideolojik ve örgütsel olarak tarihsel birikimi oluşturmaktadır. Ayrıca bu mücadelenin uluslararası boyuta taşınması, başarıya ulaşması açısından zorunludur. Bu durumun ciddiyetinin farkında olan parti, dünyadaki komünist hareketle eklemlenmesini sağlayacak enternasyonalist bağların, biçimsel dayanışmacılığın ötesine taşımakta, anti-emperyalist mücadelenin dünya üzerinde yaygınlaşması için de çaba harcamaktadır.

2.1.1.2) "Sosyalist İktidar"ın Programı

TKP'nin "ileri" hedefi Programı'nın ikinci kısmında düzenlenmiş olan "Sosyalist İktidarın Programı" aracılığıyla dile getirilmiştir. Bu kısım "Siyasal Yapı ve Temel Özgürlükler", "Askeri Yapı", "Ekonomik Yapı" ve son olarak "Yeni İnsanın Yaratılması" başlıkları altında ayrıntılı ve bütünlüklü bir iktidar programı görünümündedir. Bütünlüğü sağlayan, TKP'nin emperyalizm analizinin temel unsuru olduğu ifade edilmiş olan "bağımlılık" kavramına karşı bağımsızlık hedefinin Programın bütününe sindirilmiş olmasıdır. Bağımsızlık anlayışı kişisel, toplumsal ve nihayetinde devlet düzeyinde oluşturulmaya çalışılmaktadır.

Verilecek sınıf mücadelesi sonucunda ele geçirilecek iktidar bir "sosyalist demokrasi" olacaktır. Sosyalist demokrasinin özelliği, işçi sınıfının toplumsal örgütlenmeleri aracılığıyla yönetimde olduğu; iktidar organlarının *"fabrikalar, atölyeler, bürolar, çiftlikler, okullar ve kışlalar"* gibi alt birimlerden başlayıp yukarıya uzandığı, yani iktidarın başta üretim süreci olmak üzere tüm toplumsal yaşama yayıldığı bir yapı oluşturmasıdır. Sosyalist demokrasinin gerçekleşmesi, üretim ve karar mekanizmaları arasında dolaysız bağların kurulması ve korunmasına bağlıdır. Bu amaçla yönetici kademelere seçilen temsilcilerin bağlı

bulundukları üretim kollarıyla bağlarının kopmaması için gerekli önlemlerin alınması – bunların ne olduğu programda açık olmamakla birlikte- hayati bir önem taşımaktadır.[189]

Sosyalist demokrasinin önemli bir bileşeni de temel özgürlüklerdir. Sosyalist toplumun kuruluşu ve yetkinleşmesi için vazgeçilmez değer taşıyan özgürlüklerin başında *"anlatım, propaganda ve örgütlenme özgürlükleri"* gelmektedir. Bu özgürlüklerin yaşama geçirilmesi için zorunlu olan yazılı ve görsel iletişim, toplantı ve gösteri yapma hakları da bütün toplumsal örgütlenmelere tanınmıştır. Ancak sınırsız bir özgürlük anlayışı söz konusu değildir. Nitekim *"insanın insanı sömürmesini açık ya da dolaylı biçimde savunan, savaş kışkırtıcısı, din istismarcısı, ırkçı ve faşist düşünceler toplumun özgür gelişiminin önünde engel oluşturdukları için"* sosyalist düzenin düşmanları olarak tanımlanabilecek bu kesimler ve örgütlenmeleri sayılan özgürlüklerden yararlanamazlar. Toplumun sosyalist ilkeler doğrultusunda gelişiminin önünde engel olan başka bazı eylemler de Temel Özgürlükler başlığı altında "yasaklanmışlardır". Örneğin toplumda ahlaki çöküntü yaratan *"insan kaçakçılığı, fuhuş, kumar ve uyuşturucu madde ticareti"* bunlar arasındadır.[190] Ulusal ve etnik kökenin ayrımcılık ve dışlama nedeni olarak kullanılması da yasaklanmıştır. Aynı biçimde cinsiyet farklılığının ayrımcılığa yol açmasına karşı ekonomik, siyasal, ideolojik ve kültürel önlemler alınması öngörülmüştür. Ayrıca toplumsal eşitsizlikleri kemikleştiren aşiret yapılarının ortadan kaldırılması ve kültürel ve ideolojik tüm olumsuz etkilerinin silinmesi de bu başlık altında yer almaktadır.[191] Görüldüğü gibi bu kısımda tercih edilen ifade biçimi özgürlükleri tanımlamaktan çok, özgür bir toplumsal yapının kurulmasını engelleyen, hali hazırda varolan kimi gelenek, olanak ya da eylemlerin sıralanarak yasaklanmasıdır. Hiçbir koşulda kimseye işkence yapılamayacağı ve hiçbir

[189] TKP Programı, "Sosyalist İktidarın Programı" Bölümü, "Siyasal Yapı" Alt Bölümü
[190] Partinin MK üyelerinden N. Salas'la 22.12.2005 tarihinde yapılan görüşmede partinin bu konudaki hassasiyet daha açık biçimde ortaya çıkmıştır. Salas, eroin, esrar ve alkolün 12 Eylül döneminin gençlere yönelik "bastırma" politikalarının araçlarından olduğu görüşündedir. Türkiye'de uyuşturucunun iç pazara yönelmesinde 12 Eylül'den sonra bir patlama olduğu ve gençlerin bu yolla muhaliflikten ve genel olarak mücadeleden uzaklaştırıldıklarını savunmaktadır.
[191] TKP Programı, "Sosyalist İktidarın Programı" Bölümü, "Temel Özgürlükler" Alt Bölümü

durumda ölüm cezası verilemeyeceği[192] gibi düzenlemeler de bu ifade tarzına uygundur. Buradan hareketle, TKP'nin sosyalist iktidarında geçerli olacak özgürlüklerin, bugünkü düzende geçerli olan uygulamalar, yasaklar ve hatta "özgürlükler"e karşı oluşturulduğunu söylemek mümkündür. Toplumsal bir dönüşümü hedefleyen bir hareketin kendini bu biçimde konumlandırması ve programında da bu tür bir ifade tarzını tercih etmesi şaşırtıcı değildir.

Kurulacak olan sosyalist iktidarda toplumsal örgütlerin, sosyalist demokrasinin temeli olan karar mekanizmalarına katılmaları temel özgürlükler sayesinde mümkün olacaktır. Parlamenter sisteme dayalı bir yönetim modeli benimseyen TKP, yerel iktidar organlarının meclisle birlikte bir bütün oluşturduğu bir toplumsal yapı planlamaktadır. Bu yapı içinde devlet – toplum ayrımının ortadan kalkması hedeflenmektedir. Bunun gerçekleşmesi için devletin her yurttaşını, birey olarak değil içinde yer aldıkları örgütlenmeler dolayımıyla, kapsaması gerekmektedir. Dolayısıyla bu modelin özünü, yurttaşların en alt düzeyden itibaren kendi örgütleri aracılığıyla devlet yönetimine katılmalarının sağlanması oluşturmaktadır. Devletle toplumun bütünleşmesi ve sınıf sömürüsüne dayalı düzenin ortadan kalkmasıyla devletin baskıcı işlevleri kendiliğinden tasfiye olması ve nihai olarak da devletin sönümlenmesi beklenmektedir.

Partinin ulusalcı ve bağımsızlıkçı yaklaşımının bir tezahürü olan "savunma" konusu, açıktır ki, kurulacak "sosyalist" Türkiye'nin emperyalist dünyada kendini koruması amacıyla düzenlenmiştir.[193] Ordunun ve *"silah sanayisinin ulusal karakterinin geliştirilmesi ve titizlikle korunması"* gerektiği saptaması bu anlayışın en açık örneğidir. Ayrıca, TKP'nin sosyalist toplumunda askerlik, temel bir yurttaşlık görevi olarak kadın erkek tüm bireyleri için zorunludur. Askerlik süresi ise uluslararası ilişkilerin durumuna göre belirlenecektir. Dolayısıyla bu görevin "ulusal" bağlamı dışında enternasyonalist bağlantıları da vardır. Emperyalizme

[192] Sosyalist Programın ilk biçiminde "savaş dönemleri dışında ölüm cezası verilemez" biçiminde düzenlenmiş olan bu madde, TKP programında, muhtemelen Abdullah Öcalan davası ile ilgili gelişmeler dolayısıyla, bu hali almıştır.

[193] Bu başlık altındaki bilgiler TKP Programı, "Sosyalist İktidarın Programı" Bölümü, "Dış Politika ve Savunma" Alt bölümünden derlenmiştir.

karşı mücadele ulusal sınırlar içinde kalamayacağı için askeri olarak da güçlü bir sosyalist toplum, tüm dünyadaki sosyalist iktidarlar ve örgütler için önemli bir merkez konumunda olacaktır. Nitekim TKP, *"komünist, sosyalist, anti-emperyalist, anti-faşist, savaş aleyhtarı görüşleri nedeniyle kendi ülkelerini terk etmek zorunda bırakılan kişiler, sosyalist toplumumuzun ve yasaların güvencesi altındadır."* diyerek bu konumun bir örneğini vermektedir. Bağımsız ordusu ve "asker" yurttaşları ile mücadeleye hazır hale gelecek olan sosyalist iktidar, *"emperyalist bir saldırı karşısında ülkenin bütün siyasal, örgütsel, ekonomik ve beşeri potansiyelini harekete geçirecek ve savaş, tüm halkın katılımıyla, devrimci ve yurtsever bir savaşa dönüştürü"*lecektir.

Silahlı kuvvetler olası bir savaş durumu için düzenlenmiş bir kurum olmakla birlikte barış durumunda da bazı görevlerle yüklenmiştir. İlk olarak iç güvenlik gereksinmesi de silahlı kuvvetlerin bünyesinde oluşturulacak "halk milisleri" ile karşılanacaktır. Dolayısıyla ülkenin iç ve dış tüm güvenliğinden bu kurum sorumludur. Ayrıca temel amaç sosyalist toplumun devamını sağlamak olduğu için silahlı kuvvetler de her durumda sosyalist topluma hizmetle görevlidir. Barış zamanında bu görev, üretim sürecine katılmaktır. Buradan hareketle sosyalist toplumun "ordusu"nun, kapitalist toplumun "ordusu"ndan farklı yapıda olması gerektiği düşünülmektedir. Bu, hem ordunun iç yapılanmasını hem de toplum ile ilişkilerinin düzenlenmesini içeren bir farklılıktır. Devlet ve toplum ayrımının ortadan kaldırılması hedefi ile birlikte düşünülünce "ordu" ve toplum arasında da bir bütünleşme amaçlandığı, hatta bir anlamda toplumun kendisinin silahlı kuvvetlerin temeli olarak algılandığı görülür. Zorunlu askerlik görevi bu bütünleşmeyi sağlamanın ilk adımıdır. Ayrıca iç yapılanma ile ilgili düzenlemeler de askeri kuralları toplumsal kurallarla uyumlaştırma amacını taşır. *"Silahlı kuvvetler içinde ast-üst ilişkilerinde demokratik normlar"*ın yerleştirileceği ifadesi bunun bir örneğidir. Her ordunun sahip olması gereken hiyerarşik düzenin ise, nasıl

olduğu açık olmayan bir şekilde, *"kültürel ve ideolojik eğitim süreçlerinin yardımıyla"* sağlanacağı öngörülmektedir.[194]

TKP'nin sosyalist iktidarında ekonomik yapı kamu mülkiyeti ve bağımsız ekonomik gelişme unsurlarına dayanmaktadır. Ekonomide ilk hedef, beklendiği biçimde, özel mülkiyetin merkezi planlamaya dayanan belli bir program çerçevesinde tümüyle ortadan kaldırılmasıdır. Dolayısıyla planlı bir geçiş dönemi öngörülmektedir. Bu dönem boyunca üretim araçlarının tasfiyesi sürerken hem emekçilerin siyasal ve ideolojik inisiyatifleri temel alınacak, hem de ekonominin sosyalist öğeleri diğerleri aleyhine korunacaktır.

Planlamanın amacı sosyalist ekonominin etkin biçimde işlemesini sağlamaksa bunun önemli bir parçasını da ekonomik bağımsızlığın gerçekleştirilmesi oluşturur. Ekonominin bağımsızlığı, *"onun sınıf karakteriyle ve emperyalist dünyanın bir parçası olmaktan çıkması ile sağlanır."* Bunun anlamı, içe kapalı bir yapının kurulması değil; dış ekonomik ilişkilerin, bu ilke uyarınca, sosyalist ekonominin gelişimine hizmet edecek biçimde düzenlenecek olmasıdır. Bu amaçla, diğer sosyalist ülkelerle enternasyonalizme uygun ve kalıcı ekonomik bütünleşme öngörülürken, emperyalist ülkelerle ilişkiler ancak bağımsızlık ve sınıf çıkarı gözetilerek kurulacaktır.

Sosyalist ekonominin bir özelliği de kişilerin "ekonomiden" bağımsızlıklarının sağlanmasıdır. Bunun ilk adımı, ücretlerin belirlenmesinde "herkesten yeteneğine göre, herkese emeğine göre" ilkesinin geçerli hale getirilmesidir. Bunun yanı sıra çalışma süresinin kısaltılarak kişilere kendini gerçekleştirilecek boş zaman yaratılması, fiziksel emek kullanımının yerine zihinsel üretimin harekete geçirilmesi ve buna uygun teknolojik gelişmenin sağlanması, emekliler de dahil olmak üzere çalışamayacak durumdakilerin devletin güvencesi altına alınması diğer

[194] Hiyerarşik ama demokratik askeri yapı kurgusunun, partinin bugünkü örgütlenme modeliyle uyumlu olması dikkat çekicidir. Bugün de parti örgütlenmesi, işleyişte katı bir hiyerarşinin uygulandığı ancak ast-üst kadrolar arasında demokratik ve samimi bir ilişkinin varolduğu bir yapı olarak tanımlanmaktadır.

düzenlemeler olarak dikkat çekmektedir. Sosyalist ekonominin kurulmasında sendikalara da önemli görevler yüklenmiştir. İşçi sınıfının karar mekanizmalarında yer alması, sosyalist ilkelerin içselleştirilmesi ve sosyalizmin temellerinin sağlamlaştırılmasında sendikalar en temel araçlar olarak kurgulanmıştır. Bu nedenle sendikalar, işçilerin sadece çalışma koşullarıyla değil, dinlenme, kültür ve spor olanaklarının geliştirilmesi gibi sosyal konularda da yetkili kılınmışlardır.

Sosyalist İktidar programının alt başlıkları, çeşitli alanlarda sosyalist toplumun ilkelerini, kurallarını ve özelliklerini ortaya koymaktadır. Yeni İnsanın Yaratılması alt başlığı ise, bu toplum içinde kişilerin taşıyacakları / taşımaları gereken özellikler ve bireyler olarak sahip olacakları haklar ve hizmetlerden söz edilmektedir. Bu başlık altında kapsamlı bir düzenleme yapılmış olması, parti açısından bu konunun önemini göstermektedir. Nitekim bölümün ilk cümleleri de buna işaret etmektedir: *"Yeni insanın yaratılması, sosyalizmin kuruluşunun hem bir göstergesi, hem bir sonucu, hem de aracıdır. Yeni insan, ideolojik, kültürel ve fiziki varlığıyla bir bütündür. Toplum ve devlet, bu bütünün uyumlu ve sağlıklı gelişmesinden sorumludur."*[195] TKP, reel sosyalizmin yenilgisini değerlendirirken, nedenlerden biri olarak *"yeni insanın yaratılmasına gereken önemin verilmemesi"*ni göstermektedir.[196] Özellikle eğitim ve kültür alanında elde edilen bütün kazanımlara rağmen insanların sınıfsız – sömürüsüz toplumun değerini içselleştirememiş olması, sosyalizme sahip çıkmalarını da engellemiştir. Bu nedenle TKP sosyalizme geçilmesinin, bundan da önemlisi devamının sağlanmasının en belirleyici koşulunun, yeni insanın yaratılması olduğunu düşünmektedir. Bu aynı zamanda varolan koşullarda emperyalizmin ideolojik kuşatmasına karşı verilmesi gerekn mücadelenin de önemini göstermektedir.

Yeni insanın tüm varlığıyla bir bütün olarak tanımlanması, bu bütünün gelişimi ve kendini yetiştirmesi için eğitim, siyasal ve kültürel yaşam, sağlık, yerleşim, spor vs.

---

[195] TKP Programı, "Sosyalist İktidarın Programı" Bölümü, "Yeni İnsanın Yaratılması" Alt bölümü, 1. madde. Bu kısımdaki tüm bilgiler bu bölümden derlenmiştir.
[196] TKP Tüzüğü, "Sosyalist Kuruluş Sürecine Bakış" Bölümü, sf:10

tüm alanların da bir bütün olarak ele alınmasını ve düzenlenmesini gerektirir. TKP'ye göre yeni insanın temel özellikleri *"insanların ve bütün ulusların eşitlik ve kardeşliğine inanan"* ve *"kolektif bilince sahip"* kişiler olmaları ve kendilerini toplumsal olarak ifade edebilmeleridir. Bunun gerçekleşebilmesi, kişilere tanınan olanaklarla mümkündür. Bu olanakların bir kısmını eğitim, sağlık, sosyal güvenlik hizmetleri ve konut politikası gibi insanların kolay ve iyi yaşamalarını sağlayan düzenlemeler oluşturmaktadır. Ayrıca kadınlar, çocuklar, yaşlılar ve engelliler gibi çeşitli biçimlerde geride bırakılmış öznelere yönelik "eşitlik sağlayıcı" önlemlerin alınması da bunlar arasında sayılmalıdır.

Bununla birlikte asıl önemli olan "kolektif bilince" sahip yeni insanın yaratılması olduğu için, ideolojik dönüşümü sağlayacak olanaklar daha büyük önem taşımaktadır. Nitekim yukarıda sayılan hizmetler de sadece bunların bedava verilmeleri ile sınırlı değildir. Örneğin sağlık hizmetleri söz konusu olduğunda devlete düşen görevlerden biri de *"insan sağlığını bozucu her tür etkenin ortadan kaldırılması için mücadele"* etmektir. Ya da konut politikası, insanların *"moral ve fiziki açılardan kendilerini yeniden üretecekleri mekanlarda yaşama hakkına"* sahip oldukları ön kabulü ile biçimlenmektedir. Mal ve hizmetlerin fiyatlandırılması ile ilgili şu düzenleme de TKP'nin yeni insanın yaratılmasına yüklediği değerin bir ifadesidir: *"Toplumun kullanımına sunulan mal ve hizmetlerin fiyatları, toplumun entelektüel gelişiminin hızlandırılması ve tüketim alışkanlıklarının yeni insanın yaratılması mücadelesine yardımcı olacak biçimde değiştirilmesi hedefleri de dikkate alınarak belirlenir."*[197]

Tüm düzenlemelerin içinde sosyalist toplumun yeni insanının yaratılmasında en büyük etkiye sahip olacak iki alan eğitim ve sanattır. TKP Programında, Sosyalizm Programı'nın ilk biçiminden farklı olarak bu iki alana verilen önemi de gösterecek biçimde daha ayrıntılı düzenlemeler bulunmaktadır. Eğitim ve sanatın metalaştırıldığı koşulların önüne geçilmesi, bu iki etkinliği temel amacı olması

[197] TKP Programı, "Sosyalist İktidarın Programı" Bölümü, "Yeni İnsanın Yaratılması" Alt bölümü, 7. md.

gereken insanların yeteneğini ve yaratıcı gücünü ortaya çıkarıp geliştirme amacına ulaşılması için zorunlu görülmektedir. Bu mücadelenin önemli bir kısmı devletin hem bilimsel hem sanatsal üretimin özgürce gelişmesi için destek sağlaması ise, daha önemli bir kısmı eğitim, bilim ve sanat emekçilerinin örgütlü ve kollektif olarak sağlanan olanakları kullanmasıdır. Sanat emekçilerinin örgütlenmesi, sanatın özgürce toplumsallaşması ve kitlelere ulaşmasını sağlayacaktır. Eğitimde ise öğretim kurumlarında yer alan tüm unsurlar, öğretmenler, öğrenciler, veliler ve hizmet işçileri ayrı ayrı ve birleşik örgütlenmelerle eğitim politikalarını oluşturulmasında söz sahibi olmalıdırlar.

Eğitim politikaları içinde dikkat çeken bir düzenleme de "dil" ile ilgili olandır. Tüm sosyalist partiler gibi TKP de anadilde eğitimin esas olduğu düşüncesindedir. Ayrıca TKP, *"ülke ve bölgede yaşayan halkların birbirlerinin dil ve kültürlerini daha yakından tanımaları"*nı eğitim sisteminin amaçlarından biri olarak görmektedir. Bu düzenlemeyi toplumsal bütünleşmeyi güçlendirmenin bir yolu olarak gördükleri düşünülebilir. Ayrıca programda, yabancı dilde eğitim ile ilgili bir karar da bulunmaktadır. Emperyalist ideolojinin yayılmasının önemli araçlarından ve Türkiye'nin de temel eğitim sorunlarından biri olan yabancı dilde eğitim, ancak *"insanlığın kültürel ve bilimsel birikiminden azami ölçüde faydalanmak ve halklar arası kardeşliği güçlendirmek hedefi doğrultusunda"* kullanılmak şartıyla geçerli olabilir.

TKP Genel Sekreteri K. Okuyan (2003) bir yazısında, *"devrimci özne hareket edeceği alanı kendisi açmak, (...) dolduracağı boşluğu kendisi yaratmak durumundadır."* demektedir. Sosyalist İktidar Programı bu amaca hizmet eden temel bir metin olarak değerlendirilmelidir. Bu metin hareketin geleceğe dair hedeflerini gösterirken aynı zamanda varolan sisteme karşı duruş noktalarını da açığa çıkarmaktadır. Kısaca TKP'nin "dolduracağı boşluğu" yaratmaktadır.

2.1.2) Örgütlenme

TKP'nin örgütlenme biçimini, Gramsci'nin anlayışına uygun biçimde "devrimci parti"ye yüklenen anlam ve değer belirlemektedir. Buna göre, ancak siyasal bir örgütlenme olan parti sermaye düzeninin boşluklarının keşfedebilir ve kitleleri mücadeleye katabilir. Sivil toplum örgütleri gibi siyasal olmayan örgütlenmeler ya da sendikalar gibi ekonomik örgütlenmeler emperyalizm ile mücadelede yetersiz kalmaktadır. Çünkü sermaye düzeni bu örgütlerden gelen tepkileri önleyici bazı araçlara sahiptir. Bu nedenle partili mücadele sermayenin saldırılarını tersine çevirebilecek tek güç olarak görülmektedir.[198]

Partinin işçi sınıfının siyasal mücadele aracı olarak tanımlanmasının altında böyle bir gerekçe yatmaktadır. Partinin işçi sınıfının elindeki bir araç olarak hedefi de çok nettir: Sosyalist devrim ile iktidarın ele geçirilmesi. Sosyalist devrim bir çoğunluk devrimi olmak zorunda değildir. Hatta çoğu zaman çoğunluk ancak devrimden sonra kazanılır. Bu yüzden parti devrimin "öncü gücü"dür. Hem işçi sınıfını devrime hazırlamak hem de geride kalan toplum kesimlerini sosyalist topluma ulaştırmak ancak leninist öncü parti örgütlenmesi ile mümkündür.

Bu noktada, TKP'nin kendisine dair iki önemli saptamasına yer vermek gereklidir. Partileşme süreci, geniş bir sol parti olasılığının araştırıldığı Kuruçeşme Toplantıları'nın ardından başlayan TKP geleneği, bu deneyimin de etkisiyle kendine başka bir yol çizmiştir. Okuyan'ın (2001a) ifadesiyle hareket *"bütün yasal parti pratiklerinin ötesine geçen bir çizgi üzerinde hareket etmeye"* başlamış ve sol partiden öncü partiye dönüşümü gerçekleşmiştir. Öncü parti, Sosyalizm Programı ile ete kemiğe bürünmüştür. Kısaca TKP, Türkiye'de kurulmuş bütün sol partilerden farklı bir yapıda olduğu iddiasındadır. Bu farkı yaratan da Programda ifadesini bulan sosyalist iktidar perspektifidir.

İkinci saptama bu iddiayı güçlendirmektedir. TKP süreç içinde leninist öncülük teorisini de geliştirdiği düşüncesindedir. Buna göre Parti, varolan kalıpçı

[198] SİP 5. Konferansı Raporu, Nisan 2001

yaklaşımları kırarak *"Türkiye'de leninizme dayanan yeni bir örgütlü / partili mücadele pratiği ve örgüt kültürü"* yaratıldığını ifade etmektedir.[199] Bu değişime neden olan partinin leninist özneyi tarih-dışı bir varlık olarak değil, *"sınıfı ve nesnelliği değişirken kendisi de değişen"* bir varlık olarak tanımlamasıdır.[200] Değişen tarihsel koşullara göre belirlenen "devrimci durum" sosyalist iktidar mücadelesinin biçim ve içeriğinde de farklılaşmalara neden olur. Leninist parti de kendisini bu değişimlere uyarlamak, gerekirse örgütsel yapısını ve güncel siyasal hedeflerini yeniden tarif etmek zorundadır.

TKP bu anlayış doğrultusunda, örgütsel işleyiş ilkeleri ve Sosyalizm Programının esası değişmeksizin, örgütsel yapılanmasında değişimler yapmıştır. Bu değişim ya da yeniden örgütlenme faaliyetinin kendisi, fiili olarak öncü partiyi oluşturma süreci olarak değerlendirilmelidir. Partileşme bir süreçtir; özellikle nihai amaç, toplumsal dönüşümü gerçekleştirmek olduğunda. Çünkü bu çaba, Türkiye'nin içinde bulunduğu koşullara uygun olarak, işçi sınıfı başta olmak üzere farklı toplumsal kesimlerin tepkilerini sosyalist devrim yönünde seferber etmeyi gerektirmektedir. Bu da hem siyasal hedeflerin hem de kullanılan söylemin şartlara uygun olarak değiştirilmesi demektir. Nitekim STP'nin kuruluş dönemlerinde, 1990'ların başında, Kürt hareketi ve mahalle dinamiği ön plandayken, parti örgütlenme çalışmalarını bu alanlarda yoğunlaştırmıştır. 1990'ların ortalarından itibaren ise işçi sınıfındaki hareketlenmenin artması ile işyerleri örgütlenme birimleri olarak öne çıkmıştır. Bütün bu "farklı" alanların sosyalist iktidar hedefi doğrultusunda bütünleştirilmesi ise, partinin temel sorumluluğu olarak görülmüştür.

1990'ların sonuna doğru, partinin geleneksel olarak zaten içinde barındırdığı "kentli kültüre" vurgu artarak yeni bir örgütsel dönüşüm dönemine girilmiştir. Bu dönüşüm, kitleselleşme amacı ile birleşerek partinin bugünkü yapısını ortaya çıkarmıştır. Son dönemin ana özneleri bu dönüşümü açıkça göstermektedir. Sanayi işçilerinin yanı sıra eğitim ve sağlık emekçileri içinde örgütlenmenin temel

[199] TKP Tüzüğü, "Amaç, Karakter ve Tarihçe" Bölümü, sf:3
[200] TKP Tüzüğü, "Partinin Niteliği" Bölümü, sf:13

alınması, kent yoksullarına verilen önemin artması, üniversite öğrencilerinin asli unsurlardan biri olarak kabul edilmesi ve aydınların partiye katılımını arttıracak düzenlemelerin yapılması partinin "kentli" kimliğinin unsurlarıdır. Partinin bu öznelere uygun yeni örgütlenme modelleri oluşturması da bu dönemde gerçekleşmiştir. İşçi Konseyleri, Üniversite Konseyleri, soL Meclis ve Nazım Kültürevleri, partinin farklı düzeylerde örgütlenmesi ve toplumun siyasallaşması açısından, sonraki kısımda göreceğimiz gibi, önemli araçlar olarak kullanılmaktadır. Bunlara son olarak eklenen Yurtsever Cephe İnisiyatifi partinin kitleselleşme araçlarının başında yer almaktadır.

Partinin örgütlenme ilkelerinin başında merkeziyetçilik gelmektedir. Partinin bütün zihinsel ve fiziki gücünü tek bir hedefe doğru seferber edebilmesini sağlayan, bu anlamda partinin varlığının koşulu olan, merkeziyetçilik ilkesidir. Bu ilke, parti organları arasında hiyerarşik bir düzen olduğu, yani üst organların kararlarının tüm organları bağladığını ve alt organların üstlerine karşı sorumlu olduğu anlamına gelir. Merkez Komite teoriyi ve pratiği üreten, gerekli kararları alan "yürütme organı"dır. Bunlar birim örgütlenmesi aracılığıyla en alt kadrolara kadar yayılmakta, üyeler de bu kararları "halkla birlikte" uygulamanın yöntemlerini geliştirmektedirler. Merkeziyetçi yapının bir boyutunu da ideolojik ve siyasi içeriği olmasa bile, hiçbir eğilim ya da gruplaşmanın kabul edilmesi oluşturmaktadır. Bununla bağlantılı bir başka düzenleme de parti içinde kadın ya da gençlik örgütlenmeleri gibi ayrı yapıların kurulamamadır. Bu anlamda partinin bütünü, sermaye düzenine karşı mücadele eden "tek bir" varlık olarak örgütlenmektedir.

Ancak bu hiyerarşi demokratik yapılanmayı engellememektedir. Parti içinde demokrasinin kurulmasını sağlayan belli düzenlemeler vardır. İlk olarak bütün üyeler birbiriyle eşit olarak algılanmaktadır. Bu anlamda hiyerarşi üyenin kendisinden değil, bulunduğu pozisyondan gelmektedir. Bu anlamda üstlenilen her sorumluluk, üyeler arasında bir ayrıcalık olarak kavranmaz. Yani parti yöneticileri ile üyeleri arasındaki sorumluluk farkı birincilerin ikincilere üstünlüğü olarak değil, parti işleyişini bir gereği olarak kavranır. Ayrıca her ne kadar kararların üstten alt

kadrolara doğru yayılması söz konusuysa da, alt birimlerden Merkez Komite'ye doğru bir işleyiş de olmaktadır. Özellikle yerel ihtiyaçlar gerektirdiğinde ilgili birimlerden gelen siyaset önerileri olmaktadır.[201] Ancak bunun, Merkez Komite'nin kararlarının reddi biçiminde olması söz konusu değildir. Demokratik işleyişin en temel aracı, her yıl toplanan konferanslardır. Aylara yayılan konferans sürecinde izleyen döneme dair siyasi açılımlar, görevler ve kararlar tüm parti örgütünde en küçük birimine kadar tartışılmakta ve bunlar geri bildirimlerle yeniden düzenlenmektedir. Ardından delegelik usulü üzerinden toplanan Konferans'ta bunlar nihai kararlar halini almaktadır. Böylece tüm üyelerin partinin işleyişine katılmaları ve parti kararlarına sahip çıkmaları sağlanmış olur. Bu yöntem, üyelerin yetiştirilmesi yanında temel amaçlardan olan aktif bir partili yaşamın gerçekleştirilmesinde de önem taşımaktadır.[202] Dolayısıyla merkeziyetçilik, kadroların pasifleştirilmesi ve yönetimden dışlanmaları anlamına gelmemektedir. Tersine merkeziyetçi yapı, *"kadro katılımı ve inisiyatifinin kolektif tarzda gerçekleşmesi"*nin koşulu olarak görülmektedir.[203] Partinin merkez organlarından başlayarak tüm kademelerinde siyasal üretimin sürekli kılınması, sağlıklı bir iç işleyişe sahip olmanın güvencesidir. Bunun gerçekleşmesi ise kolektif yapının kurulabilmesine bağlıdır.

Kolektif yapı üç ayaklı bir düzlem üzerinde yükselmektedir. İlk ayak partinin siyasal ve toplumsal programıdır. Sosyalizm Program'ı bir çok konuda olduğu gibi kolektivizm konusunda partinin en önemli güvencesidir. İkinci ayak, partinin örgütsel işleyişi ile ilgili düzenlemelerdir. Tüm parti organlarının kolektif organlar olarak tanımlanması, sekreter ya da başkanlarının organın üstünde olmaması, bunların başında gelmektedir. Tüm organlarda kararların oy birliği ile alınması için "çaba harcanması" gerektiği de Tüzük'te yer alan bir başka düzenlemedir.[204]

[201] 5.01.2006 tarihinde yapılan görüşmede M. Çulhaoğlu bu "tersine" işleyişin bir örneğini vermiştir. Balıkesir'in Sındırlı ilçesinde tütün çiftçilerinin yaşadığı sorunlara dair ilgili birimden gelen eğitim ve eylem talebi Merkez Komite tarafından uygulamaya konmuştur.
[202] TKP Tüzüğünde ana hatlarıyla verilmiş olan bu bilgiler TKP yöneticileri N. Salas, E. Nalcacı ve M. Çulhaoğlu ile yapılan görüşmelerde derinleştirilmiştir.
[203] TKP Tüzüğü, "Örgütsel İşleyiş İlkeleri" Bölümü
[204] TKP Tüzüğü, "Örgütsel İşleyiş İlkeleri" Bölümü

Düzlemin üçüncü ayağını, üyelerin partiye örgütsel bağlılıkları oluşturmaktadır. Bağlılık hem üyelere yüklenen "görevler" hem de parti içinde yerleştirilen komünist ahlak, siyasal üretkenlik gibi değerlerle sağlanmaktadır. Partinin uyguladığı aday üyelik süreci, böyle bir bağlılığın gerçekleşebilirliğinin hem parti hem aday tarafından sınanmasına hizmet etmektedir.

Üyelerin öncelikli görevi, her zaman ve her koşulda örgütlenmek, mücadeleye katılanların sayısını arttırmaktır. Bu amaca yönelik olarak üyelerin kendilerini sürekli geliştirmesi beklenmektedir. Bunun önemli bir parçasını her üyenin partinin tüm politikalarını ve kararlarını bağlı bulunduğu birimlerde tartışması, eleştirmesi, zenginleştirmesi ve içselleştirmesi oluşturmaktadır. Bunun gerçekleşmesini kolaylaştırmak için TKP Tüzüğü her üyenin belirli bir parti örgütünde çalışması zorunluluğunu getirmiştir. Bu düzenlemenin, üyelerin aktif katılımının sağlanması, partinin her üyeden mümkün olan en geniş biçimde yararlanması ve kadroların parti içi eğitim ile geliştirilmeleri ve dolayısıyla kolektif yapının güçlenmesi gibi çoklu hedefleri bulunmaktadır. Birim örgütlenmesi de bu çoklu hedefe yönelik olarak düzenlenmiştir. Birimler içinde hem üyelerin parti eğitimleri sürmekte, hem bulundukları bölgede parti çalışmalarından sorumlu olmaktadırlar.

Ancak kolektivizm sadece üstlenilen sorumluluklarla oluşmamaktadır. "Görev bilinci"nden daha önemlisi, üyenin kendini örgütün bir parçası olarak hissetmesidir. Bu da bireysel yaşamın örgüt kimliğinden bağımsız olarak kavranmamasına, tersine üyelerin kişisel yaşamlarını da "parti ile birlikte yeniden kurmaları"na bağlıdır. Parti üyesi kişisel yaşantısında "kolektifin" yardım, dayanışma, hatta yönlendirme ve müdahalelerine açık olmalıdır. Çünkü üye, partili kimliği bilinmese bile, yaşamının her alanında "partiyi temsil etmek"tedir. Partinin ve kolektifin temel değeri olan komünist ahlak bunu gerektirmektedir.[205]

[205] TKP Tüzüğü, "Parti Üyesinin Nitelikleri" Bölümü

Örgütsel işleyiş ilkeleri ve üye ile parti arasındaki ilişkiler, üyeleri partinin hizmetine veren ve partiyi yücelten bir içerik taşısa da, aslında parti de sosyalist mücadelenin hizmetinde olan bir araç olarak görülmektedir. Bu anlamda yüceltilen, "kolektif"in ve mücadelenin kendisidir. Nitekim tüzükte üyelere, sosyalist iktidar mücadelesinin çok farklı evrelerden geçeceği ve farklı mücadele biçimlerine hazırlıklı olunması gerektiği hatırlatılmaktadır.[206] Yine de, geçiş döneminde kolektifin içinde barınabileceği ve siyasallaşabileceği tek yapı olması nedeniyle partinin varlığı büyük önem taşımaktadır.

2.2) EMEP

2.2.1) Program

Tüzük'ün 1. maddesi partinin bir işçi sınıfı partisi olduğunu *"din, cins ve ırk ayrımı gözetilmeden bütün işçilerin, işçi sınıfı saflarına katılan aydınların ve kaderini işçi sınıfıyla birleştiren emeğin bütün güçlerini kapsayan partisi"* tanımlamasıyla ortaya koymaktadır. Partinin amacı da, bu tanımlamaya paralel biçimde, *"sosyalizmin bir ön adımı olarak, demokratik halk iktidarını kurmak ve bağımsızlık, demokrasi ve siyasal özgürlüklerin kazanılıp yerleşmesiyle kesintisiz sosyalizme yönelmek ve nihai olarak sınıfları kaldırarak her türlü baskının kaldırılışının koşullarını yaratmak"* olarak belirlenmiştir.[207] Ya da programda ifade edildiği biçimiyle partinin *"yakın hedefi"*, *"Bağımsız ve Demokratik Türkiye"*nin yaratılması, bunun için de *"demokratik halk iktidarının"* kurulmasıdır. Böylelikle EMEP, en azından varolan koşullar altında, açık biçimde hedefini sosyalizm değil demokrasi mücadelesi olarak belirlemiş olmaktadır.

EMEP'i "göreve çağıran", Türkiye işçi sınıfının, ideolojik ve örgütsel bütün olumsuzluklara rağmen, 1980 sonlarında itibaren kaybettiği mevzileri yeniden kazanmak için, hem de sendikalarını peşinden sürükleyerek, yeniden mücadeleye girişmiş olmasıdır. Bu hareketlenmenin en önemli özelliği, tam da yeni dünya

---

[206] TKP Tüzüğü, "Parti Üyesinin Nitelikleri" Bölümü
[207] Emeğin Partisi Program ve Tüzüğü, Tüzük, sf:43

düzeni savunucularının "emeğin rolünün bittiğini" ilan ettiği bir sırada ortaya çıkması ve herhangi bir sol örgütün ya da sendikanın yönlendirmesi olmaksızın kendiliğinden ve bağımsız bir biçimde gelişmiş olmasıdır.[208]

Bu anlamda EMEP, Türkiye sol hareketi biriminin ve son on yılda verilen mücadelenin içinden ve Türkiye'nin geleceğini temsil eden toplumsal güçlerin birliğinden doğduğunu ilan etmektedir. Programda belirtildiği biçimiyle bu güçler, bağımsız işçi hareketi içinde yetişmiş *"ileri işçiler"*; sarı sendikacılığa karşı sınıf sendikacılığını geliştirmiş ve temsil etmiş sendikacılar; kadınların kurtuluşunun, işçi sınıfının kurtuluşuna bağlı olduğunu bilen, emekçi kadınlar; kapitalizme ve gericiliğe karşı mücadelelerini, işçilerin ve emekçilerin mücadelesiyle birleştirmeye yönelen gençliğin ileri kesimi; mücadeleleri ve yaşamlarıyla sosyalizme bağlı kalmış ve ileri işçilerin saflarına katılmış devrimci aydınlardır.[209] Buna bir de programda zikredilemese de Kürt işçilerini eklemek gerekir. Aslında parti metinlerinde işçi sınıfından bahsedilirken Kürt işçilerinin de ayrı bir özne olarak içerilmesi söz konusudur. Bazı durumlarda ise "Türk ve Kürt işçi sınıfı" tanımlaması kullanılmaktadır. Her halükarda Kürt işçilerinin Türkiye işçi sınıfının ana unsurlarından biri olarak EMEP'in dayandığı toplumsal güçler arasında olduğu ifade edilmelidir.

EMEP'in üzerine aldığı görev, bu öznelerin kendilerini siyasal olarak örgütleyecekleri yapıyı sunabilmektir. Partinin ifadesiyle *"sınıfın içinde politika yapmayı öğrendiği"*[210] bir parti oluşturmaktır. Bu amaç, partinin örgütlenmesini de doğrudan biçimlendirmektedir. Bir kere, partinin çalışma ve örgütlenme alanları da "başta fabrikalar olmak üzere, emeğin yoğunlaştığı birimler ve yerleşim birimleri" olarak belirlenmiştir.[211] İkincisi, örgütlenme tarzı partinin işçi sınıfı adına bir şey yapması değil, işçilerle birlikte bir şeyler yapması anlayışı üzerine oturtulmuştur.

[208] Emeğin Partisi Program ve Tüzüğü, "Emeğin Partisi'nin Yaratıcısı İşçi Sınıfıdır" Bölümü, sf:23
[209] Emeğin Partisi Program ve Tüzüğü, "Emeğin Partisi'nin Yaratıcısı İşçi Sınıfıdır" Bölümü, sf:25
[210] II. Genel Kongre Çalışma Raporu, sf: 98
[211] Emeğin Partisi Program ve Tüzüğü, Tüzük, sf:44

Bunun anlamı EMEP'in kendisine bir "öncü parti" rolü biçmemiş olması; işçi sınıfına demokratik Türkiye'ye kurma mücadelesinde "yardımcı olmak" amacıyla hareket ediyor olmasıdır. Bu yüzden partinin temel hedefi ve varlık nedeni, işçi sınıfını ekonomik ve gündelik çıkarlarına yönelik bir mücadeleden, siyasal bir mücadeleye yöneltmek; kısaca işçi sınıfını siyasallaştırmaktır.

EMEP'in politik, ekonomik ve sosyal hedefleri, yapılan emperyalizm analizine ve dayanılan toplumsal güçlere bağlı olarak şekillenmiştir.[212] Siyasal ve ekonomik hedeflerler yanında -sanat, eğitim ve spor alanlarındaki talepleri içine alacak biçimde- kültürel taleplerin de bulunması bütünlüklü bir emperyalizm analizinin yapıldığının ve ideolojik belirlenmeye verilen önemin işareti olarak görülmelidir. Bütün hedeflerin temelini "emperyalizme karşı mücadele" oluşturmaktadır. Bu nedenle varolan düzenin temsilcisi olan tüm kurumsal yapılanmalar hedef alınmıştır. Bunların başında emperyalist kurumlar ve bunların ülke içindeki uzantıları gelmektedir.

Partinin hedefi olan demokratik bir halk iktidarının kurulması, ilk olarak halk egemenliğinin önündeki engellerin kaldırılması için yasal ve kurumsal düzenlemeler yapılmasına bağlıdır. Halk iktidarı, demokratik bir anayasa ve toplumsal yaşamın tüm düzeylerinde örgütlenmiş "iktidar organları"na dayanacaktır. Halk düşmanı olarak görülen gerici ve faşist örgütlenmeler ise yasaklanacaktır. Ekonomik alandaki hedeflerin başında emperyalistlere ve işbirlikçilerine ait işletmelerin ulusallaştırılması ve tarım alanında da kolektif çiftlikler ve kooperatifler kurulması gelmektedir. Ancak parti özel mülkiyete dair bir düzenleme yapmamıştır. Bunun ardından işçi ve emekçilerin tüm ekonomik ve sosyal haklarının koruma altına alınması ve sendikal özgürlüklerin tanınması gelmektedir. Sosyal hedefler arasında dikkat çekici olanlar özel sağlık kurumlarının kamulaştırılması; koruyucu hekimliğin geliştirilmesi; kapsamlı sağlık ve yaşlılık sigortasının uygulanması; ilaç üretiminin devlet tarafından üstlenilmesi; hatta tıp

[212] Emeğin Partisi Program ve Tüzüğü, Program, sf:30-39

eğitiminin, toplumun temel sağlık sorunları öncelikli ve bilimsel gelişmeleri yakından izleyen niteliğe kavuşturulmasını gibi hedeflerdir.

Sermayenin egemenliğinin en önemli dayanaklarından biri olarak görülen varolan eğitim sisteminin kaldırılması; yerine, parasız, eşit, özgür ve demokratik bir eğitim sisteminin geliştirilmesi ve öğrencilerin hak talep etme, örgütlenme ve siyasal yaşama katılma özgürlüklerinin tam olarak güvenceye alınması sadece programda değil, tüm kongrelerde de ısrarla üzerinde durulan hedeflerdendir. Daha kapsayıcı bir bakışla, emperyalist kültür ablukası ve sermayenin kültür, bilim ve sanatı "uyuşturucu propaganda aracı" ve bir meta olarak kullanmasına karşı, "ilerici" kültürün, sanat ve bilim eserlerinin korunması, desteklenmesi ve yaygınlaştırılması amacıyla özel programlar uygulanacağı ifade edilmektedir.[213] Bunun bir parçası da ülke toprakları üzerinde yaşamış bütün halkların kültürel birikiminin korunmasıdır. İnsanlığın tümünün hizmetinde olması gereken kültür ve sanat ürünlerinin birer mala dönüşmesi, sponsorluk ve telif hakları ile sanatsal üretimin piyasanın emrine bırakılması, bu alandaki mücadelenin, tekellere karşı mücadele ile doğrudan bağlı olduğunu göstermektedir. Ve bu mücadeleye girişmek için, siyasal ve ekonomik alanda belirlenen hedeflerin aksine, halk iktidarının kurulmasının beklenmesi gerekli görülmemektedir. Hatta tersine kültür emperyalizmine karşı mücadelenin bugünden başlaması bir zorunluluktur. Zira halk iktidarını kuracak olan, işçi ve emekçiler ve partinin dayandığı diğer kesimler olan gençler ve kadınlarda, emperyalizme ve onun yerel uzantılarına karşı bir bilinç yaratılmasıdır. İnsanlığın ortak kültür mirası ve sanat ürünleri bu konuda önemli bir güce sahiptir.

Dolayısıyla partinin önüne koyduğu hedeflerin hemen hepsi, işçi ve emekçilerin birlikte mücadelesinin sonucunda kurulacak devrimci demokratik halk iktidarında gerçekleştirilecek hedeflerdir. Partinin bugün yapması gereken ise bu mücadeleyi ortaya koymak için işçi sınıfına emperyalizmin gizlemeye çalıştığı gerçekleri

[213] Emeğin Partisi Program ve Tüzüğü, "Emeğin Partisi'nin Programı ve Hedefleri" Bölümü, sf: 37

göstermek, partinin hedeflerinin ne anlama geldiğini anlatarak mücadelenin motoru haline gelmektir.

2.2.2) Örgütlenme

EMEP'in örgütlenmesi TDKP'den gelen leninist parti modeli anlayışı etrafında biçimlenmektedir. Bu anlayışa göre, *"örgütsüz bir yığın değil, örgütlü bir birlik"*[214] olmanın, *"gevşek ve şekilsiz değil birimler halinde örgütlenmiş disiplinli bir parti"*[215] olmanın bazı şartları vardır. Merkeze ve parti disiplinine bağlılık, irade ve eylem birliği bu şartların başında gelmektedir.

Örgütlenmenin temel ilkesi, tıpkı TDKP'de olduğu gibi demokratik merkeziyetçilik olmakla birlikte, yine tıpkı TDKP'deki gibi, ilkenin merkeziyetçilik kısmı ağır basmaktadır.[216] Tüzükteki çeşitli ifadeler bunun göstergesidir. Örneğin, 3. madde, parti içinde hizip ve kanatların bulunmasını disiplinsizlikle bağdaştırıp reddederken, *"parti politikalarının yürütülmesi ve parti görevlerinin yerine getirilmesinde, azınlık çoğunluğa, alt kademeler üst kademelere ve bütün Parti, Genel Yönetim Kurulu'na tabidir"* hükmünü getirmektedir. Disiplin hükümlerin belirleyen 41. madde, aslında diğer partilerdekine benzer hükümleri getirmekle birlikte, şu ifade ile EMEP'in farklılığını gözler önüne sermektedir: *"Emeğin Partisi disiplinli bir partidir. Disiplin, partinin işçilere ve işçi hareketine dayanması ve sınıfın bir örgütü olmasından, onun emek karakterinden ve üyelerinin gönüllü katılımından kaynaklanır. Bu disiplin ihlal edilemez."* Gönüllülük burada anahtar kavram olarak kullanılmaktadır. Bu kavramla parti içinde disiplin, emir komuta zincirine değil parti üyeleri ve örgütleri arasındaki irade, eylem ve "kader" birliğine bağlanmaktadır. Bununla birlikte, parti tüzüğünde belirlenmiş kurallar ve tüzük aracılığıyla kurulan disiplin elbette, bu irade birliğinin bir ifadesi olarak görülmektedir.

---

[214] Emeğin Partisi Program ve Tüzüğü, Tüzük, 12. md.
[215] II. Genel Kongre Kararları, sf:99
[216] bkz: TDKP Kuruluş Kongresi Metni, Tüzük, yy., 1980, sf:308-319

Demokratik merkeziyetçilik ilkesi, birim örgütlenmesi ile yaşama geçirilmektedir. Yukarıda ifade edildiği gibi işyerleri ve yerleşim yerleri yani fabrika ve mahalle birimleri partinin örgütlenmesinin temelidir. Birim örgütlenmesi mümkün olan en alt düzeye kadar indirilmesi amaçlanmaktadır. Tabandaki örgütlenme, ilçe ve illerde, nihayetinde Genel Yönetim Kurulu'nda merkezileşmektedir. *"EMEP, iyi işlesin ya da işlemesin, birimlerinin bir toplamı"*[217] olarak değerlendirilmektedir. Parti içinde demokrasinin en görünür olduğu, her tür tartışmanın yapılabildiği yerler, birimlerdir. Nitekim partinin kongrelerinin birimlerde yapılan tartışmaların ve alınan kararların bir ürünü olarak ortaya çıkması hedeflenmektedir. Böylece, örgütün alttan yukarı doğru çalışması yanında, kongrelerin herkese açık olması nedeniyle partisiz işçi ve emekçilerin de katılımının sağlanması amaçlanmaktadır.

Tüzük'te yer alan demokratik hükümlere bakıldığında (3. md.), seçilenlerin seçenler tarafından geri çağırılması, parti içi tartışmanın üyelerin yaratıcılığını geliştirmek için özendirilmesi, eleştiri ve özeleştiri mekanizmasının işletilmesi gibi hükümler göze çarpmaktadır. Ancak, tüzüğün ruhu dikkate alındığında bu hükümlerin demokrasiyi sağlama kaygısından çok partiyi koruma amacına hizmet ettiği görülecektir. Devrim mücadelesinin temel aracı olan parti, adeta parti üyelerinden bile sakınılmak istenmektedir. Çünkü aslında parti kendini oluşturan üyelerin değil, çok daha önemli ve büyük bir bütünün, işçi sınıfının temsilcisi ve devrim olasılığının taşıyıcısıdır. Bu nedenle kadroların hatalarından, kötü yönetimden, devrimden uzaklaşmaktan kaynaklanan –ki bunlar hareketin tarihinde mevcuttur- bozulmaların partiyi tehlikeye atmaması, partinin varlığının bu anlamda üyelerin eylemlerinden korunmasına ve dolayısıyla bu demokratik hükümlerin uygulanmasına bağlıdır.

[217] Parti yöneticisi Fevzi Argun'la 13.10.2005 tarihinde yapılan görüşmeden.

Partinin amaçlandığı gibi monolitik bir bütün olarak davranabilmesi, üyeler arasında irade birliğini yaratılabilmesine bağlıdır. İrade birliği ise disiplinli bir çalışma ile sağlanabilir. Bu amaçla üyeler belli görevler ve sorumluluklar yüklenmektedir. Bu görevlerin ilki her üyenin bir parti organında çalışması ya da bir parti görevi üstlenmesidir (7.md.); bu kural partinin kendine biçtiği "eğitici" rolüyle uyumlu olduğu gibi disiplinli parti modeline de uygundur. Aynı maddede üyelere, "her şartta" partiyi savunmak ve desteklemek, çalışma ve yaşamlarıyla emeği ve halkı savunup geri kalmış kesimlerini uyandırmak ve partiye katılmalarına yardım etmek gibi görevler yüklenmiştir. Üst düzey görevlilerin bunlara ek olarak aktif olarak çalışmak, gerektiğinde özeleştiri ve eleştiri "silahını" kullanmak gibi görevleri de bulunmaktadır. (9.md.) Bir örgütün üyesi olmak, elbette belli sorumlulukları yanında getirmektedir. Her siyasal parti üyelerinden belli görev ve sorumlulukları yerine getirmesini bekler. Ancak EMEP'in bunları bir tüzük hükmü olarak düzenlemesi parti disiplininin örgütlenmenin harcı olduğunun bir göstergesidir.

Partinin örgütlenmesinde ağırlık taşıyan, işçi sınıfının "farklı" kesimlerine yönelik özel örgütlenmelerdir. Bilindiği gibi partinin amacı işçi sınıfın tüm unsurlarıyla içermek ve yapay bölünmelerinden arındırılarak birleşmiş bir işçi sınıfı yaratmaktır. Buna hizmet eden örgütlenmeler, Emek Partisi döneminden farklı olarak Tüzük'te de yer bulan gençlik ve kadın örgütlenmeleridir.

Gençler, hareketin itici gücü ve geleceği olarak görüldüğünden gençlik örgütlenmesi de parti için her zaman önemli olmuştur. TDKP'nin en temel örgütlenme birimlerinden biri Türkiye Genç Komünistler Birliği (TGKB) adını taşıyan gençlik örgütlenmesidir. Yeni üyelerin saflara kazandırıldığı bir parti okulu olan TGKB, siyasal olarak partiye bağlı olmakla birlikte örgütsel olarak bağımsızlığa sahip olarak düzenlenmiştir.[218] EMEP ise Emek Gençliği adını verdiği bir örgütlenmeye sahiptir. Tüzük'te yer alan düzenlemeye göre, 18-25 yaş

[218] TDKP Kuruluş Kongresi Metni, "Tüzük", yy. 1980, sf: 328 ve sf:439

arasındaki üyeler aynı zamanda gençlik kolunun üyesidirler. Örgütlenmenin yürütme organı olan Emek Gençliği Merkez Yürütme Kurulu, bu üyeler tarafından ilçe ve il gençlik kongrelerini takiben yapılan merkez kongre ile seçilir. Kurul, Genel Yönetim Kurulu'na bağlı olarak çalışır.[219] Tıpkı TGKB gibi Emek Gençliği de partinin merkez kadrolarına bağlı olmakla birlikte, kongreler dolayımıyla oluşan özerk bir örgütlenme yapısına sahiptir. Bu özerklik, kadın kolları örgütlenmesiyle karşılaştırıldığında daha net ortaya çıkmaktadır.

Partinin gençliğe verdiği önem, kökeninin gençlik hareketine dayanmasından kaynaklanan tarihsel bir bağdan öte, emperyalizme karşı mücadelede ona yüklediği sorumluluktan doğmaktadır. Yeni dünya düzeni gençliği temel hedef olarak almakta, siyasal ve ekonomik politikalarla güvenli bir gelecek sunulamayan gençlik kesimleri ideolojik kuşatma ile denetim altında tutulmaya çalışılmaktadır. Bireycilik, tüketim fetişizmi, kuralsız bir yarış ortamında ne biçimde olursa olsun başarının ödüllendirilmesi ve bireysel kurtuluşun kutsanması bu kuşatmanın öğeleridir. Türkiye'de bu neo-liberal ideolojik saldırı, 12 Eylül darbesinin tahribatıyla güçlendiği için daha da yıpratıcı olmuştur.

Türkiye'de gençlik hareketi, her zaman egemenler arasındaki çatışmaların odaklandığı alanlardan biri olmuştur. 1960-1980 döneminde bu yoğun biçimde yaşanmıştır. 1990'larda aynı yoğunlukta olmasa da bu eğilim devam etmektedir. Örneğin kemalist ve islamcı kesimler arasındaki egemenlik mücadelesi üniversiteler ve üniversiteli gençlik üzerinden yapılmaktadır. Bunun yanı sıra çeşitli siyasal akımlar için de gençlik hareketi başlıca müdahale alanı olmuştur. Sadece faşizm ve şeriatçılık değil, eurokominizm, Troçkizm, Maoculuk gibi "sapkın eğilimler" için de gençlik kesimleri temel hedeftir. Bu yüzden parti kendisini, *"gençliğin bağımsızlık ve demokrasi talepleri doğrultusunda olduğu gibi güncel hakları için her alandaki mücadelesini desteklemek ve geliştirmek yükümlülüğü ile karşı*

[219] Emeğin Partisi Program ve Tüzüğü, Tüzük, sf:62-63

karşıya"[220] görmekte ve gençliği "kendi talepleri doğrultusunda" günlük mücadeleye katma iddiasındadır.

Yine de bu ifadeden, gençlik hareketinin kendi mücadele çizgisini belirleyeceği ve partinin de her şartta bunu destekleyeceği sonucu çıkarmak bir yanılgı olacaktır. Çünkü EMEP de gençlik hareketine eleştirdiği siyasal akımlardan farklı yaklaşmamaktadır. Gençlik kesimlerini parti mücadelesine kazandırmak, partinin gelişimi ve geleceği açısından ihmal edilemeyecek bir görevdir. Bu nedenle partinin farklı gençlik kesimleri içinde propaganda ve örgütlenme çalışmasında bulunması da bir zorunluluktur. EMEP'in kendini diğer siyasal hareketlerden farklı bir yerde görmesinin nedeni, tüm ezilenler ve elbette gençler için bağımsızlık ve özgürlüğü sağlayacak tek hareket olarak kendini görüyor olmasıdır.

Parti, tüzüğünde, gençlik kolları yanında kadın kolları örgütlenmesini de düzenlemiştir. Ancak gençlik kollarından farklı olarak kadın kolları merkeze tam bir bağımlılık halindedir. İl ve ilçelerde kadın kollarının kurulmasına yönetimler karar verirken, Parti Genel Yönetim Kurulu da kadın kolu faaliyetini sürdürmek için kendi içinden yeterli sayıda üyesini görevlendirecektir.[221] Bu anlayış, parti yönetiminin kadın örgütlenmesini "denetim" altında tutma isteğinden çok, kadın sorunlarına yaklaşımından kaynaklanmaktadır.

EMEP, ideolojik yaklaşımı gereği kadın sorunlarını emekçi kesimin sorunlarının bir parçası olarak algılamaktadır. Kadınların, kadın olmaktan kaynaklanan başka tür sorunları olsa da, sorunların hepsi mevcut sistemin kadınları içine hapsettiği durumdan doğmaktadır. Dolayısıyla kadınların, gençlik gibi "kendi talepleri doğrultusunda" örgütlenmesi gerekli görülmemekte; işçi sınıfının devrimci mücadelesinin bir parçası olarak değerlendirilmektedir. Zaten parti, büyük ölçüde emekçi kadınlar üzerinde yoğunlaşmakta, parti metinlerinde ve bildirilerde emekçi kadınlara seslenilmektedir. Sonuçta ayrı bir kadın örgütlenmesi de, emekçi

[220] III. Genel Kongre Belgeleri, "Gençlik" Bölümü, sf:107
[221] Emeğin Partisi Program ve Tüzüğü, Tüzük, sf:64

kadınlara yönelik örgütlenme ve kitleselleşme kolaylığı sağlaması için tercih edilmiştir.

2.3) ÖDP

2.3.1) Program

ÖDP, geçmişin deneyimlerini özümseyip gelecek için alternatif bir toplum modeli geliştirmek, bütün topluma yaymak ve bunu solu birleştirerek başarmak amacıyla kurulmuş bir partidir.

Partinin kuruluşunun ilan edildiği "Şenlik"in açılış konuşmasında partinin ilk Genel Başkanı U. Uras, ÖDP'nin *" '68 kuşağının ideallerini ve mücadelesini '78 kuşağı ile birlikte bugünlere taşımak ve '89 ile hesaplaşmak için"* kurulduğunu ifade etmiştir (Bostancıoğlu vd.,1996:320). Bu hem ÖDP'nin taşıdığı, Türkiye solunun tüm hareketlerini olabildiğince içinde barındırma iddiasının ve hedefinin bir ifadesidir; hem de partinin oluşumu itibariyle bir gerçekliğe karşılık gelmektedir. ÖDP'nin en özgün yanı parti geleneği ile hareket geleneğini bir çatı altında birleştirmiş olmasıdır. Türkiye solu 1960'larda parti geleneği ile kurumlaşmış, 1970'lerde hareket geleneği ile çoğalmıştır. ÖDP, bu iki geleneği ve her geleneğin kendi içindeki farklılaşmaları etkin biçimde birleştirmeye çalışan ilk örgütlenmedir. Burada sorun farklılıklardan bir senteze ulaşabilmek, her iki geleneğin zaaflarını bırakıp olumlu yanlarını alarak *"parti gibi olmayan bir parti"* kurabilmektir. Parti ve hareket geleneği arasındaki fark basit bir örgütlenme biçimi sorunundan öte uzantılara sahip olduğundan, üstelik parti bunların dışında "yeni toplumsal hareketleri" de içerdiğinden, farklı gruplar arasındaki düşünsel farklılıklar siyaset yapma düzeyinde daha ciddi ayrışmalara neden olmuştur. Her ne kadar tartışma ve kuruluş aşamasında bunun aşılması için çaba harcanmışsa da bu dönemde asıl yapılan, farklılıkları bir yana bırakıp ortak noktalar üzerinden hareket etmektir. Bunun bir parçasını da, partinin teorik ve ideolojik hattını netleştirmekten kaçınması oluşturmaktadır. Bu yöntemle tartışmaların önü tıkanmamış, partinin kuruluşu engellenmemiştir. Ancak üstü örtülen, anlaşmaya varılmadan geçilen bazı

konular zamanla partiye taşınmış ve partinin çözülme sürecine girmesine neden olmuştur. Programda belirgin hale gelen ideolojik hattın zayıflığı ise hem partinin politikalarının netlikten yoksun olması sonucunu doğurmuş, hem de bunların parti üyeleri tarafından anlaşılıp içselleştirilmesini zorlaştırmıştır.

Partinin kuruluş çağrısı[222], bu durumu ortaya koyan bir metindir. Bu metinde "çağırılan" özneler ve üzerinden siyaset yapılacağı varsayılan kavramlar hem geleneksel sosyalist siyaset anlayışından hem de klasik siyasal parti yapısından farklı bir örgütlenme ve eyleme biçiminin hedeflendiğini göstermektedir. Çağrı metni, sanki hiçbir şey dışarıda bırakılmasın diye her şeyin yer aldığı izlenimini vermekteyse de, birbirinden farklı grupları ve hiçbir gruba bağlı olmayanları içeren, üstelik kitleselleşmek amacını taşıyan bir sol parti olarak ÖDP'nin değişik kesimlere ulaşmasını ve dikkat çekmesini sağlamıştır. Kuruluşu izleyen dönemde, ÖDP'nin en "medyatik" olan tanımı *"aşkın ve devrimin"* partisidir. [223]
Partinin hedeflediği alternatif toplum modelinin temelini "yeni bir sosyalizm" anlayışına dayanmaktadır. Program bu anlayışın kavramlarını ortaya koyarken tüzük de buna uygun örgütlenme modelini belirlemektedir. Programda partinin

[222] "emeğin, özgürlüğün, barışın, kardeşliğin, adaletin, dürüstlüğün, içtenliğin, katılımcılığın, savaş karşıtlığının, doğruluğun, dayanışmanın, inadın, eşitliğin, kadınların, hoşgörünün, paylaşmanın, çeşitliliğin, farklılığın, üretkenliğin, sözünde durmanın, aklın, çok sesliliğin, beraberliğin, düşünenlerin, direnmenin, dostluğun, mücadelenin, sivil itaatsizliğin, yaratıcılığın, aşkın ve devrimin, tartışmanın, yeşilin, kendini iyi hissetmenin, çok kültürlülüğün, bireyselleşmenin, beraber olmanın, hayal gücünün, umudun, özgüvenin, şeffaflığın, çözüm üretmenin, ferahın, vefanın, alçakgönüllülüğün, ezilen halkların, söz ve karar hakkının, eylemliliğin, diyaloğun, renklerin, şiirin, bağımsızlığın, laikliğin, cinsiyetçi olmayanların, arkadaşına dokundurtmayanların, çocukların, iş ve ekmeğin, fabrikaların, demokrasinin, yarının, vicdan özgürlüğünün, evrenselliğin, basın özgürlüğünün, yaşama hakkının, vicdani red talebinin, örgütlenmenin, mor kurdele takanların, sosyalistlerin, insanların, hayvan dostlarının, antişovenizmin, bilimin, sevincin, sözü kesilmiş olanların, sokağın, dışlanmışların, cesaretin, gençlerin, muhalif olmanın, bilginin, pes etmemenin, şiddet karşıtlarının, yakınları kaybedilenlerin, unutulmayanların, sanatın, tembellik hakkının, mizahın, mazlumların, parasızların, çoğulculuğun partisini birlikte kuruyoruz."

[223] Elbette onbeş yıl önce sosyalist devrim için mücadele edenleri vatan haini olarak nitelendiren "merkez" medyanın, aşkla birleşen devrimi olumlaması ve benzer bir mücadeleyi verdiğini en azından ilan edenlerin tanıtımını üstlenmesi kayda değer bir durumdur. Bunun nedenleri, dünyadaki konjonktürel değişmeler içinde sosyalizmin güç kaybetmesi, dolayısıyla eskisi gibi bir tehdit olarak görülmemesi, Türkiye'de ise 1980 sonrasındaki otoriterliğin azalması ile siyaset yelpazesinin görece genişlemesi ve bunun bir çeşit tezahürü olarak medyanın kendini "özgürleşimci" bir söylemle ortaya koyması olduğu gibi, ÖDP'nin kullandığı söylem (devrimi aşkla birleştirmek gibi), sosyalizm anlayışı ve "medyatik" olma isteği de (yani hem madde hem form olarak partinin bizatihi varlığı) etkili bir nedendir. Diğer sosyalist partilerin medyada hiçbir zaman ÖDP kadar yer bulamamış olması da bir anlamda bunun göstergesidir.

amacı şöyle belirtilmektedir: *"Özgürlük ve Dayanışma Partisi, özgürlükçü, özyönetimci, enternasyonalist, demokratik planlamacı, doğa-insan ilişkilerini yeniden tanımlayan, militarizm karşıtı ve cinsiyetçi olmayan bir sosyalizm doğrultusunda, sermaye güçlerinin egemenliğini ve emperyalizmin tahakkümünü ortadan kaldırarak emek güçlerinin siyasi iktidarının kurulmasını amaçlar."*[224]

Görüldüğü gibi parti sosyalizmi, kendi modeli için önem taşıyan kavramlarla zenginleştirerek kullanmaktadır. Burada dikkati çeken ama yukarıda anlatılan nedenlerle şaşırtmayan şey, partinin özneleri de olan farklı toplumsal hareketlerin, çevrecilerin, militarizm karşıtlarının ve feministlerin "taleplerinin" tanımın içine alınmış olmasıdır. Bununla birlikte ÖDP'nin sosyalizm anlayışının en temel tamamlayıcısı "özgürlükçülük"tür. Partinin siyasal duruşunda en çok ön plana çıkan bu kavram olacaktır. Yukarıdaki ifade partinin iktidar algısına dair ipuçları da taşımaktadır. Buna göre nihai amaç partiyi iktidara getirmek değil, bizzat emekçilerin kendi yönetimlerinin toplumun her düzeyinde gerçekleşmesini sağlamaktır. Bu amaçla partinin kendine biçtiği görev "siyasetin toplumsallaşmasını" sağlamak için mücadele vermektir. Bu mücadelenin eksenini *"işçi ve emekçi sınıfların pratiğinde kendini yeniden üreten eşit, özgür, sömürüsüz ve sınıfsız bir dünya arayışı"*[225] oluşturmaktadır.

Program, partinin bu mücadeleyi birlikte vereceği ve iktidarını kurmayı hedeflediği emek güçlerini, işçiler, aydınlar, kamu çalışanları ve köylüler olarak sıralamaktadır. Ancak parti çok daha büyük bir kitlenin siyasal örgütleyicisi ve temsilcisi olma iddiasındadır. Bu nedenle Tüzük'te ÖDP *"tüm emekçilerin, ezilenlerin ve onlarla aynı saflarda yer almayı ve yeni bir dünya kurmayı isteyenlerin partisi"*[226] olarak tanımlanmaktadır.

ÖDP'nin program ve tüzüğü aracılığıyla kendini kurgulamasında en belirleyici olan nokta, somut adlandırma ve öznelerden kaçınılarak daha genel ve kapsayıcı

[224] ÖDP Program ve Tüzüğü, "Giriş" Bölümü, sf:4
[225] ÖDP Program ve Tüzüğü, "Giriş" Bölümü, sf:4
[226] ÖDP Program ve Tüzüğü, Tüzük, 2.md.

tanımlamaların tercih edilmiş olmasıdır. Parti kendini sosyalist olarak tanımlamazken, "nitelikleri belirlenmiş" bir sosyalizm doğrultusunda toplumsal dönüşümün gerçekleştirilmesini amaçlamaktadır. Hatta sosyalizm kavramı, program ve tüzükte –aynı cümlenin tekrarı ile- birer kez geçmektedir.[227] Bunun yerine *"kapitalizmin sınırlarını aşmaya yönelen"* mücadelenin eksenini, demokratik hakların genişletilmesi olarak nitelendirilebilecek bir eylem programı oluşturmaktadır. Bu da partinin yeni sosyalizm anlayışının sosyalistlerden ya da işçi sınıfından çok her kesimden muhalifleri ya da "ezilenleri" kapsamı içine aldığının ve bu kesimleri örgütlemeyi tercih ettiğinin bir göstergesidir.

Programın *"Mücadele Ekseni ve Talepler"* başlığı altında düzenlenen eylem programında Türkiye'nin çözüm bekleyen politik sorunları olarak; –Kürt kelimesi kullanılmadan-[228] *"OHAL bölgesi"*ndeki savaş durumu, yükselen milliyetçilik ve faşizm, laiklik uygulamasındaki eksiklikler, genel yönetimde ve kent yönetimlerindeki otoriter ve baskıcı eğilimler tespit edilmiştir. Tüm bu sorunların çözümü için temel talep, ifade ve vicdan özgürlüğü, kültürel haklar, yönetime katılım gibi bireysel ve siyasal hakların çekincesiz tanınması ve kullanılmasıdır. Bu haklar içinde ana vurgu, hem "azınlık" sorununun, hem toplumdaki milliyetçi ve islami eğilimlerin giderilmesi için, çok kimlikliliğin ve çok kültürlülüğün tanınmasını sağlayacak yasal düzenlemeleri içeren kültürel hakların gerekliliğine yapılmaktadır. Bir diğer vurgu da, devletin askeri ve polisiye kurumlarını kaldırmak ya da denetim altına almak yanında, özellikle din özgürlüğü ve halkın özyönetimi konularında görünür olan "devletin küçülmesi" talebindedir. *"Halk egemenliği ve sınırsız siyasal özgürlükler"*i sağlayacak düzenlemeler yapılırken *"Paris Şartı, AGİT ilke ve kararları, Helsinki Nihai Senedi, ILO standartları ve Avrupa Konseyi ilke ve kararları ile elde edilmiş olan emekçi kazanımlar"*ın titizlikle korunması gerektiği ifade edilmektedir.[229] ÖDP'nin uluslararası anlaşma ve düzenlemeleri, kurulmasını hedeflediği "alternatif" toplumun teminatı olarak görmesi, ilk kısımda

[227] bkz: Yukarıda Programın 4. sayfasından yapılan alıntı ve Tüzük 3. md.
[228] Bu ayrıntı, daha önce ifade edildiği gibi, partinin genel olarak Türk halkının "hassasiyetlerini" göz önünde bulundurduğu saptamasına destek oluşturduğu için önemli görülmüştür.
[229] ÖDP Program ve Tüzüğü, "Halk Egemenliği ve Sınırsız Siyasal Özgürlük" Bölümü, sf:19

ifade edilen dünya düzeni değerlendirmeleriyle tutarlı olmakla birlikte, partinin sosyalizm anlayışını ve hatta hedeflenen toplumun "alternatifliği" konusunda soru işaretleri yaratmaktadır. Bu anlamda tutarsızlık partinin siyasal duruşu ve hedefleri arasında ortaya çıkmaktadır. Bu konu bir sonraki kısımda derinleştirilmeye çalışılacaktır.

Ekonomik alandaki taleplerle[230] ilgili en dikkat çekici nokta, özel mülkiyet rejiminde değişiklikten ya da kaldırılması gereğinden hiç bahsedilmemiş olmasıdır. Partinin ulusallaştırma ya da kamusallaştırmaya yönelik talepleri de yoktur. Sadece özelleştirme uygulamalarının durdurulmasına dair bir talep bulunmaktadır. Özelleşme uygulamalarının ve tartışmalarının yoğun olduğu bir dönemde kurulan ÖDP, bu konuyu öncelikli sorunlardan bir olarak algılamaktadır. Ekonomik alanla ilgili diğer talepler devletin kamusal hizmetlerini piyasaya devretmemesi, emekçilerin sendikal özgürlüklerinin tanınması, etkin bir sosyal güvenlik sisteminin kurulması gibi "sosyal demokrat" bir partinin programında da olan taleplerdir. ÖDP'nin ekonomik taleplerinin en özgünü, partinin toplum modelinin de önemli bir parçası olan temel karar mekanizmalarında emek örgütlerinin söz sahibi olmasıdır. demokratik planlama olarak tanımlanan bu talep, örgütlerin ekonominin tüm düzeylerinde denetleyici pozisyonda olmalarını da içermektedir.

ÖDP Programında yer alan *"Özgür ve Yaratıcı Bir Kültürel Ortam"* ve *"Arkadaşıma Dokunma"* başlıkları altında, kültürel haklara, ama özellikle farklılıkların korunmasına büyük önem vermektedir. Yukarıda belirtildiği gibi, kültürel hakların politik sorunların çözülmesi için gerekli görülmesi yanında, demokratik bir toplumun oluşması da *"farklı kültürlerin bir arada ve barışık biçimde yaşamaları, bütün kültürlerin kendilerini geliştirmeleri"*ne bağlıdır. Ayrıca her grubun kamu kaynaklarından eşit ve oranlı bir biçimde yararlanmaları anlamında devlet tarafından korunmaları gereklidir.

---

[230] ÖDP Program ve Tüzüğü, "Üretenler Yönetsin" ve "Herkese İş, İşçiye Özgürlük" Bölümleri, sf: 24-28

Farklılık ve farklı kimlikler en soyut anlamıyla programda yer bulmuş ve yine geniş ve soyut bir biçimde koruma altına alınması talep edilmiştir. Bu talepler, partinin diğer partilerle arasındaki ayrımlardan bir olduğu için buraya olduğu gibi alıntılanmıştır. *"Toplumun farklı kimliklerden oluşan çok parçalı dokusu bir gerçeklik olarak kabul edilmeli, bunları tek bir kimlik altında eritme ve farklılıklarını dışsal zorlamalarla törpüleme yönündeki çabalara son verilmelidir. Kültürel etnik azınlıkların hakları bütün çalışma ve toplumsal yaşam alanlarında ve toplum bilincinde vazgeçilmez haklar olarak benimsenmeli ve kayda alınmalıdır. Farklılıklarından ötürü insanların aşağılanmasına, küçük görülmesine ve ayrıma tabi tutulmasına son verilmelidir. Farklı olanların farklılıklarını dilediklerince yaşayabilmeleri için, örgütlenme ve ifade özgürlüğünden yararlanabilmeleri yönünde lehte ayrımcılık ilkesi uygulanmalıdır. Farklı cinsel tercihler üzerindeki her türlü baskıya karşı durulmalıdır."*[231]

ÖDP'nin programının farklılığı yoruma yer bırakmayacak denli açıktır. Yine de bazı noktalar üzerinde durmakta yarar vardır. Bunların başında programın dili gelmektedir. Yukarıda soyut ve kapsayıcı kavramların tercih edildiğine dikkat çekilmiştir. Buna bir de eylem programında tercih edilen"talep" kelimesi eklenmelidir. ÖDP bütün programını talepler üzerine kurmuştur. "Talip"in parti ile birlikte, başta emekçi kesimler olmak üzere farklı özneleriyle örgütlenmiş toplum olduğu, programın içinden çıkmaktadır. Bu durumda muhatabın da devlet ya da egemen sınıflar olduğu tahmin edilebilir. Buradan iktidar algısıyla ilgili şu sonuç çıkarmak mümkündür. Partinin saf anlamıyla iktidarı hedeflemediği, zaten daha önce söylenmiştir. Ancak programın dili, kurulması amaçlanan emekçi güçlerin iktidarının da nasıl kurulacağına dair bir ipucu vermemektedir. Bu, partinin iktidar perspektifinin olmadığının bir göstergesidir.

ÖDP programı, farklılıkların kabulüne dayanan bir özgürlük anlayışı üzerinden biçimlenmekte; buna bağlı olarak varolan sorunların çözümüyle ortaya çıkacak yeni

[231] ÖDP Program ve Tüzüğü, "Arkadaşıma Dokunma" Bölümü, sf: 33

toplumun da siyasal ve özellikle kültürel özgürlüklerin eşit kullanımı ve her düzeyde gerçekleştirilecek demokratik katılım ile kurulacağını ileri sürmektedir.

2.3.2) Örgütlenme

ÖDP yeni sosyalizm anlayışının örgütsel modeli *"parti olmayan parti"* kavramlaştırmasında somutlanmaktadır. Bu yeni örgütlenme yaklaşımı, Devrimci Yol grubunun tartışma sürecini sonlandıran Geleceği Birlikte Kuralım Parti Girişimi sırasında ilk kez ortaya atılmıştır.

"Parti olmayan parti" anlayışının siyasal kavrayış ve örgütlenme biçimini içeren ve birbirini tamamlayan iki unsuru vardır. Temel nokta, yukarıda açıklanmaya çalışıldığı gibi, devlet iktidarının ilk ve tek hedef olarak örgütlenmenin önüne koyulmamasıdır. Toplumsal muhalefetin örgütlenmesinin sağlanması çok daha büyük ve önemli bir hedeftir. Aynı zamanda ulaşılması da daha zor olan bir hedeftir. Çünkü sol örgütler, devlet iktidarı ile çeşitli biçimlerde mücadele etme konusunda, tarihsel olarak deneyimlidirler. Ancak yeni dönemin temel özelliklerinden olan, sivil toplum içindeki iktidar odakları ile mücadele etme, bunlara direnme ve bunları dönüştürme deneyimleri yoktur. Örneğin devlet radyo ve televizyonunun yasakçı yayın politikasına, sansür uygulamalarına karşı solun geliştirdiği bir refleks varken, özel radyo ve televizyonların yaydığı ideolojiye karşı tepki oluşturmanın yolu bilinmemektedir. Aynı biçimde devletin yargılı/yargısız infazlarına karşı solun sözü ve eylemi belliyken bunu alkışlayan topluma nasıl tepki verilmesi gerektiğine dair bir refleks geliştirilememiştir (Forta, 1996:79). Bu tepkiyi geliştirebilmenin yolu, benzer rahatsızlıkları yaşayan, farklı mücadeleler veren insanların birbirlerini bulmasını ve örgütlü bir tepki geliştirebilmelerinin koşullarını hazırlamaktadır. İşte ÖDP'nin parti olmayan parti olarak önüne koyduğu hedef budur. Parti'nin adındaki dayanışma da bu bağlamda önem kazanır. Çünkü bütün bu cümlelerin özeti, 12 Eylül öncesine göre iyice azalmış olan toplumsal dayanışmanın, sol bir anlayışla geliştirilmesi ve örgütlenmesidir. Ya da E. Kürkçü'nün (1996:131) ifadesiyle *"politikanın aslında kültürel olarak da*

yapılması" gerektiğidir. Bu anlamda Parti, devletle mücadelenin yanı sıra, toplumu kültürel olarak dönüştürme sürecinin de asli öğelerinden biri olmalıdır. Dolayısıyla partinin kendisi de dönüşümün sadece aracı değil aynı zamanda zeminidir.

Parti olmayan parti anlayışını ikinci unsuru, buna bağlı olarak ortaya çıkar. ÖDP'de örgütlenme alanı parti mekanları değil, "sokağın partisi" olma iddiasının bir sonucu olarak parti dışı alanlardır. Parti üyelerinin kendi iş ve yaşam alanlarında örgütlenmeleri, ÖDP'nin siyasetin toplumsallaşması hedefini gerçekleştirmesinin aracı olarak görülmektedir. Örgütlenmenin parti sınırları dışına çıkarılması, aynı zamanda, partinin de dışarıdan gelecek tepkilerle değişime ve yenilenmeye açık bir örgütlenme yapısına sahip olduğu anlamına gelmektedir.

"Parti olmayan parti" anlayışının parti işleyişinde ortaya çıkan somut uzantıları da bulunmaktadır. U. Uras'ın (1999:55) ifadesiyle, *"parti kararlarının merkezileşip karar organlarının hiyerarşik diziliş nedeniyle bir imtiyaz ve avantajının olduğu o geleneksel politika tarzını reddetmek"* bu anlayışın farklılığını ortaya koymaktadır. Uras'ın vurguladığı geleneksel tarz, klasik burjuva partilerinde liderin, geleneksel sol partilerde ise merkez kadroların partiyle özdeşleştiği hiyerarşik ve bürokratik yapılarda mevcuttur. ÖDP, her iki tarza da bir tepki ve oluşturmayı hedefledikleri topluma uygun olarak bir parti örgütlenmesi gerçekleştirmeyi amaçlamaktadır.

Partinin hiyerarşik ve bürokratik bir yapıya dönüşmemesi, parti içi demokrasinin yerleşmesi için bazı mekanizmalar devreye sokulmuştur. Tüzük'te Partinin niteliğini ve işleyiş ilkelerini belirleyen 4. madde *"Parti, iç yaşamında tam açıklığa, üyelerin eşitliği esasına dayanır. (...) çalışmaları ve iç yaşamında kollektif yönetim ve kişisel sorumluluk esastır"* diye belirttikten sonra tüm görevlere seçimle gelineceğini ve seçenlerin her zaman geri çağırma hakkı olduğunu maddeleştirir. ÖDP gibi belli konularda anlaşmazlıklarını sürdüren farklı grupların oluşturduğu bir partide, yönetici kademelere yönelik seçimler büyük önem taşımaktadır. Nitekim U.

Uras da böyle bir hassasiyetin sonucu olarak herhangi bir gruba bağlı olmayan biri olması nedeniyle genel başkan seçilmiştir. Bu nedenle seçim sisteminin de parti içindeki farklılıkların meşruiyetini ve azınlığın haklarını koruyacak biçimde düzenlenmesi zorunludur. Kadınlara yönelik kota uygulaması bu düzenlemenin tipik örneğidir.

Ancak farklılıkların meşruiyeti ve azınlıkların korunması anlayışı geçmişten taşınan grup aidiyetlerini içermemektedir. Partide üye hukukunun grup hukukuna tercih edilmiş olması, seçim sisteminde grupların varlığına yönelik düzenlemeler yapılmasını engellemiştir. Grup hukuku, ÖDP'nin kurucu unsurlarından olan Birleşik Sosyalist Parti'de (BSP) uygulanmıştır. ÖDP gibi farklı grupların biraraya gelmesi ile kurulmuş olan BSP, grupların kendi kimliklerini korumaları esasına dayandığı için, grup hukukuna dayalı bir mutabakat anlayışı partinin örgütsel işleyişinin temelini oluşturmuştur. Fakat ÖDP'de parti kimliğinin, grup kimliğinin önüne geçmesi; böylece parti içinde tam bir bütünleşme sağlanması amacıyla hareket edilmiş ve üye hukuku benimsenmiştir. Bununla birlikte, Tüzük'ün 4. maddesi ile üyelere, parti içindeki farklılıkları ve çoğulculuğu korumak amacıyla "çevre ve platform" olarak örgütlenme ve görüşlerini parti ve kamuoyuna duyurma hakkı verilmiştir. ÖDP'nin kuruluşu açısından böyle bir düzenleme, siyasal bir tercih olmanın yanında fiziki bir zorunluluktur da. Grupların yanı sıra herhangi bir gruba dahil olmayan "üçüncü taraf" ya da "bağımsızlar" adı verilen kitlenin varlığı bu düzenlemenin yapılmasında etkili olmuştur. Bununla birlikte ÖDP kimliği geliştikçe grup farklılıklarının ortadan kalkacağı ve kurulacak platformların grup kimlikleri yerine sorun ya da ilgi alanlarına göre biçimleneceği umudu ve beklentisi vardır. ÖDP kimliğinin gelişmesi de, partinin hedeflerini belirleyip bunlar uğruna mücadele vermek için yapılan eylemler ve harcanan mesailerle mümkün olacaktır. Yani ortak sorunların formüle edilip ortak bir gündemin oluşturulması gereklidir. Ancak bu hedefe ulaşılamamış olması, ÖDP kimliği adı altında bir "sentez" kimlik yaratılamamasına ve zamanla grup aidiyetleri daha da katılaşmasına neden olmuştur.

Tüzük'ün 4. maddesi, demokratik bir örgütlenmenin gerçekleştirilmesi amacıyla iki düzenleme daha yapmıştır. Bu düzenlemeler de partinin birliğinin sağlanmasına ve birlik içinde farklılıkların korunmasına yöneliktir. Bir kere, partide eylem birliğinin esas olduğu ancak kararların uygulanmasına katılmanın gönüllülük esasına dayandığı ilan edilir. Partinin dayandığı "eylem birliği içinde çoğulculuk"[232] ilkesi de böyle bir düzenlemeyi zorunlu kılmaktadır. Üyeler tek başlarına ya da oluşturdukları platformlar aracılığıyla karar alma süreçlerinde etkin biçimde rol alırlar. Parti organlarının süreç sonucunda aldığı bir karara uymamak ya da planlanan bir eyleme katılmamak üyelerin tasarrufundadır.[233] Ancak parti organları üzerinde ve dışında bir otorite olamayacağı için, alınan kararları eleştirmek ve karşı eylem örgütlemek yasaklanmıştır. Böyle bir karşı eylem, kınama, geçici ihraç ya da kesin ihraç cezalarını içeren bir disiplin suçu olarak düzenlenir. Kısaca karar alma aşamasında süreç demokratik bir biçimde işlemekte, alınan kararlara ise gönüllü olmasa da zorunlu bir itaat beklenmektedir. Bu anlamda parti olmayan parti anlayışı partinin genel merkez karar organlarının partiyi oluşturan üyelerin üstünde olduğu gerçeğini değiştirmemektedir.

Nitekim karşı eylem örgütleme yasağı, platform örgütlenmesi üzerinden yürüyen parti içi çatışmanın zirve yaptığı dönemde yönetime muhalif kanadın bazı üyelerinin partiden ihraç edilmesinin aracı olarak kullanılmıştır.[234] Bu süreç

---

[232] II. Büyük Kongre ve Konferans Kararları, sf:31

[233] II. Büyük Kongre'de Tüzük'e yapılan ek ile üyelere tanınmış olan "eylemden kaçınma hakkı"nın yöneticiler için geçerli olmadığı kararı alınmıştır. II. Büyük Kongre ve Konferans Kararları, sf:32

[234] ÖDP'nin kuruluşundan itibaren gruplar arasında varolan çatışmalar, büyük umut bağlanan 1999 Seçimlerinde partinin başarısız olmasının da etkisiyle giderek su yüzüne çıkmıştır. 2000 yılının Mart ayından yapılan II. Kongre ile parti içinde "saflar" net olarak ortaya çıkmıştır. ÖDP'nin "çoğulcu" döneminde 3 platform öne çıkmıştır. Bunlardan ilki, daha önce de dile getirilmiş olan, parti içinde ve dolayısıyla yönetimde çoğunluğa sahip Özgürlükçü Sosyalizm Platformu'dur (ÖSP). İkinci büyük platform, Kurtuluş grubuna Sosyalizm Çevresi ve bazı bağımsızların katılımıyla kurulan Sosyalist Eylem Platformu (SEP)'dur. Ekmek ve Gül Platformu ise partinin kurucularından Ertuğrul Kürkçü'nün başkanlığında bağımsızları birleştirmektedir. ÖSP ve SEP arasındaki çatışmaların arttığı dönemlerde bu platform bir anlamda arabuluculuk görevini üstlenmiştir. ÖSP ve SEP arasındaki siyasal anlaşmazlıkları şöyle özetlemek mümkündür: ÖSP'nin savunucusu olduğu yeni sol anlayışını karşı SEP parti içinde geleneksel solun temsilcisi durumundadır. Bu çatışma iki ana eksende kendini göstermiştir. Birincisi sınıf meselesine ve emek mücadelesine yaklaşım; ikincisi de

ardından muhalif kanadı oluşturan grupların ve bazı bağımsızların partiden ayrılmasıyla sonuçlanmıştır. Böylece partinin, farklı geleneklerden gelen sol grupları birleştirme amacı başarısızlıkla sonuçlanmıştır. Bu aynı zamanda "parti olmayan parti" örgütlenmesinin de başarısızlığı olarak değerlendirilmedir.

Bununla birlikte partinin yapısının değişmesi örgütlenme değişimini getirmemiştir. Tam tersine, çatışmalardan arınmış bir ÖDP'nin, baştan koyulan hedeflere daha yakınlaştığı tespiti yapılmıştır.[235] Bunların başında ÖDP kimliğinin oluşturulması gelir. Ayrıca platform örgütlenmesi de böylece parti içi hiziplerin değil, amaçlandığı gibi farklı çalışma gruplarının örgütlendiği birimler haline gelmiştir.

Demokratik bir örgütlenme modelinin oluşmasını sağlayan bir başka düzenleme ise, açıklık ilkesini yaşama geçirilmesidir. Tüm faaliyetlerin açıklık içinde yürütülmesi yanında üyelere, bireysel ve toplu olarak, tüm parti çalışmaları ile ilgili bilgi alabilme ve denetleme hakkının verilmesi bu amacı taşır. Ancak bu iki temel düzenlemenin etkin biçimde hayata geçirilmesi başarılamadığı gibi, parti içinde grupların çatışmalarının yükseldiği dönemlerde karşılıklı argüman yaratmak için en çok kullanılan düzenlemeler olmuştur.

---

daha önce ifade edilmiş olduğu gibi Kürt sorununa bakış farklılığıdır. İki grup arasında iplerin kopmasına neden olan mesele ise, F Tipi Cezaevlerinde başlatılan açlık grevi / ölüm orucu eylemleridir. ÖSP, sürekli suçlandığı "üçüncü yolcu" tavrını bu konuda da sergilemiş ve hem devlet hem eylemci örgütler tarafından beslenen şiddet siyasetine taraf olunmayacağı kararını vermiştir. Bu aynı zamanda partinin kararı olarak da ÖDP Başkanlık Kurulu tarafından üyelere bildirilmiştir. SEP ise "sosyalist ahlakın" bir gereği olarak eylemcileri desteklemiştir. Bu tavır bir karşı eylem olarak yorumlanmış ve bazı SEP üyelerini partiden ihraç edilmiştir. Bunun ardından SEP'in yanı sıra Toplumsal Özgürlük, Emek, Hareket, Sosyalist Politika gruplarının ve bağımsızların bir kısmının partiden ayrılmasıyla ÖSP- ÖDP özdeşleşmesi tam olarak gerçekleşmiştir.

[235] Muhalif grupların ayrılmasının ardından bir anlamda "yeniden kuruluş" kongresi olan III. Büyük Kongre'de örgütsel yenilenmeden bahsedildiği kısımdan bir alıntı: "Geçtiğimiz dönemde, geçmiş referanslar ve aidiyetler üzerinden oluşan grupların süreç içinde politik farklılıklar üzerinden yeniden dizilmesine karşın, gergin politik saflaşmanın etkisiyle harmanlanma yeterince sağlanamadı. Artık, geçmişin gölgesinden çok geleceğin politik gereksinimlerine, ÖDP'de oluşan politik pratiğin sorunlarına ve sürdürülen tartışmalara göre ortaya çıkan, gerçekçi ve organik fikir kümelerinin oluşabileceği bir parti atmosferine çok daha yakınız." III. Büyük Kongre Kararları, "Örgütsel Yenilenme" Bölümü, sf:44

Partinin kitleselleşme ve katılımı arttırmak için yaptığı bir takım düzenlemeler de vardır. İlk olarak, fahri üyelik sisteminin geliştirilmesiyle asli üye olmayan, olamayan kişilere de kapılar açılmış olur. İlk olarak ÖDP'de düzenlenen bu uygulama, partinin üye profilinin bir sonucudur. Özellikle kamu kurumlarında çalışan üyelerinin varlığı partiyi böyle bir düzenlemeye yöneltmiştir. Fahri üyeler, Parti Meclisi'nin yaptığı düzenlemeyle aktif görev de alabilmektedirler. Bunun yanında danışma nitelikli organlar da düzenlenmiştir. Parti Danışma Meclisi, Genel Merkez Emek Danışma Kurulu, Bölge Meclisi[236] daha çok partinin farklı düzeyleri ve örgütlenmeleri arasında koordinasyon ve işbirliğini geliştirmek amacıyla düzenlenmiştir. İl, ilçe ve belde düzeyinde, Üye ve Partisiz Yurttaşlar Konferansları adı altında, üyelerle aydınları buluşturmanın yanı sıra isteyen herkese açık olan toplantılar düzenlenmesi de aynı amaca hizmet eder.[237]

Kitleselleşmenin araçlarından biri de, partinin üzerinde yükseldiği "yeni toplumsal hareket"lerin partide itici bir güç oluşturmalarıdır. Parti içindeki en güçlü "yan" örgütlenme kadın örgütlenmesidir. Türkiye'de feminist söylem 1980'den sonra oluşmaya başlamıştır. Bu oluşumda, darbe sonrasında sol örgütlerin dağıtılmasıyla kadın militanların, kadroların örgüt disiplininden göreli uzaklaşmalarının da etkisi vardır. Nitekim feminist söylem ve hareketin ortaya çıkması, sol gelenekten kadınlar için bir anlamda sol gelenekten "boşanma" olarak nitelendirilmektedir. Farklılıkları içeren, hiyerarşiyi dışlayan örgütlenmesi ve "kadın"ı özneleştirmesi ile her düzeyde "ikincilleştirmeyi" reddeden söylemi, feminist hareketi geleneksel soldan ayırmaktadır (İlyasoğlu, 1996 ve Sayılan, 1995). Bu özellikleri ile feminist hareket, ÖDP'nin örgütlenmesi içinde varolabilecek bir yapıdadır. ÖDP de feminist

[236] Tüzük'ün 17. maddesinin düzenlemesine göre Danışma Meclisi, Genel Başkan, Parti Meclisi üyeleri, Merkez Disiplin Kurulu üyeleri, parti milletvekilleri ve bakanlar, il başkanları, ilçe başkanları, partili belediye başkanları, toplumsal ve meslek örgütlerinde yönetici ve temsilci olan partililerden oluşurken, Emek Danışma Kurulu, konfederasyon ve meslek birlikleri gibi üst kuruluşların genel merkez organına seçilmiş ve parti üyesi olan başkan veya sekreter veya yönetim kurulu üyesinin katılımıyla oluşur. Bölge Meclisi ise, il ve ilçe başkanları ve bölgedeki PM üyelerinin katılımı ile MYK tarafından oluşturulur.

[237] Tüzük'ün 21, 25 ve 28. maddeleri

hareket için, dar anlamda siyaset ile bütünleşmeyi ve kitleselleşmeyi sağlayacak bir zemin oluşturmuştur.

ÖDP'ye grup ya da bireysel olarak gelen "feministler" özellikle kuruluş aşamasında etkin bir rol üstlenerek varlıklarını partinin resmi metinlerinde göstermişlerdir. Programda "Kadınlara Özgürlük" başlığı altında hukuk alanında yapılacak düzenlemelere öncelik verilmiş; cinsiyetçi uygulamaların ve kadın bedeni üzerindeki denetimlerin kaldırılması, bunun yerine "kadına karşı suç" kavramı ile kadın bedeninin bütünlüğünün korunması gerektiği ifade edilmiştir. Ayrıca, eğitim ve çalışma hakkının yerleşmesi için pozitif ayrımcılığın yasayla desteklenmesi istenmiş, fakat siyasal alan için böyle bir talepte bulunulmamıştır. Bu talep programda hiç yer almamakla birlikte kongre ve forumlarda dile getirilmiştir. Programda ayrıca, geleneksel işbölümü içinde kadınların görevi olarak görülen ve eşitsizliği yeniden üreten hizmetlerin, toplumsal örgütlenmeler içinde yerel yönetimler ve kamu kurumları tarafından üstlenilmesi talebinde de bulunulmaktadır. ÖDP'nin en önemli özelliği, Tüzüğüne koyduğu bir madde ile her düzeydeki organ seçimlerinde %30 oranında pozitif ayrımcılık uygulanmaktadır. Uygulamanın "parti üyeleri arasındaki eşitlik ve demokrasi esaslarına aykırı" olamaması gibi bir sınırı bulunsa da, bu uygulama bir siyasal partide yer alan ilk ve hala en yüksek kota olması nedeniyle, partideki kadınların başarısıdır. 2002 tarihli 3. Büyük Kongre'de, parti içindeki erkek egemenliğini aşmak için kota uygulaması yetersiz görülmüş, pozitif ayrımcılığın her alana yayılması için gerekli tedbirlerin alınması kararı alınmıştır.[238]

Bunlardan biri toplantılarda söz sırası ve süre kotası olmuştur. PM İç İşleyiş yönetmeliğinde "kürsüde kadınlara daha uzun süre verilmesi" düzenlenmiştir. Ancak, toplumun hücrelerine yayılmış olan ve sol gelenekte de güçlü bir damar bulan ataerkil ideoloji ve "alışkanlıklardan" ÖDP'nin azade olduğunu düşünmek

[238] Bununla birlikte, Mısırlı ve Horuş'un 1999 yılında yayınladığı araştırmaya göre, ÖDP üyeleri %30,8 oranıyla kotaya karşı olduklarını belirtmişlerdir.

saflık olacaktır. N. Aslan'ın ifadesiyle "kullanılan dilden toplantı saatlerine kadar birçok ayrıntı ÖDP'nin de bir "erkek" parti olduğunu" göstermektedir (1996:301). Buna rağmen partideki kadınların mücadelesi ile edindikleri haklar çok önemlidir. Örnek bir karar, kadına –ve küçüklere- karşı her tür şiddet ve taciz uygulamasının Tüzük'teki ihraç gerektiren disiplin suçları arasına alınmasıdır.[239]

İlk yıllarda parti içinde kadın kolları gibi bir örgütlenme benimsenmemiş, parti dışında örgütlenme desteklenmiştir. Bunun temel nedeni, benimsenen siyaset tarzına uygun olarak bağımsız ve özgül örgütlenmenin teşvik edilmesidir. Nitekim klasik partilerde olan gençlik örgütlenmesi de aynı nedenle tercih edilmemiştir. "Kollar", siyasetin her alana yayılması ve parti binalarına kapalı kalınmaması hedefine uygun örgütlenme modeli olarak görülmemiştir. Ancak varolan örgütlenme biçiminin yetersiz kaldığı, üye – parti ilişkilerinde tıkanmalar yaşandığı dolayısıyla kayda değer bir örgütsel adım atılmamış olduğunun tespiti[240] ile 2001 yılındaki Tüzük Konferansı'nı takiben kadınlar "kollar" içinde örgütlenmeye başlamışlardır. Tüzük'teki düzenlemeye göre (31.md.) kadınların merkez, il ve ilçelerde koordinasyonlar biçiminde örgütlenmesi öngörülmüştür. Bu örgütlenme zaten, 1997 yılında yapılan Kadın Konferansı'nda benimsenmiş olan, kadınların birikim ve deneyimleriyle oluşturdukları bir model olarak o yıldan beri uygulanmaktadır. Düzenlemenin bir tüzük maddesi haline getirilmesi ve bir yönetmeliğe bağlanmasının yukarıda sayılan örgütsel eksiklikleri gidermesi amaçlanmıştır.

Kadın Koordinasyonu modeli, klasik kadın kolları anlayışından farklı olarak "kadınların sözünü sadece kadınların ürettiği özgürlükçü bir model" olarak sunulmaktadır.[241] Bu anlamda bu modelin, ÖDP'nin yeni bir sosyalizm hedefine de denk düşmektedir. Partinin kuruluş döneminde etkin bir çalışma içine giren partili

---

[239] ÖDP Program ve Tüzüğü, 42. md. i fıkrası.
[240] II. Büyük Konferans ve Kongre Kararları, "Tüzük Kongresi Toplansın" Başlığı
[241] III. Büyük Kongre, PM Çalışma Grupları, "Kadın Koordinasyonu" Başlığı, sf:130

kadınlar yukarıda sayılan kazanımlar yanında pek çok kadın adayın 1999 seçimlerinde ÖDP listesinde yer almasını sağlamışlardır. Bu anlamda "feministlerin" parti içinde, Türkiye siyasal partiler tarihine geçecek kadar önemli kazanımlar elde ettiklerini söylemek yanlış olmayacaktır.

Kadınların, parti politikalarına kendi bakış açılarını yansıtacak biçimde etkide bulunmalarına benzer durum yeni toplumsal hareketlerin diğer temsilcileri için de geçerlidir. Bireysel ya da gup halinde parti içinde yer alan çevreciler ve savaş karşıtları, örgütlenme gücü bakımından kadın örgütlenmesiyle kıyaslanmayacak kadar zayıf olsalar da, ÖDP'nin programı ve kongre kararlarında bu kesimlerin hassasiyetlerini dile getirecek ifadeler her zaman bulunmuştur. Dikkat çekici olan partinin ilk kongresinde alınan kararlar göz önünde bulundurulduğunda, tüm bu farklı "kimliklerin" ve taleplerinin ön planda tutulduğudur. Yeni bir sosyalizm anlayışı ile yola çıkan ve "yeni toplumsal hareketlere" dayanarak büyümeyi amaçlayan bir parti olarak ÖDP, ilk kongresinde bu amacını ortaya koymuştur.[242] Yukarıda bahsedildiği gibi kadın bakış açısını içeren kararların yanı sıra, çevreci ve anti-militarist yaklaşımları içeren ifadelerin çokluğu bunun göstergesidir. Bu aynı zamanda, bu grupların ilk dönemde parti içinde daha etkin olduklarının da göstergesi olarak değerlendirilebilir. İzleyen kongrelerde, partinin sorunsallarının farklılaştığı özellikle çevreci ve anti-militarist taleplerin bu yoğunlukta yer almadığı görülmektedir. Bununla birlikte, bu kongrelerde ileri sürülen talepler ve önerilerde de "feminist", çevreci ve anti-militarist bakışın izlerini görmek mümkündür. Bu anlamda, bu gruplar hedeflenen kitleselleşmeyi başaramasalar ve parti içi tartışmaların yoğunlaşması dolayısıyla güçlü örgütlenmeler kuramasalar da ÖDP'nin farklı toplumsal öznelerin sorunları ve taleplerine daha duyarlı bir parti haline gelmesini sağlamışlardır.

[242] bkz: I. Büyük Kongre Kararları, "Militarizmin Tasfiyesi ve Demokrasi için Ordu Güdümüne Son", "Kaliteli ve Sürdürülebilir bir Yaşam için Ekolojist Kalkınma", "Altın Madenciliği", "Tek Yol Karayolu Değil" başlıkları.

ÖDP, yeni bir sosyalizm anlayışının bir gereği olarak yeni toplumsal hareketleri özneleri haline getirirken, sosyalist hareketin temel öznelerinden olan gençlere yönelik örgütlenmesini de ihmal etmemeye çalışmıştır. Ne var ki, "partinin fikren önemli etkide bulunduğu"[243] iddia edilen gençlerin örgütlenmesi ancak 2000 yılından sonra gerçekleşebilmiştir. Bu yıl yapılan II. Kongre'de, partili gençlerin öncelikli görevi, kendi ihtiyaçları temelinde çoğulcu öz örgütlenmelerini yaratmaları olarak belirlenmiştir. Bağımsız gençlik örgütlenmesinin, Özgürlük ve Dayanışma Platformları adı altında, ilçeler ve üniversiteler düzeyinde ve "ihtiyaçlar ölçüsünde" gerçekleştirilmesi öngörülmüştür.[244]

Kısaca ÖDP, her toplumsal grubun bağımsız ve "kendi ihtiyaçları" doğrultusunda oluşturulacağı bir parti içi örgütlenmeye dayanmakta; bu örgütlenmelerin parti dışında da kendi mecralarında yol almalarını sağlamak, toplumun hedeflenen siyasallaşma düzeyine ulaşması için gerekli görülmektedir. Etkin bir muhalefet hattının kurulması, çoğulcu, özgürlükçü ve bağımsız örgütlerin kurulmasıyla mümkün olacaktır.

2. 4) Değerlendirme

Partilerin programları, tıpkı ilk kısımda incelenen dünya düzenine dair değerlendirmeleri gibi, belli paralellikler yanında önemli ayrımlar içermektedir. Hatta genel değerlendirmelerinde ortaya çıkan ayrımların, program ve örgütlenme oluşumlarında daha keskinleştiğini söylemek mümkündür.

Programlar arasında bir karşılaştırma yapıldığında en belirleyici farklardan birinin "iktidar perspektifinde" olduğu görülmektedir. Gramsci'ye dönülürse, toplumsal dönüşümü hedefleyen bir siyasal partinin uzun soluklu bir mücadeleyi göze alması gerektiği hatırlanacaktır. Çünkü yaşanan ekonomik bunalımları, siyasal bunalıma çevirerek bütünlüklü bir mücadele kurgulama "yeteneği"nin gelişmesi, hem parti

---

[243] III. Büyük Kongre, PM Çalışma Grupları, "Gençlik Çalışma Grubu" Başlığı, sf:132
[244] II. Büyük Konferans ve Kongre Kararları, "Gençlik Geleceğine Sahip Çıkıyor" Başlığı

hem de –her ne olarak tanımlanıyorsa- dönüştürücü öznenin "küçük" mücadelelerden kurulu uzun bir hazırlık dönemi geçirmesine bağlıdır. Bu dönem boyunca mücadelenin siyasal hattının kaybedilmemesi, ortaya çıkan gündelik sorunların nihai hedefin önüne geçmemesi ancak ideolojik olarak da temellenmiş bir iktidar perspektifinin varlığıyla mümkündür. Basitçe ifade edilirse, iktidar perspektifi partinin siyasal hattının hem kadroları, hem de hedef kitleleri ve toplumun bütünü için net ve "değişmez" olarak ortaya olması; bütün örgütlenme çalışmalarının de bu hatta ilerlemek üzere biçimlenmesi demektir.

Programlar itibariyle bakıldığında, böyle bir netliğe en fazla TKP'nin sahip olduğu görülmektedir. Bu hem partinin programının dilinde, hem politikalarının bütünlüğünde, hem de örgütlenme biçiminde karşımıza çıkmaktadır. Bu perspektifin nasıl araçsallaştırıldığı ise bir sonraki kısımda incelenecektir. EMEP de TKP gibi ideolojik zemini sağlam olan ve bütünlüklü bir parti programına sahiptir. Ancak iki parti arasındaki temel fark, EMEP'in ilk aşamaya koyduğu demokratikleşme hedefi nedeniyle "düzen içi" bir dönüşümü amaçlamış olmasıdır. Böyle bir hedef, partinin politikalarının "egemenlerin" politikalarına göre biçimlenmesi sonucunu doğurmaktadır. ÖDP ise böyle bir perspektif netliğinden en uzak partidir. ÖDP'nin en büyük handikapı, Türkiye gibi toplumsal muhalefet hareketlerinin gelişmediği ve gelişmiş bir sosyalist geleneğin bulunmadığı bir ülkede farklılıklara ve çoğulluğa dayanan yeni bir sol ve siyaset anlayışını yerleştirmeye çalışmasıdır. Partinin bu amacıyla uyumlu olan örgütsel yapısı, daha kuruluş aşamasından itibaren ideolojik bir netlik sağlanmasına imkan vermemiştir. Belki parti çoğulcu örgütlenmesinde başarıya ulaşabilse, bir senteze yaratılıp böyle bir netliğe de ulaşılabilirdi. Bu da mümkün olmayınca parti, programında olduğu gibi politikalarında da bütünlükten yoksun bir durumda kalmıştır. Ayrıca EMEP için demokrasi hedefi itibariyle söylenenler ÖDP için de geçerlidir. Bununla birlikte ÖDP'nin hedeflediği demokrasi mücadelesi, yapmış olduğu dünya düzeni değerlendirmesiyle daha tutarlıdır. EMEP'in ise yapmış olduğu emperyalizm çözümlemesine rağmen demokrasi mücadelesini ön plana alması, örneğin Kürt meselesinin AB'ye giriş sürecinde aldığı tutum karşısında partiyi siyasi olarak

sıkıştırabilmektedir. Bütün bu değerlendirmeler, izleyen bölümde partilerin mücadele araçları da ortaya konduğunda daha net bir hal alacaktır.

Partilerin programlarının ortak noktası, hepsinin "siyasallaşma"ya verdikleri önemde ortaya çıkmaktadır. her üç parti de varolan düzenin en temel silahının kitleleri siyasal mücadeleden uzaklaştıran düzenlemeler ve ideolojik kuşatma olduğu görüşünde ortaklaşmaktadırlar. Bu nedenle hepsi, birlikte mücadele edecekleri toplumsal öznelerin siyasallaşmasını temel mücadele alanı olarak belirlemişlerdir. Burada fark, partilerin öznelerinde ortaya çıkmaktadır. Bu konuda en net olan parti ise EMEP'tir. Zaten kendini işçi sınıf partisi olarak tanımlayan EMEP tüm mücadelesini işçi sınıfına yöneltmiştir. Amaç işçi sınıfını siyasallaştırmak, buradan da bütün topluma yaymaktır. Partinin bütün örgütsel yapısı da bunu üzerine kurulmuştur. TKP ise bu duruşun neredeyse tam tersi bir tutum içindedir. TKP için de işçi sınıfı temel öznedir. Ancak TKP genel olarak tüm toplumu muhatap almak, özellikle ideolojik araçlarını tüm topluma yaymayı amaçlamaktadır. Zira işçi sınıfından başka, ama onunla aynı toplumsal dönüşümü arzulayan kesimlere ulaşmanın böyle mümkün olacağı ve daha da ötesi, toplumda yaratılacak siyasallaşmanın işçi sınıfını da etkileyeceği düşünülmektedir. ÖDP, siyasal değerlendirmeleri dolayısıyla, zaten bu iki partiden ayrı bir yerde durmaktadır. İşçi sınıfını ezilen kesimlerden biri olarak gören ÖDP de sınıfın değil toplumun siyasallaşması hedefine yönelmiştir. Dolayısıyla TKP ve ÖDP'nin amacı toplumun farklı kesimlerine ulaşmaktır.

Biraz da partilerin örgütlenme farklılıklarından söz etmek gerekir. TKP ve EMEP, demokratik merkeziyetçiliğe dayalı ve birim örgütlenmesi üzerinde yükselen bir örgütlenme kurmuşlardır. Her iki parti de üyelerinin, parti işleyişine etkin katılımını ve partiyle özdeşleşmelerini sağlayacak düzenlemeler yapmıştır. Yine her ikisi de parti örgütünü mücadelenin bir aracı olarak kurgulamaktadırlar. Ancak bu kurguda bir fark vardır. TKP, partisi öncü rolü olan bir araç olarak görmektedir. Bu saptama, sonraki kısımda görüleceği gibi, partinin diğer partilerle, sendikalarla ve diğer toplu örgütleriyle ilişkilerini de belirlemektedir. EMEP ise, partiye bir öncü rolü

biçmemekte, sınıfla birlikte mücadele eden, ona yardımcı olan bir güç olarak görmektedir. Bu yaklaşım ÖDP'de daha da belirgindir. ÖDP'nin örgütsel yapısının temeli olan "parti olmayan parti" anlayışının bir gereği olarak partinin içinde değil, sışında örgütlenme teşvik edilmektedir. Bunun anlamı, üyelerin bulundukları her yerde kitlelerin siyasallaşması için mücadele etmesidir. Bu mücadelenin ÖDP adıyla yapılması ise zorunlu görülmemektedir. Ancak bu modelin en önemli sorunu, kadroların aktifliğini, partiye ve mücadeleye katkılarını kendi inisiyatiflerine bırakmış olmasıdır. Bu esnek örgüt yapısı, gevşek örgüt bağlarını da yanında getirmiştir.

3. PARTİLERİN MÜCADELE ARAÇLARI

Bundan önceki iki kısımda, siyasal partilerin toplumsal dönüşümü hedefleyen mücadeleyi verecekleri alanı nasıl tanımlandıkları ve bu alanda verilecek mücadelenin ideolojik ve siyasal hattını nasıl belirledikleri üzerinde durulmuştur. Bu kısımda ise, partilerin mücadelelerini geliştirmek için yarattıkları ve kullandıkları somut araçlar incelenecektir. Bu araçlar, sözü edilen ilk iki düzey arasındaki bağlantıların kurulmasını sağlayarak, partilerin siyasal hattının tutarlılığını gösterdiği gibi; hegemonik potansiyellerinin değerlendirilmesini de sağlayacaktır. Hegemonik bir siyaset izlemek, hareketin temel öznesi dışında bağlantılı toplumsal kesimleri de içerecek, bu anlamda uzlaşmaya dayanan bir ulusal popüler söylem geliştirilmesiyle mümkün olabilir. Elbette bundan önce hareketin temel öznesi ile ilişkilerini geliştirmiş olması beklenir. İşte bu kısımda, çalışmanın konusu olan üç partinin kendi özneleriyle ve toplumun önemsedikleri başka kesimleriyle ilişki kurmalarını sağlayan araçları ve bunların hegemonik bir söylemin parçası olarak kurgulanıp kurgulanmadığı incelenecektir.

3.1) TKP: Yurtseverliğin Örgütlenmesi

İlk olarak belirtmek gerekir ki, bir siyasal partinin en etkin mücadele aracı kadrolarıdır. Kadroların niceliği kadar, belki ondan daha çok nitelikleri partinin mücadele gücünü belirlemektedir. Bu anlamda kadroların yetiştirilmesi, mücadelenin ilk adımıdır. Parti eğitimleri üyelerin hem partiye ve mücadeleye bağlılıklarını, hem de teori ve program bilgisine sahip olmalarını sağlandığı için büyük önem taşımaktadır.

TKP, sosyalist iktidar perspektifinin bir gereği de olarak kadrolarının eğitimine büyük önem vermektedir. Bu aynı zamanda partinin geçmişinden de gelen bir özelliktir. Sosyalist İktidar Dergisi döneminden beri hareket, devrimi gerçekleştirecek kadroların hem teorik hem pratik olarak yetişmesini gündeminin başına yerleştirmiştir. Nitekim SİP, aşağı yukarı TKP adını aldığı döneme kadar kadrolarını yetiştirmeye, eğitmeye çalışan bir kadro örgütü olmuştur. Bu dönemde üye sayısı da çok az olan parti kitleselleşmeye yönelik politikalar geliştirmeyi, yüzünü dışarıya dönmeyi başaramamıştır. TKP adının alınması, artık kadroların yetiştiğini ve örgütün dışarıya açılacağını simgeleyen bir değişiklik olarak okunabilir. Özellikle ÖDP'nin "dağıldığı" bir dönemde, Türkiye solunun simgelerinden olan bu adı almak ve tarihsel olarak sol mücadelenin tüm örgütsel ve siyasal kanallarının içerildiğini[245] ifade etmek, planlanmış bir siyasi manevra olarak görülebilir.[246] Böyle değilse de, artık kitleselleşmenin hedeflendiğinin en açık ispatıdır.

Partinin kitleselleşme mücadelesinin iki ayağı vardır. Birincisi emperyalist düzenin "gerçeklerini" ortaya koyan bir ifşa faaliyeti sürdürmektir. İkincisi ise partinin programını ve hedeflerini, dolayısıyla "komünizmi" kitlelere anlatmaktır. Dolayısıyla mücadelenin ilk aşamasını kavramsal araçların yaratılması oluşturmaktadır. TKP'nin, kendi emperyalizm anlayışından hareketle, Türkiye'nin

---

[245] TKP Tüzük, "Amaç, Karakter, Tarihçe" Bölümü. Ayrıca bu amacı daha da vurgulamak için hareket, TKP adını aldıktan sonra kuruluş tarihinin 10 Eylül 1920 olduğunu ilan etmiştir. Bkz: TKP Programı "Çağrı" metni; 2002 TKP Konferansı Raporu; Okuyan, 2001b

[246] Nitekim E. Nalçacı'nın değerlendirmesi bu yöndedir.

sorunlarına çözüm olarak da geliştirdiği bu kavramlar özelleştirme saldırılarına karşı kamuculuk, dinci gericiliğe karşı da aydınlanmacılık olmuştur. Bunlar, düzenin boşluğunu ortaya çıkararak belli bir kitleselleşme yaratmanın araçları olarak kullanılmaya çalışılmıştır.

Nitekim dinci gericiliğe karşı mücadele, partinin yeniden hareketlenmesini sağlayan bir etkide bulunmuştur. Parti, 28 Şubat'la özdeşleşen laik – şeriatçı çatışmasını hem kendini örgütsel olarak yenilemek, hem de farkını ortaya koymak için kullanmıştır. Bu kavramsal araç etrafında gelişen hareketlilik, örgütün kendini yenileme ve geliştirme işlevi ile siyasal sorunları eylemlilik gündemine yerleştirmesi arasındaki kopukluğun giderilmesine yardımcı olmuştur. Dinci gericiliğin yarattığı toplumsal kriz partinin, o zamanki adıyla SİP'in, somut siyasi açılımlara ulaşmasına ve hantallıktan kurtulmasına yardımcı olmuştur (Okuyan,2001a).

28 Şubat sonrasında partinin tutumunu özetleyen slogan "darbeye ve şeriata geçit yok"tur. ÖDP'nin "ne darbe ne şeriat" söyleminin, bu partinin kendini çatışmanın dışında tutma çabasının bir göstergesi olduğunu ve kaçınılmaz olarak siyasetsizlikle sonuçlanacağını savunan TKP, siyasetin ancak taraf olarak yapılacağı görüşündedir. "Darbeye ve şeriata geçit yok" söylemi ise alternatif bir duruşu içinde barındırarak üçüncü bir taraf olarak çatışmaya dahil olmayı sağlamaktadır. Bu alanda sorunlu bir başka konu da laik - şeriatçı çekişmesinin simgesi halinde olan türban sorunudur.[247] TKP açısından, sırf devletle çatışma içinde olmaları dolayısıyla gericilerle birlikte hareket etmek söz konusu değildir. Hatta parti, devletin gerici hareketlere yönelik olarak getirdiği kısıtlamaları bir "demokrasi" veya "özgürlük" sorunu olarak kavrayan sol parti ve örgütleri sorumsuzlukla suçlamaktadır. TKP dinci gericiliğin siyasal ve ideolojik olarak geriletilmesi için aydınlanmacılığın, özellikle işçi sınıfı içinde güçlenmesi gerektiğini savunmaktadır.[248] Dinci siyasallaşmanın önüne geçmenin yolu, bunu bir özgürlük sorunu olarak görmek değil, sınıfın aydınlanmasını sağlamaktır.

[247] Bkz: *"Türban Neyi Örtüyor?"* Broşürü
[248] TKP Programı, "TKP'nin Amacı" Bölümü, 3-iv. md.

Parti, 11 Eylül olayından sonra yaşanan karmaşada da benzer bir tutum almıştır. Emperyalistlerin başı olan ABD'ye kafa tuttuğu için "gericilerin başı" olan Taliban'a destek olmak ya da İran'daki gerici molla rejimini değiştirecek diye emperyalist müdahalelere kayıtsız kalmak solculuk olmadığı gibi, tek başına "savaşa ve teröre karşı" olmak da solculuk değildir (Okuyan, 2001c). TKP bu durumla mücadele etmek ve toplumda, özellikle ABD'nin Irak müdahalesinin ardından ortaya çıkan dinamiği değerlendirmek için yeni bir kavram geliştirmiştir: Yurtseverlik temelinde anti-emperyalist mücadelenin örgütlenmesi. Yurtseverlik, bağımsızlığı, kamuculuğu ve aydınlanmacılığı da içinde barındırmaktadır. Bu kavramsallaştırma, 2004 yılından beri, partinin tüm örgütlenmesinin ve mücadelesinin merkezini oluşturmaktadır. Henüz çok yeni olmakla birlikte, emperyalist düzenin kendiliğinden değişmeyeceği varsayıldığı için, partiyi ve toplumu "sosyalist devrime kadar götürecek bir araç" olarak görülmektedir.[249]

Partinin emperyalizmi ifşa ve komünizmi anlatma faaliyeti, bu kavramsal set ile gerçekleştirilirken, dört temel yol izlemektedir. Birincisi SİP'in dar kadro örgütü döneminden kalan alışkanlığın da etkisiyle, her fırsatta yüzyüze ilişkilerin kullanılması ve geliştirilmesidir. İkincisi gazete örgütlenmesidir. Üçüncüsü, işyeri ve mahalle örgütlenmeleriyle emekçi halka ulaşılmasıdır Sonuncusu ise partinin son dönemde kitleselleşmesinin en önemli araçları olan partili olmayan çeşitli kesimlere ulaşmayı sağlayan "bağlı örgütler"dir.

3.1.1.) Yüzyüze ilişkiler

Yüzyüze ilişkilerin kurulabilmesi parti kadrolarının yetişmişliği ve gücüyle doğrudan bağlantılıdır. TKP'nin temel örgütlenme sorunu, diğer sosyalist partiler gibi, kadro darlığında düğümlenmektedir. Parti bu dönemde en yüksek kitleselleşme

---

[249] E. Nalçacı ve M. Çulhaoğlu ile 22.12.2005 ve 05.01.2006 tarihlerinde yapılan görüşmelerden.

düzeyine ulaşmış olsa da[250] örgütlenmenin, hedeflendiği gibi, bütün topluma yayılabilmesi için çok yetersizdir. Bununla birlikte, üyelerin büyük çoğunluğu parti yaşamına aktif katılmaktadırlar. Partinin örgütlenme modeli ve Merkez Komitesi'nin tutumu yanında, yayınları da bu konuda etkide bulunmaktadır.

3.1.2.) Gazete

Partinin haftalık yayını Komünist'in parti örgütlenmesine iki yönlü yararı bulunmaktadır. Kitleselleşmenin artması konusunda yüzyüze ilişkilerin gelişmesinin en temel aracıdır. Sekiz bin nüsha dolayında basılan gazetenin birden fazla kişi tarafından okunduğu, hatta birden fazla eve girdiği düşünülürse ulaşılan kişi sayısı iki-üç katına çıkmaktadır. Ayrıca gazete, dağıtımla görevli kadroların yüzyüze ilişkileri güçlendirmesine de yaramaktadır. Ancak gazete, iç örgütlülüğün geliştirilmesinde daha büyük bir önem taşımaktadır. Bir sonraki haftanın programının yer aldığı her gazete, üyeler tarafından okunmakta, okutulmakta ve tartışılmaktadır.[251] Merkeziyetçi parti örgütlenmesinin bir "yararı" olarak görülebilecek bu uygulama, örgüt gündeminin siyasal içerik kazanmasına ve parti programı ile uyum içinde siyasal ve teorik yaratıcılığın ve yeni açılımların geliştirilmesine yardımcı olmaktadır. Ayrıca bu yolla bütün üyelerin partinin tümü hakkında siyasal kontrol mekanizmasına sahip olmaları da sağlanmaktadır. Komünist gazetesinin yanı sıra partinin aylık teorik yayını Gelenek, aydınlara yönelik yayını Sol Dergisi ve Nazım Kültürevi'yle soL Meclis'ten çıkan yayınlar kolektif birikimin büyümesine katkı sağlamaktadır. Dolayısıyla bu yayınlar hem seslenme, hem örgütlenme, hem eğitim aracı olarak parti örgütlenmesindeki yerlerini alırken, aynı zamanda iç teması kolaylaştıran birer araç olarak da kullanılmaktadırlar.

[250] Partinin bugünkü üye sayısı 6 bin civarındadır. SİP 80 kişiyle kurulmuş, 2000 kongresine ise aşağı yukarı 500 kişi katılmıştır. Bu sayılar partinin kitleselleşme konusunda katettiği yol hakkından bilgi vermektedir.

[251] Parti Merkez Komite üyesi N. Salas ile 22.12.2005 tarihinde görüşmeden.

3.1.3.) İşyeri ve Mahalle Örgütlenmeleri

Parti işçi sınıfını, yeni bir sınıf hareketinin yaratılması gerektiği anlayışıyla örgütlenmeyi amaçlamaktadır. Bunun yolu etkin bir işyeri örgütlenmesinden geçmektedir. Sendikaların kurumsal ilişkiler ile kuşatılmadığı 1980 öncesinde, işyeri örgütlenmesi sendikal çalışmaların temelini oluşturmuştur. Bugün ise TKP, içinde bulunduğu koşullar nedeniyle sendikaların işçileri devrimci bir anlayışla örgütlenmekten çok uzak olduğu bu dönemde partinin işyerlerinde örgütlenmeye ağırlık vermesini gerektiğinden hareket etmektedir. Sendikaların sınıf siyasetinin içine çekilmesi zorlu bir mücadele olarak görülse de[252], TKP bu mücadeleyi sendika içi dengelere müdahale ederek değil, genç kuşak işçilerin örgütlenmesi ve bunların siyasal mücadele üzerinden sendikal harekete yeni bir bakış getirmelerinin sağlanması anlayışına dayanarak vermektedir. Mücadelenin amacı, sınıf sendikacılığı ilkelerini yeniden yerleştirmek ve bunun kadrolarını oluşturabilmektir. Bu noktada TKP'nin kendi geleneğine bakışına dair bir hatırlatma yapmakta yarar vardır. Okuyan (2001a) SİP'in *"'parti' gerektiğinde, 'gerekiyorsa kurarız' diyen bir iradenin ürünü"* olduğunu ifade etmektedir. Yeni bir işçi sınıfı yaratılmasında, benzer başka örneklerde de olduğu gibi, partinin bu "irade koyma" pozisyonu sürmektedir. Varolan sendikal örgütlenmelerin emperyalizmin araçları haline geldiğinin tespit edilmesi partiyi "kendi sendikasını kurma"ya yöneltmiştir. Bu çaba, birazdan göreceğimiz gibi İşçi Konseyi örgütlenmesinde somutlaşmıştır.

Partinin emperyalizm anlayışının incelendiği ilk kısımda, partinin işçi sınıfında ve genel olarak emekçi kitleler içinde meydana gelen değişimlere dair tespitlerinden bahsedilmiştir. Buna bağlı olarak, emekçilerin farklı kesimlerini de kapsayacak bir sınıf hareketinin yaratılması için farklı dinamiklerin de devreye sokulması zorunludur. Bu yüzden, *"komünist işyeri örgütlenmesinin etrafında, işsiz ve yarı işsizleri, enformel sektör çalışanlarını, emeklileri, sigortasızları, ayrı ve özgün bir dinamizm barındıran emekçi kadınları, mahalle dinamiklerini kapsayan birleşik bir*

---

[252] TKP 2004 Konferansı Raporu, "Türkiye İşçi Sınıfı: Bir Durum Saptaması ve Görevlerimiz" Bölümü, sf:21

*hareket"*in[253] örgütlenmesi zorunlu görülmektedir. Bütün bu saptamalara rağmen TKP'nin önceliği verdiği "sınıfın daha geleneksel ve oturmuş kesimleri" yani sanayi proletaryası ve sağlık, eğitim emekçileri içinde bile yeterli örgütlenmeyi sağlayabildiği söylenemez. Zaten işyeri örgütlenmesi, bir kadro partisi olan SİP'in gerçekleştirebileceği bir örgütlenme biçimi değildir. Bu yüzden bu çabanın parti içinde yeni başladığı söylenmelidir. Buna bağlı olarak mahalle örgütlenmesinde de henüz bir ilerleme kaydedilmemiştir. Benzer bir durum özgün dinamik barındırdığı ifade edilen emekçi kadınlar ya da toplumun dışına itilmemesi gerektiği ifade edilen emekliler için de geçerlidir. Parti, bugün itibariyle, teorik olarak örgütlenmesinin unsurları haline getirdiği bu kesimleri uygulamada kapsamaktan uzak görülmektedir. Bunun bir nedeni de partinin enerjisinin işyeri ve mahalle örgütlenmeleri yerine partiye bağlı örgütlerde sürdürülen örgütlenmeye kaydırılmasıdır.

3.1.4.) Bağlı Örgütlenmeler[254]

Partinin *"kendi örgütsel varlığının ötesine geçen araçlar"*[255] olarak tarif ettiği bağlı örgütlenmeler, parti organı olmayan ama partinin iradesiyle örgütlenen ve işleyen örgütlenmelerdir. Parti ile farklı toplumsal kesimler ve toplumsal dinamikler arasıdaki etkileşimi arttırmak amacıyla tercih edilen bu örgütlenmeler, esas itibariyle ideolojik bir dönüşümü gerçekleştirmenin araçları olarak görülmektedir. Bunun yanında, partinin savunduğu düşüncelere yakın, ama parti üyesi olmaya uzak kitlelere ulaşmayı da kolaylaştırmaktadırlar. Bu amaçla kurulan ilk örgütler, yeni bir işçi sınıfı yaratmanın aracı olan İşçi Konseyi ve aydınları örgütlemeyi hedefleyen soL Meclis'tir.

2003 yılının Mart ayında kurulan **İşçi Konseyi** ise işyeri çalışmalarını parti ile kaynaştıracak bir üretim ve eşgüdüm merkezi olarak tasarlanmıştır. Bu düzenleme, tek başına işyeri örgütlenmesinin yeni sınıf hareketinin yaratılması için yeterli

---

[253] TKP 2002 Konferansı Raporu, "Emekçi Dinamikleri ve Yeni İşçi Hareketinin İnşası" Bölümü, sf:11
[254] Bu adlandırma araştırmacıya aittir.
[255] SİP 5. Konferansı, Kararlar

olmayacağı; sınıfın farklılaşan kesimleri yanında toplumsal dinamikler, sendikalar ve parti arasındaki etkileşimi geliştirerek yükseleceği fikrinden beslenmektedir. Konsey'in Kuruluş Bildirgesi'nde *"toplumsaldan ve siyasetten sınıfa, sınıftan siyasete kanallar açmak, partiyle sınıfı kaynaştırmak, yeni ve devrimci bir işçi hareketi oluşturmak"*[256] amacıyla yola çıkıldığının belirtilmesi de bunun işaretidir. Yeni işçi sınıfı hareketinin itici gücünü, *"partili, partisiz komünist öncü işçi birikimi"* oluşturmaktadır. Bu nedenle Konsey'in örgütlenme alanı Türkiye'nin her yerindeki sosyalist, ilerici işçi ve sendika aktivistleridir. Bununla birlikte, Konsey'in henüz bu yaygınlığa ulaşamadığı; partinin "kent" odaklı örgütlenmesine de paralel olarak Konsey'in etkinliklerinin de büyük şehirlerde yoğunlaştığı belirtilmelidir. Sosyalist birikim temelinde sınıfın siyasallaşmasına ve örgütlenmesine hizmet edecek öncü işçileri eğitmek, işçi sınıfının genç ve dinamik güçlerini sosyalizm ve sınıf sendikacılığı mücadelesine kazanmak için çalışan Konsey etkinlikleri konferanslar ve eğitimlerdir. İşçi Forumları, İşçi Okulları ve Sendika Aktivist Eğitimi adı altında yapılan çalışmalar[257], İşçi Konseyinin birer unsuru olarak, işçilerin aydınlanması mücadelesinin en temel araçlarıdır. Bunlar, işçilerin sosyalist bir sınıf siyaseti anlayışıyla eğitilmelerinin yanında, yüzyüze ilişkilerin geliştirilmesi ve daha önemlisi işçilere söz olanağı yarattığı için büyük önem taşımaktadır. Ayrıca, özellikle genç işçilere yönelik olarak örgütlenen İşçi Okullarıyla, parti kadrolarının en dinamik kesimlerini oluşturan öğrenci gençlik ile işçi gençliği kaynaştırılması da gerçekleştirilmektedir.[258]

İşçi Konseyi, her ne kadar sendikaların ötesinde bir örgütlenme adresi olarak sunulmamış olsa da[259], TKP açısından işçi sınıfının buluşturma, geliştirme ve mücadeleye yöneltmenin aracı olarak kullanılmaktadır. Bu TKP'nin, kendi toplumsal örgütlerini yaratma hedefinin de bir uzantısıdır. Nitekim partinin işçi sınıfı içindeki çalışmalarının da, sendikalarda güç elde edip buraları dönüştürmek

[256] "İşçi Konseyi Bildirge ve Kuruluş Toplantısı" Kitapçığı , Mart 2003, sf:10
[257] "İşçi Konseyi Bildirge ve Kuruluş Toplantısı" Kitapçığı, Mart 2003; "İşçi Konseyi, 1. Genel Konsey Toplantısı" Broşürü, Mayıs 2004. Ayrıca Konsey ile ilgili bilgi için bkz: www.iscikonseyi.org
[258] TKP 2002 Konferansı Raporu, "Emekçi Dinamikleri ve Yeni İşçi Hareketinin İnşası" Bölümü
[259] "İşçi Konseyi Bildirge ve Kuruluş Toplantısı" Kitapçığı, Mart 2003

yerine, sendikalar dışında etkin bir işçi mücadelesi oluşturmaya yöneldiği görülmektedir. Özellikle, birazdan bahsedilecek olan Yurtsever Cephe'nin kurulmasının ardından, İşçi Konseyi'nin de bu örgütlenmenin altına girip Yurtsever Cephe İşçi Konseyi adını almasıyla bu yönelim daha açık olarak ortaya çıkmıştır. Böylece Türkiye'nin birçok yerinde, bürokratik sendikacılığın olumsuz etkilerinden uzak kalarak ve bir inisiyatif biçiminde örgütlenmiş yeni bir işçi sınıfının yaratılması için olanak sağlanmıştır.

Partinin aydınlara yönelik ve ideolojik kuşatmaya karşı oluşturduğu soL Meclis'e geçmeden önce kısaca partinin büyük önem verdiği üniversite öğrencilerine yönelik örgütlenmelerine bakmakta yarar vardır. Önceki kısımda ifade edildiği gibi, TKP parti içinde ayrı örgütlenmeleri benimseyen bir örgütlenme anlayışına sahip değildir. Bununla birlikte partinin geleceği açısından işçiler kadar önem taşıyan öğrencilerin kendi alanlarında örgütlenmelerinin sağlanması da zorunlu görülmüştür. Bu amaçla **Üniversite Konseyleri** örgütlenmesi gerçekleştirilmiştir. Ancak Üniversite Konseyleri, sadece öğrencilerin değil, üniversitelerin bütün bileşenlerinin yani öğretim elemanları, öğrenci yakınları ve eğitim kurumlarının çalışanlarının da içinde yer aldığı bir model olarak kurgulanmıştır. Çünkü amaç, partinin üniversitelerdeki ideolojik ağırlığını artıracak açılımlar geliştirilmesidir. Bu anlamda partinin yürüttüğü anti-emperyalizm mücadelesi ile uyumlu bir modelin oluşturulması gereklidir. Dolayısıyla Üniversite Konseyleri, içerdiği farklı öznelerle, emperyalizmden kaynaklanan sorunların özel olarak üniversitelerde ve genel olarak eğitim sisteminde yarattığı etkilere karşı mücadele etmekle sorumludur. Böylelikle öğrencilerin ve onlar dışında özellikle öğretim elemanlarının, Konseyler aracılığıyla daha örgütlü ve kitlesel bir mücadelenin parçası olması amaçlanmıştır.

Bu noktada soL Meclis'e ve partinin genel olarak aydınlarla ilişkisine dönülebilir. Üniversiteler düzeyinde örgütlenme pratiğinde de ortaya çıktığı gibi Parti'nin aydınlarla olan ilişkilerinin temelini *"okumuş insanlar emekçi halka karşı*

sorumludur" sloganı oluşturmaktadır.[260] Bu aynı zamanda Parti'nin kendine bakışıyla da ilgilidir. Öncü parti anlayışının bir unsuru olarak, Parti'nin üyeleri toplumun aydınları olarak değerlendirilmektedirler. Bu değerlendirmenin bir kurgudan ibaret kalmaması için Parti içinde yoğun bir eğitim faaliyeti sürdüğünden söz edilmiştir. Üyeler adaylık süreci boyunca ve ardından görev yaptıkları birimlerde teorik ve pratik eğitimlerini devam ettirmektedirler. Gazete'nin bir örgütlenme aracı olarak işlevlerinden biri de üyelerin eğitimlerine katkıda bulunmasıdır. Bu anlamda Parti'nin rutin işleyişi düzenli olarak okuma, yazma, tartışma faaliyetinde bulunmayı gerektirmektedir. Ayrıca İşçi Konseyi örgütlenmesi, tıpkı Yurtsever Cephe'de olduğu gibi, partili olmayan kişilerin de eğitilmelerinin aracı olarak kullanılmaktadır. Bu anlamda parti, işçi sınıfının içinden aydın da üreten bir mücadele sürdürmektedir.

Parti, dar anlamıyla aydınlarla ilişkilerini ise, soL Meclis[261] aracılığıyla gerçekleştirmektedir. Parti'nin ifadesiyle, *"Marksist aydınların bir üretim kolektifi"* [262] olan Meclis, bilim insanları, aydınlar, siyasetçiler, sanatçılar ve sendikacıların biraraya gelmesiyle oluşmaktadır. soL Meclis'in birbirini tamamlayan iki önemli işlevi vardır. Birincisi, güçlü bir komünist partinin ancak güçlü bir aydın örgütlenmesiyle oluşabileceği bilinci ile, özellikle dönemin koşullarının da etkisiyle iyice dağılmış olan aydınların örgütlenmelerinin sağlanmasıdır. Meclis, Türkiye'de aydın damarının şekillenmesi, teşvik edilmesi ve toparlanmasında üstlendiği rolü yerine getirebilmek için önce yakın çeper aydınları aktivize etmeye çalışmıştır. Marksist metin okumaları etkinliği, örgütlenmenin bu sürecine karşılık gelmektedir.

---

[260] SİP 5. Konferansı Raporu, Nisan 2001. Bu sloganın temelini Türkiye'de aydınların konuma yönelik bir eleştiri oluşturmaktadır. Okuyan'ın (2001a) ifadesiyla, 12 Eylül sonrasında örgütlerin güçlerini yitirdiği dönemde, darbenin etkisinin görece zayıf kaldığı ideoloji alanında hesaplaşmayı sürdürmek aydınlara düşmüştür, ancak bu başarılamamıştır. Okuyan böylece bir anlamda kendi geleneği ve geçmişi ile de hesaplaşmaktadır. Bir başka özeleştiri noktası da sol içinde aydın örgütlenmesinin her zaman zayıf olduğudur. Ne sol örgütler, en güçlü ve toplumsallaşmış dönemlerinde bile aydınları örgütlemeyi başarabilmişler, ne de solcu aydın örgütlenmeyi becerebilmiştir.

[261] soL Meclis'in ilkeleri, kararları ve etkinlikleri için bkz: www.solmeclis.net

[262] TKP 2002 Konferansı Raporu, "İlerici Aydın Damarı Parti ile Beraber Anlam Kazanıyor" Başlığı ve TKP 2004 Konferansı Raporu, "Burjuva Siyaseti ve Egemen Aygıtlarına Karşı TKP" Bölümü

Meclis'in diğer işlevi, kuruluşu sırasında kamuoyuna duyurduğu gibi, sermaye düzeninin yarattığı yıkımı *"tek bilimsel doğru olarak pazarlayanların karşısına somut ve gerçekçi alternatiflerle çıkmak"* tır.[263] Bu bağlamda örgütlenmenin sosyalizm mücadelesine yapacağı katkı, Sosyalist İktidar dergisi döneminden miras kalan bir anlayışla, sosyalist ideolojide netlik sağlamak ve sosyalizmin Türkiye için güncel bir seçenek olduğunu vurgulamaktır. Bu çabanın önemli bir parçası sosyalist ideoloji ve partinin programı ile somut sorunlar arasında bağlantıları kurmaktır. *"Türkiye İçin Sosyalist Seçenek?"* başlığı altında yapılan çalışmalar bu amaca hizmet etmektedir. Sağlık, eğitim, Avrupa Birliği, medya, iktisadi gelişme ve sendikal alan konularında kurulan çalışma gruplarıyla Türkiye'nin varolan sorunları değerlendirilmekte, halka açık toplantılarla tartışmalar yürütülmektedir. Meclis'in son etkinliği, örgütün en ciddi ve kitlesel ürünü olarak görünen Sosyalist İktisat Kongresi'dir.

Partinin aydınlanmacılığını gösteren bir başka örgütlenme de Nazım Kültürevleri'dir. 1996'dan beri İstanbul'da iki, Ankara, İzmit ve Adana'da birer şubesi ile etkinlik gösteren Kültürevleri alternatif, genç ve devrimci bir sanatın yaratılmasını hedeflemektedir. Bu hedef, özellikle kent merkezlerinde odaklanmış olan liberal ideolojik ve kültürel atmosferin eşitlikçi ve devrimci müdahalelerle ortadan kaldırılmasını içermektedir. Dolayısıyla Kültürevleri örgütlenmeleri ile amaçlanan basitçe egemen kültür-ideoloji ortamına girmeyen gelişkin çalışmaların desteklendiği korunaklı bir çatı oluşturmak değil; mücadele eden, bu anlamda varolan yapıya "saldıran" bir kültür-sanat örgütlenmesinin[264] merkezini oluşturmaktır. Kültürevleri bu mücadeleye katılan bir çok sanatçı, yazar ve aydının hem verdikleri seminerler ve katıldıkları panellerle bilgi ve görüşlerini; hem de üretimlerini paylaşmalarına olanak yaratmaktadır.[265]

---

[263] **Türkiye İçin Sosyalist Seçenek**, soL Meclis Toplantı Tutanakları, Dünya Yayıncılık, 2002
[264] TKP 2004 Konferansı Raporu, "Burjuva Siyaseti ve Egemen Aygıtlarına Karşı TKP" Bölümü
[265] Nazım Kültürevleri etkinlikleri ile ilgili bilgi için bkz: www.nazimkulturevi.org

Son olarak kurulan örgüt, son iki yıldır partinin anti-emperyalizm mücadelesinin merkezi haline gelen *"Emperyalizme Karşı Yurtsever Cephe İnisiyatifi"*dir. TKP mücadele pratiğinin odağına yerleştirdiği yurtseverlik kavramını, ABD'nin özellikle 11 Eylül'ün ardından artan saldırganlıkları ve son olarak Irak'a müdahalesinin ardından ortaya çıkan "Amerikan karşıtı" ortamda araçsallaştırma şansını yakalamıştır. Bu kavram, amerikan karşıtlığının anti-emperyalist bir düzeyde örgütlenmesi amacıyla kullanılmaktadır. 12 Mart 2003'te İskenderun'da Irak işgaline karşı yapılan, 28 Haziran 2003'te İstanbul'daki NATO zirvesi sırasında gerçekleştirilen NATO Karşıtı eylem bunun örnekleridir. Yurtsever Cephe İnisiyatifi de bu çabanın örgütlendiği ve topluma yayıldığı bir araç olmuştur. Yeniden hatırlatmak gerekir ki, TKP temel özne olarak işçi sınıfını kabul etse de, anti-emperyalist bir mücadelenin başka toplumsal sınıf ve katmanları da kesen bir söylemi ve örgütlenmesi olması gerektiği anlayışından hareket etmektedir. Bu anlamda Yurtsever Cephe İnisiyatifi TKP'nin siyasallaşma hattına uygun bir örgütlenmedir.

2004 yılında kurulan Yurtsever Cephe, kısa sürede partinin örgütlü olduğu hemen her yerde şubeler kurmuştur. Bu şubeler coğrafi birimler (Trabzon Yurtsever İnisiyatifi ya da Barkırköy Yurtsever İnisiyatifi gibi) üzerinden kurulduğu gibi, meslek birimleri (işçi, öğretmen ya da mühendis inisiyatifleri gibi) ve özel birimler (Kocaeli Lize İnisiyatifi gibi) olarak da kurulmaktadır. Cephe'nin üyelerinin çoğunluğu da TKP üyesidir. Ancak amaç Cephe'nin bir kitle örgütü haline gelmesi ve partinin azınlıkta kalmasıdır. Dolayısıyla Yurtsever Cephe İnisiyatifi partiye üye kazandırmak amacıyla oluşturulmuş bir örgütlenme değildir. Hatta Cephe içinde ortaya çıkan doğal/yerel önderlerin bile parti etiketi olmadan bu önderliklerini sürdürmelerine çalışılmaktadır.[266] Yurtsever Cephe'nin partiden bağımsız bir yönetim kademesi bulunmaktadır. Kısaca Cephe, özerk bir yapıya sahiptir; parti ise bu örgütlenmenin temel saptamaları doğrultusunda yürümesi için bir anlamda denetcilik işlevi yapmaktadır.

[266] E. Nalçacı ve M. Çulhaoğlu ile yapılan 22.12.2005 ve 05.01.2006 tarihli görüşmelerden alıntı.

Partinin temel saptamalarıyla kastedilen, yurtseverliğin anti-emperyalizm ve sınıf ekseni üzerinden örgütleniyor olmasıdır. Bu anlamda yurtseverlik, Türkiye'nin giderek artan emperyal bağımlılığı karşısında, stratejik bir kavram olarak kullanılmaktadır. Erhan Nalçacı'nın bir cümlesi bu açıdan aydınlatıcıdır: *"Böyle bir günde, sosyalist devrimi anlatarak mı, yoksa her gün elden giden memlekete sahip çıkma duygusunu ileri sürerek mi örgütlersiniz kitleleri?"*[267] Ayrıca, daha önce söylendiği gibi, TKP emperyalizmin bu sürecinin bir irade konmadığı sürece sona ermeyeceği saptamasıyla, bu kavramın partiyi ve kitleleri sosyalist devrime götüreceği düşüncesiyle hareket edilmektedir. Bu nedenle İnisiyatif'in en hassas noktasını yurtseverlik örgütlenmesinin sınıf ekseninden kopmaması ve Cephe'nin gücünü işçi sınıfından almasıdır. İşçi Konseyi örgütlenmesinin Yurtsever Cephe içine katılması bu amaca hizmet etmektedir. Ancak aynı zamanda bütünlüklü bir örgütlenmeye ulaşmanın da hedeflendiği söylenmelidir. Bu Cephe'nin eylemlerinde de ortaya çıkmaktadır. Yurtsever Cephe bir yandan geniş biçimde bir emek örgütlenmesi gerçekleştirmeye çalışmakta, bir yandan da varolan ideolojik kuşatmayı tersine çevirebilmek için eğitim, sağlık gibi çeşitli alanlarda çalışmalar yapılmaktadır. Bu anlamda Cephe ile soL Meclis arasında da ilişkiler kurulmaktadır.

Görüldüğü gibi TKP son yıllarda örgütlenme faaliyetlerinde, parti dışı örgütlenmelere ağırlık vermiştir. Aslında bu örgütlerin üyelerinin büyük çoğunluğunun partini kadroları olduğu düşünüldüğünde bunlar da birer parti faaliyeti olarak yorumlanmalıdır. Ancak partinin asıl faaliyet göstereceği alanlar olarak belirlediği işyeri ve mahalle örgütlenmelerine bu oranda enerji ve güç aktarılmadığı da ortadadır. Bu "tercih"in maddi koşullardan ve partinin siyasal hattından kaynaklanan nedenleri bulunmaktadır. Birinci neden, hala dar bir kadroyla mücadele eden TKP'nin işyeri ve mahalle örgütlenmeleriyle işçi sınıfı içinde güç kazanmasının mümkün görülmemesidir. İkincisi, yukarıda söylendiği gibi, anti-emperyalizm mücadelesinin sadece işçi sınıfının tekelinde olduğunu düşünülmemesidir. Bu nedenle toplumun farklı kesimlerini içeren kapsayıcı bir

[267] E. Nalçacı ile 22.12.2005 tarihinde yapılan görüşmelerden alıntı.

örgütlenme daha uygun görülmektedir. Bu aynı zamanda TKP'nin verilmesi gereken temel mücadelenin ideolojik mücadele olduğu anlayışıyla da çakışmaktadır. Bu amaçla hedef sadece işçi sınıfını değil, toplumun bütününü dönüştürmektir. Dolayısıyla toplumun ne kadar farklı kesimine ulaşılırsa, etki alanının da o kadar genişleyeceği düşünülmektedir. Bağlı örgütler içinde kadrolarla parti üyesi olmayanların aynı çalışma alanları içinde bulunması bunu sağladığı gibi, kadroların gelişimine de katkıda bulunmaktadır. Buna paralel olarak partinin de gündelik hayatın içinden daha gerçekçi gözlemlerde bulunmasına imkan vermektedir. Daha temel ve partinin siyaset anlayışını ortaya koyan ise, politikaların ve örgütlenmelerin Türkiye'nin nesnel koşulları ve düzenin sunduğu "fırsatlar"ın değerlendirilmesiyle oluşturulmasıdır. Yurtseverlik kavramı etrafında örgütlenme bunun bir örneğidir. Bu, partinin yöneldiği toplumsal sınıf ve kesimlerin tümünü etkileyebilecek bir ideolojik motif olmasa da, sınıf ile toplumun belli kesimlerini birleştirebilecek ve gündemin kritik konularına eylemli biçimde müdahale etmeyi sağlayacak bir tema olarak öne çıkarılmıştır. Kısaca parti "nesnel koşulları değerlendirmiş ve irade koymuştur". Partinin son üç yılda arttırdığı üye ve etkinlik sayısı göz önüne alındığında, bunun "doğru" bir siyasal ve örgütsel yol olduğu söylenebilir. Ancak bunun sağlamasını yapmak için bir süre daha beklemek gerekecektir.

3.2.) EMEP: Emek-Demokrasi Ekseni

EMEP, örgütlenmesini bir tek odak üzerinde yükseltmektedir: İşçi sınıfının siyasallaşması. Bu amaca ulaşmanın bir ayağını sınıfın mücadelesini sürekli kılmak, ikincisi ise sınıf içinde yaratılmış yapay bölünmelerin ortadan kalkmasını sağlamaktır. EMEP, mücadele araçlarını bu iki unsuru birlikte gerçekleştirmek için geliştirmektedir. Araçların başında, partinin örgütlenme yapısı incelenirken de belirtildiği gibi, işyeri ve mahalle düzeyinde kurulan birim örgütleri gelmektedir. Partinin birimleri arasındaki ilişkileri geliştiren ve sınıf içindeki farklı kesimlerin buluşmasını sağlayan, bu nedenle de parti mücadelesinin merkezine yerleştirilen araç ise günlük gazetedir. Bu iki temel araç dışında, EMEP'in, özellikle sınıfın

birleşmesini sağlamak için kullandığı araçlardan biri de, başta sendikalar olmak üzere diğer toplumsal örgütlerle kurulan ilişkileridir.

3.2.1.) Birim Temelli Örgütlenme

EMEP, siyasallaşmış bir işçi sınıfı yaratabilmenin, sınıfa Türkiye'nin bağımlı pozisyonunu ve bağımsızlığını kazanmasının tek yolunun işçi mücadelesi olduğunu anlatmaktan geçtiği görüşündedir. TKP'nin ifşa faaliyetine benzeyen bu ilk adımı, bu mücadelenin nasıl verileceğini bulmak izlemektedir. "Sınıfın içinde siyaset yapmayı öğreneceği parti" olarak EMEP bunun için örgütlenmiştir. Bu nedenle parti, yaşanan bütün değişimlere rağmen hala işçinin kapitalistle cepheden karşı karşıya kaldığı ilk mekan olan fabrika ve işletmelerin içinde örgütlenmeyi önemsemektedir. Partinin hedefi Türkiye çapındaki fabrika ve işletmeler olmakla birlikte, gücü nedeniyle belli yerleri ve direnişin daha canlı olduğu yerleri seçmek zorunda kalmaktadır.

Ankara'nın Sincan ilçesindeki fabrikalar[268], İstanbul'un Tuzla ilçesindeki tersaneler partinin örgütlenmek için seçtiği ve çalışmalarını sürdürdüğü bölgelerdir. Buralarda işyeri temelli birimler kurulsa da bunun etkilerinin mahallere de ulaşmasına çalışılmaktadır. Çünkü temel amaç işçinin yaşadığı her alanda örgütlü davranmasını ve mücadele etmesini sağlayacak bir yapıyı kurabilmektir. Bu nedenle işyeri ve mahalle örgütlenmeleri birbirini tamamlayan, gerektiğinde stratejik olarak bir diğerinin önüne çıkan mücadele araçları olarak görülmektedir. Örneğin Tuzla'da işyerlerinden mahallelere doğru ilerlenmektedir; zira burada işçilerle kurulan ilişkiler daha sağlamdır. İstanbul'un en yoksul semtlerinden Kıraç'ta ise kadınlar ve çocuklardan yani mahalle örgütlenmesinden hareketle işyerlerine ulaşılmaya çalışılmaktadır.

Bu çalışmalar sırasında partinin önemle üzerinde durduğu, işçilerin ya da mahallelilerin kendilerini örgütlemelerini sağlamaktır. Bu amaçla birimlerin,

---

[268] F. Argun'un ifadesi Parti'nin örgütlenme çabasını ortaya koymak açısından önemlidir: "Sincan'da işçi sayısı 100'ün üstünde olan her fabrikada, hangi partiye oy verirse versin, bize diş bilese de işçiler tarafından tanınırız."

partinin “görevlendirdiği” kadrolar yerine sorunun sahibi olan işçiler ve mahalleliler tarafından kurulmasına ve mücadele gündeminin işçilerle yapılan toplantılarla oluşturulmasına çalışılmaktadır. Bu anlamda partinin mücadelesi “kürsüyü sokağa kuralım” ve “parti sensin” sloganları etrafından yürütülmektedir. Böylece sol muhalefetin içine işlemiş olan “protestocu, savunmacı” mantıkla da mücadele edilmeye çalışılmaktadır.[269] Ancak bu mücadele partinin kadrolarının nicelik ve nitelik olarak yapısını daha da önemli hale getirmektedir. Partinin kadrolarının yetersizliği ilgili eleştirileri biraz sonraya bırakarak sınıf içindeki çalışmalara geri dönülmelidir.

Yukarıda söylendiği gibi parti birim örgütlenmeleri dışında, sınıf içinde mücadelenin odaklandığı yerlere de özel önem vermektedir. Son yılların öne çıkan uygulamaları olan özelleştirmeler nedeniyle direnişin gündeme geldiği işyerlerinde EMEP örgütleyici ya da destekleyici olarak yer almaktadır. Gaziantep’te dokuma işçilerinin, İzmir Aliağa ve Yatağan Santrallerindeki işçilerin, SEKA, Seydişehir, TÜPRAŞ işçilerinin, PETKİM ve TELEKOM çalışanlarının, gıda ambargosuna maruz kalan Tunceli köylülerinin ve Bergama köylülerinin direnişleri EMEP’in içinde yer aldığı eylemlerdir.

EMEP, işçi sınıfının siyasallaşmasında eylemlere ve direnişlere büyük önem vermektedir. Tartışma, fikir aktarma, ikna etme süreçleri ne kadar önemli olsa da eyleme dayanan mücadele, içinde hem kişisel hem sınıfının bütününün dönüşümünün gerçekleşebileceği tek araç olarak görülmektedir. Bunun en temel nedeni, mücadele sırasında işçi sınıfı içinde yaratılmış olan bölünmelerin, olabildiğince ortadan kalkması ve bunun yerini dayanışmacı kültürün almasıdır.[270] Böylece mücadele süreci farklı işçi kesimlerinin birbirlerini daha iyi tanımalarını ve birlikte hareket etmelerini sağlamaktadır. Ancak mücadele sırasında elde edilen bu kazanımların kalıcı hale getirilmesi o kadar kolay olmamaktadır. Bu nedenle

[269] F. Argun ve A. Çubukçu ile yapılan 13 ve 18. 10. 2005 tarihli görüşmelerden.

[270] F. Argun, bunun bir örneğinin Ankara’da AŞTİ’deki direnişte yaşandığını anlatmaktadır: EMEP’li işçilerle sağcı – Argun ifadesiyle “faşist”- işçilerin birlite yürüttüğü direnişte, sağcı işçiler yılbaşı gecesi nöbetini üstlenmişler; bunu kendileri için pek de önem taşımayan bu geceyi solcular ktulayabilsin diye yapmışlardır.

mücadelelerin sürekli hale gelmesi ve daha önemlisi dar ekonomik çıkarları aşan bir biçimde kurgulanması gereklidir. Bu da aslında işçi sınıfı içinde ideolojik bir mücadele verilmesi gerekliliğini ortaya koymaktadır. EMEP'in bu amaçla kullandığı temel aracı günlük gazetesi Evrensel'dir.

3.2.2.) Gazete Örgütlenmesi

Günlük gazete, kitlelerin aydınlatılması görevinin sistemli ve kesintisiz bir biçimde sürdürülmesi yanında, partinin, parti örgütünü her gün yönlendirmesinin de aracı olarak kullanılmaktadır. Bu nedenle hem II. hem III. Kongre'de partinin gazete etrafında örgütlenmesinin gerçekleştirilmesine büyük önem verilmiştir. Gazete etrafında örgütlenmek kadroların *"siyasi görevlerini, gazeteye haber yazmak ve gazeteyi dağıtarak yığınlarla bağını gazete üstünden geliştirmeyi esas"* almak anlamına gelmektedir. Bu gerçekleştirildiğinde gazete, *"tüm parti çalışmasının besleyicisi ve yönlendiricisi olma, kolektif bir ajitatör ve kolektif bir örgütleyici olma rolünü yerine getirecektir."*[271] Bunun sağlanması gazetenin belli kadrolarla çıkarılması yerine, üyelerin hepsinin katılımı ile parti faaliyetinin bütünü üzerinden çıkarılmasına bağlıdır. Bunun henüz gerçekleştirilememiş olması, gazeteye yüklenen değeri de eksiltmektedir. Yine de gazete, özellikle işçi sınıfının hareketliliğini yansıtmak açısından önem taşımaktadır. Bu anlamda gazete bir parti yayın organı olmanın ötesine geçmektedir. Bu partinin "işçi sınıfın parti olma" düsturunun bir görüntüsüdür. Evrensel gazetesi bir işçi sınıfı yayını olarak biçimlendirilmektedir.

Bunun en temel aracı, gazetede yayınlanan işçi mektuplarıdır. Bu mektuplar işçilerin gazeteye ve mücadeleye sahip çıkmasına hizmet ettiği gibi, işçiler arasında ilişkilerin güçlenmesini de sağlamaktadır. Bu durumun en net örneği son dönemde yaşanmıştır. SEKA ve Bitlis'teki Tekel fabrikası işçilerinin eşzamanlı direnişi sırasında Evrensel Gazetesi bu iki grubun mektuplaşmalarına aracı olmuştur. Bu deneyim kalıcı bir ilişkiye dönüştürülemediyse de, Türk ve Kürt işçilerinin

[271] II. Genel Kongre Çalışma Raporu, sf:107 ve III. Genel Kongre Belgeleri, "Günlük İşçi Basını" Bölümü, sf:101

yakınlaşması yanında eşzamanlı yürüyen direnişlerin birleştirilmesi açısından önem taşımaktadır. İşçilerin birlikte mücadele etmeleri gerektiğinin bilincine varmaları için partinin elindeki tek araç budur. Buradan hareketle gazetenin asli işlevinin hem parti içinde hem parti dışında işçi sınıfını birleştirmek olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır.

Gazetenin parti içindeki birleştirici rolü, yukarıda ifade edildiği gibi, gazetenin en temel örgütlenme aracı olarak tüm kadrolar tarafından benimsenmesine sahiplenilmesine bağlıdır. Bu olduğunda, her parti örgütünün kendi çalışma alanı içindeki bilgileri diğerleri ile doğrudan paylaşma olanağı artacağı gibi yığınlarla parti arasında bağların kurulması ve güçlenmesi de kolaylaşacaktır. Dolayısıyla her partili kitlelerle siyasi ilişkisini gazete üzerinden kuracak, partinin gidemediği yere gazetesi ulaşacaktır. Aynı zamanda partinin iç örgütlenmesini düzenlemeye de yardımcı olacaktır. Ancak genel eğilim olarak gazete, onu çıkarmakla sorunlu olan kadroların işi olarak görülmekte ve diğer kadrolar genel olarak bunu tali bir iş olarak algılamaktadır. Dolayısıyla varolan koşullarda gazete böyle bir işlevi yerine getiremediği gibi, gazetenin dağıtılmasından da beklenen verim elde edilememektedir. Aslında 6-7 bin civarında dağıtılan gazete özellikle pazar günleri ve elbette hareketlenmenin hızlandığı dönemde yoğun olarak satılmaktadır. Ancak gazete örgütlenmesinin amacı, kadrolarla işçilerin yüzyüze ilişkiler geliştirmesine yardımcı olmaktır. Gazete üzerinden açılacak tartışmalarla insanların aydınlatılması ve yeni insanlar kazanılması hedeflenir. Fakat bu, tıpkı birim örgütlenmesinin etkin biçimde çalışması gibi, kadroların yeterliliği ile ilgili bir konudur.

3.2.3.) Partinin Kadroları

TKP kısmında ifade edildiği gibi, bir partinin kadroları mücadelesinin en hassas aracını oluşturmaktadır. Çünkü parti yönetimi ne denli dönüştürücü politikalar benimsese de bunları işçilere ya da halka yayacak olan alt kadrolardır. Dolayısıyla kadroların niceliği kadar, parti politikalarını içselleştirmeyi, mücadele deneyimine sahip olmayı, kitlelerle ilişki kurabilmeyi içeren niteliği önem taşımaktadır.

EMEP'in kadroları konusunda sıkıntılar yaşadığı hem Kongrelerde yapılan eleştirilerden hem de EMEP yöneticileriyle yapılan görüşmelerden ortaya çıkmaktadır. Bu eleştiri kadroların profesyonel olmadıkları biçimden özetlenebilir. Üyelerde "siyasi gerilik, ideolojik bulanıklık" bulunduğu, dolayısıyla parti görevlerine yabancılaştıkları ve üretici olamadıkları, partiye yeni kazanılan işçi ve emekçilerin siyasileşmesinde güçlüklerle karşılaşıldığı gibi ifadeler dikkat çekicidir.[272] Bu hem partinin üye profilinden hem de örgütlenmesindeki eksikliklerden kaynaklanmaktadır.

EMEP'in üyelerinin büyük bölümü işçidir ya da işçi kökenlidir. 2000 yılından yapılan II. Genel Kongre'de belirlenen üye profiline göre, partinin % 50'si işçilerden oluşmaktadır. Parti üyelerinin ikinci ağırlıklı kesimini % 14'lük oranla serbest meslek sahipleri ve daha dikkat çekici bir biçimde ev kadınları oluşturmaktadır. Bu meslek dağılımına uygun olarak üyelerin %45'i ilkokul, %25'i lise mezunudur. Yaş grubu itibariyle bakıldığından da 40 yaş üstü ve 25 yaş altı kesimlerin yoğunlukta olduğu görülmektedir. Bu profilden çıkarılacak dikkat çekici birinci sonuç, parti üyelerinin büyük çoğunluğunun düşük eğitim almış olduğudur. Bununla birlikte parti üyeleri partili faaliyete hazırlayan aday üyeliği benimsemediği gibi üyelerini mücadeleye hazırlayan ciddi bir parti eğitimi de vermemektedir.[273] Dolayısıyla üyeler partinin faaliyetleri içinde katıldıkları ve alabildikleri kadarıyla, eğitilmiş olmaktadırlar. Üyelerin yetişmesini ve talep edildiği biçimde parti içinde üretken olmalarını zorlaştıran bu duruma bir de zorunlu çalışma düzenlemesinin yapılmadığını eklemek gerekir. Bu anlamda işçi sınıfını siyasallaştırmak amacıyla yola çıkmış olan EMEP, henüz kendi kadrolarının siyasallaştıracak bir örgütlenmeye bile sahip değildir.

---

[272] II. Genel Kongre Çalışma Raporu, sf:107 ve III. Genel Kongre Belgeleri, "Günlük İşçi Basını" Bölümü, sf:103

[273] A. Çubukçu bu kopnudaki sıkıntıyı şöyle ifade etmektedir: *"Partinin eğitim işine ağırlık vermesi lazım ama, parti kadroları da yeteri kadar eğitimli değil. Böyle bir kısır döngü söz konusu."* Buna Çubukçu'nun partinin kültür dergisinden bahsederken sarfettiği bir cümleyi daha eklemek, partililerin eğitim düzeylerini algılamak için yararlı olacaktır: *"Evrensel Kültür'ün amacı ileri partililerin eğitimine yardımcı olmak. Bunu partiliyi eğitmenin aydınlar için de farklı bir ses duyurmanın aracı olarak düşünüyoruz. Bu bakımdan hedefine az çok ulaşıyor. Özel bir sorunumuz partililerin dergimizi pek beğenmemeleri. Eski solculuktan gelen alışkanlıklar var bir yandan. Bir de dergiyi anlayamamaktan kaynaklanan bir direniş var."*

Bu durumu güçlendiren ikinci sonuç, yaş gruplarındaki dengesizliktir. Parti 12 Eylül'ü yaşamış ve yaşamamış olan iki büyük gruptan oluşmaktadır. 12 Eylül'ü yaşamış olanların, her ne kadar parti geçmiş bir harekete referans yapmasa da, belli bir mücadele geleneğine sahip kişiler olduğunu varsaymak yanlış olmayacaktır. 25 yaş altı grup ise, böyle bir siyasal geçmişe sahip olmadığı gibi, bütün toplumun siyasetten uzaklaştırıldığı bir dönemde yetişmişlerdir. Bu iki grup arasındaki deneyimden kaynaklanan farklılıklar, tek başına önemsiz olabilir. Ancak parti içi eğitimin yetersizliği göz önüne alındığında iki grup arasındaki deneyim aktarımının yeterli düzeyde olmadığı aşikardır. Bundan daha önemli bir durum ise, bu iki grup arasında parti geleneğinin sürekliliğini sağlayacak "ara yaş grubu"nun azlığıdır. Bunun anlamı, partinin 1980 öncesinden gelen kadroları belli orandan koruduğu, buna eklenen yeni kuşakların ise kolay kaybedildiğidir. Dolayısıyla parti zaten kadrolarını yetiştirememekte, partili mücadele içinde edinilen birkaç yıllık deneyime sahip kadroların büyük bölümü ise parti çatısı altında kalmamaktadırlar.

Bu noktada önem taşıyan, partinin kadrolarını önemli bir bölümünü oluşturan gençlerin yetiştirilmesidir. Gençlik örgütlenmelerine önem veren bir gelenekten gelen EMEP örgütlenmesi, daha önce de bahsedildiği gibi Emek Gençliği adını verdiği örgütlenme ile farklı kesimlerden[274] gençlerin örgütlenmesini, partinin temel mücadelesi altında birleştirmeyi öngörmüştür. Emek Gençliği'nin yarısına yakınını meslek liseliler oluşturmaktadır. Bu partinin genç işçilere ulaşma hedefiyle de uyumlu olmakla birlikte, partinin bu gençleri ne ölçüde mücadeleye katabildiği tartışmalıdır. Nitekim II. Kongre Çalışma Raporu'ndan yapılan şu alıntı, örgütlenmenin başarısızlığı hakkında da ipuçları vermektedir: Parti *"harekete geçirilen gençlik kesimini örgütlü mücadeleye kazanma ve kesintisiz, sürekli bir çalışma yürütme konusunda gerekli adımlar atmakta yetersiz kalmıştır. Dahası çoğu zaman gençliğe dışarıdan seslenen, akıl veren, kendini onun dışında gören tutum ve alışkanlıktan kurtulamamıştır."*[275] Bu aslında, gençliği

[274] Kastedilen yüksek ve orta öğrenimdeki gençler, genç işçiler ve Kürt gençleridir.
[275] II. Genel Kongre Çalışma Raporu, sf:117

örgütleyememekten öte bir örgütlenme sorununun göstergesidir. Başından beri ifade edildiği gibi parti yetişmemiş kadrolarla, siyasal bilince ulaşmamış işçilerin kendilerini örgütlemelerini sağlamaya çalışmaktadır. Yani öncü parti rolünü kabul etmemekte, daha katılımcı bir örgütlenme modelini tercih etmektedir.[276] Bu uygulamada mümkün olan bir şey değildir. Bu nedenle yük yetişmiş kadroların sırtına binmekte ve parti içinde bilgiye ve siyasal deneyime dayalı bir hiyerarşi, ister istemez oluşmaktadır. Bu anlamda, EMEP bir öncü parti olmasa da, uygulamada kadroları arasında "öncü kadrolar ve diğerleri" biçimine bir ayrım ortaya çıkmaktadır. Partinin metinlerinde çeşitli vesilelerle kullanılan "ileri işçiler", "ileri kadrolar" ya da "ileri gençler" tanımlamaları partinin kendisinin de bu durumu benimsediğinin bir ispatıdır.

Gençlik örgütlenmesine geri dönülürse, aslında Emek Gençliği'nin farklı örgütlenmelere imkan tanıyacağı umulmuştur. Örneğin orta öğretimde, partinin emekçilerin yaşam yerlerinde örgütlenmeleri anlayışına paralel olarak, öğrenci, öğretmen, okul yönetimi ve velilerin birlikte hareket edebileceği bir örgütlenme modeli hedeflenmektedir. Yüksek öğretimde ise hedef, EMEP'li gençlerin öğrenci birlikleri ve Öğrenci Temsilciler Konseyleri içinde etkin hale gelmesidir. İşçi gençlik içindeki örgütlenme, klasik propaganda faaliyetinin yanında parti yayınları üzerinden girişilecek eğitim faaliyeti ve daha önemlisi gençliğin sportif, kültürel ve sosyal etkinliklere olan ilgisi dikkate alınarak bu alanlarda çalışmalara ağırlık verilmesi gibi boyutları içermektedir. Kürt gençlerine yönelik örgütlenmede amaç "Kürtlerin kazanılması" değil, demokrasi ve özgürlük mücadelelerinde ilerlemelerine ve "Kürtleşmelerine" destek olunmasıdır.[277] Ancak bunların hepsi, yine temel olarak kadro yetersizliği nedeniyle, kongre raporlarında kalan niyetler ya da planlar olmaktan öteye gidememiştir.

---

[276] Aslında bu yaklaşım, partinin demokratik merkeziyetçi ve disipline önem veren örgütlenmesiyle de çelişmektedir. Bu ilkeler doğrultusunda katılımcı bir örgütlenme yapısı, ancak partinin ideolojisini ve siyasal hattını tam olarak içselleştirmiş bir kadro yapısıyla mümkün olabilir, ki EMEP'in en büyük eksikliği zaten buradadır.

[277] III. Genel Kongre Belgeleri, "Gençlik" Bölümü, sf:116

Bu durum elbette partinin işçi sınıf ile olan ilişkilerini de etkilemektedir. Çünkü parti, işçi sınıfı içinde faaliyetlerde bulunduğu halde hedeflenen siyasallaşmanın sağlanamadığından, sınıf içinde varolduğu tespit edilen potansiyelin açığa çıkarılıp yönlendirilemediğinden şikayetçidir. Ancak, görüldüğü gibi, partinin kadroları böyle bir mücadeleyi verecek güçten yoksundur. "Eski solculuktan" gelen ya da öğrenci olan üyeler, işçilerle ilişki kurmakta zorlanırken; işçilikten gelip aynı dile sahip olan üyeler ise, deneyim eksikliği nedeniyle siyasal bir bilinç geliştirmekte eksik kalmaktadırlar. Dolayısıyla parti işçilere ve ezilenlere emperyalist sistemin gerçeklerini anlatmak için yapması gereken "ajitasyon faaliyeti"ni bile yerine getirememekte[278], en örgütlü olduğu yerlerde bile parti organları daha çok birer "hayır kurumu" gibi çalışmaktadır.[279] Kısaca parti, gücü ölçüsünde işçi kitlelerine ulaşmakta, ancak bunları mücadeleye kazanmak, yani siyasallaştırmak konusunda başarıya ulaşamamaktadır.

3.2.4.) Sendikalar ve Emek Platformu

EMEP, işçi sınıfı içindeki mücadelesini sadece kendi organları aracılığıyla işçilere ulaşmakla sınırlamamaktadır. Parti özellikle işçi sınıfının birleştirilmesi ve mücadelenin bütünlenmesi amacıyla sendikalar içinde de etkin hale gelmeye çalışmaktadır. Her ne kadar sendikalar 1980'den itibaren yapılan "düzenlemeler"le güç kaybetmiş ve yönetimleri bürokratikleşmiş, hatta uzlaşmacı-reformcu bir yapıya bürünmüşlerse de, parti bu durumun sendikaları gözden çıkarmayı gerektirmediği görüşündedir. Tersine sendikal örgütlenmeye daha fazla sahip çıkılmalıdır. Partiye göre varlığını 1980'in sonundan itibaren ortaya koyan işçi sınıfının ilerici kesimleri sendikalara sahip çıktıkça ve işçilerin örgütlülük düzeyleri arttıkça bu sorun çözülebilecektir. Yani, bir kez daha sorun ve çözüm örgütlenmededir.

[278] II. Genel Kongre Çalışma Raporu, sf:107
[279] F. Argun ve A. Çubukçu ile 13 ve 18.10.2005 tarihlerinde yapılan görüşmelerden.

EMEP incelenen partiler içinde özellikle işçi sendikalarında en fazla güce sahip partidir.[280] İşçi sendikalarının yanı sıra, hem emekçi harekete hem de sendikal örgütlenmeye bir ivme kazandıran memur sendikasında da etkin olmaya çalışılmaktadır. Ayrıca emekçi güçlerin, emperyalizmle mücadele ve demokratik kazanımlar için birlikler oluşturması gerektiği düşüncesine sahip olan parti, 1999 Temmuz'unda sendikalar ve meslek örgütlerinin birleşmesiyle kurulan Emek Platformu'nun[281] oluşmasında da büyük çaba harcamıştır. Aslında EMEP, Platform'da yer alan üç işçi sendikasının da yönetiminin işbirlikçi sendika bürokrasisinin, üç kamu çalışanı sendikasından ikisinin gerici ve ırkçı kesimlerin elinde olduğunu; meslek örgütlerinin ise liberal "sosyalist" eğilimli yöneticilere sahip olduğunu düşünmektedir.[282] Bu kesimlerin işçi mücadelesini geliştirecek ve önderlik edecek yapıda olmadıkları açıktır. Hatta tersine, özellikle gerici kesimler her fırsatta geri çekilmekte ve hareketi baltalamaktadırlar. Bu açıdan Emek Platformu siyasi bir bütünlüğüne ulaşmamış ve amaç birliğine sahip olmayan yönetimlerden oluşmaktadır. Bu nedenle kalıcı olmayan *"sınıfın talepleri genişleyip bir heyecan dalgasının her yanı kapsamaya başladığı, mücadele eğiliminin hayli yükseldiği dönemlerde ortaya çıkan"*[283] bir örgütlenme olmuştur. Bu, Platform'un tabandan beslenen bir örgütlenme olmayışından da kaynaklanmaktadır. Dolayısıyla Platform bu haliyle, EMEP'in olmasını tercih ettiği bir emekçi cephesi örgütlenmesi değildir.

Örgütlenmesinin yanı sıra platformun dayandığı Emek Programı'nın da, EMEP açısından birçok eksiklikleri vardır. İlk olarak program güçlü anti-emperyalist bir içerikten yoksundur. Ayrıca demokrasi iddiasında olmasına rağmen, Kürt sorununu

---

[280] F. Argun partinin, Tümtis'te sendika merkezinde, DİSK'e bağlı Gıda-İş, Genel-İş, Birleşik Metal-İş'in genel merkez yönetimlerinde ve şube yönetimleri, başkanlıkları, temsilciliklerde belli güce sahip olduklarını; Türk-İş'e bağlı Hava-İş, Haber-İş, Pertol-İş'te ve KESK'te etki güçlerinin olduğunu belirtmiştir. Daha önce söylendiği gibi Evrensel gazetesi bu konuda partiye önemli bir etkinlik kazandırmaktadır.

[281] Platformu oluşturan sendika ve örgütler şunlardır: Türk-İş, DİSK, Hak-İş, KESK, Kamu-Sen, Memur-Sen, Türk Diş Hekimleri Birliği, Türk Veteriner Hekimler Birliği, Türk Eczacılar Birliği, TÜRMOB, Türkiye İşçi Emeklileri Derneği, TMMOB, TTB, Tüm Bağ-Kur Emeklileri Derneği.

[282] "Emek Platformu Programı ve Taktik Yanılgılar Üzerine" Broşürü, Emek Eğitim Dizisi, no:8

[283] S. Durmaz; "Sermayenin 'Yeniden Yapılandırma' Oyunun Bozma Mücadelesi", Özgürlük Dünyası, 112, Temmuz 2001, sf:13 (2-16)

görmezden gelmekte ve sermayenin önemli kurumlarını hedef almamaktadır. Sosyal devlete yapılan vurgu da dikkate alındığında programın bir tür ekonomik ve siyasal "restorasyon" anlayışına sahip olduğu söylenmelidir. EMEP'in siyasal çizgisi ile karşılaştırıldığında programın içerdiği demokrasi anlayışı bile geri çizgide kalmaktadır.[284]

Buna rağmen EMEP'in bu program ve platformun arkasında durmasının nedeni, sınıf hareketinin biraraya gelmesini sağlamaya yönelik tek emekçi platformuna sahip çıkılması gerektiği düşüncesidir. Bu platform bütün zaaflarına rağmen, hareketin gelişmesinden doğduğu için olduğu kadar, işçi ve halk hareketinin sermayeye karşı birleşmesinin en önemli olanaklarından biri olduğu için de değerlidir. Bu nedenle EMEP için desteklenmesi, ya da daha doğru bir ifadeyle kendi haline bırakılmaması, etkili katılım ve mücadelelerle güçlendirilmesi gereken bir örgütlenmedir.

EMEP'in, programı ve oluşumu kendi ideolojik ve siyasal anlayışına uymadığı halde bu Platform'da yer alabilmesinin bir nedeni de işçi sınıfına ve mücadelesine bakışından kaynaklanmaktadır. EMEP örgütlenmesini "ilerici işçiler" üzerine kursa da, temel amaç tüm işçilerin mücadeleye katılımlarını sağlayacak araçları yaratmaktır. Örneğin birçok sol örgütün "devrimci işçiler sendika yönetimine" sloganına karşın EMEP "işçiler sendika yönetimine" sloganıyla hareket etmektedir. Cami önünde bildiri dağıtmaktan ya da kemalist gruplarla özelleştirmeye karşı birlik oluşturmaktan çekinmemektedir. Aksine EMEP, böyle birliktelikleri önemseyen ve değerlendirilmesi gerektiğini düşünen bir partidir. Bu durum elbette partinin önceki kısımlarda ifade edilen demokratik mücadele perspektifinden kaynaklanmaktadır. EMEP'in demokratik mücadele anlayışı en açık biçimde Kürt sorununa yönelik mücadele perspektifinde ortaya çıkmaktadır.

---

[284] "Emek Platformu Programı ve Taktik Yanılgılar Üzerine" Broşürü, Emek Eğitim Dizisi, no:8

3.2.5.) Emek, Barış ve Demokrasi Bloğu

EMEP, Kürt sorununu Türkiye açısından bir demokrasi sorunu; işçi sınıfı açısından ise mücadelenin içindeki en temel bölünme olarak değerlendirmedir. Açıktır ki, bu iki durum birbiri ile sıkı sıkıya bağlantılıdır. EMEP'e göre demokrasi mücadelesini verecek olan zaten işçi sınıfı olduğundan, Türk ve Kürt işçilerinin birlikte mücadele etmelerinin sağlanması tek çözümdür. Üstelik Kürt emekçilerinin sahip olduğu siyasal bilinç ve mücadele deneyimi göz önüne alındığında, böyle bir birleşmenin sağlanması daha da önemli bir hal almaktadır.

EMEP böyle bir birleşmenin ilk adımı olarak Kürt halkının "temsilcisi" konumundaki siyasal partilerle sadece seçim ittifakı ile sınırlı olmayan bir işbirliğini bir mücadele aracı olarak kurgulanmıştır. Bu amaçla ilk olarak 1999 seçimlerinde, HADEP'e en azından bazı yerlerde seçim ittifakı yapma teklifinde bulunmuştur. Aslında aynı teklif ÖDP'ye de yapılmış; üçlü bir güç birliği oluşturmak istenmiştir. Partinin bu teklifi yaparken temel amacı Kürt ve Türk emekçilerinin birliğini sağlamanın ilk adımını atmaktır. Aynı zamanda böyle bir "sol" güç birliğinin sağlayacağı başarıyla, egemen sınıfların seçimleri kendi amaçlarının bir dayanağı olarak kullanma isteklerinin boş çıkacağı umulmuştur. Ne var ki, HADEP seçimleri bir çeşit referandum olarak gördüğü; ÖDP de HADEP'le aynı çatı altında yer almak istemediği için bu birliği kurmak mümkün olmamıştır.

EMEP'in hedeflediği ittifak 3 Kasım (2002) Seçimleri öncesinde kurulmuştur. "Emek, Barış ve Demokrasi Bloğu"[285], her iki halkın emekçilerinin taleplerinin dile getirilmesi ve savunulması amacını taşımaktadır. Seçim ittifakını kamuoyuna duyurulduğu bildiride bu açıkça görülmektedir: *"Emek, barış ve demokrasi güçlerinin, emekten, barıştan, demokrasiden yana siyasi partilerin, sendikaların, kitle örgütlerinin, meslek kuruluşlarının, her inançtan emekçilerin ve örgütlerinin, insan hakları savunucularının, aydınlarımız ve sanatçılarımız böyle bir güç ve işbirliği zorunluluğu düşüncesini, bizler gibi, paylaştıklarına ve bu işbirliğini*

[285] Blok'ta EMEP ve HADEP dışında, DEHAP ve SDP de yer almaktadır.

güçlendireceklerine inanıyoruz."[286] Buna göre ittifak sadece seçimlere yönelik olmanın ötesinde bir anlam taşımakta ve bir kez daha "emek, barış ve demokrasi güçlerini" birlikte mücadeleye çağırmaktadır.

Bununla birlikte EMEP'e göre DEHAP'in çizgisi, Kürt halkının özlem ve taleplerini tam olarak içermekten uzaktır. Kürt halkı, yaşadığı yıkıcı deneyimlerin ardından savaşın biran önce sona ermesini istemektedir. İçeriğine bakılmaksızın barış talebinin geniş destek bulmasının ardında yatan gerçek budur. Ancak barışın içeriği, gerçekleşmesi kadar önemlidir. Yeni Dünya Düzeni anlayışına bağlı bir barış, ne Kürt ne Türk haklarını amaçlarına ulaştırmayacaktır. Bu nedenle EMEP, Emek, Barış ve Demokrasi Bloğu'nun içi boş bir "halkların kardeşliği" sloganı etrafında değil, gerçek bir halk muhalefetinin merkezileşeceği bir odak olarak örgütlenmesi için çalışılması gerektiğinde ısrarlıdır. Bu amaçla seçim sürecinde Kürtlerle EMEP'in, Türklerle DEHAP'ın çalışması teklifinde bulunulmuş ancak bu teklif DEHAP tarafından kabul edilmemiştir.

Ne var ki, partinin bu yaklaşımının kadrolarının hepsi tarafından benimsendiğini söylemek mümkün değildir. Nitekim ittifak yüzünden seçim sırasında çalışmalara katılmayan ve partiye oy vermeyen üyeler olmuştur.[287] Bu konuda parti örgütü içinde görülen uyumsuzluk seçim çalışmalarıyla sınırlı değildir. Kürt işçiler arasında yapılması gereken örgütlenme çalışmaları sırasında da benzer durumlarla karşılaşılmıştır. Parti merkezi ile taban örgütleri, özellikle batı şehirlerindeki parti örgütleri arasında konuyu ele alış ve kavrayış farkı bulunmaktadır. Merkez, parti örgütlerinin konuyu yüzeysel hatta yasak savar biçimde ele almasını eleştirmektedir.[288] Bu durum partinin, monolitik görünümünün aksine, ideolojik bir birlik içinde olmadığını da göstergesidir. Yine de parti merkezi parti içindeki bu yaklaşımları değiştirmek için bazı faaliyetlerde bulunmaktadır. Diyarbakır Şehir Tiyatrosu'nun "batı" turnesinin düzenlenmesi, partinin Tiroj isimli kürtçe bir dergi çıkarmaya başlaması bu faaliyetlere örnektir.

[286] 7.09.2002 tarihli Seçim İttifakı Bildirisi.
[287] A. Çubukçu ile 18.10.2005 tarihinde görüşmeden.
[288] III. Genel Kongre Belgeleri, "Kürt Sorunu" Bölümü

Son olarak partinin 2004 yerel seçimlerindeki etkinliğinden söz etmek gereklidir. Bu seçimlerde Güç Birliği adı altında oluşturulan ittifak[289], EMEP açısından, hedef olarak Emek Barış Demokrasi Bloğu'nun bir devamıdır. Geniş bir ittifak altında seçimlere girmekle edinilen deneyimler bir yana, kazanılan mevkiler[290], belediye başkanlıkları ve meclis üyelikleri, partinin etkinlik alanını genişletmesi için önemli birer araç olarak görülmektedir. Özellikle belediye başkanlıkları, partinin dünya görüşünü sergileyebileceği önemli birer deneyim olabilecektir.

EMEP kendini "sınıfın içinde politika yapmayı öğrendiği parti" olarak tanımlamaktadır. Ancak bu tanımın gerçekten EMEP'e karşılık gelmesi, örgütlenmesini amaçladığı düzeye çıkardığında mümkün olabilecektir. Ancak bugünkü koşullarda bu düzeye ulaşmak için gerekli çalışmaların yapıldığını söylemek mümkün değildir. EMEP işçi sınıfının dönüştürücü bir güç haline gelmesini, mücadele içinde siyasallaşmasına bağlamaktadır. Bunun için parti, her tür mücadelesine sahip çıkmak ve parçalı biçimde, kendi sınırlı çıkarları etrafında verilen mücadeleleri birleştirme gayretindedir. Ancak bu çaba EMEP'in siyasetini, sınıfın "gündelik" sorunlarıyla sınırlaması gibi bir sonuç doğurmakta, parti birimlerinin işçilerin her tür sorunlarıyla ilgilenen "hayır kurumları"na dönüşmesine neden olmaktadır. Bu, mücadelenin düştüğü geri pozisyonla ilgili olduğu kadar, partinin sosyalist bir mücadele yerine demokratik bir mücadele vermesi ve buna paralel olarak iktidar perspektifinden yoksun olmasıyla da bağlantılıdır. Bunun yarattığı zaaflar partinin işçi sınıfıyla ama özellikle kadrolarıyla ilişkilerinde ortaya çıkmaktadır.

3.3.) ÖDP: Özgürlük ve Katılım

Özgürlüklerin geliştirilmesi ve demokratik katılımın toplumun her düzeyine yayılması ÖDP'nin temel hedefi olduğu için, mücadele araçlarının anahtar

[289] Güç Birliği, EMEP, DEHAP, SHP, ÖDP ve SDP'dan oluşmaktadır.
[290] EMEP bu seçimlerde Aydın, İzmir ve Çorum'da belediye meclislerine girmiş, Urfa ve Tokat'ın birer beldesinde belediye başkanlığı kazanmıştır.

kelimelerinin de özgürlük ve katılım olması kaçınılmazdır. ÖDP'nin *özgürlükçü sosyalizm* anlayışı, yaşanan dönemde sorunların çoğullaşıp karmaşıklaştığı, bu nedenle çözümlerin de çoğullaşması ve alternatifler yaratılması gerektiği saptamasına dayanmaktadır. Bunun yolu da toplumsal örgütlenmelere parti örgütlenmesi kadar önem vermek, yerel inisiyatifleri ve emekçi inisiyatiflerini vb. destekleyerek yaygınlaşmalarını sağlamak olarak tespit edilmiştir. "Katıl değiştirelim" sloganı, ÖDP'nin kuruluşundan beri kullandığı bir slogan olarak partinin mücadelesini sembolleştirmektedir.

ÖDP'nin özgürlükçü sosyalizm anlayışını hayata geçirecek mücadele aracı olarak Halk Sarmaşığı adı verilen bir örgütlenme modeli geliştirilmiştir. "Halk Sarmaşığı: Her gün her yerde siyaset"[291] adı altında I. Kongre'de karara bağlanan bu örgütlenme siyasetin toplumsallaşmasının ilk adımı olarak değerlendirilmiştir. Sarmaşık metaforu, *"ÖDP'nin köklerini emek zeminine dayanan ama önceden belirlenmiş kuru bir şemaya değil, hayatın akışına göre farklı doğrultularda ve eşitsiz olarak gelişecek olan dinamiğine gönderme"* [292] yaptığı; dolayısıyla bahsedilen karmaşıklığı ve çoğulluğu temsil ettiği için seçilmiştir.

3.3.1.) "Halk"ın Örgütlenmesi

Halk Sarmaşığı modeli, en alt düzeyden itibaren tüm yerel birimlerde gündelik yaşamın dönüştürülmesine dayanmaktadır. Bu amaçla ÖDP üyelerinin dahil oldukları işyeri, meslek, dayanışma örgütleri vb. aktif rol alarak, parti eylemleri ile örgütlerinin eylemlerini birleştirmek için çaba harcamaları, sürekli içinde bulundukları baskı ilişkilerini sorgulamaları, özgül eylem programları hazırlamaları beklenmektedir. Örneğin, öğrenci ve öğretmenlerin bir ideolojik aygıt olarak okulun işlevine, sınıfların ve ders verme yöntemlerinin öğrenciler üzerinde bir hakimiyet kaynağına dönüşmesine yönelik alternatifler oluşturmaya girişmeleri, ya da hastanelerde, doktor, hemşire çalışan ve hastaların hep birlikte varolan sorunlara alternatif çözümler üretmeleri Halk Sarmaşığı ile mümkün olacaktır. Partililerden

[291] I. Olağan Kongre Kararları
[292] ÖDP Parti Meclisi Karar Tasarısı, Birikim 103, sf:30

beklenen bunu gündelik faaliyetinin merkezine yerleşmelidir. Böylece yaşama ve çalışma alanlarındaki tüm örgütlenme, hareket ve inisiyatifler birbiriyle ilişkilendirilecek ve buradan doğacak yeni hareket alanlarıyla siyasetin toplumsallaşması başlayacaktır. Bu anlamda Halk Sarmaşığı doğrudan emek sürecinden kaynaklanan egemenlik ilişkilerine yönelik alternatifler üretmenin yanında, ideolojik ve kültürel süreçlere müdahaleyi de içermektedir.

Halk Sarmaşığı ile yerleştirilmeye çalışılan, yerelliğe ve gündelik yaşama yaptığı vurgu ile, her üyenin bulunduğu yerde, oraya en uygun politika ve eylemi üretip hayata geçirmek için harekete geçmesidir. Üyelerin aracılığı sayesinde "dış dünya" ile kurulacak karşılıklı etkileşim partinin politika ve eylemlerinin gelişmesinde de etkili olacağı düşünülmektedir. Bunun anlamı her üyenin partinin merkezi politikasının belirlenmesinde etkin olacağıdır. Bu anlamda Halk Sarmaşığı partinin iç örgütlenmesini de düzenleyen bir modeldir. "Parti olmayan parti" anlayışıyla paralel olarak Halk Sarmaşığı parti binaları dışındaki örgütlenmeleri ön plana çıkarmakta; partiden kitlelere olduğu kadar kitlelerden partiye doğru da bir bilgi, deneyim ve enerji akışını amaçlamaktadır. Böylece, hedeflendiği gibi siyaseti "profesyonellerin etkinliği" olmaktan çıkarıp gündelik hayatın içine yerleştirmek ve ÖDP'yi de "sokağın partisi" haline getirmektir. Aynı zamanda parti içinde de geleneksel sol partilerde bulunan demokratik merkeziyetçilik yerine özgürlükçü ve katılımcı bir demokrasinin yerleşmesini sağlamaktır. Bu anlamda Halk Sarmaşığı sadece yeni bir toplum kurmanın değil, yeni bir siyasal parti yaratmanın da aracıdır.

Halk Sarmaşığı örgütlenmesinin tamamlayıcı unsuru "Gökkuşağı" benzetmesidir. Bu adlandırma partinin içerdiği "farklı renklerin" eşit koşullarda oluşmuş birlikteliğini ifade etmektedir. ÖDP'nin, farklı kimlikleri, yetenek ve birikimleri içinde barındıran ve ön plana çıkaran bu yapısının, Halk Sarmaşığı örgütlenmesine ulaşılması için bir imkan olarak görülmüştür.[293] Ancak uygulamada böyle bir sonuç ortaya çıkmamıştır. Aşağıda ele alınacak olan ve temel olarak örgütleme

[293] ÖDP Parti Meclisi Kararı, 8-10 Kasım 1996; I. Olağan Kongre Çalışma Raporu içinde.

yapısından kaynaklanan bazı nedenlerle bu modelin hayata geçmesi mümkün olmamıştır. Bununla birlikte Halk Sarmaşığı, hala ÖDP'nin örgütlenme anlayışını temelinde bulunmakta ve oluşturulması için mücadele edilmektedir.

Halk Sarmaşığı ve Gökkuşağı "projesi" özellikle partinin ilk dönemine[294] damgasını vurmuştur. Uygulamada dikkat çekici bir etkinlik gösterilemese de, partinin söyleminde sıklıkla kullanılmalarıyla, kitleselleşmenin önemli araçlarından biri olmuşlardır. Bu dönemde kitleselleşme aracı olarak öne çıkan bir başka şey de, partinin eylemleridir. Susurluk kazasında ortaya çıkan ilişkilere karşı yapılan *"Sifon Çekme"* ve *"Halk Süpürecek"* eylemi, devletteki kirlenmeye karşı Diyojen'in feneri ile yapılan *"Adalet Arıyoruz"* eylemi, telefon dinlemelerin ayyuka çıktığı dönemde kafalara kocaman kulakların takılmasıyla yapılan *"Kocakulak Aradan Çekil"* eylemi, 28 Şubat müdahalesine karşı yapılan *"Ne RefahYol Ne Hazır Ol!"* eylemi solun gelenekselleşmiş eylemlerinin dışına çıkarak[295] partinin farklılığını ortaya koymuş ve medyada geniş yer almasını sağlamıştır.

Bütün bu hareketliliğin ve medyadan alınan desteğin etkisiyle, 1999 Seçimleri ÖDP tarafından bir sıçrama yapmanın aracı olarak görülmüştür. Seçim propagandasını *"söz, yetki, karar, bütün iktidar halka"* ana sloganı etrafında biçimlendiren parti, Halk Sarmaşığı modeli hayata geçirilememiş olduğu için gökkuşağı projesini ön plana çıkarmıştır. Örneğin aday seçimi konusunda bu projeye uygun davranılmış; azınlık hakları, cinsel özgürlükler, kadın hakları konularında partinin hassasiyetini gösteren adaylar seçmiştir. "Sınıf" ekseninde ise aynı şeyin yapıldığını söylemek zordur. Parti seçim süreci boyunca, kendisine zaten ilgi gösteren medyayı da

---

[294] ÖDP'nin kuruluşundan bugüne "tarihini" üç döneme ayırmak mümkündür. 1999 seçimlerinin sonuna kadar olan ilk dönem "kuruluş dönemi" olarak adlandırılabilir. Bu, partinin en etkin olduğu ve en fazla kitleselleştiği dönemdir. Seçimlerdeki başarısızlık nedeniyle, partinin kuruluşundan beri bir biçimde bastırılan anlaşmazlıklar hızla su yüzüne çıkmaya ve parti işleyişini etkilemeye başlamıştır. Bu nedenle, 2002 yılındaki Kongre'ye kadar olan dönem, "çözülme dönemi" olarak adlandırılabilir. Bu döneme, parti için çatışmalar damgasını vurmuş ve partiyi hem kitlelerden hem mücadelesinden uzaklaştırmıştır. Muhalif grupların partiden atılmasının / ayrılmasının ardından girilen dönemi ise "yeniden kuruluş dönemi" olarak adlandırmak mümkündür. Zira yukarıdan zikredilen Kongre ile ortaya çıkan, siyaset anlayışından bir değişim olmasa da yeni bir partidir.

[295] Bu eylemlerde devrimci türkü ve marşlar çalınmamış, afiş ve bildirilerde sosyalist hareketin simge ve üslupları kullanılmamıştır.

olabildiğince kullanmaya çalışmıştır. Estetik seçim broşürleri, renkli mitingler ve "medyatik" sloganlar[296] yanında, o dönemde partinin yayın organı olan V Özgürlük ve diğer yayın organlarında yer alan "Oyum ÖDP'ye" ilanları[297], partinin kitleselleşmesine, en azından tanınmasına yardımcı olmuşsa da, üyeler ve sempatizanlar arasında tepkilerin doğmasına da neden olmuştur. Bu tepki, partinin hedeflediği oy oranının çok altında kalmasıyla[298] daha da büyümüştür.

1999 Seçimleri, ÖDP'nin siyasal duruşunu ortaya çıkaran bir deneyim olduğu için önem taşımaktadır. İlk olarak, seçimde tercih edilen propaganda araçları, parti üyelerinin bir kısmının tepki göstermesine neden olacak biçimde, partiyi ana akım siyasal partilere yaklaştırmıştır. Sol partiler açısından bakıldığında, partinin hedeflediği gibi alternatif bir duruşa neden olan bu propaganda araçları, merkez partiler açısından böyle bir alternatif taşımamaktadır. Bu elbette propaganda araçlarının kendisinde çok, bunların içini dolduracak alternatif bir toplum modelinin bulunmamasından kaynaklanmaktadır. Bunun sonucu olarak parti, sadece oy isteyen, diğer partilerden daha iyi olduğunu kitlelere anlatmaya çalışan herhangi bir parti durumuna düşmüş, özgünlüğü ortadan kalkmıştır.[299] İkincisi ve aslında daha önemlisi, seçimlere harcanan enerji partinin iktidar algısının gerçekte metinlerde yer aldığı gibi olmadığını göstermektedir. Hatırlanacağı gibi ÖDP, iktidara gelmek için değil, halkın iktidarını kurmak için yola çıkmıştır. Halkın iktidarını sağlamanın önemli bir adımı olan Halk Sarmaşığı modelinde başarı elde edilememesi, partiyi

[296] Seçim sloganlarından bir tanesi olan "İlk aşk unutulmaz" ile ÖDP'nin medyada en fazla yer almasına yol açan Aşkın Partisi nitelendirmesinin yeniden hatırlatılması da buna bir örnektir.

[297] Birkaç örnek... Cüneyt Ülsever: "Bir liberal demokrat olarak ÖDP'nin yeni mecliste temsil edilmesini can-ı yürekten diliyorum." (Hürriyet, 11 Şubat); Mine G. Kırıkkanat: "Genel seçimlerde oyum ÖDP'ye. İstanbul Büyükşehir Belediyesinde oyum, DSP'li Zekeriya Temizel'e. Çünkü en güvendiğim o. Beyoğlu belediye başkan adayım, CHP'li Halil Ergün. Çünkü tanıyorum." (Radikal, 6 Mart); Güldal Kızıldemir: "Eski Adalet Partisi milletvekili H. Mağden, seçimler ve ÖDP konusunda dedi ki; 'oyumu ÖDP'ye vermeyi düşünüyorum. Temiz, dürüst ve net buluyorum onları.' (...) Onları ben de öyle buluyorum. Heyecanımı ve gönlümü seçiyorum." (Star, 11 Nisan); Fatih Altaylı: "İstanbul'da oyum Adnan Polat'a. Milletvekilliği içinse DSP'ye. Belediye Meclisi için ÖDP'ye. Aralarında bir bekçimiz bulunsun. Ne olur ne olmaz!" (Hürriyet, 17 Nisan); Vecdi Sayar: "ÖDP'ye de verebiliriz oyumuzu." (Cumhuriyet, 16 Nisan)

[298] Partide genel beklenti, 1965 seçimlerinde TİP'in aldığı % 3'lük oy oranına ulaşmaktır. Partinin kurulduktan hemen girdiği 1996 yerel seçimlerinde alıdığı %2'lik oy oranı da bu beklentiyi güçlendirmiştir. Ancak partinin aldığı oy oranı sadece % 0,8 olmuştur.

[299] Bu görüşü destekleyen parti üyelerinin eleştirileri için bkz: Kozaklı, 1999; Usta, 1999; Yeğen,1999; Mısırlı ve Horuş, 1999; Özbudun ve Demirer, 2001

bir anlamda seçimler için çalışmaya zorlamaktadır. Bu anlamda parti kendi toplum modelinden vazgeçmektedir. Bu durumun 2003 Yerel Seçimleri'nde tekrarlandığını söylemek yanlış olmayacaktır. Yerel seçimlere Güç Birliği içinde katılan ÖDP'nin, Artvin'in Hopa ve Yozgat'ın Bahadın ilçelerinde kazandığı belediye başkanlıkları partinin seçimlere yönelik olarak çalıştığının bir göstergesidir. Ancak diğer yandan, bu iki örnek hem seçim öncesi çalışmalar, hem de seçimin kazanılmasıyla yaşanacak deneyim itibariyle partinin Halk Sarmaşığı modelinin yaşama geçebileceği yegane örnekler olarak görünmektedir.[300] Yine de bu çalışmaların seçimlere endekslenmesi, partinin hedefleriyle uygulamaları arasında uyumun bulunmadığını göstermektedir.

Partinin Halk Sarmaşığı'na en yakın mücadele yöntemi, üyelerin bulundukları başka örgütlerde ÖDP bayrağını açmadan mücadeleyi sürdürmelerini teşvik etmesidir. Çeşitli Odalar ve Birliklerde, başta KESK olmak üzere kamu sendikalarında ve DİSK içinde bulunan ÖDP'liler bu örgütlerde toplumsal muhalefetin yayılması için çalışmaktadırlar. Bunun dışında emekliler, işsizler, evsizler hareketleri içinde, dayanışma evlerinde, depremzedelerle ilgili çalışmalarda ÖDP'liler yoğun olarak yer almaktadırlar.[301] Bu durum, ÖDP'nin toplumsal hareketleri güçlendirerek ve yenilerini yaratarak toplumsal muhalefeti geliştirmek amacıyla tam bir uyum içindedir. Ancak bu, parti içinde yaşanan örgütlenme sorunlarının aşılmasını sağlamamaktadır.

Genel olarak Halk Sarmaşığı modelinin başarısızlığını ve parti örgütlenmesinin zaaflarını değerlendirmeyi bu kısmın sonuna bırakarak partinin özellikle politika üretiminde kullandığı bir başka araçtan bahsetmek gereklidir. Bu, partinin en önemli öznelerinden olan "kadınlar"dır.

---

[300] Partinin eski Genel Başkan Yardımcısı Y. Kaya, 27.10.2005 tarihinde yapılan görüşmede, Hopa'da belediye başkanlığının kazanılmasının 1999 seçimlerinde başlayan çalışmaların devam etmesi sayesinde olduğunu, şimdi aynı deneyimin Kırşehir'de uygulandığını belirtmiştir. Hopa ve Bahadın'da gerçekleştirilmek istenen, Devrimci Yol'un 1980 öncesinde Fatsa'da gerçekleştirmiş olduğu katılımcı yönetimi tekrarlayabilmektir. Zaten ÖDP'nin özyönetimci toplum modeli, Fatsa deneyiminden türetilmiştir. Fatsa ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz: Pertev Aksakal; **Bir Yerel Yönetim Deneyi**, Simge Yayınevi, 1989

[301] 15.10.2005 tarihinde H. İlter ve A. Kahraman ile yapılan görüşmelerden.

3.3.2.) Kadınların Örgütlenmesi

ÖDP, farklı toplumsal özneleri ve bunların öznel taleplerini içererek fark yaratmış olan bir partidir. Bireysel ya da grup halinde parti içinde yer alan çevreciler ve savaş karşıtları, parti içinde güçlü olmasalar da, ÖDP'nin programı ve kongre kararlarında bu kesimlerin hassasiyetlerini dile getirecek ifadeler her zaman bulunmuştur. Ancak kadın örgütlenmesi daha ayrı bir yerde durmaktadır. Bir kere kadın örgütlenmesi, partinin toplumsal hareketlere verdiği önemi doğrularcasına, parti içinde güçlü bir örgütlenme olarak karşımıza çıkmaktadır. Partinin örgütlenme ilkelerinden biri olan kota uygulaması ve 1999 Seçimlerinde parti listelerine birçok kadının girmiş olması bunun göstergeleridir. Bu anlamda "feministlerin" parti içinde, Türkiye siyasal partiler tarihine geçecek kadar önemli kazanımlar elde ettiklerini söylemek yanlış olmayacaktır. Ancak kadınlar da, partinin genel durumuna paralel olarak, toplumsal muhalefeti yaygınlaştıracak bir örgütlenmeye ulaşamamışlardır.

Kuruluş döneminde, parti dışında örgütlenmeyi teşvik etmek amacıyla partiye bağlı bir kadın örgütlenmesi tercih edilmemiştir. Ancak partinin varolan örgütlenme biçiminin üyeleri partiye bağlamakta yetersiz kaldığı tespiti[302] ile 2001 yılındaki Tüzük Konferansı'nı takiben Kadın Koordinasyonu modeli benimsenmiştir. Koordinasyon örgütlenmesinin klasik kadın kolları anlayışından farkı *"kadınların sözünü sadece kadınların ürettiği özgürlükçü bir model"* olarak gösterilmektedir.[303] Kadın Koordinasyonu, partinin geneli gibi 2002 yılında yeni örgütlenme ilkeleri belirlemiştir. Bu yılın Şubat ayında toplanan Kadın Forumu'nda ilçelerde kadın birimlerinin oluşturulması, etkinliklerin arttırılması ve daha çok kadınla buluşmayı sağlayacak çalışmalar yapılması gibi, aslında örgütlenme sorunlarıyla ilgili olarak sürekli ileri sürülen hedefler tekrarlanmıştır.

[302] II. Büyük Konferans ve Kongre Kararları, "Tüzük Kongresi Toplansın" Başlığı
[303] III. Büyük Kongre, PM Çalışma Grupları, "Kadın Koordinasyonu" Başlığı, sf:130

Ancak kadın öznesi ÖDP için daha fazla önem taşımaktadır. Kadın, ÖDP'nin üzerinden politika ürettiği bir toplumsal özne konumundadır. Kadın haklarının geliştirilmesi, yasalardaki ayrımcı hükümlerin kaldırılması, kadına yönelik şiddetle mücadele edilmesi gibi doğrudan kadın sorunlarına yönelik politikalar üretilmesinin[304] yanında genel olarak toplumsal sorunların kadın bakış açısıyla değerlendirilmesi de söz konusudur. Kürt sorununa yönelik olarak ısrarla öne sürülen barış talebinde kadınlar, çatışmalardan en çok zarar gören kesimler olarak özneleştirilmektedir. Barış mücadelesinde "savaş ve militarizme karşı kadın dayanışması"nı[305] oluşturmak ve güçlendirmek partinin hedeflerinden biri olmuştur. Benzer bir şekilde siyasal islamın giderek güçlenmesine karşı verilecek mücadelede de kadınlar birincil öznelerdir. Parti, siyasal islama karşı geliştirdiği "özgürlükçü laiklik" anlayışının "erkek egemenliğinin genel kuşatmasını da karşısına alan bir perspektif" ile biçimlendirmekte; siyasal islamın en başta kadınların özgürlüklerini tehdit ettiği saptamasıyla kadınları mücadeleye çağırmaktadır.[306] Son yıllarda üzerinde daha çok durulmaya başlanan yoksulluk sorunuyla ilgili olarak da kadınların özel durumu dikkate alınmaktadır. Yoksulluğa karşı yürütülen faaliyetlerde, bu gelişmeden en fazla etkilenen grup olan kadınların durumlarını iyileştirmeye yönelik önlemlerin önemi üzerinde durulmaktadır. Kadın emeğinin ikincilleştirilmesi ve kadınların çalışma yaşamındaki konumlarının iyileştirilmesiyle mücadele edilmesi bu önlemlerin başında gelmektedir.[307] ÖDP'nin bu tutumu, temel öznelerinden biri olarak kabul ettiği kadınları, gerçekten "özneleştirdiği"ni göstermektedir. Ancak partinin örgütlenme yetersizlikleri bunun büyük ölçüde belgelerde kalması sonucunu doğurmuştur.

U. Uras'ın "ÖDP projesi niçin kendi öznesini bulamıyor ve kritik bir eşiği aşamıyor?"[308] sorusuyla ifade ettiği kitleselleşme sorunu, sol partilerin hepsi için hayati bir önem taşımaktadır. Bu konudaki başarısızlıkları ya da yetersizlikleri ilk

[304] bkz: Türkiye Kadın Forumu Sonuç Bildirgesi, III. Büyük Kongre metinleri içinde, sf:115-118
[305] I. Büyük Kongre Kararları, sf:8
[306] I. Büyük Kongre Kararları, "Siyasal İslam ve Kadınların Özgürlüğü" Başlığı, sf:4
[307] Türkiye Kadın Forumu Sonuç Bildirgesi, III. Büyük Kongre metinleri içinde
[308] II. Olağanüstü Konferans ve Kongre Kararları, sf: 8

önce üyelerin ardından örgütlenme yapısının zaaflarına bağlamak da genel olarak karşılaşılan bir tutumdur. ÖDP'de 1999 seçimlerindeki başarısızlığın ardından tartışılmaya başlanan örgütlenme yetersizliği konusu parti içinde her dönemde güncelliğini korumuştur. ÖDP'nin incelenen üç parti içinde, üyeler ve kitlelerle ilişkisini düzenlemek amacıyla en fazla tüzük değişikliği yapan parti olması tesadüf değildir. Parti içi temel örgütlenme birimleri olan platformlarda yapılan değişiklikler,[309] üyelerin parti ile olan ilişkisini yeniden düzenlerken; kadın ve gençlik koordinasyonlarıyla çeşitli danışma meclislerinin[310] oluşturulmasıyla hem partilerin kendi aralarında hem de partili olmayanlarla birlikte çalışma koşullarının düzenlenmesi öngörülmüştür. Karar mercilerinde en fazla üç olağan dönem görev alınması kararı ise dinamik bir örgüt yaratmak amacına yöneliktir. Ancak bu önlemlerin hiçbiri ne ÖDP'nin bütünlüklü bir parti yapısına kavuşmasına ne de kitlelerle kurulan ilişkilerin geliştirilmesine yardımcı olmamıştır.[311] Partinin kuruluşundan yedi yıl sonra, 2003 yılında yapılan II. Olağanüstü Kongre'de Genel Başkan seçilen H. Kozanoğlu'nun özeleştirisi, yeni örgütlenme birimlerinin oluşturulmasıyla çözülemeyecek bir sorunun varlığından söz etmektedir: *"ÖDP, emek eksenini kaybetmeden, toplumsal muhalefetin bir araya geldiği, feministlerin, ekolojistlerin, savaş karşıtlarının, emek örgütlerinin, meslek kuruluşlarının temsil edildiği yeni bir parti formunun savunucusu oldu. Ama bu dinamikleri kolektif bir enerjiye dönüştürme başarısı gösteremedi. Bu bileşenlerin de bu yeni "tarihsel bloğun" kendilerine haklar, olanaklar, meşruiyet getirmesi yanında, sorumluluklar da yüklediğini pek doğru kavradıkları söylenemez."*[312]

Burada düğüm, partinin savunduğu özgürlükçü sosyalizm anlayışı ve örgütlenme modelindedir. Çünkü Kozanoğlu'nun ifade ettiği biçimde farklı öznelerden kolektif

---

[309] ÖSP ve SEP arasındaki çatışmanın bir sonucu olan bu değişiklikler, birey hukukunu güçlendirmek ve parti içinde particiklerin yaratılmasını engellemek amacıyla II. Büyük Kongre'de yapılmıştır.

[310] Bunlar Danışma Meclisi, Genel Merkez Emek Danışma Kurulu, Bölge Meclisi, Üye ve Partisiz Yurttaşlar Konferansları'dır.

[311] Bununla birlikte Y. Kaya, hala Halk Sarmaşığı'na uygun bir tüzüğe ve örgütlenme modeline ulaşılmadığını, eğer yaşam alanı esaslı bir örgütlenme hedefleniyorsa doğrudan demokrasinin parti içinde hayata geçirlimesi gerektiğini söylemektedir.

[312] II. Olağanüstü Konferans ve Kongre Kararları, sf:18

bir bütün oluşturulması, ancak ideolojik bir netlikle sağlanabilir. Farklılıkları belli bir hedefe doğru birleştirebilmek, ilk olarak hedefin belli olmasına bağlıdır. Oysa ÖDP geçmişten miras bir ideolojik netlikle hareket etmeyi baştan reddetmiş, kendi oluşturduğu özgürlükçü sosyalizm anlayışını ise yeterince somutlaştıramamıştır. Partinin başta programı olmak üzere seçim bildirgesi dahil tüm belgeleri, içi doldurulamadığı için somutlanamayan hedeflerden oluşmaktadır. Partinin toplumsal modelinin temeli olan Halk Sarmaşığı için bile bu geçerlidir.[313] Zaten üyeleri arasında ideolojik ve siyasal farklılıklar bulunan bir partinin bir de soyut kavramlar üzerinden siyaset yapmaya çalışması işi iyice çıkmaza sürüklemektedir. Bunun sonucu partinin siyasi çözümlerinin de demokrasi ve özgürlük kavramları etrafında soyut önerilerden ibaret kalmasıdır. Buna bir de devlet perspektifinin eksikliği eklenmelidir. Dolayısıyla ÖDP'nin "alternatif" siyaset anlayışı, toplumsal dönüşümü sağlayacak stratejileri geliştirmekten uzak kalmaktadır. Bu nedenle aynı kongrede Kozanoğlu, ÖDP'nin önce duruşunu netleştirmesi üzerinde durmaktadır: *"Önce sosyalist olduğumuzu açıkça söyledikten sonra, bunun geçmiş pratikleri aşan özgürlükçü, demokratik, özyönetimci niteliğini vurgulayabiliriz. Özelleştirmeye karşı olduğumuzu, toplumsal mülkiyeti özel mülkiyetten üstün gördüğümüzün altını çizdikten sonra, muradımızın devletçi bürokratizmden tamamen farklı olduğunun, yaşamı alınan kararlardan etkilenen tüm kesimlerin karar süreçlerine katıldığı kolektif mülkiyet biçimlerini savunduğumuzu anlatabiliriz. Enternasyonalist olduğumuzu söyledikten sonra, bunun yerel, ulusal, bölgesel mücadeleleri gözardı etmeyen, bu noktada bireyden küreye sıçrayan*

---

313 M. Çulhaoğlu, 05.01.2006 tarihinde yapılan 0de, şimdi üyesi olduğu TKP ile kuruluşundan 2002 yılına kadar üyesi olduğu ÖDP'nin arasında şöyle bir temel fark bulunduğunu ifade etmiştir: *"Halk Sarmaşığı ile Yürtsever Cephe İnisiyatifini karşılaştırdığımda, içeriğinden tamamen bağımsız olarak en belirgin farkın şu olduğunu rahatlıkla söyleyebilirim. TKP'nin bu inisiyatif için kendi üyelerinin büyük bir çoğunluğunu rahatlıkla harekete geçirme iktidarı, gücü ve motivasyonu vardır. ÖDP'nin ise üyelerini seferber etme, motivasyon sağlama gücü yoktur. Bu tabii, gevşek örgütlenme yapısının bir sonucu. Aynı zamanda şöyle bir şey de var. Sıradan bir TKP'liye iktidar perspektifi, yurtsever cephe, AB karşıtlığı, anti-emperyaslizt mücadeleyi mantıksal halkalarla bağla deseniz, eli yüzü düzgün bir yanıt alırsınız. O zamanlar herhangi ÖDP'liye bu halk sarmaşığı nereye oturuyor diye sorsanız şu yanıtı alırsınız: Halkın katılımını sağlamak ve demokratikleşmek. Yani bir derinlik yok. Soyut bir noktada durup bir adım ileri atamıyorsunuz. Öbüründe insanlar daha bütünlüklü bir kurguyla hareket ediyorlar. Bu kurgu onlara, benim görebildiğim kadarıyla, daha ek bir motivasyon sağlıyor."*

"kozmopolitizmden" ayrıldığının altını çizebiliriz."[314] Ancak önemli olan bu çabanın bütün parti tarafından benimsenmesi ve üyeleri ortaklayan bir ideolojik hattın ifade edilebilmesidir. Aksi taktirde üyeler arasıdaki tek ortaklık "muhalif olmak" olacaktır.

Buna bir de ÖDP'nin dayandığı öznelerin toplumsal yapı içindeki dağınıklıkları ve güçsüzlükleri de eklenmelidir. İşçi sınıfıyla organik ilişkiler kur(a)mayan, yavaş yavaş güçlenen memur hareketi içinde görece daha iyi bir konumda olan ÖDP'nin emekçilerle bağlantısı da bu düzeyde kalmıştır. Amaçlandığı gibi kadın, çevre, barış hareketleri üyelerinin içinde en kolay barınabildiği parti ÖDP olmuştur. Fakat bu grupların Türkiye genelindeki zayıflıkları ve örgütsüzlükleri, hedeflenen dönüşümün değil başarılması, ilk adımlarının atılması için bile yetersiz kalmalarına neden olmuştur. ÖDP, görüldüğü gibi, bu özneleri belli bir hedef etrafında birleştirmekten hem ideolojik hem örgütsel olarak uzaktır.

Partinin örgütlenme anlayışı bu parçalı durumun en temel nedenlerinden biridir. Parti olmayan parti anlayışı, gevşek bir örgütlenme yapısını getirmektedir. Oysa ideolojik bağları gevşek olan bir partide birliğin sağlanması ancak birlikte iş yapıldığında, üretimde bulunulduğunda mümkündür. Özellikle partinin ilk yıllarında sözü edilen ÖDP kimliğinin böyle kurulabileceği düşünülmüştür. Fakat parti üyelerini parti içinde değil dışarıda mücadeleye sevketmek bu olasılığı da azaltmaktadır. Sonuç olarak mücadeleyi üyenin "siyasallaşma" düzeyine bırakmış olmaktadır. Bu konuyla ilgili olarak Hopa'da kazanılan seçim ile ilgili olarak eski Genel Başkan Yardımcısı Y. Kaya'nın ifadesi dikkat çekicidir.[315] Kaya, Hopa'daki seçimin uzun süreli bir çalışma sonucu kazanıldığını belirttikten sonra bunun orada çalışan ekibin başarısı olduğunu, partinin bu konuda çok aktif bir katkısının olmadığını; kadroların bu tür bir çalışmaya ayak uyduramadıklarını söylemiştir. Nitekim Halk Sarmaşığı'nın gerçekleşmemesinin temel nedeni de üyelerin

[314] II. Olağanüstü Konferans ve Kongre Kararları, sf:17
[315] Y. Kaya ile 27.10.2005 tarihinde yapılan görüşmeden.

zaaflarına bağlanmaktadır.[316] Buna göre üyelerin parti çalışmalarına yeteri kadar zaman ayırmaması ve yeni siyaset tarzına uyum sağlayamamaları, parti işleyişine katılımlarını etkilemektedir. Bu durum parti olmayan parti anlayışını da eksik bırakmaktadır. Zira bu anlayışta, üyelerin "dışarıdan" getireceği deneyimler ve bilgiler ile partinin toplumu dönüştürecek politikaları yeniden üretileceği varsayılmaktadır. Üyelerin işleyişe etkin biçimde katılmaması, değil yeniden üretim faaliyetinin yerine getirilmesini, partinin "demokratik" ilkelerinin işlemesini bile zorlaştırmaktadır. Bu anlamda temel sloganlarından biri "katıl değiştirelim" olan bir partinin henüz kendi üyelerini mücadeleye katamamış olması, toplumsal dönüşüm mücadelesi açısından fazla güven vermemektedir.

ÖDP, sahip olduğu bu özellikleriyle ve elbette programında ileri sürdüğü taleplerle, "parti içi muhalefet" tarafından "radikal demokrat" (Özbudun – Demirer, 2001) ya da "ilerici demokrat" (Mısırlı – Horuş, 1999) olarak adlandırılmıştır. Bunun en temel nedeni, partinin özgürlük kavramını eşitliğin önüne koyan, bu anlamda sınıftan uzaklaşan bir demokrasi mücdelesi içine girmiş olmasıdır. Özel olarak Laclau ve Mouffe'un radikal demokrasi anlayışına referansla, ÖDP'nin bu tanımlamaya uygun bir örgüt olduğunu söylemek gerekir. ÖDP, tıpkı Laclau ve Mouffe gibi, öznelerin çoğulculuğunu kabul etmekte ve bunların farklılıklarına vurguyla işçi sınıfı gibi bütünleştirici bir özneyle eklemlenmelerini reddetmektedir. Ancak ÖDP ideolojik bir netliğe de sahip olmadığı için buna ek olarak Laclau ve Mouffe'un tanımladığı biçimde bu farklı özneleri birbirlerine ve mücadeleye eklemleyecek bir hegemonik söylemden de yoksundur.

3.4.) Değerlendirme

TKP, EMEP ve ÖDP'nin, benzerlikler kadar farklılıklar taşıyan üç parti olduğu daha önce ifade edilmiştir. Partilerin dünya görüşlerini ve politikalarını topluma

---

[316] Genel Başkan Yardımcısı H. İlter ile 15.10.2005 tarihinde yapılan görüşmeden.

yansıttıkları araçları, bu farklılıkları iyice ortaya koymaktadır. Bununla birlikte partiler mücadelelerini aynı noktadan hareketle kurgulamaktadırlar. Bu, geleceğin toplumunu yaratacak insanları bugünden oluşturmaktır. TKP ve ÖDP'de siyasetin toplumsallaşması ya da toplumun siyasallaşması, EMEP'de ise işçi sınıfının siyasallaşması olarak karşımıza çıkan ifadeler bu mücadeleyi işaret etmektedir. Bu aynı zamanda, partilerin varolduğunu tespit ettikleri ideolojik kuşatmaya karşı mücadeleye verdikleri önemi göstermektedir. Kısaca bütün partilerin amacı, toplumsal dönüşümün kilit özneleri olarak belirledikleri kitlelerde ideolojik bir dönüşüm gerçekleştirmektir.

Böyle bir dönüşümü ilk olarak, partilerin kendi kadrolarında yaratmaları gereklidir. Tasarladıkları araçların işlevsel hale gelebilmesi ancak böyle mümkün olacaktır. Partilerin mücadeleleri arasındaki belirleyici fark buradan kaynaklanmaktadır. TKP'nin kadrolarını parti disiplini, parti içi eğitimler ve parti dışı etkinlikler ile mücadelesine daha iyi kanalize ettiği görülmektedir. Bunu sağlayan, partinin hedefini net olarak ortaya koyan sosyalizm programı ve yıllarca kadro partisi olarak faaliyet göstermiş olmasıdır.

ÖDP, TKP'nin tersine, bir kitle partisi olarak kurulmuş ve hem buna hem de yeni sosyalizm anlayışına bağlı olarak netlikten uzak bir program ortaya koymuştur. Bu durum partinin kadroları açısından hedeflerin ve parti politikalarının belirsizlik taşımasına; bu da kadroların mücadeleyi içselleştirmesinde sorunlar yaşanmasına neden olmaktadır. ÖDP, üye sayısı en fazla olan parti olmakla birlikte, kadrolarını belli bir hedefe yönelik olarak seferber edemediği için istediği kitleselleşme düzeyine ulaşamamaktadır.

EMEP ise esas olarak kadrolarının eğitim ve bilinç düzeyleri nedeniyle örgütlenme sorunları yaşamaktadır. İdeolojik ve siyasal olarak işçi sınıfı içinde örgütlenmeyi seçen EMEP'in kadrolarının çoğunluğu da, hedefine uygun olarak, işçidir. Partinin

kadrolarını geliştirmeye yönelik çabalarını yetersizliği, sınıfın siyasal dönüşümü gerçekleştirme hedefi önündeki en büyük engeli oluşturmaktadır.

Kadrolar, partilerin hepsi kitlelerle yüzyüze ilişkiler kurmayı benimsedikleri için daha da fazla önem taşımaktadır. EMEP, işyeri ve mahalle birimleri üzerinden işçi sınıfına ulaşmaya çalışırken; TKP, birim örgütlenmesini benimsemekle birlikte, asıl olarak kitleselleşmesini partiye bağlı örgütler üzerinden gerçekleştirmektedir. ÖDP ise daha gevşek bir örgütlenme yapısıyla, üyelerinin kendi yaşam alanlarında ve bulundukları diğer örgütlenmelerin içinde etkinleşmelerini, bulundukları yerleri siyasallaştırmalarını tercih etmektedir. Bunun bir sonucu olarak TKP'nin mücadele içinde de kadrolarını denetim ve disiplin altında tutacak araçlara sahip olduğu; EMEP'ten ÖDP'ye gidildikçe bu bağın zayıfladığı tespit edilmelidir.

Bu örgütlenme farklılığı, yukarıda söylendiği gibi TKP ve ÖDP'nin geniş ve kesin biçimde tanımlanmayan bir hedef kitle olarak toplumun geneline yöneldiklerini göstermektedir. ÖDP'nin siyaset anlayışına uygun olan bu durum, kendisini işçi sınıfının partisi olarak tanımlayan TKP açısından bir tutarsızlık yaratmaktadır. Bununla birlikte TKP'nin programı ve politikaları, yine kendisini sınıfın partisi olarak tanımlayan EMEP'ten farklı olarak, işçi sınıfını yerine "işçi sınıfı" kavramıyla simgelenen sosyalist iktidarın "özne"leştirildiğini ortaya koymaktadır. Dolayısıyla TKP politikalarını belli toplumsal özneler üzerinden değil, belli kavramlar üzerinden oluşturmaktadır. EMEP ile arasında siyaset üretiminde ortaya çıkan temel fark, bundan kaynaklanmaktadır. Tek öznesi –gençler de içine katılırsa- işçiler olan EMEP, siyasetini işçilerin gündemine uyum sağlayarak oluşturmak durumundadır. Bu da, partinin kendi "ideolojik" hedeflerinden uzaklaşması tehlikesini doğurabilmektedir. Partinin kadrolarının bilinç ve deneyim düzeyiyle ilgili yetersizlikler de buna eklendiğinde bu tehlike daha da artmaktadır. Ancak burada şu saptamayı da yapmak gerekir. İşçi sınıfıyla en sıkı ilişkiye sahip olan parti de EMEP'tir. Hatta daha da önemlisi, "siyasal bilinci gelişmemiş" kişi ya da kitlelerle en fazla ilişki kurmaya çalışan partidir EMEP. Çünkü TKP'nin, kendi

kurduğu partiye bağlı örgütler aracılığıyla kitleselleşmesi, kendisini ortaya koyup insanları buna çağırması demektir. Yani TKP söylemleri ve eylemleriyle ister işçi sınıfı, ister öğrenciler, ister orta sınıflar içinden olsun, belli bir siyasallaşma düzeyine sahip insanlara seslenmektedir. ÖDP ise, daha çok kurulmuş olan başka toplumsal örgütlenmeler içinde yer alan üyeleri aracılığıyla kitlelere yayılmayı hedeflemektedir. Dolayısıyla ÖDP de daha çok siyasallaşmış kişilerle ilişki halindedir. Sonuç olarak EMEP, bu üç parti içinde, siyasallaşma düzeyi en düşük kitleyi muhatap almakta ve bunun risklerini de taşımaktadır.

Partiler arasındaki benzerliklerden bir diğeri, kitleselleşme hedefi ile bağlantılı olarak, parti dışı örgütlenmelere verilen önem ve harcanan enerjidir. Bu örgütlenmeler, partilerin temel hedefleri etrafında gerçekleştirilmektedir. Örneğin ÖDP, toplumun siyasallaşmasının varolan toplumsal örgütlenmeleri güçlendirmekten geçtiği düşüncesiyle, kendi örgütlenme modelini, üyelerinin parti dışında örgütlenebilmelerine dayandırmıştır. Bu anlamda ÖDP dışarıdan beslenen bir parti görünümündedir. Ancak bu model, dışarıdan beslenemediğinde partinin kendini yenileyememesi ve güçsüzleşmesi tehlikesini içinde barındırmaktadır. TKP ise tam tersine, parti üretiminin dışarı yayıldığı bir örgütlenme benimsemiştir. Parti, kitleselleşme araçları olarak kullandığı parti dışı örgütlenmeleri bile kendi iradesi ile oluşturmaktadır. Kurulan bağlı örgütler, her ne kadar özerk yapılara sahip olsalar da, TKP'nin denetimi altındadırlar. Bu anlamda bağlı örgütlerin birer stratejik araç olarak kurgulandıklarını söylemek yanlış olmayacaktır. EMEP'in parti dışı olarak nitelendirilebilecek örgütlenmeleri ise, farklı platformlarda yer aldığı ittifaklardır. Birleşik bir işçi sınıfı oluşturmak amacıyla sendikalarla ve bir demokrasi cephesi oluşturmak amacıyla Kürt partileri başta olmak üzere diğer sol partilerle kurulan ittifaklar EMEP açısından büyük önem taşımaktadır. Dolayısıyla ÖDP ve EMEP temel olarak varolan örgütlenmeleri etkin hale getirmek, dönüştürmek gibi bir amaçla hareket ederken, TKP toplumun farklı kesimleri içinde partiye bağlı yeni örgütlenmeler kurmaktadır. Bu durum, partilerin nihai hedefleri arasındaki, yani sosyalist / demokratik mücadele arasındaki farktan kaynaklanmaktadır.

Genel olarak bakıldığında, mücadele araçlarını yaptığı düzen analizi ve kendine biçtiği görevlere bağlı olarak en etkin biçimde kurgulamış olan partinin TKP olduğu görülmektedir. TKP, hem bugünün eleştirisini hem de gelecekteki toplumun özelliklerini içeren sosyalizm programı ile bütünlüklü bir iktidar programına sahiptir. Bu program, partinin hem yönetimi hem kadrolarının belli bir netlik ve kesinlik içinde siyasal faaliyette bulunmasını sağlamaktadır. Buna ek olarak parti, "ulusal –popüler" olarak nitelendirilebilecek bir söyleme de sahiptir. Emperyalizm analizini bağımlılık kavramıyla nitelendiren, buna bağlı olarak sosyalizm mücadelesinde anti-emperyalizm unsurunu ön plana çıkaran parti, temel mücadele aracı olarak da yurtseverlik kavramını geliştirmiştir. Bağımsızlık, aydınlanmacılık, kamuculuk gibi kavramları içinde barındıran yurtseverlik, emek ekseni ile eklemlenerek bir mücadele söylemi oluşturulmuş; örgütlenmeler de bu söylemi hayata geçirmek amacıyla kurgulanmıştır. Mücadelenin etkinliğini sağlayan ise, partinin kadrolarını bu amaca yönelik olarak hazırlaması, bu anlamda mücadelenin aydınları haline getirmesidir.

EMEP ve ÖDP'nin programlarından kaynaklanan sorunlar, etkin bir siyaset üretememelerinin başında gelen nedendir. EMEP, anti-emperyalizm mücadelesinin ilk aşaması olarak gördüğü demokratik mücadelenin temel öznesi olarak işçi sınıfını kurgulamaktadır. Bu saptama EMEP'in "sınırlı" bir alanda faaliyet göstermesi sonucunu doğurmaktadır. Zira EMEP'in siyasal projeksiyonu, işçi sınıfının ve Türkiye siyasetinin "gündelik" sorunlarına bağlı olarak şekillenmektedir. Bu anlamda parti programı nihai hedefi net olarak göstermediği gibi, partinin günlük faaliyetleri ile arasında mesafe oluşabilmektedir.

ÖDP ise tam tersine, toplumun tüm kesimlerini içeren bir demokratik dönüşümü hedeflediği için, çok geniş bir alanı içermeye çalışmaktadır. Ancak parti bu genişliği karşılayacak, kapsamlı ve somut bir programa sahip değildir. Partinin farklı bir sosyalizm anlayışını yerleştirme çabası, partinin ideolojik ve teorik bir

netliğe ulaşamamasına yol açmıştır. Programa ve dolayısıyla politikalara da yansıyan bu durum ÖDP’nin geniş kitleler yönelecek mücadele araçları geliştirmesini etkilemektedir.

Her iki parti de programlarından kaynaklanan sorunlara ek olarak, kadrolarını partinin hedefleri doğrultusunda seferber etmekte zorluklarla karşılaşmaktadır. Ortak sorun, kadroların partinin programını içselleştirememeleri ve parti faaliyetine, zaman zaman yönetimin kararlarına katılmakta zorlanmalarıdır. Bu durum, doğal olarak, partilerin mücadele araçlarının etkinliğini de belirlemektedir. Dolayısıyla EMEP ve ÖDP hem programları hem de mücadele araçları ve kadroları itibariyle toplumsal bir dönüşüm yaratma hedefinden uzak görünmektedirler.

SONUÇ: BİR KARŞI HEGEMONYA MÜMKÜN MÜ?

1970'ler, Türkiye'de siyasetin ve siyasal alanın sosyalist düşünce açısından dönüştürücü potansiyelinin en etkin biçimde ortaya çıktığı yıllar olmuştur. Bu dönemde siyaset, yaşamlarının normal seyri içinde bir araya gelmeyecek farklı sınıf ve kesimlerden insanlara bir buluşma zemini oluşturmuş, ortak bir yaşam vaadi etrafında birleşmelerine imkan tanımıştır. Bugünden bakıldığında 1970'lerin siyasal alanının bir karşı hegemonyanın oluşması için ciddi bir potansiyel barındırdığı görülmektedir. Üstelik bu, sosyalist parti ve örgütler hegemonik bir siyaset izlemedikleri halde, ortaya çıkmış bir potansiyeldir. İronik bir biçimde aynı dönem, siyasetin fiziksel şiddet ile en fazla ilişkilendiği dönemdir de. Nitekim sonunu getiren "meşru" neden de bu ilişki olmuştur.

1980'lerle birlikte ortaya çıkan ve Türkiye'de askeri yönetiminin denetimi altında biçimlenen "yeni düzen", siyasetin dönüştürücü potansiyelinin ve sosyalist / sol örgütlerin mücadele güçlerinin bertaraf edilmesi hedefi üzerinde yükselmektedir. Bu hedefe ulaşmak için, iktidarın dışlamayı ve içermeyi kapsayan ikili yüzü, önceki dönemlerle kıyaslanmayacak etkinlikte kullanılmaktadır. Yeni düzende toplum, bir yandan baskı ve yasaklarla sınırlandırılmakta; diğer yandan "parçalanarak" düzenlenmekte ve içerilmektedir. Bir yandan bastırma, reddetme ve dışlama

süreçleri işlemekte, diğer yandan insanların arzuları ve iştahları kışkırtılarak bunları giderecekleri yeni kanallar açılmaktadır. Bu anlamda kurucu ve kuşatıcı bir ideolojik ve kültürel dönüşüm söz konusudur.

Bu dönüşüm, yeni düzenin hedefi olan piyasa toplumunun oluşturulmasına hizmet etmektedir. Piyasa toplumu en basit ifadesiyle, ekonominin ya da ekonomik mantığın toplumsal yaşamın tüm düzeylerinde belirleyici ve karar verici hale geldiği bir toplumdur. Dolayısıyla hedeflenen sadece siyasal alan değil, kültürel ve hatta özel alanın "arz-talep" dengesine göre biçimlenmesi, yani toplumu oluşturan her bir zerrenin metalaşmasıdır. Bu anlamda yeni dönemin özelliği "ekonominin toplumsallaşmasıdır." Yeni dönemin "yükselen değerler"i de bu ekonomik mantığa bağlı olarak ortaya çıkmaktadır. Bu dönemin öne çıkan değeri "birey"in ta kendisidir. Kapitalist ekonomi mantığının temel kavramları olan rekabet, zenginlik ve etkinlikle eklemlenen bireyciliğin siyasal, kültürel ve özel alandaki yansıması farklılığın, kişisel tercihin ve bunlara bağlı olarak biçimlenen özgürlükçülüğün yüceltilmesi olmaktadır. Bu toplumda bireyin temel sorumluluğu, kendini piyasanın koşullarına göre "pazarlanabilir" hale getirmektir. Kişilerin arzularının kışkırtılması bu amaca hizmet etmektedir. Böylece, tıpkı kendi işleyiş kurallarıyla doğal olarak gelişen serbest piyasa gibi, piyasa toplumunun da doğal bir işleyişe kavuşacağı varsayılmaktadır.

Dolayısıyla piyasa toplumunda, siyasetin düzenleyici işlevine gerek kalmamıştır. Siyaset, toplumsallaşmış ekonomik işleyişin "teknik" bir uzantısı halini almıştır. Siyasal alan da, toplumun farklı sınıf ve kesimlerinin karşı karşıya geldiği ve "ortak" çıkarlarını savunmak için mücadele ettiği "kurucu" alan olma özelliğini kaybetmiş; farklılıkların kamuya açıldığı bir varoluş ve meşruiyet alanı haline gelmiştir. Bu durum, siyasal olanın ne olduğu konusunda bir belirsizliği de yanında getirmektedir. Siyasal alan ve kültürel alan içiçe geçmiş, bunların özel alanla sınırları muğlâklaşmıştır. Yeni düzende siyasal örgütlenmelere "alternatif" olarak desteklenen cemaatçi bağlar da bu eğilimi güçlendirmektedir. Birer alt kimlik unsuru olan dinsel ve etnik kimlikler özel alandan kamusal alana çıkmış ve daha

çok kültürel farklılıkla eklemlenmiştir. Böylece hem toplumsal alan ortak çıkarlardan uzaklaşmış bir çoğulculuk içinde parçalanmakta; hem de bu çoğulcuğun kültürel değerlerle eklemlenmesiyle siyasallaşması engellenmektedir. Bu durum kitlelerin siyaset algısını ve önceki dönemde edinilmiş olan siyasal mücadele pratiğini zayıflatmaktadır.

Bununla birlikte, siyasetin "bozulmasının" tek nedeni düzenin ideolojik boyutu ile yerleştirilmeye çalışılan piyasa değerleri değildir. İdeolojik kuşatmaya eşlik eden otoriter uygulamalar da bir o kadar etkili olmaktadır. Ekonomik düzenlemelerin küreselleşmesiyle birlikte sermayenin tekelleşmesi ve buna bağlı olarak dışlama eğilimini artması toplumsal hoşnutsuzlukları da körüklemektedir. Üstelik ideolojik kuşatma ne denli dönüştürücü olmuş olsa da hedeflenen piyasa toplumunun henüz dünya üzerinde gerçekleşmemiş olması (ABD toplumunun bunun en yakın örneği olduğu söylenmelidir), ideolojik hegemonyayı da zayıflatmaktadır. Dolayısıyla düzenin işleyişinin önündeki engeller piyasa değerleri ile oluşturulmuş hegemonik söylemin yetersiz kaldığı koşullarda görünür hale gelen otoriter uygulamalarla ortadan kaldırılmaktadır.

Özetle neo-liberal küresel toplum, temelde "soyut" bireysel özgürlüklere dayalı olarak kurgulanan, ancak çoğu zaman gizlenmeye bile çalışılmayan bir otoriterliği de içinde barındıran toplumdur. Bu çelişkiye ve giderek artan toplumsal çatışmalara rağmen düzenin halihazırda devamını sağlayan, siyasal alanda ve siyasal öznelerde yaratılmış olan bozulma ile alternatif olarak görülebilecek sosyalist düzene karşı kazanılmış olan ideolojik başarıdır. Dolayısıyla sosyalist bir toplumsal dönüşüm yaratmayı amaçlayan partilerin ilk olarak siyasal alanı, üzerinde mücadele edilebilecek bir zemin olarak kurgulamaları gerekmektedir. Çünkü verili siyaset anlayışı ve biçimlendirildiği haliyle siyasal alan, sosyalist bir partinin "işini" gereğince yapabilmesi imkanını çok azaltmaktadır. Bu da bu partilerin hegemonik bir siyaset izlemelerini zorunlu hale getirmektedir. Bireyci ideolojiye, toplumun parçalanmışlığına ve ideolojik kuşatmaya karşı mücadele etmenin tek yolu, belli toplusal sınıf ve kesimlerin ortak bir hedef etrafında toplanabilmeleridir. 1970'lerde

Türkiye'de bir karşı hegemonya yaratılması için toplumsal potansiyel olduğu, üstelik bunun sol örgütler hegemonik bir siyaset izlemedikleri halde söz konusu olduğu saptaması iki dönem arasındaki bu farkı vurgulamaktadır. Toplumun bugünkü gibi parçalanmamış, sınıfsal ve ideolojik olarak temelde ikiye ayrılmış olduğu 1970'lerde, 1960'lardan itibaren gelişen bir siyasal kültür de söz konusudur. Bu kültürün önemli bir parçası, sosyalist dünya görüşünden doğan değerlerle biçimlenmiştir. Kısaca bu dönemde genel olarak siyaset, özelde ise sol siyaset toplumun çeşitli kesimleri içinde yayılmış, siyasal bilinç yükselmiştir. Sol örgütler, varlık nedenleri olan siyasal bilincin yayılmasında etkili olmuşlar, ancak izledikleri – ya da izleyemedikleri- siyaset anlayışı nedeniyle bu bilincin derinleşmesini sağlayamamışlarıdır. Başka bir ifadeyle, sol örgütlerin hegemonik bir siyaset izle(ye)memeleri, mücadelenin topluma yayılmasında olumsuz bir etkide bulunmamış olsa da, kalıcı kazanımlara dönüşmesini engellemiştir. Bu anlamda 1970'lerdeki sosyalist siyaset mücadelesinin sonuçları 1990'larda kurulan partiler üzerinde etkide bulunmuştur. Dolayısıyla bugün sosyalist partiler, yeni düzenin gerçekleştirdiği yapısal ve ideolojik dönüşümler yanında, öncüllerinin siyasal mücadele biçiminin olumsuzluklarını gidermek ve benzer hataları tekrarlamamak için de hegemonik bir siyaset izlemek zorundadırlar.

Çalışmada, Türkiye'nin üç sosyalist partisinin hegemonik bir siyasal mücadele potansiyeline sahip olup olmadıklarını ortaya koymaya yönelik bir inceleme yapılmıştır. Gramsci'ci anlamda hegemonik siyaset, düzenin işleyişinden kaynaklanan, çoğunlukla ekonomik temelli bunalımları organik bunalıma çevirecek; bunu da toplumsal dönüşümü gerçekleştirecek mücadeleyi kurgulamak amacıyla kullanabilecek bir siyasi iradenin varlığına bağlıdır. Gramsci bu siyasi iradenin, ancak kendi temel öznesi ile birlikte çıkarları ortaklaşan başka toplumsal özneleri belirlenmiş bir hedefe doğru yöneltebilecek siyasal parti olduğu görüşündedir. Siyasal partinin bu mücadelede en önemli araçları, toplumun aydın kesimleriyle kurduğu ilişkiler ve hedef kitlesini kendine bağlayacak ulusal-popüler bir söylemdir. Üzerinde hegemonya mücadelesi verilen siyasal alan ve Gramsci'nin temel özne olarak gördüğü işçi sınıfı önemli değişimler geçirmiş olsa da hegemonya

mücadelesinin özü değişmemiştir. Üstelik siyasal kültürdeki bozulma nedeniyle siyasal partilerin önemi azaldığı halde, hala bu mücadeleyi verebilecek tek siyasal örgütlenme partilerdir.

Partilerin hegemonik bir dönüşümü gerçekleştirme potansiyellerini değerlendirmek için bu saptamalardan yola çıkarak üç inceleme düzeyi tespit edilmiştir. Bunlar partilerin varolan düzeni nasıl değerlendirdikleri, kendilerini ve mücadelelerini nasıl tanımladıkları ve son olarak bu mücadeleyi vermek için ne gibi araçlar geliştirdikleridir. Böylece partilerin kendilerini varolan düzene karşı nasıl konumlandırdıkları, düzenin işleyişine nasıl eklemlendikleri ya da nasıl müdahale edebildikleri de ortaya konmuş olmaktadır. Hegemonik mücadele açısından asıl belirleyici olan ise, mücadele araçlarının uygun biçimde kurgulanmış ve etkin biçimde kullanılabiliyor olmasıdır.
İncelenen üç parti, siyaset anlayışları arasında benzerlikler ve ortaklıklar olmakla birlikte, nihai olarak birbirinden farklı siyasetler izlemektedirler. En temel ortaklıkları, hepsinin 1980'lerle birlikte yaşanan değişimlerin en önemli boyutunun ideolojik dönüşüm olduğu ve asıl olarak buna karşı mücadele verilmesi gerektiği saptamasını yapmasıdır. Dolayısıyla ideolojik boyutu ağır basan bir siyasal mücadele kurgulanmaktadır. Bununla birlikte partilerin varolan düzene dair belirlemelerine bağlı olarak bu siyasal mücadele kurgusu da farklılaşmaktadır.

Partiler arasında bu farklılığı besleyen iki temel ayrışma vardır. Birincisi, partilerin kökenlerinde kaynaklanmaktadır. TKP parti geleneğinden, EMEP ve ÖDP ise hareket geleneğinden gelen partilerdir. Bu ayrışma, partilerin "eylemle" kurdukları ilişki üzerinde belirleyici olmaktadır. İkincisi ise ÖDP'nin yeni sol, TKP ve EMEP'in ise geleneksel sol siyaseti benimsemeleridir. Bu "ideolojik" farklılık partilerin varolan düzeni ve buna bağlı olarak toplumsal değişimleri değerlendirmelerini, dolayısıyla da toplumsal dönüşüm ve mücadele anlayışlarını doğrudan etkilemektedir.

Bu saptamalar ışığında partilerin siyaset anlayışlarına bakıldığında ortaya çıkan tablo partilerin farklı toplumsal öznelere ve farklı toplumsal hedeflere yönelmiş, dolayısıyla farklı biçimlerde kurgulanmış birer siyasal mücadele verdikleridir. Çalışma içindeki sırayı takip ederek TKP ile başlanırsa söylenmesi gereken ilk şey, TKP'nin ideolojik mücadeleye verdiği önceliktir. Bunun anlamı partinin asıl üretimi ideolojik ve kültürel alanda yapıyor olmasıdır. Partinin kökeni olan Sosyalist İktidar Dergisi çevresinin Türkiye'ye özgü bir sosyalizm oluşturma amacının bir yansıması olan bu durum, partinin ilk örgütlendiği yıllardan yakın bir geçmişe kadar bir dar kadro partisi olarak faaliyet göstermesinin de bir sonucudur. Kısaca ideolojik üretime verilen ağırlık hem bir tercih hem bir zorunluluk olarak ortaya çıkmıştır. Bununla birlikte, TKP'yi diğer iki partiden ayıran en temel fark da böyle oluşmuş; ideolojik üretime verilen önem bütünlüklü bir iktidar programının ortaya çıkmasını sağlamıştır. TKP'nin programı, partinin izleyeceği siyasal hattı net bir biçimde ortaya koyan, böylelikle hem politikalarında hem de kadro yapısında tutarlılığı sağlayan bir temel belgedir. Ancak programın sahip olduğu bu değer, aynı zamanda partinin hem örgütsel hem söylemsel olarak katı ve içine kapalı bir özellik taşımasına da yol açmaktadır. Sol grupların 1980'den sonra yaşadıkları en temel sorunlardan biri olan içe kapalılık, partinin kendi özellikleri nedeniyle daha da belirgin hale gelmektedir.

İçe kapalılık durumu, partinin dar bir kadro olarak faaliyet gösterdiği dönem ile, kitleselleşmeye giriştiği dönemde farklı biçimlerde görünür olmaktadır. Partinin 2002 yılında TKP adını alıncaya kadar geçen süre, tam bir içe kapalılık durumudur. Bu dönemde parti kendi içinde tartışmış, kadrolarını yetiştirmiştir. Kitleselleşme hedefine ulaşmak için izlenen yöntem, partinin kapalılığının başka bir ifadesidir. Parti kitleselleşmesini parti organları üzerinden değil, bağlı örgütler üzerinden gerçekleştirmeye çalışmaktadır. Bu hem partinin korunmasına, hem de kapalılık nedeniyle uzak duran kişi ya da grupların daha kolay katılımını sağlamaya yönelik bir hamledir. Ayrıca partinin, varolan başka toplumsal örgütlenmeler içinde etkin hale gelmek yerine kendi kurguladığı kavramlar etrafında örgütlenmelere girişmesi de örgütsel değil ama söylemsel katılığının bir göstergesidir. Dolayısıyla programın

değişmez bir nitelik taşıyarak örgütlenmenin özünü oluşturması durumu, bu örgütlenmelerde de ortaya çıkmaktadır. Nitekim TKP kitleselleşmesini, programın anahtar kavramları araçsallaştırarak gerçekleştirmektedir. Bu anlamda parti, toplumsal öznelerine yönelik politikalar oluşturarak değil, bu özneleri programında somutlanan ideolojik pozisyona çekerek kitleselleşmeyi hedeflemektedir. Bunun bir uzantısı olarak partinin hedeflediği toplumsal özneler de bu kavramlar etrafında belirlenmektedir. Örneğin, TKP işçi sınıfının partisi olduğunu ifade etmekle birlikte emperyalizme ya da dinci gericiliğe temelden karşı olduğu için, sınıfın bazı kesimleri, şimdilik şartıyla da olsa, partinin hedef kitlesi dışında kalabilmektedir.

Partinin ideolojik alanı temel mücadele alanı olarak gördüğünü kanıtlayan bu tür bir siyaset anlayışı, aynı zamanda partinin hegemonik potansiyelini de belirlemektedir. Çünkü kavramların araçsallaştırılması üzerinden yapılan siyaset, bu kavramları belli bir bütünlük ve tutarlılık içinde kurgulamayı ve aynı zamanda kitlelerin ortak çıkarları ile eklemlemeyi gerektirir. Bu da ulusal-popüler bir programın oluşturulması demektir. TKP'nin son dönemde emek eksenli anti-emperyalizm mücadelesini yürütmek için araçsallaştırdığı yurtseverlik kavramı etrafında oluşturulan söylem, böyle bir çabaya işaret etmektedir. Milliyetçi ya da daha genel bir ifade ile "sağcı" imaları olan bu kavram, aslında Laclau ve Mouffe'un kavramların kendiliğinden bir ideolojik anlam kazanmadıkları, eklemlenme ile içeriklerini dönüştürülebileceği düşüncelerine de bir örnek oluşturmaktadır. Türkiye toplumunun hassas noktalarından biri olan yurtseverliğin anti-emperyalizm ve emek kavramları ile eklemlenerek popülerleştirilmesi yeni bir hegemonik söylem yaratma çabası olarak görülmelidir.

TKP'nin hegemonik potansiyeline eklenmesi gereken bir özelliği daha bulunmaktadır. Bu da partinin aydınlarla kurduğu ilişki ve bunun da bir adım ötesine giderek kadrolarını toplumun aydınları haline getirmeye çalışmasıdır. Bu da partinin ideolojik mücadelesiyle yakından ilişkili bir unsurdur. TKP, kadrolarının eğitimine en fazla önem veren partidir. Bu eğitim partinin bütün birimlerinde ve bağlı örgütlerinde teorik, ideolojik ve kültürel üretimin ön plana çıkarılmasıyla

sağlanmaktadır. TKP'nin bugün verdiği mücadeleyi bir cümleyle özetlemek gerekirse; temel olarak, programında kurgulanan sosyalist toplumun her kesimden aydınlarını ya da öncülerini yetiştirme işlevini yerine getirdiği, bu amaçla toplumsal kitlelere mümkün olduğunca yayılmaya çalıştığı ve siyasal eyleme geçmek için güç biriktirdiği söylenmelidir.

EMEP, TKP ile benzer bir anti-emperyalizm değerlendirmesi yapmakla birlikte, Türkiye şartlarında verilmesi gereken mücadeleyi demokratik bir mücadele olarak kurgulayarak ve bunu da işçi sınıfı mücadelesi ile özdeşleştirerek farklı bir siyaset anlayışı sergilemektedir. Partinin amacı, sınıfın siyasal örgütlenmesini gerçekleştireceği, dolayısıyla sınıf mücadelesinin örgütleneceği bir zemini oluşturmaktır. Bunun için yapılması gereken, işçi sınıfının siyasal bilinç düzeyinin yükselmesi ve sınıfı bölen ve partiye göre yapay olarak yaratılan ayrımların ortadan kaldırılması gereklidir. EMEP'in ideolojik mücadelenin gereğine verdiği önem bu iki noktadan kaynaklanmaktadır.

Geleneksel sol siyasetin bir yansıması olan durum, EMEP'in işçi sınıfının öncüsü rolüne soyunmamasıyla "eksik" kalmaktadır. Parti, "eski sol"a yönelik eleştirileri benimser bir biçimde, işçileri örgütlemeyi değil, kendilerini örgütlemelerinin olanaklarını yaratmayı hedeflemektedir. Partinin bu tavrı, mücadelenin kendisine verilen önemle çakışmaktadır. Bu anlamda parti, demokrasi mücadelesini sınıf mücadelesine çevirdiği gibi, ideolojik mücadeleyi de siyasal mücadeleye çevirmektedir. Dolayısıyla işçilerin bilinç düzeyinin yükselmesinin ya da sınıf içindeki bölünmelerin giderilmesinin de, mücadele pratiğinin yaygınlaşmasıyla ve derinleşmesiyle mümkün olacağı varsayılmaktadır. Bu nedenle parti, işçilerin iş ve yaşam alanlarında örgütlenmeye, ayrıca sendikalar içinde güçlenmeye çalışmaktadır. Buna yönelik olarak geliştirilen en güçlü araç ise, yine işçilerin seslerini duyurmayı temel amaç edinmiş olan günlük gazetedir.

Görüldüğü gibi EMEP'in siyaset anlayışı TKP'nin neredeyse tamamen karşıtı gibidir. Siyasal mücadelesini işçi sınıfının ve eylemin gücüne dayandıran EMEP,

ideolojik mücadeleyi bunun bir uzantısı olarak değerlendirmektedir. Zaten, yine TKP'nin aksine, kendini sınıfın öncüsü olarak kurgulamayan EMEP böyle bir mücadeleyi yürütecek araçlardan da yoksundur. En önemlisi kadrolarının bilgi ve deneyim eksikliğidir. Hedefine uygun olarak üyelerinin çoğu işçilerden oluşan parti, henüz kendi kadrolarında gerekli ideolojik dönüşümü gerçekleştirememiştir. Ancak bu durum, döngüsel olarak, çok önem verilen mücadelelerin de beklenen işlevi yerine getirememesi sonucunu doğurmaktadır. Sonuç olarak mücadeleler, eğer bir kazançla sonuçlanıyorsa, kısmi ve çoğu zaman ekonomik kazançlarla sınırlı kalmakta, siyasal ve dönüştürücü birikimlere dönüşememektedir. Bunun sonucunda EMEP de, sosyalist bir toplumu hedefleyen bir siyasal parti olmaktan çok, işçilerin "yanında olan bir dayanışma kurumu"na dönüşme tehlikesini taşımaktadır. Yine de EMEP, işçi sınıfını siyasallaştırma mücadelesi veren tek parti olduğu için önemlidir. Bununla birlikte bu siyasallaştırma mücadelesi, ne örgütsel ne söylemsel olarak hegemonik bir unsur içermemektedir. Bu üç parti içinde hegemonik bir siyaset anlayışına sahip olmayan tek parti de EMEP'tir.

ÖDP'nin siyaset anlayışını belirleyen, geleneksel soldan farklılaşan ve varolan düzeni, ona eklemlenerek eleştiren yeni sola dayanan alternatif bir siyaset yaratma çabasıdır. Bu çaba ÖDP'nin programında, politikalarında, üzerinde yükselmeyi hedeflediği toplumsal öznelerin seçiminde görünür olmakta; ancak parti alternatif siyaset anlayışını hayata geçirmekte başarıya ulaşamamaktadır. Bu başarısızlık temel olarak partinin dayandığı siyaset anlayışının teorik kurgusundaki boşluklardan kaynaklanmaktadır. ÖDP, varolan toplumsal ve siyasal değişimleri göz önünde bulundurarak yeni bir mücadele oluşturmak gerektiği noktasından hareket etmektedir. Mücadelenin yeniliği, belli bir sınıfa ya da toplumsal kesime tâbi olmaksızın, toplumun her kesiminde kendiliğinden gelişen muhalefet hareketlerinin, demokrasi ve özgürlük hedefine yönelik olarak geliştirilmesi ve birlikte hareketinin sağlanmasında yatmaktadır. Ancak Türkiye'de sivil toplumun ve toplumsal muhalefet pratiğinin geri kalmışlığına bir de sosyalist birikim eksikliği eklenince ÖDP'nin siyaset anlayışı nesnel zemini olmayan bir hale bürünmektedir. Bu durum, aynı zamanda Türkiye toplumu açısından yeni solun ya da alternatif bir

siyasetin nasıl kurgulanacağı sorusuna teorik açıdan bütünlüklü bir yanıtın verilmesini de engellemektedir. Buna bir de ÖDP'nin toplumsal mücadele için ön plana çıkardığı kavramların, yeni düzenin ideolojik söyleminin ana kavramları olduğu eklenmelidir. Demokrasi, özgürlük ya da farklılık gibi kavramlar, içleri ÖDP tarafından yeniden doldurulduğunda, yani varolandan farklı eklemlenmelerle kurgulandıklarında yeni bir siyaset anlayışının kavramları haline gelebilirler. Ancak bu da teorik bir bütünlük ve netliğe sahip olmadan gerçekleşemez. Dolayısıyla ÖDP, Türkiye'nin nesnel koşullarına uygun olmayan, teorik ve ideolojik netliği de bulunmayan bir siyaset anlayışını "toplumsallaştırmak" gibi zor bir hedefe yönelmiştir.

ÖDP'nin siyasal oluşumundaki bu zaaflar, partinin "eylem"i gündeminin ilk maddesi olarak belirlemesiyle aşılmaya çalışılmaktadır. ÖDP, 1970'lerdeki öncülleri gibi, bir anlamda zorunlu olarak eyleme yönelmiştir. Bu zorunluluk, partinin farklı sol grupların oluşturduğu bir birlik partisi olarak kurulmasından kaynaklanmaktadır. Bununla birlikte eyleme verilen önem, aynı zamanda ÖDP'nin siyaset anlayışının da bir gereğidir. Siyasal mücadele, farklı toplumsal muhalefet hareketlerinin örgütlenmesiyle gerçekleşeceği için, önemli olan bu hareketlerin kendilerini örgütlemelerinin yolunu açmaktır. Bu anlamda EMEP'in işçi sınıfı içinde gerçekleştirmeye çalıştığını, ÖDP farklı toplumsal hareketler içinde denemektedir. Bu örgütlenmelerin yaygınlaşması ve güçlenmesiyle, varolan ideolojik ve teorik zaafların da ortadan kalkacağı umulmuştur. Partinin örgütlenme modeli de bu anlayış doğrultusunda oluşturulmuş; parti dışında yapılan çalışmalar, neredeyse parti içi çalışmalara tercih edilmiştir. Bugün ÖDP üyelerinin çoğu, farklı toplumsal örgütlerde mücadelelerini sürdürmekte, ancak bu mücadelelerin bütünlenmesi ya da partiye dönük bir üretime dönüşmesi mümkün olmamaktadır.

Bu durum, doğal olarak, partinin hegemonik potansiyelini de belirlemektedir. ÖDP, TKP'den farklı bir hegemonik kurguya sahiptir. TKP'nin hegemonyası, Gramsci'nin kavramsallaştırmasına paralel olarak partiyi merkeze koyan ve temel olarak ideolojik ve kültürel bir dönüşüm mücadelesi sonucu kitlelerin parti

çevresinde biraraya gelmesini amaçlayan bir içeriğe sahiptir. ÖDP'nin hegemonik pozisyonu ise daha çok Laclau ve Mouffe'unkine benzemektedir. Çoğullaşmış olan toplumsal öznelerin ve farklı muhalefet biçimlerinin biraraya getirilmeye, farklı eklemlenmeler sonucu alternatif ama kısmi hegemonik bütünlüklerin oluşturulmaya çalışılmaktadır. Ancak tıpkı Laclau ve Mouffe'un kuramında olduğu gibi, ÖDP'nin uygulamalarında da ortaya çıkan temel bir sorun vardır. Bu da birleştirici bir özne ve buna bağlı birleştirici bir söylemin yokluğudur. TKP'nin karşı hegemonya mücadelesinde araçsallaştırılan kavramlar bu işi görmektedir. EMEP, hegemonik bir siyaset izlemese de, bütün bölünmüşlüğüne rağmen işçi sınıfını tek bir özne olarak görmekte ve mücadelesini bunu üzerinden vermektedir. ÖDP ise, çoğul özneler üzerinden siyaset yapmayı tercih ettiği ama ideolojik ve teorik bütünlüğü kuramadığı için belirsiz, zaman zaman tutarsız ama her zaman parçalı bir siyaset izlemek zorunda kalmaktadır. Üstelik bu, partinin kendi iç işleyişinde de söz konusu olmakta, yeni solu ideolojik olarak kavrayamamış olan kadrolarla, parti –yönetimleri- arasında bütünlük kurulamamaktadır. Kısaca, hegemonik bir siyaset anlayışı benimseyen ÖDP, henüz kendi partisi içinde hegemonyayı kurmayı başaramamıştır.

Sonuç olarak elinizdeki tablo, Türkiye'nin sosyalist partilerinin bir karşı hegemonya kurabilmek için potansiyellerinin değil, potansiyel işaretlerinin olduğunu göstermektedir. Bir kere hatırlanması gerekir ki, bu partilerin hepsi niceliksel olarak marjinal parti konumundadırlar. Bu partiler arasında hegemonik siyaset anlayışını en sağlam biçimde kurmuş olan TKP, en az üyeye sahip parti olduğu gibi kitlelere de en kapalı parti konumundadır. ÖDP, ideolojik yetersizlikler nedeniyle ne parti üyelerini ne de ilişkide olunan toplumsal hareketleri bütünleştirmekten uzak görünmektedir. EMEP ise, işçi sınıfı içinde sınırlı da olsa bir yer edinmiş olmakla birlikte işçileri ve mücadeleyi siyasallaştırmak konusunda başarı elde edememektedir.

Sosyalist partilerin bu "başarısızlıklarında" etken olan pek çok faktör vardır. Ancak ilk önce hatırlanması gereken her üç partinin de henüz çok genç olduğudur.

Toplumsal dönüşüm mücadelesinin uzun soluklu bir mücadele olduğu düşünülürse, en eskisi 13 yıldır faaliyet gösteren bu partiler henüz emekleme aşamasındadırlar. Yine de partilerin hızla yol almasını engelleyen etkenler göz ardı edilemez. Bunların başında, yukarıda anlatıldığı gibi, varolan düzenin meydana getirdiği ideolojik ve kültürel dönüşüm gelmektedir. Bunun bir sonucu olarak sol partilerin üzerinde siyaset yapmaya alıştığı siyasal alan ortadan kalkmış; birlikte mücadele ettiği özneler değişmiştir. Yaşam, sosyalist partilerin 1970'lerde alıştığından çok farklı değerler üzerinden akmaktadır.

Bu kültürel değişim, aynı zamanda devletin otoriterliği ile korunmaktadır. Zaten askeri yönetimin en şiddetli darbelerine maruz kalmış olan sol örgütler ve kadroları, bugün de neo-liberalizmin tamamlayıcı parçası olan otoriterliğin birincil hedefi konumundadırlar. Otoriterlik eğilimi, bir yandan egemenlerin varolan ideolojinin zaaflarının bilincinde olduğu ve sol siyasetin ciddi bir tehdit olarak algılandığını göstermekte; ancak diğer yandan kitleler üzerinde caydırıcı etkilerde bulunabilmektedir. Bu durum, zaten 1980'lerde kitlelerden uzak düşmüş olan solun, bu mesafeyi kapatabilmesi önünde önemli bir engel oluşturmaktadır.

Parti yöneticileri ile yapılan görüşmelerin hemen hepsinde bir şekilde dile getirilen "olanaklarımız sınırlı, gücümüz bu kadar" biçimindeki ifadeler bütün bu engellerin yarattığı kuşatılmışlık halinin göstergesidir. Egemen kesimlerin elindeki ideolojik, kültürel aygıtlar ve baskı aygıtlarının çeşitliliği, yaygınlığı ve gücü sol partileri büyük ölçüde "araçsız" bırakmaktadır. Nitekim bu durum, partilerin örgütlenmelerinde ve mücadele pratiklerinde açıkça ortaya çıkmaktadır. Partiler temel olarak "protestocu" bir mantıkla hareket etmekte, kendi alternatiflerini yaratamadıkları ya da kendilerini bir alternatif olarak kurgulayamadıkları için, gündeme ancak protesto ederek dahil olabilmektedirler. Bunda partilerin kitlelerden uzaklaşmış olmasının ve 1980'lerin özelliği olan içe kapanmanın etkilerinin hala sürmesinin de katkısı vardır.

Dolayısıyla sol partiler zeminsiz, öznesiz ve araçsız kalmış durumdadırlar. Alternatif bir siyaset yaratmada yaşanan güçlük, partilerin bir anlamda günü kurtarma kaygısıyla hareket etmeye zorlamaktadır. Bu da partilerin kavramın geniş anlamıyla muhafazakarlığa, bulundukları mevzileri muhafaza etmeye sürüklemektedir. Yasal bir siyasal parti olarak faaliyet göstermenin de, bu durumu güçlendiren etkileri olmaktadır. Partiler ister istemez, seçim dönemlerine endeksli bir siyaset gütmektedirler. EMEP ve ÖDP'de daha belirgin olan bu eğilim, partilerin "oy kaygısıyla" hareket ettiklerini düşündüren çeşitli etkinliklerde bulunmalarına, ittifaklara girişmelerine ve söylemler geliştirmelerine neden olmaktadır. Bu da bir anlamda partileri, giderek muhafazakarlaşan ve sağa kayan tüm toplumla birlikte sağa kaydırmaktadır.

Bütün bu gelişmeler ve özellikle sosyalist partilerin siyaset üretemez bir halde olmaları genel olarak solculuğun, neo-liberalizmin toplumsal biçimlendirmelerine de uygun bir biçimde kültürel bir kimliğe dönüşmesi tehlikesini içinde barındırmaktadır. Siyasal / toplumsal alanın kültürel motiflerle doldurulması ve sosyalist partilerin bunu dönüştürecek bir faaliyette bulunamamaları durumunda böyle bir gelişme kaçınılmaz görünmektedir. Bu nedenle siyasal alanın dönüştürülmesi için verilecek mücadele, sadece varolan sol partilerin değil sosyalizmin geleceği açısından da hayati önem taşımaktadır.

KAYNAKÇA

Kitaplar ve Makaleler:

- AĞAOĞLU, Tektaş (1996); *"Bu Zemini Onlara Sosyalistler Sunmadı mı?"*, **ÖDP Kendini Anlatıyor** içinde (haz. B. Demirer) Güncel Yayıncılık, İstanbul

- AKALIN, İlhan (1980); *"DİSK Kongresi: Öncesi ve Sonrası"*, **Sosyalist İktidar**, Ağustos, sayı:11

- AKDAĞ,Yusuf (1997a); *"Parti Çalışmamızın Bazı Sorunları Üzerine",* **Özgürlük Dünyası**, sayı:85, Haziran, sf:12-25

- -------------- (1997b); *"ÖDP- Yeniden Çizgisi ya da Usanmış Solculuk"*, **Özgürlük Dünyası**, sayı: 87, Ekim, sf:24-54

- ------------- (1998); *"İç ve Uluslararası Alanda Gelişmeler; Çelişkiler, Çatışmalar ve İşçi Hareketi"*, **Özgürlük Dünyası**, sayı: 92, Ekim, sf: 11-48

- ----------------- (2003); *"İşçi Hareketinde Sonuç ve Olanaklar"*, **Özgürlük Dünyası**, sayı: 136, Ağustos, sf:43-52

- AKKAYA, Yüksel (2002); *"1980'den Günümüze Türkiye'de İşçi Sınıfı"*, **Birikim, Alacakaranlık Yılları Seksenler Doksanlar**, no.152-153, Ocak, s.90-100

- AKSAKAL, Pertev (1989); **Bir Yerel Yönetim Deneyi Fatsa**, Simge Yay., İstanbul

- ALOGAN, Yavuz (1997); *"Kongre'den Sonra"*, **Birikim**, no:103, Kasım, sf:91-95

- ALPKAYA, Faruk (1999); *"Seçim Sonuçları Üzerine Bazı Gözlemler Ve Öngörüler"*, **Birikim**, no:122, Haziran, sf:42-47

- AMARİGLİO, J. L. – RESNİCK, S. A. (1988); *“Class, Power, Culture”*, **Marxism and Interpretation of Culture** içinde (ed. C. Nelson, L. Grossberg); Illini Books, Uni. of Illinois Press, Urbana-Chicago

- AMİN, Samir vd. (1993); **Büyük Kargaşa, Yeni Toplumsal Hareketlerin Krizi**; (çev: Erden Akbulut), Alan Yayıncılık, İstanbul

- ANDERSON, Perry (1977); *“The Antinomies of Antonio Gramsci”*; **New Left Review**, no:100, sf:5-78

- ---------------------- (1988); *“Modernity and Revolution”*, **Marxism and Interpretation of Culture** içinde (ed. C. Nelson, L. Grossberg); Illini Books, Uni. of Illinois Press, Urbana-Chicago

- ARGIN, Şükrü (1995); *“Yeni Zamanlar ve Garantisiz Marksizm”*, **Birikim, Nasıl Bir Sosyalizm**, no.79, Kasım, s.42-47

- -------------- (1996); *“Nostalji İle Ütopya Arasında”*, **Birikim**, no:82, Şubat, sf:21-25

- ------------- (2000); *“Yeni Kavramlar Yeni Sorumluluklar”*, **Yeni Bir Sol Tahayyül İçin** içinde (der. Tanıl Bora); Birikim Yayınları, İstanbul

- -------------- (2002); *“80'lerden 90'lara: Şimdiki Zaman Diktatörlüğü”,* **Birikim, Alacakaranlık Yılları Seksenler Doksanlar**, no.152-153, Ocak, s. 28-43

- ARRİGHİ, G. – HOPKİNS, T.K.- WALLERSTEİN, I. (1995); **Sistem Karşıtı Hareketler**, Metis Yay., İstanbul

- ASENA, Ahmet (1996); *“ÖDP Emekçiler Adına Partinin Kutsanmasından Kopuş Çabasıdır”*, **ÖDP Kendini Anlatıyor** içinde (haz. B. Demirer) Güncel Yayıncılık, İstanbul

- ASLAN, Emre (2002); *“The Politics of Fascism: Changing Strategies and Positions of the MHP vis-a-vis The Turkish Power Bloc”*, **The Politics of Permanent Crisis: Class, Ideology and State in Turkey** içinde (ed. N. Balkan, S. Savran); Nova Science Pub., NY

- ASLAN, Nesrin (1996); *“Kağıtlara Yazdığınız Değil Tarzınızdır Sizi Belirleyen”*, **ÖDP Kendini Anlatıyor** içinde (haz. B. Demirer) Güncel Yayıncılık, İstanbul

- ATAMER, Bülent (1997); *“ÖDP'den Ne Bekliyoruz?”*, **Birikim**, no:103, Kasım, sf:44-48

- ATMAZ, Nispet vd. (2001); **ÖDP Yazıları (Tartışmalar – Belgeler)**, Ütopya Yay., Ankara

- AYATA, Ayşe (1993); "*İdeology, Social Bases, and Organizational Structure of the Post-1980 Political Parties"*, **The Political And Socioeconomic Transformation of Turkey** içinde (ed. A. Eralp, M. Tünay, B. Yeşilada); Praeger Pub., Wesport

- AYATA, Sencer (1993); *"The Rise of the Islamic Fundamentalism and Its Institutional Framework"*, **The Political And Socioeconomic Transformation of Turkey** içinde (ed. A. Eralp, M. Tünay, B. Yeşilada); Praeger Pub., Wesport

- AYTEMUR, Atilla (1996); *"Militan Bilinci Üzerinden Siyaset Kurulmaz"*, **ÖDP Kendini Anlatıyor** içinde (haz. B. Demirer) Güncel Yayıncılık, İstanbul

- BAKER, Ulus (1997); *"ÖDP:Parti mi Hareket mi?"*, **Birikim**, no:103, Kasım, sf:36-40

- -------------- (2002); *"Pragmata"*, **Birikim, Alacakaranlık Yılları Seksenler Doksanlar**, no.152-153, Ocak 2002, s.79-84

- BALİBAR, Etienne(1994); **Masses, Classes, Ideas**; Routledge, London

- ------------------ (2002); **Politics and the Other Scene**; Verso, NY- London

- BALİBAR, E. - WALLERSTEİN, I (2000); **Irk, Ulus, Sınıf** ; (çev. Nazlı Ökten); Metis, İstanbul

- BALLI, Rafet (1989); **Sosyalist Sol Konuşuyor**; Cem Yayınevi, İstanbul

- BARRETT, Michele (1994); *"Ideology, Politics, Hegemony: From Gramsci to Laclau and Mouffe",* **Maping Ideology** içinde (ed. S. Zizek); Verso, London

- BARROW, Clyde W. (1993); **Critical Theories of The State**, University of Wisconsin Press

- BAUMAN, Zigmund (2000); **Siyaset Arayışı**; (çev. Tuncat Birkan); Metis Yay., İstanbul

- BAYART, Jean François (1999); **Kimlik Yanılsaması**; (çev. Mehmet Moralı); Metis Yay., İstanbul

- BELGE, Murat (1989); **Sosyalizm, Türkiye ve Gelecek**; Birikim Yayınları, İstanbul

- ------------- (1992); *"Sol"*, **Geçiş Sürecinde Türkiye** içinde (der. I. C. Schick – F. A. Tonak), Belge Yayınları, İstanbul

- ------------ (1996); *"Yeni Partimiz"*, **Birikim**, no:82, Şubat, sf:20-21

- BENLİ, F. – ÜNÜVAR, K. (2000); *"Parti Olmak ya da Olmamak"*, **Birikim** no:132, Nisan, sf:24-33

- BENTON, Sarah (1990); *"Partinin Çöküşü"*, **Yeni Zamanlar, 1990'larda Politikanın Değişen Çehresi** içinde, (der. S. Hall ve M. Jacques) (çev: Abdullah Yılmaz), Ayrıntı Yayınları, İstanbul

- BERGMAN, Marshall (1994); **Katı Olan Herşey Buharlaşıyor**; (çev. Ü. Altuğ – B. Peker), İletişim Yayınları, İstanbul

- BIÇAKÇI, Cenan vd. (1995); **Türkiye'de Siyasal Gelişmeler ve Sosyalistler**, Toplumsal Araştırmalar Vakfı Panel Dizisi, no:7, Alan Yayıncılık, İstanbul

- BİRTEK, F. – TOPRAK, B. (1994); *"Türkiye'de Siyasal İslamın Yükselişi ile Neo-liberal Yeniden İnşanın Oluşturduğu Çatışmalı Gündemler"*, (çev: Deniz Ergazi), **Mürekkep**, Güz, sf:4-16

- BLACKBURN, Robin (1993); **Çöküşten Sonra – Sosyalizmin Geleceği**, (çev. O. Akınhay), Ayrıntı Yayınları, İstanbul

- BOBBİO, Norberto (1988); *"Gramsci ve Sivil Toplum Kavramı",* **Sivil Toplum ve Devlet** içinde, (der. John Keane; çev. Mehmet Küçük); Ayrıntı Yay., İstanbul

- BORA, Tanıl (1995); *"Sol Politika - Politika Kültürü- Üzerine Düşünceler"*, **Birikim, Nasıl Bir Sosyalizm**, no.79, Kasım, s.31-36

- ---------------- (1996); *"Parti ve 'Keşke'"*, **Birikim**, no:82, Şubat, sf:15-18

- ---------------- (1997) *"ÖDP'de 'Sınıf Savaşları' – Sınıftan Kaçış mı Sınıfa Kaçış mı?"*, **Birikim**, no:103, Kasım, sf:13-20

- --------------- (2000a); *"Sınıftan Kaçış, Sınıfa Kaçış"*, **Yeni Bir Sol Tahayyül İçin** içinde (der. Tanıl Bora); Birikim Yayınları, İstanbul

- --------------- (2000b); *"Sol Politika Dili Üzerine Düşünceler"*, **Yeni Bir Sol Tahayyül İçin** içinde (der. Tanıl Bora); Birikim Yayınları, İstanbul

- ------------- (2002); *" 'Son Yirmi Yıl'ı Ayrıştırmak İçin Notlar"*, **Birikim, Alacakaranlık Yılları Seksenler Doksanlar**, no.152-153, Ocak, s. 55-61

- BORATAV, Korkut (1988); **Türkiye İktisat Tarihi 1908-1985**; Gerçek Yayınevi, İstanbul

- ------------------ (1990); *"Inter-Class and Intra-Class Relations of Distribution Under 'Structural Adjustment': Turkey During thr 1980's"*, **The Political Economy of Turkey** içinde (der. T. Arıcanlı ve D. Rodrik); St. Martin's Press, NY

- ------------------ (1991); **1980'li Yıllarda Türkiye'de Sosyal Sınıflar ve Bölüşüm**; Gerçek Yayınevi, İstanbul

- ----------------- (1994); *"Contradictions of 'Structural Adjustment': Capital and the State in Post-1980 Turkey"*, **Developmentalism and Beyond Society and politics in Egypt and Turkey** içinde (der. A. Öncü, Ç. Keyder, S. E. İbrahim); The American Uni. in Cairo Press, Cairo

- ------------------ (1995); *"İktisat Tarihi (1981-1994)"* **Türkiye Tarihi** içinde (yay. haz: Sina Akşin), cilt:5, Cem Yayınevi, İstanbul

- BOSTANCIOĞLU, Adnan vd. (1996); **ÖDP Tartışmaları**, Alan Yayıncılık, İstanbul

- BRİDGES, Amy Beth (1974); *"Nicos Poulantzas and the Marxist Theory of the State"*, **Politics and Society**, Winter

- BUĞRA, Ayşe (1995); **Devlet ve İşadamları**, İletişim Yayınları, İstanbul

- ------------ (2002); *"Political İslam in Turkey in Historical Context"*, **The Politics of Permanent Crisis: Class, Ideology and State in Turkey** içinde (ed. N. Balkan, S. Savran); Nova Science Pub., NY

- BURAWOY, Micheal (2003); *"For a Sociological Marxism: The Complementary Convergence of A. Gramsci and K. Polanyi"*; **Politics and Society**, vol.31, no.2, June

- BUTLER, J. – LACLAU, E. – ZİZEK, S. (2000); **Contingency, Hegemony, Universality;** Verso, NY- London

- BRUNT, Rosalind (1990); *"Kimlik Politikası"*, **Yeni Zamanlar, 1990'larda Politikanın Değişen Çehresi** içinde, (der. S. Hall ve M. Jacques) (çev: Abdullah Yılmaz), Ayrıntı Yayınları, İstanbul

- CANDEMİR, İ. Suphi (1980); *"Bir Daha Fenersiz Yakalanmamak İçin"*, **Sosyalist İktidar**, Mart, sayı:6

- CANGIZBAY, Kadir (1995); *" 'Vatandaşsız' Türkiye'de ya da Molekülü Çatlamış Devlet"*, **Birikim, Nasıl Bir Sosyalizm**, no.79, Kasım, s. 78-92

- CASTELLS, M. (1989); **The Informational City**; Blackwell Pub., London

- ------------- (1997); **Power of Identity**; Blackwell Pub., London

- ------------- (1998); **End of Millennium**; Blackwell Pub., London

- CİNEMRE, L. – ÇAKIR, R. (1991); **Sol Kemalizme Bakıyor**, Metis Yayınları, İstanbul

- CİZRE SAKALLIOĞLU, Ümit (1995); *"Türkiye'de Yeni Sağ, Siyasallaşma, Meşruiyet ve Sivil Toplum İlişkisi: Hayaller ve Gerçekler"*, **Toplum ve Bilim**, no: 68, Kış, sf:66-85

- ------------- (1996); *"Liberalism, Democracy and the Turkish center-Right:The Identity Crisis of the True Party"*, **Turkey: Identity, Democracy, Politics** içinde (ed. Slyvia Kedourie); Frank Cass, Portland

- CONNOLLY, W. E. (1995); **Kimlik ve Farklılık**; (çev. Ferma Lekesizalın); Ayrıntı, İstanbul

- CONTEPE, Bilge (1996); *Yeşil Hareket Pastanın Üstündeki Krema Değildir"*, **ÖDP Kendini Anlatıyor** içinde (haz. B. Demirer) Güncel Yayıncılık, İstanbul

- ÇAKIR, Ruşen (1990); **Ayet ve Slogan**, Metis Yayınları, İstanbul

- --------------- (2004); **Türkiye'nin Kürt Sorunu**, Metis Yayınları, İstanbul

- ÇARALAN, İhsan (1993); **Memur ve Memur Sendikaları**, Evrensel Basım Yayın, İstanbul

- --------------- (2004); *"Devlette Yeniden Yapılanma Kimin İçin?"*; **Özgürlük Dünyası**, sayı:142, Şubat, sf:24-37

- ÇELENK, Halit (2002); Türkiye İşçi Partisi'nde İç Demokrasi, Evrensel Basım Yayın, İstanbul

- ÇELİKKAN, Murat (1996); *"Sosyalistler De Bulunsun"*, **ÖDP Kendini Anlatıyor** içinde (haz. B. Demirer) Güncel Yayıncılık, İstanbul

- ÇİÇEK, Nazan (2000); **Yeni Sol Argümanlar Işığında Özgürlük ve Dayanışma Partisi**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, A. Ü. SBF, Ankara

- ÇİĞDEM, Ahmet (2002a); *"Muhafazakarlık Üzerine"*, **Toplum ve Bilim**, no:74, Güz, sf:32-51

- ------------- (2002b); *"Yirmi Yılın Hikayesi: Devlet Kapitalizmi İle Türk Usulü Faşizm"*, **Birikim, Alacakaranlık Yılları Seksenler Doksanlar**, no.152-153, Ocak, s. 43-50

- ÇOŞKUN, Sıtkı (1996); *"Daha Kızıla Boyamayana Aşkolsun"*, **ÖDP Kendini Anlatıyor** içinde (haz. B. Demirer) Güncel Yayıncılık, İstanbul

- ÇULHAOĞLU, Metin (1996); *"Parti Olmayan Parti Aksaklık Olmayan Aksaklık"*, **ÖDP Kendini Anlatıyor** içinde (haz. B. Demirer) Güncel Yayıncılık, İstanbul

- ---------------- (2000); *"20 Yıl Sonra 'Sosyalist İktidar'"*, **Sosyalist İktidar Yazıları 1979-1980** içinde, Dünya Yayıncılık, İstanbul

- ---------------- (2002a); **Binyıl Eşiğinde Marksizm ve Türkiye Solu**, YGS Yayınları, İstanbul

- --------------- (2002b); *"The History of the Socialist-Communist Movement in Turkey by Four Major Indicators",* **The Politics of Permanent Crisis: Class, Ideology and State in Turkey** içinde (ed. N. Balkan, S. Savran); Nova Science Pub., NY

- DAHRENDORF, R. (1988); **The Modern Social Conflict**; Weidenfeld and Nicholson, London

- DEMİR, Hülya (2001); *"ÖDP'de Bağımsızlık Bir Duruş mu, Bir Durak mı?"*, **Birikim** no:146, Haziran, sf: 26-30

- DEMİR, İlkay ve Necmi (1996); *"Bölünmeyi Çok İyi Biliriz bu Yüzden Birleşmeyi de"*, **ÖDP Kendini Anlatıyor** içinde (haz. B. Demirer) Güncel Yayıncılık, İstanbul

- DODD, C. H. (1988); *"Political Modernization, The State and Democracy"* , **State, Democracy and The Military: Turkey in the 1980's** içinde (ed. M. Heper, A. Evin); Walter de Gruyter, Germany

- DOĞAN, Hakkı (1998); *"Birim Çalışması Açısından Bir Fabrika İncelemesi"*, **Özgürlük Dünyası**, sayı: 89, Mart, sf:39-64

- DURMAZ, Sabri (2000); *"Emek Platformunun Dünü Bugünü"*, **Özgürlük Dünyası**, sayı: 98, Mart, sf:3-13

- ---------------- (2001); *"Sermayenin 'Yeniden Yapılandırma' Oyunun Bozma Mücadelesi"*, **Özgürlük Dünyası**, sayı:112, Temmuz, sf:2-16

- ELDENİZ, Ali (1992); **TDKP Konferans Belgeleri**, Evrensel Basım Yayın, İstanbul

- ERALP, Atila (1990); *"Thr Politics of Turkish Development Strategies"*, **Turkish State, Turkish Society** içinde (der. A. Finkel ve N. Sirman); Routledge, London

- ERDAL, Mehmet (1997); *"Günlük Basın ve Sınıf Mücadelesi"*, **Özgürlük Dünyası**, sayı: 87, Ekim, sf:3-15

- --------------- (1998);*"Nereden ...Nereye? Siyasal Koşullardaki Gelişmeler ve Dönemeçler"*, **Özgürlük Dünyası**, sayı: 89, Mart, sf: 3-14

- --------------- (1999); *“Kürt Sorunu, Türkiye İşçi ve Emekçi Hareketinin Sorunudur”*, **Özgürlük Dünyası**, sayı: 94, Şubat, sf: 3-13

- ERDEM, Ergün (1979); *“Sosyalist Hareketimiz ve Sendikalar”*, **Sosyalist İktidar**, Aralık, sayı:3

- ERDOĞAN, Necmi (1994); *“Metinlerarasılık, Hegemonya ve Siyasal Alan”*, **Toplum ve Bilim**, no:63, sf:40-55

- --------------- (1998); *“Demokratik Sol’dan Devrimci Yol’a:1970’lerde Sol Popülizm Üzerine Notlar”*, **Toplum ve Bilim**, no: 78, Güz, sf:22-37

- ERDOĞAN, N. – ÜSTÜNER, F. (2002); *“Quest for Hegemony; Discourses on Democracy”,* **The Politics of Permanent Crisis: Class, Ideology and State in Turkey** içinde (ed. N. Balkan, S. Savran); Nova Science Pub., NY

- ERGÜDEN, Işık (1995); *“ ‘İktisadi Akıl’sız bir Sosyalizm Üzerine Düşünceler”*, **Birikim, Nasıl Bir Sosyalizm**, no.79, Kasım, s.47-52

- EŞİTMEZ, Mahmut; *“ÖDP Fikriyartına Bir Özne Arayışı”*, **Birikim**, no:103, Kasım, sf:86-91

- EVİN, Ahmet (1988); *“Changing, Patterns of Cleavages Before and After 1980”*, **State, Democracy and The Military: Turkey in the 1980’s** içinde (ed. M. Heper, A. Evin); Walter de Gruyter, Germany

- FORTA, Bülent (1996); *Şimdi Yeni Bir ÖDP Tasarlamalıyız”*, **ÖDP Kendini Anlatıyor** içinde (haz. B. Demirer) Güncel Yayıncılık, İstanbul

- FRANCO, Jean (1988); *“Beyond Ethnocentrism: Gender, Power and The Third World Intelligentsia”*, **Marxism and Interpretation of Culture** içinde (ed. C. Nelson, L. Grossberg); Illini Books, Uni. of Illinois Press, Urbana-Chicago

- GELLNER, Ernest (1987); **Culture, Identity and Politics**; Cambridge Uni. Press, London

- GOLDİNG, Sue (1988); “*The Concept of the Philosophy of Praxis in the Quaderni of A. Gramsci”*, **Marxism and Interpretation of Culture**, içinde (ed. C. Nelson, L. Grossberg); Illini Books, Uni. of Illinois Press, Urbana-Chicago

- GORZ, André (1977); **Miséres du Prèsent, Richesse du Possible**, Galilée, Paris

- --------------- (1986); **Elveda Proletarya**, Afa Yayınları, İstanbul

- GÖLE, Nilüfer (1998); *"Modernleşme Bağlamında İslami Kimlik Arayışı"*, **Türkiye'de Modernleşme ve Ulusal Kimlik** içinde (der. S. Bozdoğan ve R. Kasaba), Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul

- GÖRAL, Ö.S. – BENLİSOY, F. (1999); *"Kuvveden Fiile"*, **Birikim**, no:122, Haziran, sf:53-58

- GRAMSCİ, Antonio (1971); **Selections From the Prison Notebooks**, Lawrence and Wishart, London

- ------------------ (1977); **Political Writings I.**, Lawrence and Wishart, London

- ------------------ (1978); **Political Writings II.**, Lawrence and Wishart, London

- ------------------ (1985); **Selection From Cultural Writings,** Lawrence and Wishart, London

- ------------------ (1986); **Hapishane Defterleri**; (çev: A. Cemgil), Belge Yayınları, İstanbul

- GÜLALP, Haldun (1985); *"Patterns of capital Accumulation and State- Society Relations in Turkey"*, **Journal of Contemporary Asia**, no:15/5, sf:329-348

- ------------------ (1998); *"Türkiye'de Modernleşme Politikaları ve İslamcı Siyaset"*, **Türkiye'de Modernleşme ve Ulusal Kimlik** içinde (der. S. Bozdoğan ve R. Kasaba), Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul

- GÜLER, Aydemir (2001); *"TKP: Bir Perde Açılıyor"*, **Gelenek**, Kasım, sayı:69

- --------------- (2002); *"Kürt Hareketinde Siyasetin Sorunu"*, **Gelenek**, Kasım, sayı:76

- GÜNER, Sedat (1999); *"Sistemi Yenileme Operasyonunun Bir Parçası Olarak Öcalan Davası"*, **Özgürlük Dünyası**, sayı: 95, Haziran, sf:3-10

- GÜRBİLEK, Nurdan (1992); **Vitrinde Yaşamak**; Metis Yay., İstanbul

- GÜRSES, Hakan (2000); *"Kimlik Kavramı Üzerine Düşünceler"*, **Yeni Bir Sol Tahayyül İçin** içinde (der. Tanıl Bora); Birikim Yayınları, İstanbul

- GÜRSOY, Gencay (1996); *"Kentlerdeki Kutuplaşma Anadolu Şemasına Oturmuyor"*, **ÖDP Kendini Anlatıyor** içinde (haz. B. Demirer) Güncel Yayıncılık, İstanbul

- HALL, S., LUMLEY, B., McLENNAN, G. (1985); **Siyaset ve İdeoloji "Gramsci"**; Birey ve Toplum Yayınları, İstanbul

- HALL, Stuart (1990); *"Yeni Zamanların Anlamı"*, **Yeni Zamanlar, 1990'larda Politikanın Değişen Çehresi** içinde, (der. S. Hall ve M. Jacques) (çev: Abdullah Yılmaz), Ayrıntı Yayınları, İstanbul

- HALL, S. ve M. JACQUES (1990); *"Giriş"*, **Yeni Zamanlar, 1990'larda Politikanın Değişen Çehresi** içinde, (der. S. Hall ve M. Jacques) (çev: Abdullah Yılmaz), Ayrıntı Yayınları, İstanbul

- HALL, S. ve HELD D. (1990); *"Yurttaşlar ve Yurttaşlık"*, **Yeni Zamanlar, 1990'larda Politikanın Değişen Çehresi** içinde, (der. S. Hall ve M. Jacques) (çev: Abdullah Yılmaz), Ayrıntı Yayınları, İstanbul

- HARDT, M VE NEGRİ, A. (2001); **İmparatorluk**; (çev: A. Yılmaz), Ayrıntı Yay., İstanbul

- HAUSNER, J., JESSOP, B., NİELSEN, K. (1995); "*Introduction"*, **Strategic Choice and Path-Dependency in Post-Socialism** içinde (der. J. Hausner, B. Jessop, K. Nielsen); Edward Elgar Pub. Hants, UK

- HEPER, Metin (1985); **The State Tradition in Turkey**; The Eothen Press, Northgate

- --------------- (1988); "*State and Society in Turkish Political Experience"*, **State, Democracy and The Military: Turkey in the 1980's** içinde (ed. M. Heper, A. Evin); Walter de Gruyter, Germany

- İLYASOĞLU, Aynur (1996); *"ÖDP ve Kadınlar"*, **Birikim**, no:83, Mart, sf:13-17

- İMSET, İsmet G. (1993); **PKK Şiddetin 20 Yılı (1973-1992)**, Turkish Daily News Yayınları, Ankara

- İNSEL, Ahmet (1995); *"Özgürlükçü bir Sosyalizm İçin Öneriler"*, **Birikim, Nasıl Bir Sosyalizm**, no.79, Kasım, s. 23-31

- ----------------- (1996); *"Hangi Özgürlük ve Dayanışma"*, **Birikim**, no:82, Şubat, sf:11-15

- ------------------ (2000); *"Gelenekle Devrim mi, Gelenekte Devrim mi?"*, **Birikim** no:132, Nisan, sf:14-19

- ----------------- (2002); *"Kaybolan Güven Duygusu Işığında Türkiye"*, **Birikim, Alacakaranlık Yılları Seksenler Doksanlar**, no.152-153, Ocak, s. 20-28

- ----------------- (2004); Neo-Liberalizm Hegemonyanın Yeni Dili; **Birikim Yayınları, İstanbul**

- JESSOP, Bob (1982); **Capitalist State**; New York University Press

- ---------------- (1990); **State Theory**; Pennsylvania State Uni. Press

- ---------------- (2002); **Future Of Capitalist State**; Polity Press, Cambridge

- KALYON, Kenan (1996); *"Artık Mitoslar, Fetişler Yok"*, **ÖDP Kendini Anlatıyor** içinde (haz. B. Demirer) Güncel Yayıncılık, İstanbul

- KASABA, Reşat (1993); *"Populism and Democracy in Turkey, 41-60"*, **Rules and Rights in the Middle East** içinde (ed. E. Goldberg, R. Kasaba, J. S. Migdal); Uni. Of Washington Press, Seattle

- KAYILI, Erkan (1996); *"Aşağı Kalır mıyız, Atatürk Spor Salonunu İstedik"*, **ÖDP Kendini Anlatıyor** içinde (haz. B. Demirer) Güncel Yayıncılık, İstanbul

- KEYDER, Çağlar (1989); **Türkiye'de Devlet ve Sınıflar**, İletişim, İstanbul

- ------------------ (1998); *"1990'larda Türkiye'de Modernleşmenin Doğrultusu"*, **Türkiye'de Modernleşme ve Ulusal Kimlik** içinde (der. S. Bozdoğan ve R. Kasaba), Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul

- KILIÇER, Kurtuluş (2002); *"Neden 'Partili Öğrenciler'?"*, **Gelenek**, Mayıs, sayı:73

- KIRDEMİR, Zeki (2004); **Devrim Bize Yakışırdı**, Ozan Yay., İstanbul

- KIVANÇ, Ümit (1997); *"'Zorunlu Hareketler'i Tamamlamalıyız"*, **Birikim**, no:103, Kasım, sf:25-28

- KOÇAK, Cemil (1992); *"Siyasal Tarih 1923-1950"*; **Türkiye Tarihi** içinde (yay. haz: Sina Akşin), cilt:4, Cem Yayınevi, İstanbul

- KOZAKLI, S. Tamer (1999); *"18 Nisan Tezleri: ÖDP ve Seçimleri"*, **Mürekkep**, sayı:12

- KOZANOĞLU, Hayri (1996); *"Biz Ekonomik Demokrasiden Sözediyoruz"*, **ÖDP Kendini Anlatıyor** içinde (haz. B. Demirer), Güncel Yayıncılık, İstanbul

- KURUÇ, Bilsay (1987); **Mustafa Kemal Döneminde Ekonomi**; Bilgi Yayınevi, İstanbul

- ------------- (1994); *"Economic Growth and Political Stability"*, **Politics in The Third Turkish Republic** içinde (der. M. Heper ve A. Evin), Westwiev Press, Boulder

- KÜRKÇÜ, Ertuğrul (1996); *"ÖDP Devrimci Yol ve Kurtuluş Ana Akımına Oturduğu İçin Başarılı"*, **ÖDP Kendini Anlatıyor** içinde (haz. B. Demirer) Güncel Yayıncılık, İstanbul

- KÜRKÇÜGİL, Masis (1996); *“10 Bin Kişi Var Diye 10 Bin Görüş Olmaz”*, **ÖDP Kendini Anlatıyor** içinde (haz. B. Demirer) Güncel Yayıncılık, İstanbul

- -------------- (2003); **Akıntıya Karşı ÖDP**, Yazın Yay.,İstanbul

- LACLAU, Ernesto (1979); **Politics and Ideology in Marxist Theory**; Verso, London

- ------------ (1988); *“Metaphor and Social Antagonism”*, **Marxism and Interpretation of Culture** içinde (ed. C. Nelson, L. Grossberg); Illini Books, Uni. of Illinois Press, Urbana-Chicago

- ------------ (1990); **New Reflections on the Revolution of Our Time**; Verso, London

- LACLAU, E. - MOUFFE, C. (1985); **Hegemony and Socialist Strategy**; Verso, London

- LAÇİNER, Ömer (1997);*”ÖDP: Eskinin Zırhı Yeninin Işıltısı”*, **Birikim** no:103, Kasım , sf:8-13

- ------------------ (2000a); *“Eşitlik ve Özgürlüğün Sentezi Olarak Sosyalizm”*, **Yeni Bir Sol Tahayyül İçin** içinde (der. Tanıl Bora); Birikim Yayınları, İstanbul

- -------------- (2000b); *“Geldiği Yerde ÖDP...”*, **Birikim** no:132, Nisan, sf:10-14

- -------------- (2000c); *“Sol-Sağ: Ebedi Bir Arayış Dinamiği”*, **Yeni Bir Sol Tahayyül İçin** içinde (der. Tanıl Bora); Birikim Yayınları, İstanbul

- -------------- (2002); *“1980’ler: Kapan(may)an Bir Parantez mi?”*, **Birikim, Alacakaranlık Yılları Seksenler Doksanlar**, no.152-153, Ocak, s. 12-20

- LEADBEATER, Charlie (1990); *“İktidar Kişiye”*, **Yeni Zamanlar, 1990’larda Politikanın Değişen Çehresi** içinde, (der. S. Hall ve M. Jacques) (çev: Abdullah Yılmaz), Ayrıntı Yayınları, İstanbul

- LEFEBVRE, Henri (1988); “*Toward a Leftist Cultural Politics”*, **Marxism and Interpretation of Culture** içinde (ed. C. Nelson, L. Grossberg); Illini Books, Uni. of Illinois Press, Urbana-Chicago

- LİPOVSKY, Igor P. (1992); **The Socialist Movement in Turkey 1960-1980**; E. J. Brill, Leiden

- LOVATT, Debbie (2001); **Turkey Since 1970**; Polgrave, Hampshire

- MACKİNNON, Catharine A. (1988); *“Desire and Power: A Feminist Perspective”*, **Marxism and Interpretation of Culture** içinde (ed. C. Nelson, L. Grossberg); Illini Books, Uni. of Illinois Press, Urbana-Chicago

- MARX, Karl (1993); **Ekonomi Politiğin Eleştirisine Katkı**; Sol Yayınları, İstanbul

- MISIR, M.B. – HORUŞ, M. (1999); **Tarihsel Seyri İçinde ÖDP**, Ütopya Yay., Ankara

- MİLİBAND, Ralph (1970); *“The Capitalist State: Reply to Poulantzas”*, **New Left Review**, no:59, Ocak-Şubat

- MOUFFE, Chantal (1979); **Gramsci and Marxist Theory**; Verso, London

- ----------------- (1988); *“Hegemony and New Political Subject”*, **Marxism and Interpretation of Culture** içinde (ed. C. Nelson, L. Grossberg); Illini Books, Uni. of Illinois Press, Urbana-Chicago

- ----------------- (1994); **Le Politique et Ses Enjeux**; La Découvert/MAUSS, Paris

- ----------------- (2000a); **Deliberative Democracy or Agonistic Pluralism**; Political Science Series, Institute for Advanced Studies, Vienna

- ----------------- (2000b); **Democratic Paradox**; Verso, London

- MÜFTÜOĞLU, Oğuzhan (1996); *“Yeni Devrimci Söylem, Yeni Siyaset, Yeni Tarz”*, **ÖDP Kendini Anlatıyor** içinde (haz. B. Demirer) Güncel Yayıncılık, İstanbul

- NEGRİ, Toni (1995); *“Kurucu Cumhuriyet”*, **Birikim, Nasıl Bir Sosyalizm**, no.79, Kasım, s. 63-69

- NUHOĞLU, Bozkurt (1996); *Sivil İtaatsizlik düzene Karşı Olmalı Partiye Değil”*, **ÖDP Kendini Anlatıyor** içinde (haz. B. Demirer) Güncel Yayıncılık, İstanbul

- OFFE, Claus (1995); “*Designing Institutions for East European Transition”*, **Strategic Choice and Path-Dependency in Post-Socialism** içinde (ed. J. Hausner, B. Jessop, K. Nielsen); Edward Elgar Pub. Hants, UK

- OKUYAN, Kemal (1980); *“Kitle Kuyrukçuluğunun Demokrasi Mücadelesi”*, **Sosyalist İktidar**, Ocak, sayı:4

- ---------------(2001a); *“Sosyalizm Mücadelesinin Neresindeyiz?”*, **Gelenek**, Temmuz, sayı:66

- ---------------(2001b); *“81. Kuruluş Yıldönümünde TKP”*, **Gelenek**, Ağustos, sayı:67

- ------------- (2001c); *"Savaş, Sol ve Anti-emperyalizm"*, **Gelenek**, Eylül, sayı:68

- -------------- (2001d); *"2002.... TKP"*, **Gelenek**, Aralık, sayı:70

- -------------- (2002); *"Ne olacak bu Memleketin Alternatifi"*, **Gelenek**, Şubat, sayı:72

- --------------(2003); *"TKP ve Seçimler"*, **Gelenek**, Mart, sayı:75

- OLUÇ, Saruhan (1996); *"Esnek ve Plastik Programlı Parti"*, **ÖDP Kendini Anlatıyor** içinde (haz. B. Demirer) Güncel Yayıncılık, İstanbul

- OVACIKLI, Fuat (2001); *"Egemenlerin FP Manevrası, Tehlikeler ve Olanaklar"*, **Özgürlük Dünyası**, sayı: 112, Temmuz, sf:23-27

- ÖĞÜN, Süleyman Seyfi (2000); **Türk Politik Kültürü**; Alfa Yay, İstanbul

- ÖNCÜ, Ayşe (1994); *Street Politics"*, **Developmentalism and Beyond Society and politics in Egypt and Turkey** içinde (der. A. Öncü, Ç. Keyder, S. E. İbrahim); The American Uni. in Cairo Press, Cairo

- ÖNGEN, Tülin (2002); *"Political Crisis Management: From Low Intensity Conflict to Low Intensity Instability" ,* **The Politics of Permanent Crisis: Class, Ideology and State in Turkey** içinde (ed. N. Balkan, S. Savran); Nova Science Pub., NY

- ÖZDEMİR, Hikmet (1992); *"Siyasal Tarih 1960-1980"*; **Türkiye Tarihi** içinde yay. haz: Sina Akşin, cilt:4, Cem Yayınevi, İstanbul

- ÖZGÜR, Ayhan (2000); *"Emekçi Sınıfların Hareketi ve Birlik ve Mücadele Sorunu"*, **Özgürlük Dünyası**, sayı: 106, Aralık, sf:3-8

- ÖZKAZANÇ, Alev (1998a); **Türkiye'de Siyasi İktidar ve Meşruiyet Sorunu**, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara

- ------------------ (1998b);*"Türkiye'de Siyasi İktidar Tarzının Dönüşümü"* , **Mürekkep**, sayı:10/11

- ÖZKONUR, K. Kerim (1996); *"ÖDP Kurulurken: Refleksle Bilinç Arasında"*, **Birikim**, no:82, Şubat, sf:18-20

- ------------------ (1997); *"ÖDP'nin 'Meselesi' Ne?"*, **Birikim**, no:103, Kasım, sf:31-26

- ÖZMEN, Erdoğan (2000); *"ÖDP'nin İkinci Olağan Konferans / Kongresi Ardından İnsan ve Ütopya"*, **Birikim** no:132, Nisan, sf:19-24

- --------------------- (2001); *"ÖDP ve Bilinçdışında Kardeşler*", **Birikim** no:146, Haziran, sf:8-10

- PORTELLİ, Hugues (1982); **Gramsci ve Tarihsel Blok**; Savaş Yayınları, İstanbul

- POULANTZAS, N. (1969); *"The Problem of The Capitalist State"*, **New Left Review**, no:58, Kasım-Aralık

- ----------------- (1973); *"On Social Classes"*, **New Left Review**, no:78, Mart-Nisan

- ----------------- (1975a); **Classes in The Contemporary Capitalism**; NLB, Londra

- -----------------(1975b); **Political Power and Social Classes**; NLB, Londra

- ---------------- (1976); *"The Capitalist State: Reply to Miliband and Laclau"*, **New Left Review**, no:95, Ocak-Şubat

- ----------------- (1980); **State, Power, Socialism**; Verso, London

- ----------------- (1981); **Portekiz, İspanya ve Yunanistan'da Geçiş Süreci**; Belge Yay., İstanbul

- RUSTOW, D. A. (1988); "*Transition to Democracy: Turkey's Experience in Historical and Comparative Perspective"*, **State, Democracy and The Military: Turkey in the 1980's** içinde (ed. M. Heper, A. Evin); Walter de Gruyter, Germany

- SARIOĞLU, Sezai (2001a); *"Yitik ÖDP Masalları"*, **Birikim** no:146, Haziran, sf:10-26

- -------------------- ---(2001b); **Nar Taneleri**; İletişim Yay., İstanbul

- ----------------------- (2002); *"Değişmek de Değişmemek de Yordu Beni"*, **Birikim, Alacakaranlık Yılları Seksenler Doksanlar**, no.152-153, Ocak, s. 61-68

- SAVRAN, Gülnur (1996); *"Akademisyen Kimliğim Mikrofon Korkuma Yeniliyor"*, **ÖDP Kendini Anlatıyor** içinde (haz. B. Demirer) Güncel Yayıncılık, İstanbul

- SAVRAN, Sungur (1992); **Türkiye'de Sınıf Mücadeleleri**, Kardelen Yay., İstanbul

- ------------------ (2002);"*The Legacy of Twentieth Century* ", **The Politics of Permanent Crisis: Class, Ideology and State in Turkey** içinde (ed. N. Balkan, S. Savran); Nova Science Pub., NY

- SAYILAN, Fevziye (1995); *"Feminist Hareket ve Sosyalistler"*, **Birikim, Nasıl Bir Sosyalizm**, no.79, Kasım, s. 60-63

- SENAN, Emre (1996); *"Parti Binalarına Başkanın Karikatürünü Asalım"*, **ÖDP Kendini Anlatıyor** içinde (haz. B. Demirer) Güncel Yayıncılık, İstanbul

- SEZGİN, Zeynep (1999); *"Bir Genç Gözüyle ÖDP"*, **Birikim**, no:122, Haziran, sf:62-65

- SHOWSATCK-SASSOON, Anne (1987); **Gramsci's Politics**; Minnesota Uni. Press

- SKOCPOL, Theda (1979); **States and Social Revolutions**, Cambridge Uni. Press, Cambridge

- SMİTH, Mark J. (2000); **Rethinking State Theory**; Routledge, NY

- SPİVAK, Gayatri C. (1988); *"Can the Subaltern Speak?"*, **Marxism and Interpretation of Culture** içinde, (ed. C. Nelson, L. Grossberg) Illini Books, Uni. of Illinois Press, Urbana-Chicago

- SÜVEYDA, Yaşar (2000); *"AB Katılım Oratklığı Belgesi, Kürtçe Yayın ve Kültürel Haklar"*, **Özgürlük Dünyası**, sayı: 106, Aralık, sf:8-15

- SWEEZY, P.M. – BETTELHEİM, C. (1971); **On The Transition to Socialism**; Monthly Review Press, London

- TACHAU, Frank (1984); **Turkey: The Politics of Authority, Democracy and Development**; Praeger Publisher, NY

- TACHAU, Frank (1988); *"Political Leadership in Turkey: Continuity and Change"*, **State, Democracy and The Military: Turkey in the 1980's** içinde (ed. M. Heper, A. Evin); Walter de Gruyter, Germany

- TANÖR, Bülent (1995); *"Siyasal Tarih (1980-1995)"* **Türkiye Tarihi** içinde (yay. haz: Sina Akşin), cilt:5, Cem Yayınevi, İstanbul

- TAŞDEMİR, Hüseyin (1997); *"Devrimci Çalışma ve Sorunları Üzerine"*, **Özgürlük Dünyası**, sayı:85, Haziran, sf:25-41

- TAYLAN, Turgut (1984); *"Capital and The State in Contemporary Turkey",* **Khamsin**, s:11, sf:5-45

- THERBORN, Göran (1980); **Ideology of Power and the Power of Ideology**; Verso, London

- ------------------- (1994); *"The New Question of Subjectivity",* **Maping Ideology** içinde (ed. S. Zizek); Verso, London

- TUNÇ, T. (1997); *"Yükselen Kitle Mücadelesi ve Parti Çaışmasının Önemi"*, **Özgürlük Dünyası**, sayı: 84, Mart, sf:3-18

- TUNÇAY, Mete (1992); *"Siyasal Tarih 1950-1960"*, **Türkiye Tarihi** içinde (yay. haz: Sina Akşin), cilt:4, Cem Yayınevi, İstanbul

- TURAN, İlter (1988); *"Political Parties and the Party System in Post- 1983 Turkey",* **State, Democracy and The Military: Turkey in the 1980's** içinde (ed. M. Heper, A. Evin); Walter de Gruyter, Germany

- TUŞALP, Erbil (1988); **Eylül İmparatorluğu**, Bilgi Yayınevi, İstanbul

- TÜNAY, Muharrem (1993); *"New Rights Attempt to Hegemony"*, **The Political And Socioeconomic Transformation of Turkey** içinde (ed. A. Eralp, M. Tünay, B. Yeşilada); Praeger Pub., Wesport

- TÜRKEŞ, Ömer (1997); *"ÖDP Üzerine Dilsel Bir Analiz Denemesi"*, **Birikim**, no:103, Kasım, sf:74-85

- UÇAR, Ömer (1996); *"Parti Disiplini Diye Sessiz Kalmayız"*, **ÖDP Kendini Anlatıyor** içinde (haz. B. Demirer) Güncel Yayıncılık, İstanbul

- URAS, Ufuk (1996); *"Kendi Suretimizde Bir Dünya İstiyoruz"*, **ÖDP Kendini Anlatıyor** içinde (haz. B. Demirer) Güncel Yayıncılık, İstanbul

- -------------- (1999); **ÖDP Söyleşileri**, Alan Yayıncılık, İstanbul

- URRY, John (1990); *"Örgütlü Kapitalizmin Sonu"*, **Yeni Zamanlar, 1990'larda Politikanın Değişen Çehresi** içinde, (der. S. Hall ve M. Jacques) (çev: Abdullah Yılmaz), Ayrıntı Yayınları, İstanbul

- USTA, Günay (1999); *"Yeniden Yola Koyulurken"*, **Birikim**, no:122, Haziran, sf:65-68

- UYAN, Mahmut Memduh (haz.) (2004); **Yolcuların Düşü, 12 Eylül 1980 Sonrası Siyasi Yazılar**, Arayış Yayınları, Ankara

- ÜNÜVAR, K. – BENLİSOY, S. (1999); *"'Şimdi ve Burada'",* **Birikim**, no:122, Haziran, sf:58-62

- ÜSTEL, Füsun (1996); *"Cumhuriyetten Bu Yana Yurttaş Profili"*, **Yeni Yüzyıl Gazetesi**, 24-25 Nisan

- WALLERSTEİN, I. (1992); **Tarihsel Kapitalizm**; Metis Yay., İstanbul

- ---------------- (1993); **Jeopolitik ve Jeokültür**; (çev. Mustafa Özel); İz Yay., İstanbul

- ---------------- (1998); **Liberalizmden Sonra**; (çev. Erol Öz); Metis Yay., İstanbul

- ---------------- (2000); **Bildiğimiz Dünyanın Sonu**; (çev. Tuncay Birkan); Metis Yay., İstanbul

- WHİTE, Jenny B. (2002); **Islamist Mobilization in Turkey**, Washington Uni. Press, Seattle

- WRİGHT, E. O. (1985) ; **Classes**; Verso, NY

- ------------------- (1989); **Debate on Classes**; Verso, NY

- YAĞMUR, H., ŞİMŞEK, A. (1998); **EMEP Eleştirisi**; Eksen Yayıncılık, İstanbul

- YALÇIN, Kadir (2000); *"Avrupa Birliği Girsek – Girmesek Fark Etmez mi?"*, **Özgürlük Dünyası**, sayı: 98, Mart, sf:20-31

- YALMAN, Galip (2002); *"The Turkish State and Bourgoisie in Historical Perspective",* **The Politics of Permanent Crisis: Class, Ideology and State in Turkey** içinde (ed. N. Balkan, S. Savran); Nova Science Pub., NY

- YAVUZ, Hakan M. (2003); **Islamic Political Identity in Turkey**; Oxford Uni. Press

- YAVUZ, Mustafa (1996); *"Platform Çoğulculuğun Parçası Olarak Görülmeli"*, **ÖDP Kendini Anlatıyor** içinde (haz. B. Demirer) Güncel Yayıncılık, İstanbul

- YEĞEN, Mesut (1996); *"The Turkish State Discourse and the Exclusion of Kurdish Identity"*, **Turkey: Identity, Democracy, Politics** içinde (ed. Slyvia Kedourie); Frank Cass, Portland

- -------------- (2002); *"1980'den Bugüne Kürt Sorunu"*, **Birikim, Alacakaranlık Yılları Seksenler Doksanlar**, no.152-153, Ocak, s. 182-190

- *Yeni Zamanlar* (1990); **Yeni Zamanlar, 1990'larda Politikanın Değişen Çehresi** içinde, (der. S. Hall ve M. Jacques) (çev: Abdullah Yılmaz), Ayrıntı Yayınları, İstanbul

- *Yeni Zamanlar İçin Manifesto* (1990); **Yeni Zamanlar, 1990'larda Politikanın Değişen Çehresi** içinde, (der. S. Hall ve M. Jacques) (çev: Abdullah Yılmaz), Ayrıntı Yayınları, İstanbul

- YILDIZ, Seydali (2004); *"Kürt Sorununda Gelişmeler ve Hareketteki 'Ayrışma' Üzerine..."*, **Özgürlük Dünyası**, sayı: 151, Kasım, sf:53-61

- YILDIZER, Özlem (2003); *"Bağımsız Kadın Örgütlenmesi"*, **Özgürlük Dünyası**, sayı: 136, Ağustos, sf:31-36

- ZİLELİ, Gün (2000); **Yarılma**; İletişim Yayınları, İstanbul

- ---------------- (2002); **Havariler**; İletişim Yayınları, İstanbul

- ---------------- (2003); **Sapak**; İletişim Yayınları, İstanbul

- ZİZEK, Slovaj (1994a); *"How Did Marx Invent The Symptom?"*, **Maping Ideology** içinde (ed. S. Zizek); Verso, London

- ----------------- (1994b); *"Introduction: The Spectre of Ideology"*, **Maping Ideology** içinde (ed. S. Zizek); Verso, Londo

Parti Metinleri:

TKP

- *"Başlarken"*, **Sosyalist İktidar**, Ekim 1979, sayı:1

- *"Solda Durum Saptaması"*, **Sosyalist İktidar**, Ekim 1979, sayı:1

- *"Karanlığın İçindeki"*, **Sosyalist İktidar**, Ocak 1980, sayı:4

- *"Yeni Bir Dünyaya Doğru"*, **Sosyalist İktidar**, Ocak 1980, sayı:4

- *"Tarih Hızlanırken"*, **Sosyalist İktidar**, Şubat 1980, sayı:5

- *"Türkiye: Eşitsiz Gelişim Laboratuvarında Bir Ay"*, **Sosyalist İktidar**, Şubat 1980, sayı:5

- *"Gelişmelerin Sağı ve Solu"*, **Sosyalist İktidar**, Temmuz 1980, sayı:10

- *"Sosyal Mücadelede Kolaycılığa Paydos"*, **Sosyalist İktidar**, Ağustos 1980, sayı:11

- *"Yaşananlar ve Türkiye Solu"*, **Sosyalist İktidar**, Ağustos 1980, sayı:11

- **Sosyalizm Programı**, Dünya Yayınları**,** Ocak 1992

- *"Türkiye Ve Dünya Değerlendirmesi"* Broşürü*,* **Sosyalist Türkiye Partisi**, yy.,ty.

- **Sosyalist Türkiye Partisi Program Savunma ve Belgeler**, Gelenek Yayınevi, Şubat 1995

- *SİP Seçim Bildirgesi*, Kasım 1994

- *SİP, Siyasi Rapor,* Şubat 1997 Konferansı

- *"Türban Neyi Örtüyor?"* Broşürü

- **Sosyalizm Programı ve Temel Siyasi Tezler**, Gelenek Yayınevi, Temmuz 1998 (Gözden geçirilmiş ikinci baskı)

- **SİP 5. Konferans Kararları**, Nisan 2001

- *"Sosyalist İktidar Partisine Katıl"*, **Gelenek**, Ağustos 2001, sayı: 65

- **SİP 6. Olağanüstü Kongre Kararları**, 11 Kasım 2001

- *"Barış Sosyalizmde Kürt Sorununun Çözümü Sosyalist Cumhuriyette"*, **Gelenek**, Ağustos 2001, sayı:67

- **Türkiye Komünist Partisi Programı**

- **Türkiye Komünist Partisi Tüzüğü**

- **TKP 2002 Konferansı Raporu**

- **TKP 2004 Konferansı Raporu**

- *"Komünist Kararname"* Broşürü

- *"Neden TKP?"* Broşürü

- *Seçim Bildirgesi,* Kasım 2002

- *"AB Üyesi Türkiye Değil Sosyalist Türkiye"* Sosyalist Çözüm Broşürü - 5

- **İşçi Konseyi Bildirgesi ve Kuruluşu** Kitapçığı, Mart 2003

- **İşçi Konseyi I. Genel Konseyi Toplantısı** Broşürü, Mayıs 2004

- *"Nasıl Bir DİSK?"* Broşürü, **İşçi Konseyi**, Ocak 2004

- *"Nasıl Bir Eğitim Sen?"*Broşürü, **İşçi Konseyi**, Aralık 2004

- **TKP Eğitim Emekçileri Konferansı Bildirisi**, 14 Ağustos 2004

- *"Eğitimde Sınıf Tavrı"* Broşürü, Eylül 2004

- **Türkiye İçin Sosyalist Seçenek,** soL Meclis Toplantı Tutanakları 21 Nisan 2002, Nazım Kültürevi Kitaplığı, Dünya Yayıncılık, İstanbul, 2002

EMEP

- **TDKP Kuruluş Kongresi Belgeleri**, yy.,1980

- **İşçi Kitle Partisi Üzerine**, Evrensel Basım Yayın, İstanbul, 1995

- **Emek Partisi Program ve Tüzüğü**

- **Emeğin Partisi Program ve Tüzüğü**

- **EMEP II. Kongre Çalışma Raporu**, 5 Mart 2000

- **EMEP III. Genel Kongre Belgeleri**, 2 Mart 2003

- *"Kürt Sorunu ve Demokratikleşme"*, **Emek Eğitim Dizisi**, no:4, Evrensel Basım Yayın, İstanbul, 2000

- *"Sınıftan Yana Mücadeleci Bir Sendikal Anlayış Etrafında Birleşelim!"*, **Emek Hareketi** Broşürü

- *"Emekten Yana Mücadeleci Bir Mesleki Kitle Örgütü Anlayışı Etrafında Birleşelim!"*, **Emek Hareketi** Broşürü

- *"Emek Platformu Programı ve Taktik Yanılgılar Üzerine"*, **Emek Eğitim Dizisi**, no:8, Doğa Basım Yayın, İstanbul

- "*Seçim Sonuçları, Burjuva Gericilik ve EMEP"*, EMEP Başkanlık Kurulu Raporu, 22-23 Mayıs 1999, **Özgürlük Dünyası**, sayı: 95, Haziran 1999, sf:10-22

- **Ören Kadın Toplantısı Seminer Sunumları**, haz: Emeğin Partisi Merkezi Kadın Bürosu, Emeğin Partisi Bülteni Özel Sayı:27, 28-29 Haziran 2003

- **Sendikal Toplantı Sonuç Belgesi**, Temmuz 2004

- *"HADEP, EMEP, SDP, DEHAP, Seçim İttifakı"* Bildirgesi, 7 Eylül 2002

- *"Emeğin Adaylarıyla Seçime Katılalım!"* Bildirgesi, Ağustos 2002

- *"Kürt sorunu Türkiye Hakının Sorunudur"* Bildirgesi

- *EMEP Seçim Bildirgesi*, Kasım 2002

- *EMEP Gençlik Seçim Bildirgesi*, Kasım 2002

- *"Emekçi Kadınlar Politikaya, Birleşik Mücadeleye"* Bildirgesi

- *"Bağımsız Demokratik Türkiye İçin"* Bildirgesi

- *"Türkiye Çözümsüz Değildir; Çözüm Emeğin Örgütlü Gücüdür"* Bildirgesi

- Levent Türel'le Röportaj; *"Kürt Sorunu Kürtlerle Konuşulmalı"*, Evrensel Gazetesi, 27 Haziran 2004

- "Tartışma Sürecinde Dev-Yol Gerçeği", **Özgürlük Dünyası**, sayı: 49, Kasım 1992

- *"Sendikal Hareketin Sorunları ve Sınıfın Partisinin Mücadele Taktiği"*, **Özgürlük Dünyası**, sayı:147, Temmuz 2004, sf:29-38

ÖDP
- **Kuruçeşme Toplantıları, Tartışma Tutanakları**, BTDK Yayınları, yy., ty.

- **SBP Programı ve Tüzüğü**

- **Devrimci Bir Kitle Partisi**, Kuruluş Bildirgesi Üzerine Çalışma Notları, Taslak; Ankara Platformu, 1995

- **ÖDP Program ve Tüzüğü**

- **I. Olağan Kongre ve Konferansı**, Parti Meclisi Çalışma Raporu, Ekim 1997

- **I. Olağan Kongre ve Konferansı Kararları**

- *"Haydi Kampanyaya"*, 1. PM Sonuç Bildirgesi, 3-4 Şubat 1996

- *"Yeni Dönemin Görevleri"*, 5. PM Sonuç Bildirgesi, 8-9-10 Kasım 1996

- *"Krizi MGK Partisi Çözemez"*, 7. PM Sonuç Bildirgesi, 22-23 Mart 1997

- *"Meydan Boş Bırakma!"*, 8. PM Sonuç Bildirgesi, 16-17 Mayıs 1997

- *"Meydan Boş Bırakma!"*, 10. PM Sonuç Bildirgesi, 23-24 Ağustos 1997

- 11. PM Sonuç Bildirgesi, 19-20-21 Eylül 1997

- Ankara 100. Yıl Yerel İnisiyafiti; *"Yeni Bir Örgütlenme Tarzı"*, **Birikim**, no:103, Kasım 1997, sf:70-74

- **II. Büyük Konferans ve Kongre Kararları**, 2000

- **III. Büyük Kongre Belgeleri**, 30 Haziran 2002

- **III. Büyük Kongre Kararları**, 30 Haziran 2002

- *"Daha Güçlü, Daha Örgütlü Bir Emek Hareketi İçin"* , 2. PM Kararı, 22-23 Nisan 2000

- *"Kapitalist Küreselleşme Karşısında Emeğin Mücadelesini Güçlendirelim"*, 4. PM Kararı (Olağanüstü), 11-13 Ağustos 2000

- *"Siyasal Durum Değerlendirmesi"*, 5. PM Kararı, 28-29 Ekim 2000

- **II. Olağanüstü Kongre Belgeleri**, 26 Ocak 2003

- **II. Olağanüstü Kongre Kararları**, 26 Ocak 2003

- *"Seçimler üzerine Değerlendirme"*, 4. PM Sonuç Bildirgesi, 23-24 Kasım 2002

- **I. Kamu Emekçileri Forumu** Broşürü, 14-15 Temmuz 2001

- **I. ÖDP'li İşçiler Forumu** Broşürü, 9 Eylül 2001

- *"Laikliği Biz Savunuruz"* Broşürü
- *"Herkese İş, İnsanca Ücret ve Onurlu Bir Yaşam"* Broşürü
- *"Genciz Geleceğimizi İstiyoruz"* Broşürü
- *"Onurlu Bir Yaşam İçin"* Broşürü
- *"Arkadaşıma Dokunma"* Broşürü
- *"Öfkeniz ÖDP'de Umut Olsun!"* Seçim Bildirgesi, Kasım 2002

ÖZET

1980'den sonra Türkiye'de sosyalist partilerin siyaset anlayışını biçimlendiren üç temel gelişmeden söz edilebilir. Bunlardan ilki, bu tarihle birlikte neoliberalizmin ekonomik, siyasal ve kültürel olarak yeni bir yaşam tarzını öne çıkaracak biçimde "iktidara" gelmesidir. 1990'larda neoliberalizmin iktidarı daha da yaygınlaşmış; temelde teknik alanlardaki gelişmelere bağlı olarak ortaya çıkan ve küreselleşme adı verilen yeni evre ile etkilerini tüm dünya üzerinde göstermeye başlamıştır. Bununla bağlı olan ikinci temel gelişme, Sovyetler Birliği ve Doğu Bloğu Ülkeleri'nde yaşanan çözülme ve liberal dönüşümdür.

Bu iki gelişme, genel olarak sosyalist dünya görüşü ve bunu yaşama geçirmeye yönelik mücadele veren tüm örgütler üzerinde belli etkilerde bulunurken, Türkiye'deki parti ve örgütler bir başka sarsıcı gelişmeye daha maruz kalmışlardır. Bu da 12 Eylül darbesi ve bunu izleyen askeri yönetim döneminin otoriter yönetim anlayışıdır. Sonuç olarak, askeri yönetimin doğrudan etkilerinin ortadan kalkmaya başladığı 1980 ortalarında toparlanmaya başlayan Türkiye'deki sosyalist örgütler, neoliberalizmin ortoriterlikle eklemlendiği "yeni" bir toplumsal ve siyasal yaşamda, üstelik Sovyetler Birliği'nin dağılmasının yarattığı olumsuzluklarla da baş ederek varolmaya çalışmak zorunda kalmışlardır. Bu yeni düzenin sosyalist mücadele ve siyasal alanın kendisi açısından en önemli etkisi "siyasetin siyasetsizleştirilmesi"

olgusudur. Siyasetin kurucu özelliği ortadan kaldırılmaya, teknik bir mesele haline getirilmeye çalışılmıştır. Bu çaba, iktisadın ve bunun bir parçası olarak kendi çıkarını kollayan bireyin ön plana çıkarılması; sınıfsal kimliklerin yerine cemaatçi kimliklerin yerleştirilmesi ve nihai olarak siyasal alanın parçalı bir yapıya kavuşturulması ile gerçekleşmiştir. Dolayısıyla siyasal alan giderek daha çatışmacı ve kaotik, ama bir o kadar da otoriter bir hale gelmiş; siyaset yapma işinin ise bir yandan içi boşalmış, diğer yandan giderek daha hegemonik bir özellik kazanmıştır.

Bu çalışmada, böyle bir siyasal ortamda varolabilmek ve gerekli dönüşümü gerçekleştirebilmek için sosyalist partilerin ne tür bir siyaset anlayışına sahip oldukları ve hegemonik bir siyaseti oluşturma potansiyelleri ortaya çıkarılmaya çalışılmıştır. TKP, EMEP ve ÖDP'nin resmi belgeleri ve süreli yayınları ile kısıtlı sayıda parti yöneticisi ile yapılan görüşmelerde ortaya çıkan sonuç, her bir partinin benzerlikten çok farklılık taşıdığı ve buna bağlı olarak farklı biçimlerde kurgulanmış birer siyasal mücadele verdikleridir. Buna göre kendisini "komünist" olarak tanımlayan TKP, programında görünür olan ideolojik bir bütünlüğe önem vermekte ve kitleselleşmesini bu ideolojinin dayandığı temel kavramları araçsallaştırarak gerçekleştirmektedir. Bu anlamda TKP, toplumsal öznelerine yönelik politikalar oluşturmak yerine kendisini "öncü" olarak kurgulamakta ve özneleri kendi ideolojik pozisyonuna çekerek siyasallaştırmaktadır. Partinin ideolojik alanı temel mücadele alanı olarak gördüğünü kanıtlayan bu tür bir siyaset anlayışı, aynı zamanda partinin hegemonik potansiyelinin varlığına işaret etmektedir.

İşçi sınıfı için işçilerle birlikte mücadeleyi bir ideolojik hat olarak belirlemiş olan EMEP, bu anlamda işçi sınıfını siyasallaştırma mücadelesi veren tek partidir. Bununla birlikte bu siyasallaştırma mücadelesi ne örgütsel ne söylemsel olarak hegemonik bir unsur içermediği gibi, parti böyle bir mücadeleyi yürütecek ve işçi sınıfını dönüştürecek araçlardan da yoksundur. Bu üç parti içinde hegemonik bir siyaset anlayışına sahip olmayan tek parti de EMEP'tir.

ÖDP'nin siyaset anlayışını belirleyen, geleneksel soldan farklılaşan ve varolan düzeni, ona eklemlenerek eleştiren yeni sola dayanan alternatif bir siyaset yaratma çabasıdır. Mücadelenin yeniliği, belli bir sınıfa ya da toplumsal kesime tâbi olmaksızın, toplumun her kesiminde kendiliğinden gelişen muhalefet hareketlerinin, demokrasi ve özgürlük hedefine yönelik olarak geliştirilmesi ve birlikte hareketinin sağlanmasında yatmaktadır. Buna bağlı olarak ÖDP, TKP'den farklı bir hegemonik kurguya sahiptir. TKP'nin hegemonyası, Gramsci'nin kavramsallaştırmasına paralel olarak partiyi merkeze koyan ve temel olarak ideolojik ve kültürel bir dönüşüm mücadelesi sonucu kitlelerin parti çevresinde biraraya gelmesini amaçlayan bir içeriğe sahiptir. ÖDP'nin hegemonik pozisyonu ise daha çok Laclau ve Mouffe'unkine benzemektedir. Çoğullaşmış olan toplumsal öznelerin ve farklı muhalefet biçimlerinin biraraya getirilmeye, farklı eklemlenmeler sonucu alternatif ama kısmi hegemonik bütünlüklerin oluşturulmaya çalışılmaktadır. Ancak tıpkı Laclau ve Mouffe'un kuramında olduğu gibi, ÖDP'nin uygulamalarında da ortaya çıkan temel bir sorun vardır. Bu da birleştirici bir özne ve buna bağlı birleştirici bir söylemin yokluğudur. TKP'nin karşı hegemonya mücadelesinde araçsallaştırılan kavramlar bu işi görmektedir. EMEP, hegemonik bir siyaset izlemese de, bütün bölünmüşlüğüne rağmen işçi sınıfını tek bir özne olarak görmekte ve mücadelesini bunu üzerinden vermektedir. ÖDP ise, çoğul özneler üzerinden siyaset yapmayı tercih ettiği ama ideolojik ve teorik bütünlüğü kuramadığı için belirsiz, zaman zaman tutarsız ama her zaman parçalı bir siyaset izlemek zorunda kalmaktadır.

Sonuç olarak bu çalışmayla ortaya çıkan tablo, Türkiye'nin sosyalist partilerinin bir karşı hegemonya kurabilmek için potansiyellerinin değil, potansiyel işaretlerinin olduğunu göstermektedir.

ASTRACT

The "Novo Ordus Seclarum," came with neo-liberal politics, which not only influenced the economic arena, but also the political, ideological and cultural arenas, which in turn influenced the logic of the whole system. While the devastation of the USSR and the Eastern Bloc has legitimized the discourse on how "capitalism has no alternatives," in order to eliminate the obstacles before capital, and not necessarily those before freedom or a global sharing of the riches, each nation had its role in this "new world" determined. In short, both legal and economical arrangements worked with cultural and ideological ones to establish the new responsibilities that societies had to bear.

Turkey entered this era of transition with a military coup. The military government, like it eliminated the circumstances for the social rise of the left, eliminated those for any future oppositional movement as well. Thus, an authoritarian air accompanied the establishment of neo-liberal politics in Turkey. Nevertheless, the social and political problems experienced in Turkey were not much different from those experienced throughout the world during this period: The insouciance that accompanied the fall in state power, increase in individualism and the replacement of political networks with social support networks. At the basis of these changes

lies just one goal which could summarize with the concept of "depolitization of politics".

The illegal leftist organizations of the 1970s that sought to become legal parties in the 1990s, while challenging the effects of neo-liberalism and debating the reasons for their devastation in relation to the devastation of the Eastern Bloc, went through different phases of unification and created new parties that aimed to create a social opposition for globalization. Three of these parties are TKP, *The Communist Party of Turkey*, EMEP, *The Party of Labor* and ÖDP, *Freedom and Solidarity Party*. Despite the aforementioned similarities, these parties differ due to their understanding of socialism, analysis of the existing structure and the solutions and organizational models they have developed in relation to this analysis. These differences also cause the difference between the parties' possibility of building hegemonic politics. In this study it will be analyzed the possibilities of a socialist counter-hegemony in Turkey by examining the way of making politics of these parties.

On the one hand, TKP differ from the others by its ideological completeness that appears in its texts and so. And its way of making politics depends on the instrumentalization of certain concepts, which rise from its ideology. TKP, in a sense, tries to make its social subjects political by hauling them to its ideological position, instead of forming its politics for them. Understanding the political sphere as the main sphere to struggle also shows the presents of hegemonic potential of the Party.

On the other hand, although EMEP is the only party that struggles for politization of working class, its politics neither include any elements of hegemony nor have sufficient instruments to transform the class.

Standing at a different level ÖDP is built upon the aim of establishing an alternative socialist view. In accordance with the "new left" approaches in Europe, its political

stance is shaped with its reaction to the established Left. In contrast to the others, ÖDP emphasizes difference with multi-culturalist and pluralist politics such as women's, peace and environmentalist movements. These are as important to ÖDP as the struggle of the laboring masses. Its aim to be a platform for the unification of these movements rather than limiting them with its party identity constitutes its strength and originality within Turkish politics, as well as its weakness due to the lack of experience in the masses that it depends upon. Neither has it been able to organize these different movements around a common goal.

According to this, ÖDP has a different fiction of hegemony from TKP. While TKP has a surrounding way of politics with its unifying discourse, ÖDP, because of the lack of theoretical completeness, has an uncertain, sometimes inconsistent but always partial way of politics. In conclusion, socialist parties in Turkey don't have adequate potential to build counter-hegemony yet. There are only some signs that could be read as the nucleus of a potential.